

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA
RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA
SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/3—4

LJUBLJANA

1957

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA
Glasilo Arheološke sekcije

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani

Arheološki vestnik izhaja štirikrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega do 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arheološka sekcija,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/3—4

LJUBLJANA

1957

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Treatises: J. Korošec, Lengyelska kulturna skupina v Bosni, Sremu in Slavoniji (Lengyel-Kulturgruppe in Bosnien, Syrmien und Slawonien). — F. Staré, Polmesečne britve iz Jugoslavije (Halbmondförmige Rasiermesser aus Jugoslawien). — M. Šolle, Stará Kouřim — osrednje gradišče rodu Zličani v IX.—X. stol. na Češkem. (Stará Kouřim — enceinte fortifiée centrale de la tribu des Zličani aux IXe—Xe siècles dans la Bohême.

Poročila — Reports: D. Srejšević — B. Jovanović: Pregled kamenog oruđa i oružja iz Vinče (A survey of stone implements and arms from Vinča). — S. Dimitrijević, Dvije posude bodrogkereszturskog tipa iz Srijema (Zwei Gefäße des Bodrogkeresztur — Typus aus Syrmien). — F. Leben, Nove arheološke najdbe v jamah na Notranjskem (Nuovi scavi nella Slovenia interiore). — A. Bolta, Rimsko grobišče na Bregu v Celju (Römisches Gräberfeld »Na Bregu« in Celje).

In memoriam: J. Korošec, V. Gordon Childe.

Knjižna in druga poročila — Book and other reviews: J. Korošec, Mednarodni seminar za slovansko arheologijo. — J. Korošec, Slovenská archeología, V/1 — St. Jesse, Zamenjava knjig; Bibliografija.

LENGYELSKA KULTURNA SKUPINA V BOSNI, SREMU IN SLAVONIJI

JOSIP KOROŠEC

Tompa je izločil lengyelsko kulturno skupino kot samostojno skupino in jo je vštél v tiško, oziroma je spremenil le naziv lengyelska v tiška.¹ Do tedaj je lengyelska skupina predstavljala nekako zbirno ime za razne kulturne skupine, kakor so butmirska, jordansmühlska itd.² Čeprav Tompa ni jasno omejil svoje tiške skupine, je vendar upravičeno opozoril na poseben samostojen kulturni krog ne glede na pravilnost ali nepravilnost njegovega izvora in ne glede na nepravilnost prištevanja tudi drugih kulturnih skupin temu kulturnemu krogu. Skoraj ni čudno, da je tedaj v tiško skupino vštél tudi Lengyel, ki je bilo edino kolikor toliko znano najdišče, po katerem je tudi poimenovana ta kulturna skupina. Kronološko je Tompa postavil lengyelsko skupino v svojo tiško II. periodo. S kasnejšim raziskovanjem so spoznali, da lengyelska kulturna skupina le obstaja, oz., da predstavlja nekaj drugega kakor pa tiška, čeprav imajo nekateri tudi še v najnovjšem času za pravilno Tompino gledišče o enotni tiško-lengyelski skupini. Med zadnje spada tudi Pittioni.³ Ta opira svoje gledišče tudi na sklep Ohrenbergerja, ki sodi, da se v Burgenlandu ne more tiška skupina deliti od lengyelske. Pač pa Ohrenberger lengyelsko skupino označuje po njenem označevanju, ne pa po Tompinem tolmačenju.⁴ Podobno so to delali tudi nekateri drugi, kakor R. R. Schmidt, W. Buttler in drugi.⁵

Nastane vprašanje, ali smo danes še upravičeni poimenovati lengyelsko skupino tako, kakor jo je tolmačil Menghin, ali naj se priključimo Tompinem tolmačenju, ki je tedaj nekako še najboljše skušal rešiti vprašanje mlajšega neolitika v Panonski ravnini. Menghinovo in podobna mnenja zajemajo preveč veliko prostranstvo in tudi preveč raznih kulturnih skupin, katerim so skupne dve tri keramične oblike in včasih

¹ Tompa, *Die Bandkeramik in Ungarn*, Budapest, 1929, 50 sl. — 24./25. Bericht der Röm. Germ. Kommission, 1934/35, 40 sl. — Serta Hoffilleriana, 1940, 7 sl. — itd.

² Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, 1925, 783 sl. — Menghin, *Weltgeschichte der Steinzeit*, 1931, 58 sl. — Starinar, 1928, 21 sl. — itd.

³ Pittioni, *Urgeschichte des Oesterreichischen Raumes*, Wien, 1954, 143 sl., 167 sl.

⁴ L. c. 167 sl.

⁵ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945, 139 sl. — Buttler, *Der donauländische und westische Kulturkreis*, 1938, 38 sl.

slikanje posod, kot eden od ornamentalnih elementov. Tompino gledišče je vsekakor pravilnejše, čeprav ga je potrebno danes tudi korigirati, kar so storili v novejšem času že mnogi drugi. Poleg tiške skupine, ki je prvenstveno omejena na prostor okoli reke Tise in bolj na vzhodni del Ogrske, se na zahodnem delu javlja časovno mogoče vsaj delno paralelna skupina, toda le v kasnih fazah tiške, ki jo moremo označiti z njenim starim imenom kot lengyelsko, kakor so to nekateri že storili,⁶ pač s to omejitvijo, da je prostor njenega širjenja danes še dokaj omejen, čeprav nekateri še vedno v to kulturno skupino štejejo tudi razne druge skupine, kakor so jordansmühlska itd. To je ravno tako, kakor so nekateri prištevali tiško skupino butmirski ali vinčanski in podobno.⁷

Lengyelska kulturna skupina je v resnici danes še zelo skromno raziskana. Le zelo močne indicije govore za njen obstoj. Glavna najdišča na Ogrskem so Lengyel,⁸ kjer je žal zelo malo ustreznega gradiva, in Zengövárkony,⁹ sistematično raziskano grobišče z zelo dragocenim gradivom. Seveda pa ti dve najdišči nista osamljeni. V novejšem času so v Baranji na Ogrskem odkrili novo naselbino, v kateri je do danes raziskana le ena hiša, v kateri so našli material, karakterističen za to skupino.¹⁰ Pusztai je poleg tega za področje Baranje in Somogya naštel še 14 drugih najdišč, katerih gradivo žal ni objavljeno.¹¹ Poleg tega pa v mnogih publikacijah najdemo gradivo, ki ga bo potrebno pripisati lengyelski skupini, čeprav je danes mogoče v sklopu drugih skupin.¹²

Na poseben način je skušal opredeliti lengyelsko skupino Milojčić.¹³ Opiral se je tudi le na nekatere momente, predvsem s področja Slavonije in Srema.¹⁴ Tamkajšnje kulturne ostaline je uvrstil v skupino, kateri je dal ime slavonsko-sremska kulturna skupina. Po Milojčiću naj bi bili nosilci slavonsko-sremske skupine neposredni nasledniki körös-starčevske skupine. Poleg tega naj bi z ostanki zadnje nekaj časa tudi še skupaj mirno živeli. Milojčiću dokazujejo to kulturne plasti Babska I. in Sarvaš I. Ko so se pa nosilci körös-starčevske stopili z novim prebivalstvom

⁶ Milojčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin, 1949, 86. — Childe, *Dawn of European Civilisation*, London, 1947, 105. — Banner, *Die Pécelser Kultur*, Budapest, 1956. — itd.

⁷ Nesporno, da imajo mnoge neolitične kulture marsikaj skupnega že zaradi tedanjega družbenega stanja, višine civilizacije, sorodne ali identične ekonomike in zaradi drugih momentov, vendar zato nismo upravičeni postavljati ogromna področja n. pr. od Slezije do Balkana ter Balkan v isto skupino, zaradi nekega ročaja ali zaradi nekega podobnega detajla. Ravno tako nismo upravičeni neko kulturno skupino razbijati na manjše podskupine le zaradi neke nove naselbine ali kakšnega mogoče čisto lokalnega elementa.

⁸ Wosinsky, *Schanzwerk von Lengyel*, I in II.

⁹ Dombay, *The Prehistoric Settlement and Cemetery at Zengövárkony*, Budapest, 1959.

¹⁰ *Arch. Ért.*, 1956, 39 sl.

¹¹ L. c. 42 sl., sl. 6.

¹² Tako je n. pr. v pécelsko kulturno skupino Banner vštél marsikako gradivo, ki pač ne pripada badenski, temveč mogoče celo lengyelski skupini (Banner, *Die Pécelser Kultur*, T. I, 4; T. II, 19; T. III, 1; T. VI, 1 [?], 33, 36, 41—46; 54, 55, 56, itd.).

¹³ Milojčić, *Chronologie*, 95 sl.

¹⁴ L. c. 82 sl.

slavonsko-sremske skupine, je ta dalje samostojno živel. Dokaz za to naj bi po Milojčiću bile plasti Babska II. in III. ter Sarvaš II. S prihodom novih kulturnih elementov naj bi se dalje razvila badenska kulturna skupina. Za to domnevo se Milojčić naslanja na plasti Sarvaš III. in Vučedol II.¹⁵ Ne glede na Milojčićevo hipotezo o razvoju in nastanku badenske skupine je zanimivo njegovo absolutno datiranje slavonsko-sremske skupine. Postavlja jo nekako v čas od 2700 do 2000 in jo deli na štiri faze.¹⁶ V Panonsko ravnino naj bi slavonsko-sremska¹⁷ skupina začela prodirati že za časa starejše trakaste keramike, kar bi se nekako ujemalo tudi z delno istočasnostjo slavonsko-sremske in körös-starčevske skupine.¹⁸

Milojčić je bil vsekakor upravičen, da je izločil najdišča v Sremu in delu Slavonije kot neko posebno varianto. Vprašanje pa je, ali je ta slavonsko-sremska skupina res v neki svoji fazi toliko sorodna lengyelski, da bi jo mogli uvrstiti v to, ali je pa vendar toliko različna, da predstavlja svojo posebno podskupino, ako ne celo skupino. Hkrati jo moremo namreč imeti tudi za podskupino vinčanske skupine, s katero ima veliko več skupnih točk kot z lengyelsko, ki se širi severno od Drave in v zahodni Slavoniji ter mogoče Hrvatski. Te domneve pa temeljijo le bolj na tipoloških posebnostih slučajno najdenega ali pri sondiranju dobljenega gradiva. Da ima slavonsko-sremska skupina zelo močne vinčanske vplive, priznava tudi Milojčić,¹⁹ ki se pri kronologiji naslanja na sorodne in identične elemente v Vinči. Takšne izrazite vinčanske elemente pa ne zasledimo v lengyelski kulturni skupini severno od Drave. Tako moremo slavonsko-sremsko kulturno skupino imeti za zmes vinčanskih in nekaterih drugih elementov, ki imajo le kasneje delno lengyelski, poleg tega pa v veliko večji meri tudi butmirski značaj. Žal so danes ta kulturna skupina in njena najdišča, podobno kakor lengyelska, premalo raziskana. Tako moremo izvajati le neke splošne domneve, ne moremo pa izvajati sklepov.

Pomembno bi bilo ugotoviti, kako se je na eni strani širila slavonsko-sremska skupina, na drugi strani pa lengyelska. Za slavonsko-sremsko vemo danes, čeprav samo po posameznih, rekel bi bolj slučajnih najdbah, da se širi tudi na desni obali Save in da sega, sodeč po zelo pomembnih elementih, tudi v smeri proti centralni Bosni. Dokaj pomembno najdišče so predvsem Crkvine pri Turbetu v bližini Travnika,²⁰ kjer so zanimivi vinčanski elementi poleg butmirskih ter nekaterih drugih. Ravno tako so tu tudi nekateri elementi slavonske kulturne skupine, kar bi dokazovalo, da prihaja slavonska neposredno po slavonsko-sremski, oz., da je ta slavonsko-sremska bila sodobna tudi z badensko vsaj v posameznih krajih.²¹ Nekateri sicer skušajo identificirati badensko in tu nahajajočo

¹⁵ L. c. 85 sl.

¹⁶ L. c. 84.

¹⁷ Milojčić imenuje včasih slavonsko-sremsko tudi babsko ali babsko-lengyelsko kulturo (L. c. 93).

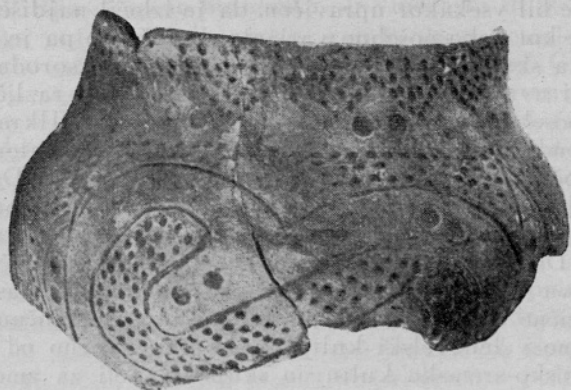
¹⁸ L. c. 93.

¹⁹ L. c. 86.

²⁰ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1957, 5 sl.

²¹ Badenska kulturna skupina po današnjem poimenovanju predstavlja niz raznih kulturnih podskupin, ki se med seboj dokaj razlikujejo. Potrebno je, da

se lengyelsko, posebno kar se tiče Slavonije in Bosne, kot eno in isto kulturno skupino. Delno se to prenaša tudi na Slovenijo, kar pa nikakor ne bo točno. Imamo sicer nekatere stične točke, ki se pa morejo tolmačiti tudi na način, kakor je to storil Miložjić, namreč s prihodom novih kulturnih elementov, ki so bili sprejeti v slavonsko-sremsko in lengyelsko skupino in ki so nato privedli do nastanka badenske skupine. Pittioni sicer domneva, podobno kakor so storili tudi nekateri drugi, da je badenska kulturna skupina nordijskega izvora,²² kar pa nikakor ni točno. Poleg tega moramo računati tudi z raznimi vplivi v raznih pokrajinah tako v času njenega formiranja, kakor tudi v času njenega nadaljnega

Sl. 1. Donji Klakar. Primer vinčanske keramike

razvoja. Ni dvoma, da je ta kulturna skupina na Češkem in Moravskem ter v ostali srednji Evropi, potem ko je prodrla tja z jugovzhoda, sprejela tudi razne druge, recimo nordijske elemente, ki jih na področju Slavonije, Srema, Bosne in Severne Srbije ni občutiti. Ravno tako so v raznih pokrajinah bile druge temeljne skupine, s katerimi je badenska prišla v stik. V Slavoniji in Sremu imamo opraviti le z vinčansko, lengyelsko, slavonsko-sremsko in butmirsko skupino.

Izredno pomembne rezultate nam bo za prodiranje vinčanske kulturne skupine na področju Bosne prinesla Tuzla s svojo okolico, oziroma tuzlanska kotlina, ki je bila zaradi svoje ugodne lege in plodnosti zelo primerna za naseljevanje v raznih časih. Doslej se pa žal sistematična raziskovanja še niso vršila na nobenem od tamkajšnjih najdišč te vrste. Obstajajo le slučajne najdbe, zbrane pri raznih gradbenih in drugih de-

se n. pr. vzporede razlike med t. im. Ossarn kulturo v Avstriji, ne glede na posamezne razvojne faze, ter badensko kulturo v Sarvašu in Vučedolu, oziroma v Slavoniji. Ta kulturna skupina je bila že neštetokrat obravnavana a doslej najboljšo klasifikacijo je podal Banner, ki jo v Panonski ravnini imenuje pécelsko kulturo (Banner, *Die Péceler Kultur*, Budapest, 1956). Ta naj bi nastala sicer pod raznimi kulturnimi vplivi, vendar v celoti ne predstavlja nekaj tujega. Pri nas se danes pod ime badenske skupine prištevajo često tudi mnogi elementi vičanske in celo lengyelske skupine, kar nikakor ni točno.

²² Pittioni, *Urgeschichte des oesterreichischen Raumes*, 188 sl. — Patay, *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, Budapest*, 1938, 12 sl. — itd.

lih. Danes moremo te najdbe klasificirati, da pripadajo vinčanskemu in butmirskemu kulturnemu krogu, neznaten procent pa pripada nekaterim drugim elementom. Vendar vsaj po dosedanjih najdbah sodeč prevladujeta prva dva kulturna kroga.²³

Poleg omenjenih najdišč imamo v severnih delih Bosne tudi še nekatera druga najdišča, ki jih moremo klasificirati popolnoma drugače, kakor je bilo še pred kratkim mogoče. Nekateri so pravilno izločili ta najdišča in jim dali tudi poseben naziv: »Posavska skupina«.²⁴ Garašanin jih je vključil v svojo vinčansko-pločniško fazo ne samo časovno, temveč tudi kulturno.²⁵ Ima pa delno tudi Garašanin prav glede na povezovanje z vinčansko skupino, čeprav ta najdišča ne moremo všteti v vinčansko, temveč v slavonsko-sremsko skupino. Zato je tudi izraz »posavska skupina« v Bosni danes odveč, ker ta skupina zajema večji obseg kakor le severno Bosno. V Bosni so posebno karakteristična najdišča Donja Mahala in Donji Klakar. Najdišče, Donji Klakar v bližini Bosaanskega Broda leži ob Savi, ter je tako tudi teritorialno zelo ozko povezano s slavonsko-sremsko skupino. Žal je material le delno objavljen,²⁶ odkrit pa slučajno brez večjih sistematičnih raziskovanj.²⁷ Že drugi arheologi so pokazali na povezavo z Vinčo na eni in Butmirom na drugi strani. Pač pa je gradivo dokaj skromno. Z Butmirsko skupino se vzporejajo n. pr. vaze na visoki, polno delani nogi in tipične butmirske kroglaste amfore.²⁸ Tudi analogije z Vinčo so dokaj skromne, pač zaradi neznatnega gradiva.²⁹ Poleg atipičnega gradiva imamo pa tudi nekaj drugih fragmentov, baje iz istega najdišča, ki kažejo na eni strani veliko večjo sorodnost z vinčansko, na drugi pa tudi z lengyelsko skupino. Z vinčansko kulturno skupino se mora nedvomno povezati terina v sl. 1. Ta je popolnoma sorodna posebni vinčanski keramiki, ki se v Vinči javlja nekako med 6,3 in 4 m.³⁰ Ta sorodnost je tolikšna, da imamo našo terino lahko celo za neposredni produkt vinčanske kulture kljub nekakemu lokalnemu značaju, ki je tu posebno poudarjen s S-motivom, čeprav tudi ta ni v Vinči neznan na taki vrsti keramike.³¹ Dva druga fragmenta (sl. 2 in 3) sta pa

²³ Material je v muzeju v Tuzli. Podatke mi je dal kustos J. Puš, za kar se mu najlepše zahvaljujem. V času ko je bil članek v tisku je bil objavljen del gradiva iz Tuzle, kjer se jasno vidi prevladovanje vinčanskega in butmirskega kulturnega kroga. Žal je gradivo brez stratigrafskih podatkov. (Clanci i grada za kulturnu istoriju Istočne Bosne I, Tuzla 1957, 85 sl.)

²⁴ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo in problem butmirske kulture, Ljubljana, 1952, 89 sl.

²⁵ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, Ljubljana, 1951, 109 sl.

²⁶ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1906, 449 sl., T.I, sl. — l.c., 1914, 47 sl. — Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina XI, 28 sl., T.VIII, sl. — Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 89 sl.

²⁷ Poleg objavljenega gradiva je v muzeju v Sarajevu še nekaj keramičnih predmetov, ki so ravno tako slučajno najdeni.

²⁸ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 89 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja, 1914, 48.

²⁹ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, 111.

³⁰ Vasić, Preistoriska Vinča II, sl. 231—235, 235—238. — Vinča IV, sl. 78, 94 (No. 584—589), 95, 139, 140, 163 (No. 1157—1144). — Corpus vasorum antiquorum 3 (Belgrad), T. 2, sl. 1, 2, 4, 6, 9—11.

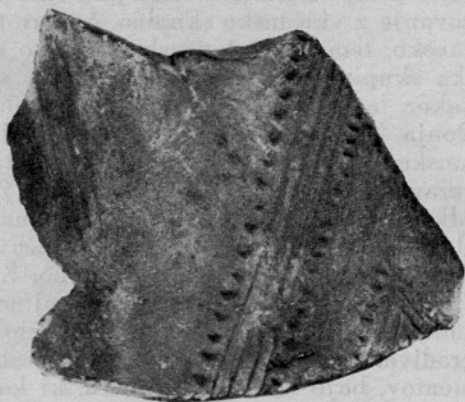
³¹ Vasić, Preistoriska Vinča IV, 91, sl. 139 b.

lahko tudi izrazita predstavnika lengyelske skupine od katerih pripada prvi neki globoki skodeli, terini ali vrču, drugi pa visoki votli nogi, čeprav je ornamentiran. Oba fragmenta sta poleg tega ornamentirana tudi še na način, ki je razširjen v zahodni Slavoniji, Hrvatski in Sloveniji.³²

Drugo najdišče v Donji Mahali pri Orašju na Savi³³ je tudi bilo odkrito slučajno. Delno je bilo sistematično raziskovano, pa le v manjši meri. Teritorialno se tudi Donja Mahala veže s Slavonijo. Sorodnost med Klakarom in Donjo Mahalo so videli tudi že drugi. Tudi to najdišče so ne-

Sl. 2. Donji Klakar?

Sl. 5. Donji Klakar?

Primeri lengyelske (?) keramike

kateri vezali z vinčansko skupino, pokazali so pa tudi elemente, s katerimi se more vezati z lengyelsko.³⁴ Imamo pa tukaj tudi elemente, ki kažejo na butmirsko skupino, posebno v kamnitem orodju. Poleg tega tudi posode na visoki, polno delani nogi niso danes več zanesljiv element za opredeljevanje k vinčanski ali butmirski skupini.³⁵

Ako po kulturnem inventarju analiziramo bosenska najdišča, ki jih moremo vključiti v t. im. slavonsko-sremsko skupino, vidimo, vsaj danes, da nimamo nikakršnih posebnih odlik neke posebne skupine, temveč imamo le mešanje večjega števila raznih kulturnih skupin v neko kolikor toliko homogeno celoto. Ako bi se pri novih raziskovanjih to stanje ohranilo, potem bi bilo tukaj mešanje povsem čistih elementov tako vinčanske kakor tudi butmirske skupine. Tako oblike posod kakor tudi ornamentika in celo plastični izdelki enega in drugega kulturnega kroga so na istih

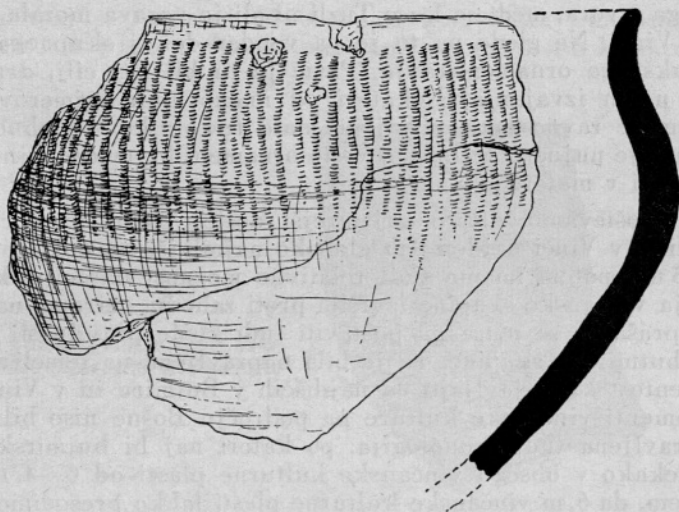
³² Ni gotovo, da sta ta dva fragmenta najdena v Donjem Klakarju, čeprav govore za to posamezne indicije. Vsekakor pa z nekega najdišča v Severni Bosni.

³³ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1925, 137 sl., T. I—IV. — l. c., 1927, 199 sl., T. I—II.

³⁴ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, 110.

³⁵ Predvsem velja to za primere, kjer nimamo ohranjenih celih posod, temveč le noge.

najdiščih popolnoma nespremenjeni. Seveda danes nimamo vseh oblik niti ene niti druge skupine. To je mogoče tolmačiti na več načinov, ki pa niso preveč zanesljivi. Vsekakor je butmirska kulturna skupina, katere center bi naj po današnjem stanju raziskovanja bil nekje v centralni Bosni (domnevamo zgornji tok reke Bosne in srednji ter spodnji tok reke Lašve, oz. nekako področje med Sarajevom in Travnikom),³⁶ izvršila ekspanzijo proti severu, proti Savi. Ta ekspanzija je bila popolnoma miroljubna, verjetno posledica povečanja prebivalstva, ki je iskalo nove

Sl. 4. Tuzla. Primer vinčanske keramike

krajine, ki bi mu omogočile življenje. Kdaj se je ta ekspanzija izvršila, je danes še nemogoče ugotoviti že glede na nemožnost diferenciacije butmirske skupine v starejšo in mlajšo fazo.³⁷ Podobno ekspanzijo je napravila tudi vinčanska kulturna skupina. Toda niti zanjo danes še ne vemo, kdaj je dospela v Bosno. Še manj pa vemo, kdaj je prišlo do sožitja med eno in drugo. Vsekakor nista obe kulturni skupini v tuzlanski bazen dospeli hkrati. Glede na sedanjo datacijo butmirske kulturne skupine, ki naj bi se časovno ujemala s kulturno plastjo 6–4 m v Vinči, bi bilo mogoče soditi, da je vinčanska skupina dospela sem pred butmirsko. To je še toliko bolj verjetno, ker obstajajo posamezni elementi, ki kažejo na naseljevanje vinčanske skupine v času 6 m, vinčanske kulturne plasti morda še celo poprej, kar pa danes še ni mogoče zanesljivo trditi, t. j. na samem začetku butmirske kulturne skupine. Zadevno bi bili posebno pomembni pasamezni fragmenti sivo žgane keramike in na sij zglajene

³⁶ Zelo lahko je mogoče, da se bo ta slika spremenila, ko bo detajlneje raziskana Bosna.

³⁷ Nekatera gledišča, ki vidijo n. pr. v najdišču Nebo v dolini Bile blizu Travnika zadnjo fazo butmirske kulturne skupine, so po vsem sodeč zgrešena (Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 107 sl.).

keramike, ornamentirane z neko črno maso, ki so bili najdeni v Tuzli. Črni ornamenti so bili naneseni na površini vaze popolnoma plastično v ozkih pasovih. Na sebi imajo pa vtisnjene tudi še male trikotnike. Podobni črni ornamenti se javljajo tudi v Vinči in sicer na t. im. Hyde vazi ter na nekaterih drugih posodah.³⁸ Časovno se javljajo v Vinči takšni ornamenti, ki so pa tu dokaj redki v kulturni plasti 8 in 6 m. Toda čeprav so ti ornamenti v Vinči in Tuzli sorodni, je razlika v sami snovi barve. V Vinči je to nekakšna smolasta snov, ki gori na ognju. To pa ni tako na fragmentih, ki so najdeni v Tuzli. Črna snov v Vinči je bila nedvomno organskega izvora, medtem ko v Tuzli ni ali je vezava morala biti druga kakor v Vinči. Ne glede na to je pa vendar dokaj skupnega v samem načinu takšnega ornamentiranja. Prvič je tu bil isti cilj, drugič je pa tudi isti način izvajanja. Nekateri od imenovanih primerov v Vinče imajo namreč ravno tako vtisnjene male trikotnike, podobno kakor v Tuzli³⁹ Zato je nujno potrebno to vrsto ornamentike medsebojno povezati kljub razliki v materiji.

Ako upoštevamo, da je najstarejši doslej znani primer s takšno ornamentiko v Vinči najden 8 m globoko najmlajši pa nekako okoli 6 m (točno 6,3 m), potem imamo tudi relativno možnost datacije, kdaj se je ekspanzija vinčanske skupine izvršila proti zahodu, oziroma na področje Bosne. Vprašanje se mora pa postaviti tudi glede pravilnosti dosedanje datacije butmirske skupine. Ta je bila napravljena na temelju posameznih elementov, ki se javljajo na najdiščih v Butmiru in v Vinči. Ker pa drugi momenti vinčanske kulture na področju Bosne niso bili znani, je bila napravljena tudi kronologija, po kateri naj bi butmirska skupina trajala nekako v obsegu vinčanske kulturne plasti od 6.—4. m. Napaka pa je v tem, da 6. m vinčanske kulturne plasti lahko presodimo samo kot intenzivnejši stik med butmirsko in vinčansko skupino, nikakor pa ne kot spodnjo mejo ali kot začetek butmirske kulturne skupine. Ako vztrajamo tudi dalje na tem, da je cvetoča doba butmirske skupine začela tedaj, ko je jasen stik z vinčansko skupino, t. j. okoli 6. m vinčanske plasti, nam nove najdbe v tuzlanskem bazenu govore, da je do stika med tema skupinama moglo priti že poprej. Pomemben bo ravno prej imenovani fragment s črno barvo, ki je sicer najden slučajno, pa vendar predstavlja dragocen dokument. Poleg tega fragmenta pa obstajajo tudi še drugi, žal neobjavljeni elementi, ki dajo soditi o pravilnosti tega gledišča.^{39a} Vsekakor danes 6 m vinčanske kulturne plasti ne predstavlja več začetka butmirske skupine, temveč le ožji stik vinčanske in butmirske skupine. Kje je do tega stika prišlo, še ni povsem jasno, vendar pa moremo domnevati, da v severni Bosni s tuzlanskim bazenom. Ni izključeno, da je prvi stik med tema kulturnima skupinama mogel biti že poprej, nekako v času okoli 7. m vinčanske kulturne plasti. Mogoča pa je tudi nekoliko kasnejša ekspanzija butmirske kulture proti severu. To bodo razjasnila bodoča raziskovanja. Butmirska skupina je prinesla poleg drugih ele-

³⁸ Vasić, Preistoriska Vinča I, 61, sl. 109; 51, sl. 105; 72, sl. 127.

³⁹ Vasić tega nikjer ne omenja.

^{39a} Tozadevno lahko vzamemo v poštev nekatere fragmente keramike, ki kažejo izrazito starejšo vinčansko fazo (Članci i gradnja I, 9o sl., T. X, 4; T. XII, 2; T. XIII, 3, 4, 8, 10, 11; T. XIV, 4; T. XVII, 1).

mentov v orodju, plastiki in keramiki s seboj tipične butmirske kroglaste amfore s cilindričnim spodnjim delom ali pa z različnimi postamenti v obliki nog. Takšne amfore so se dalje uporabljale nespremenjene (Crkvine v Turbetu, Donji Klakar). Čeprav takšne oblike uporablja tudi lengyelska kulturna skupina, jih vendar ne moremo imeti za lengyelske elemente na področju Bosne in tudi ne Slavonije, kamor niso dospele iz Panonske ravnine, temveč iz Bosne.

Lengyelski elementi prodirajo na področje Bosne šele kasneje. Dokaz za to so nam Gradina v Alihodži in Hrustovača pečina. Tedaj pa ko je prodrla vsaj s posameznimi elementi lengyelska kulturna skupina v Bosno, na tem istem področju nimamo več niti čistih butmirskih ele-

Sl. 5. Tuzla. Primer vinčanske keramike s karakteristično črno barvo

mentov. Iz tega sledi, da moremo danes marsikako najdišče v Severni Bosni kronološko že nekoliko bolje opredeliti, posebno glede odnosa med lengyelsko in slavonsko-sremsko kulturo, ako vzamemo to kot neki specifični pojav v Severni Bosni, glede na Srem in zahodni del Slavonije. Tako bi med starejše naselitve mogli šteti naselbino v Tuzli, kjer bo verjetno, sodeč po posameznih elementih, zastopan tudi starejši neolitik; za njo pa naselbino v Donjem Klakaru, ki ima vsaj za sedaj mlajše elemente od Tuzle. Tema dvema naselbinama bi sledile nekoliko mlajša naselbina na Crkvinah v Turbetu (starejše plasti), nato pa starejša plast gradišča v Alihodžah ter Donja Mahala. Verjetno bo v to skupino šla tudi starejša plast v Hrustovači pečini, kjer je dokaj elementov, ki se morejo vezati s slavonsko-sremsko, oziroma tudi z lengyelsko skupino.

Najdišče v Donji Mahali kaže poleg že omenjenih elementov tudi še nekatere druge. V tem oziru se razlikuje od najdišča v Donjem Klakaru. Vendar je mogoče to le videz na temelju današnjega gradiva. Od lengyelskih elementov so posode na votli visoki konični nogi, v kolikor je rekonstrukcija pravilna. Dalje obstajajo butmirski elementi, kar sem omenil že poprej, poleg tega pa tudi nekateri keramični fragmenti, ki kažejo časovno že na kasnejši razvoj. Omenil sem tudi že vinčanske elemente. Tukaj pa so tudi fragmenti t. im. kostolaške skupine, na katero je v nekaterih drugih najdiščih opozoril Milojević, kot so n. pr. Kostolac,

Vučedol, Čardak pri Donji Vrežini, Šuplja stena na Avali, Zemun, Bujanj, Humska Čuka itd.⁴⁰ Ornamentiranih primerov keramike, ki pripadajo kostolaški skupini, je v Donji Mahali najdeno precejšnje število.⁴¹ Že iz tega sledi, da je Donja Mahala po današnjem gradivu mlajša in da bi se mogla datirati nekako v čas 2100—1900. Vsekakor je mlajša kakor naselbina v Donjem Klakaru, katere materialno kulturo moremo vzporediti z razcvetom butmirske kulture. Vendar je ta naselbina mogla doživeti tudi časovno mlajše faze, o čemer pa po današnjem gradivu ni mogoče soditi.⁴² Naselbina v Donjem Klakaru predstavlja še izrazit primer slavonsko-sremske skupine, kjer se mešajo razne kulturne skupine in razni kulturni centri. Naselbina v Donji Mahali pa že delno izpada iz tega kroga, ker ima vsaj v kasnejših fazah druge elemente, kakor so kostolaška in tudi lengyelska skupina, v kolikor bi ta tukaj nastopala popolnoma čista. Vsekakor pa bi mogle starejše faze Donje Mahale iti v sklop slavonsko-sremske skupine, za kar danes nimamo nobenih dokazov.

Po vsej verjetnosti sodijo v sklop slavonsko-sremske skupine tudi posamezni fragmenti keramike, najdeni na Gradini nad Alihodžo v dolini Bile blizu Travnika.⁴³ V poštev prihaja nekoliko fragmentov, ki kažejo drug značaj in katerih ne moremo danes več šteti v krog slavonske kulturne skupine.⁴⁴ Seveda je vprašanje, ali utegnejo fragmenti pripadati v resnici čisti slavonsko-sremski skupini, ali pa imajo bolj značaj neke kasnejše, mogoče lengyelske vsaj časovno sorodne skupine, ki se je kasneje nesporno razširila ne samo po Slavoniji, temveč verjetno ravno tako tudi v severni Bosni. Podoben primer je tudi v nekaterimi drugimi najdišči v Bosni, ki so všteta v okvir slavonske kulturne skupine, kot je n. pr. Hrustovača pečina.⁴⁵ Ni dvoma, da so na teh najdiščih tudi posamezni elementi, ki jih moremo označiti kot badenske, katere bi pa tukaj vsaj za sedaj raje pripisal neki drugi in lengyelski skupini. Poleg tega imamo tudi, čeprav skromne elemente dalmatinskega neolitičnega kroga, kot je n. pr. danilski, v kolikor to pač danes ni le samo videz.⁴⁶ Vsi takšni momenti so z ene strani karakteristični za datacijo slavonsko-sremske in lengyelske skupine na področju Bosne in Slavonije, na drugi pa tudi za datacijo in formiranje slavonske skupine.

Podobno mešanje vinčanskih oblik z butmirskimi in lengyelskimi imamo tudi na slavonskih najdiščih, ki se danes prištevajo slavonsko-sremski skupini. Zanimivo pri teh najdiščih je, da imamo več vinčanskih elementov na tistih najdiščih, ki leže bolj vzhodno. Karakterističen pri-

⁴⁰ P. Z., 1953, 151 sl. — WPZ, 1945, 41 sl.

⁴¹ Glasnik zemaljskog muzeja, 1925, T. IV, sl. 1, 2, 4 — L. c., 1927, T. I, 2—7, 9.

⁴² Nekdaj sem hkrati z Butmirom postavljaj tudi Donjo Mahalo (Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1947, 149). To so storili tudi nekateri drugi (M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, 110 sl.). Ni pa izključeno, da bodo pri sistematičnih raziskovanjih našli tudi starejše faze, ki bodo opravičevale postavljanje tega najdišča časovno tudi istočasno z naselbino v Butmiru.

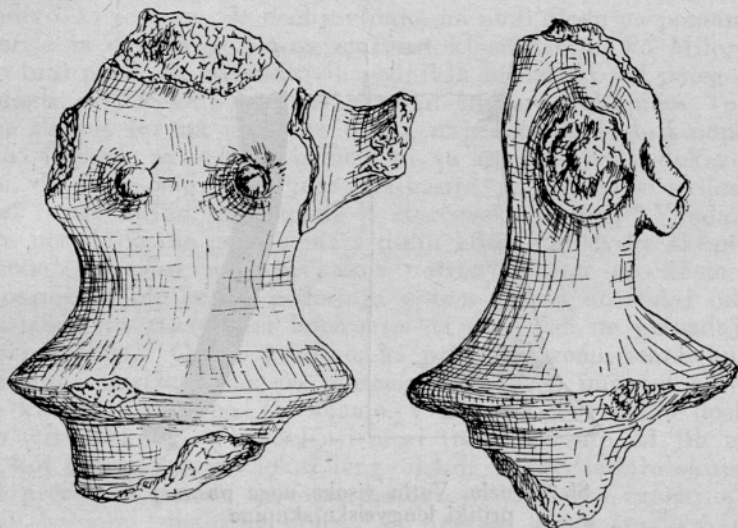
⁴³ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1957, 10 sl.

⁴⁴ L. c., 1950, 5 sl., T. IV, 1—6; T. V, 11, 12; T. VI, 2, 9.

⁴⁵ L. c., 1946, 7 sl., T. XII, 1, 2, 5, 6; T. XV, 1, 6—8, 12, 13, itd. — L. c., 1948, 5 sl., T. IX, 7, 9 itd.

⁴⁶ L. c., 1957, 12.

mer je poleg ostalih tudi Kormadin v Sremu.⁴⁷ To najdišče sodi po svojem kulturnem inventarju še popolnoma v sklop vinčanske skupine. Lahko trdimo, da lengyelskih in butmirskih elementov skoraj nima, razen nekaj neznatnejših primerov.⁴⁸ Časovno moramo vse doslej znane najdbe s tega najdišča postaviti v mlajšo fazo vinčanske kulture, kar so storili tudi že drugi.⁴⁹ Marsikakšni primeri pa spadajo najbrž celo na konec te faze. Ker ni tukaj nikakršnih izrazitih elementov niti butmirske niti lengyelske kulturne skupine, moremo to najdišče prišteti čistim naj-

Sl. 6. Tuzla. Primer butmirske plastike

diščem vinčanske kulture. Podoben primer bo tudi z nekaterimi drugimi najdišči.⁵⁰ Takšna najdišča so v precejšnji bližini klasičnega področja širjenja vinčanske kulture, čeprav jih deli reka Sava. Posamezne elemente lengyelskega kulturnega kroga pa lahko prištejemo dokaj poznemu importu ali pa poznemu vplivu na vinčanski kulturni krog, kar nekateri domnevajo celo za samo Vinčo.⁵¹ V Vinči imamo v resnici nekaj fragmentov keramike, od katerih bi nekatere najlaže mogli povezati z lengyelski sorodno kulturno skupino.⁵² Zanimivo je, da se taki primeri v

⁴⁷ Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, 24 sl.

⁴⁸ L. c., 59, sl. 6.

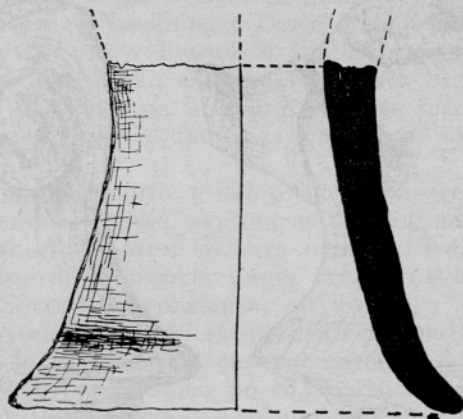
⁴⁹ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, 94 sl.

⁵⁰ N. pr. Samatovec (Zbornik za društvene nauke Matice Srpske 12, Novi Sad, 1956, 17 sl.), Karaš kod Sremskih Karlovaca (Glasnik Istoriskog društva, Novi Sad II, 1929. — Godišnjak Srpske kraljevske akademije, 1927, 199 sl.), Hrtkovci (gradivo kot celota neobjavljeno) itd.

⁵¹ Milojčić, Chronologie, 85 sl. (žal gradivo ni objavljeno, tako da je nemogoče kontrolirati citirane primere).

⁵² N. pr. Vasić, Preistoriska Vinča IV, 112, 187 sl. (No. 1427) zajemalka, str. 115, 192 sl., (No. 1420), 222, 225, 226 a, 226 b.

Vinči ne javljajo v prejšnjih fazah, temveč šele proti koncu, tedaj ko se je tu pojavila tudi že badenska skupina, t. j. nekako od 3.—1,5 m vinčanske kulturne plasti. Vendar pa nekateri od teh fragmentov kažejo prej na neki drug kulturni krog, ne pa na lengyelski. Mogoče se bodo takšni primeri, ki se tudi po besedah Bannerja nikakor ne morejo vskladiti z badensko niti z lengyelsko kulturno skupino,^{52a} mogli povezati s kasnoneolitsko in eneolitsko skupino v Zahodni Slavoniji in Sloveniji, ki se je doslej opredeljevala kot podskupina danes znane lengyelske kulture.^{52b}

Sl. 7. Tuzla. Votla visoka noga po vsej priliki lengyelske skupine

Veliko bolj komplicirano sliko nam nudijo posamezna najdišča, ki leže bolj zahodno. Kakor prejšnja najdišča, tako tudi ta niso vsa bila sistematično raziskana. Miložčić se pri svoji kronologiji naslanja le na dve najdišči, od katerih je le eno bilo raziskano. To je Sarvaš pri Osijeku, katerega gradivo pa doslej ni objavljeno. Tu je bila odkrita slavonsko-sremska skupina, za katero žal ni mogoče izvajati nikakršnih sklepov na temelju dosedanjega gradiva in na temelju stratigrafskih podatkov.⁵³ Nekoliko bolje je zadevno z najdiščem Babska pri Šidu, ki je le sondirano. Pri tem pa tu niso dosegli niti najnižjih plasti.⁵⁴ Glede na podatke R. R. Schmidta skuša Miložčić tamkajšnjo kulturno plast razdeliti v tri faze,⁵⁵ kar je glede na 5 m debeli stratum, ne glede na to, da

^{52a} To mnenje mi je prof. Banner osebno povedal. Prvenstveno gre za fragment Vinča IV., str. 115, 192 sl. No. 1420.

^{52b} Možno je, da so take sorodnosti med omenjenimi vinčanskimi fragmenti in kulturo, ki se širi po Slavoniji in Sloveniji le navidezna, čeprav tudi ta videz vsaj sedaj ne gre zavreči. Tako imenovana lengyelska kultura v Slavoniji in Sloveniji pa zahteva detajlno revizijo.

⁵³ Miložčić, *Chronologie*, 85 sl.

⁵⁴ L. c., 85 sl. — R. R. Schmidt, *Burg Vučedol*, 121 sl.

⁵⁵ Miložčić, *Chronologie*, 85. — R. R. Schmidt, *Burg Vučedol*, 121.

niso dosegli dna sonde, popolnoma logično. V najnižji odkriti plasti naj bi bila körös-starčevska kulturna skupina. Vendar so pa to le splošni podatki brez detajlnega dokaznega gradiva. Tej plasti naj bi sledila druga, v kateri so uporabljali pastozno slikanje na že žganih posodah. Ta plast naj bi obsegala nekako 2—4 m. Hkrati se v tej plasti javlja tudi keramika z vdolbenimi ornamentami. Zadnja plast nekako od 2 m globine naj bi bila faza slavonsko-sremske kulturne skupine, kot neposredna predhodnica badenske. Vendar je tako Milojčićevo kakor tudi R. R. Schmidtovo poročilo preveč sumarno, da bi se mogla ustvariti vsaj približna slika. Žal tudi gradivo, ki je danes še neobjavljeno, ne nudi glede na pomanjkanje stratigrafije in drugih podatkov možnost klasifikacije. Po Milojčićevih in delno tudi po R. R. Schmidtovih podatkih bi nekako od petega metra dalje mogli pričakovati körös-starčevsko kulturno skupino. To bi že glede na Sarvaš ter na nekatera druga najdišča moglo biti popolnoma verjetno. Čeprav za sedaj nimamo za to oprijemljivih dokazov, ponavljam, da je to nadvse verjetno. Slikanje, na katero se sklicuje Milojčić, ni ravno nujno, da pripada le starčevski skupini.⁵⁶ Vendar pa so nekatere posode žgane popolnoma v duhu körös-starčevske skupine. Pri teh posodah so tako zunanja kakor notranja stran rdečkasto žgane. Toda posamezne oblike, ki prihajajo v tem prvem do sedaj odkritem stanovanjskem in razvojnem horizontu na dan, pač ne pripadajo čisti starčevski kulturi.⁵⁷ Ostalo gradivo, ki pripada dvema stanovanjskima in razvojnima horizontoma, pa moremo označiti z imenom slavonsko-sremske kulturne skupine. Tu imamo, v kolikor je gradivo doslej objavljeno, vinčanske in v precejšnji meri tudi elemente, ki jih moremo označiti kot butmirske ter nekaj lengyelskih. V predzadnjo skupino sodijo pač predvsem posode, oziroma amfore s kroglastim zgornjim delom ter ločno zoženim spodnjim delom. Te posode danes predstavljajo še dokajšnje neznanke, kakor je neznan tudi njihov izvor ter pot njihovega širjenja. Karakteristične so tako za lengyelsko in slavonsko-sremsko skupino, karakteristične, so pa tudi za butmirsko. Sedaj jih imamo tudi v okviru daniške kulturne skupine na jadranski obali.⁵⁸ Nekateri menijo, da je ta oblika dospela v butmirsko skupino iz lengyelske potom slavonsko-sremske.⁵⁹ Drugi pa so ravno nasprotnega mnenja, t. j. da je ta oblika v lengyelsko dospela iz butmirske skupine.⁶⁰ Čeprav bo to vprašanje mogoče dokončno razjasniti le z ustreznimi stratigrafskimi dokazi je vendar že sedaj mogoče opozoriti na nekatere momente, ki so nadvse zanimivi. Nekateri so bili omenjeni že na drugih mestih. Poleg kroglastih, prej omenjenih amfor so pa za lengyelsko skupino pomembne tudi skodele na visoki votli nogi. V to skupino spadajo tudi t. i. »Fruchtständer«. Same noge so različno oblikovane. Imamo konične votle noge z odprtinami v steni ali brez njih, dalje noge, ki so v zgornjem delu ne-

⁵⁶ Do objave gradiva je za sedaj vsaka detajlna sodba nemogoča.

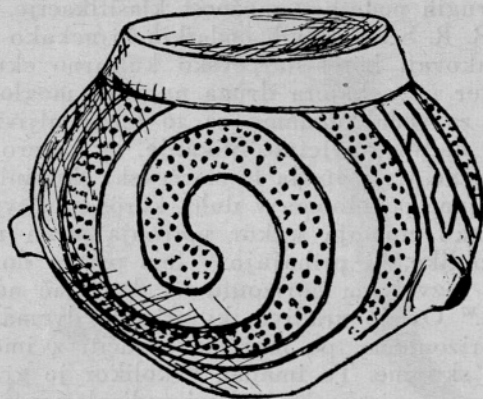
⁵⁷ Schmidt omenja le dva primera, od katerih je eden atipičen (Burg Vučedol, sl. 72, 3) za opredeljevanje, drugi pa nima v starčevski skupini analogij in bi se prej mogel povezati z vinčansko ali pa lengyelsko skupino (L. c. sl. 72, 2).

⁵⁸ Arheološki vestnik, 1955, 14 sl.

⁵⁹ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1954, 30. — L. c., 1947, 9.

⁶⁰ Arheološki vestnik, 1955, 16 sl.

koliko ločno zožene, noge, ki so v zgornji tretjini ločno izbokle, noge s stojno ploskvijo, itd. Geneza takšnih nog v lengyelski skupini še ni ugotovljena. Toda ako pogledamo najdišče v Zengövárkony,⁶¹ v lengyelski skupini, vidimo, da noge niso enótne in da obstajajo variacije glede na višino in obliko. Sem pa moramo šteti tudi še Lengyel. V Babski imamo pa noge z razširjeno stojno ploskvijo, ki na prejšnjih najdiščih niso znane.⁶² Čeprav ima noga iz Babske tudi odprtine na stenah in je votla, je njena oblika vendar takšna, da jo je nemogoče izvajati iz lengyelskih koničnih nog. Ni dvoma, da ima tu pomembno vlogo vinčanska skupina,

Sl. 8. Bogdanovci pri Vukovaru. Primer vinčanske keramike. (Po R. R. Schmidtu)

mogoče celo butmirska s svojo keramiko, kar je pa skoraj neverjetno. Le votlina same noge skupaj z odprtinami na steni je nastala pod vplivom lengyelske kulture. Zanimivo je dalje, da v Butmir ter njegovo skupino, kolikor danes vemo, ni dospela takšna konična votla noga. Le en primer se navaja danes v literaturi s konično, votlo, pri dnu nekoliko razširjeno nogo,⁶³ ki pa predstavlja napačno rekonstrukcijo.⁶⁴ Vendar imamo tudi v Bosni takšne noge, ki so popolnoma identične z nogami iz lengyelske skupine ter so nesporno prišle sem pod njenim vplivom. Za sedaj je še nejasno, kakšen odnos je med podobnimi nogami iz danilske skupine in temi kakor tudi onimi iz lengyelske skupine.⁶⁵ Bosenski primeri so nesporno vezani na mlajšo fazo, ki je blizu slavonski kulturni

⁶¹ Dombay, *The Prehistoric Settlement and Cemetery at Zengövárkony*, Budapest, 1959.

⁶² R. R. Schmidt, *Burg Vučedol*, 124, sl. 72, 1.

⁶³ *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1914, 61, sl. 21 (desna slika).

⁶⁴ Noga je mogla biti tudi nizka, ker so ostanki zelo skromni. V vsej butmirski skupini pa nimamo nobenih podobnih primerov nog.

⁶⁵ V danilski skupini imamo mnogo primerov visokih votlih nog konične oblike. Navadno so takšne noge v svojem zgornjem delu nekoliko ločno izbokle. Spodnji del je po navadi nekoliko razširjen. Odnos takšnih primerov do lengyelskih nekoliko sorodnih oblik je za sedaj še nejasen.

skupini, kakor n. pr. v Hrustovači, dalje na Crkvinah v Turbetu, na Gradini v Alihodžah, itd.⁶⁶ Iz vsega sledi, da posode kakršne koli oblike, na visokih votlih nogah niso istočasne s kroglastimi amforami butmirskega tipa v Bosni. Drugačen primer je v sami lengyelski skupini, kjer ne samo da so istočasne, temveč najdemo celo kroglaste amfore s takšnim tipom noge, česar v butmirski nikoli ni. Sodbe o odnosu teh dveh oblik v Slavoniji, oziroma v slavonsko-sremski kulturni skupini, kjer se ravno tako skupaj javljajo, danes še ni mogoče podati. Na sploh je zelo malo skupnih točk med keramičnimi oblikami butmirske in lengyelske skupine. Vendar sledi iz vsega, da je kroglasta amfora v butmirski skupini starejša, kakor pa je v lengyelski ne glede na kronološko postavitev ene in druge. V tem primeru je njen pojav v lengyelski tudi popolnoma jasen. Sem je dospela z vinčansko ali slavonsko-sremsko skupino, za kar so tudi najboljši dokaz posamezni primeri v tej skupini, kakor n. pr. na najdišču v Babski.^{66a}

Pri primerjanju ornamentike na keramiki butmirske in lengyelske skupine vidimo, da med njima tako rekoč tudi ni nobenega stika, ako izvzamemo nekatere splošne pojave, kakor so n. pr. spiraloidni motivi, ki so nekakšna splošna oznaka balkanskega neolitika. Toda butmirska kulturna skupina nima slikane keramike, ako izključimo nekaj primerov rdeče inkrustacije in včasih barvanja sivočrne ali črne površine s pastozno rdečo barvo. Nasprotno temu je pa slikana keramika v lengyelski kulturi. Ali je ta slikana keramika nastala pod vplivom tiške skupine, za kar bi mogel biti po mnenju nekaterih mogoče dokaz votla visoka noga iz Babske, ki jo R. R. Schmidt sicer označuje kot možnar,⁶⁷ pa danes ne moremo soditi. Kljub dosedanjemu opredeljevanju slikane noge iz Babske tiški kulturni skupini, je ta v resnici popolnoma identična, tudi glede slikanja, nogam lengyelske kulturne skupine iz Zengövárkonya, ter jo za sedaj kot izločeno ne bi mogli pripisati direktnemu tiškemu vplivu.

Vsekakor če je tiška na najdišču v Babski imela svoj vpliv, je to bilo le za kasnejše faze slavonsko-sremske skupine, kar je predpostavil tudi že Miložjić.⁶⁸ Naslanja se pa pri tem le na omenjeno nogo iz Babske s karakteristično slikano ornamentiko. Takšen vpliv tiške bi mogel biti ako se izkaže točna zgornja domneva, tudi na ostalo Slavonijo, oziroma na slavonsko-sremsko skupino. Po mnenju Miložjića je vpliv tiške došel sem šele kasneje podobno kakor tudi v vinčanski skupini, kjer ga v starejši fazi še nimamo.⁶⁹ Ravno tako je nejasno, kdaj je tiška začela vplivati na pravo lengyelsko kulturo na Ogrskem. Tega danes še nikakor ni mogoče raztolmačiti. Omeniti pa moramo, da je zelo veliko število slikanih povesod, podobno ornamentiranih kakor naša noga iz Babske, tako tehnično kakor vsebinsko, najdenih v lengyelski skupini posebno v Zen-

⁶⁶ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1946, T. XV, 12. — L. c., 1957, 7, T. II, 1. — L. c., 1948, 23, T. VII, 9, (Slika je obrnjena za 180°). — Glasnik L. c., 1925, T. III (leva slika v spodnji vrsti).

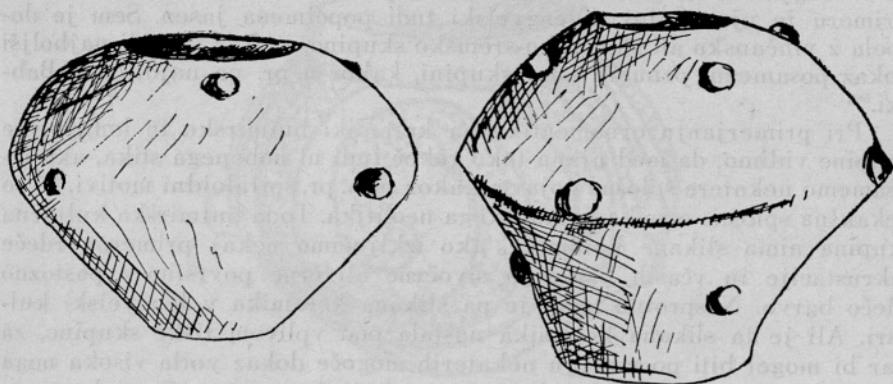
^{66a} R. R. Schmidt, Burg Vučedol, 122, sl. 70, 10, 11.

⁶⁷ L. c. 122, sl. 70, 8.

⁶⁸ Miložjić, Chronologie, 86 sl.

⁶⁹ L. c. 86.

gövrarkonyu. Zato sodim, da bo vprašanje povezanja med tiško in lengyelško potrebno iskati tukaj, ne pa na področju Slavonije, čeprav je tudi slavonsko-sremska neodvisno mogla biti s tiško v zvezi, toda v veliko manjši meri, kakor sodijo. Nekateri vidijo vpliv tiške skupine celo v butmirski. So pa to le posamezni primeri, ki pa ne pripadajo tiškemu kulturnemu krogu.⁷⁰ V glavnem je težišče dokazovanja v ornamentiki, in sicer na temelju cikcakastih paralelnih črt, ki pokrivajo ali celo površino posode, ali pa le posamezne dele, včasih v trakovih.⁷¹ Res je, da se tak način ornamentike javlja na dokaj velikem področju, pri nas v

Sl. 9. Babska. Primera amfor butmirske skupine. (Po R. R. Schmidtu)

Bosni in Slavoniji ter celo v Sloveniji. Seveda pa tudi v drugih krajih izven naše države. Poleg tega pa vse takšne primere ne gre medsebojno povezovati. Zdi se mi, da primeri butmirske skupine, ki uporabljajo takšno motiviko, predstavljajo skupino zase. V to skupino pa ne moremo všeti tistih primerov, ki so časovno blizu slavonski kulturi, kot jih n. pr. imamo v Vučedolu, na Gradini Zecovi, na Gradini Alihodže, itd.⁷² Ta skupina ima ne samo glede na ornamentiko, temveč tudi glede na obliko posod nekaj specifičnega, kar jo veže časovno bolj z lengyelško skupino, delno pa tudi z badensko. Na drugi strani je takšno gradivo ozko povezano z danes znanim gradivom iz Slovenije ter s posameznimi najdišči v zahodni Slavoniji in Hrvaški, kakor so n. pr. špilja Vindija⁷³ in Dra-

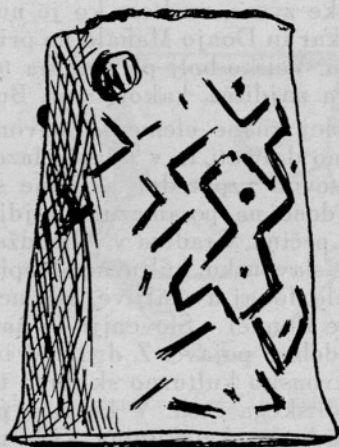
⁷⁰ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1954, 30. — Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 97 sl.

⁷¹ Benac, L. c. T. VI, 2; T. XVII, 1. Po vsej priliki je to nepravilna rekonstrukcija na temelju fragmenta v T. VI, 2. Verjetneje je, da je bil zgornji del kroglaste oblike, ter bi vaza tako bila identična z onimi, katerih spodnji del je bil cilindrično zožen (n. pr. Radimsky-Hoernes, Butmir II, T. 6; T. V, 5). — Butmir I, T. VI, 16. — Butmir II, T. VI, 6; T. III, 16 (statueta). — Glasnik Zemaljskog muzeja, 1953, T. XIII, 8, 9. — L. c., 1949/50, T. XIV, 9.

⁷² Glasnik Zemaljskog muzeja, 1950, 5 sl. T. IV, 1—5. — L. c., 1956, 147 sl., T. X, 6, 7. — R. R. Schmidt, Burg Vučedol, T. 24, 1.

⁷³ Gradivo je v Arheološkem muzeju v Varaždinu.

gučevac (Cerje-Tužno) pri Varaždinu,⁷⁴ Kiringrad, Hrnjevac pri Požegi, Vidakovo brdo pri Lasinju blizu Karlovca, itd.⁷⁵ Vse to so drugi elementi, medtem ko so slavonsko-sremski redki. S temi pa ne moremo povezati butmirskih sorodnih ornamentov. Ni dvoma, da so v butmirsko skupino takšni ornamenti v eni kasnejših faz mogli dospeti tudi s področja, kamor je mogla vplivati tudi lengyelska skupina. Vendar ti ornamenti ne predstavljajo ozke medsebojne povezave, temveč le vpliv, medtem ko je ta kulturna skupina v Bosno mogla prodreti šele veliko kasneje, po vsej priliki s posredovanjem vinčanske skupine, v kolikor tega ne vključimo v celoti

Sl. 10. Babska. Primer noge slikane posode lengyelske skupine (Po R. R. Schmidtu)

pod nazivom slavonsko-sremske skupine. Na drugi strani pa tudi ni nujno, da bi bila ravno lengyelska vplivala v prejšnjih fazah na butmirsko skupino. Zanimivo je, da se takšni ornamenti številčno množijo v Bosni proti severu, medtem ko je njih število, vsaj po dosedanem stanju gradiva, proti jugu manjše.

Pomembno je tudi datiranje slavonsko-sremske kulture tako v celoti kakor datiranje posameznih najdišč v Bosni. Vprašanje datacije Donjega Klakarja in Donje Mahale je bilo že večkrat načeto in v glavnem vsaj približno tudi nakazano. Čeprav so nekateri poprej sodili, da sta ti dve najdišči bodisi mlajši od Butmira, ali celo da sta starejši, vsaj glede na posamezne arhaične forme,⁷⁶ je njih datacija bila vendar dokaj problematična. Na drugem mestu sem nekdanj domneval, da sta ti dve najdišči istočasni z Butmirom, ali da velikih časovnih razlik med njimi in Butmirom ni.⁷⁷ Danes je datacija, ki sem jo že prej omenil, veliko bolj realna tako glede Donjega Klakarja, kakor tudi glede Donje Mahale.

⁷⁴ Peristil, 1954, 135 sl. Še bolj pomembno gradivo je v Arheološkem muzeju v Varaždinu.

⁷⁵ Gradivo je v Arheološkem muzeju v Zagrebu. Doslej ni bilo v celoti objavljeno.

⁷⁶ Vasić, Datovanje Butmira (Zbornik u čast Bogdana Popovića, Beograd, 1929), 18 sl. — M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, 110.

⁷⁷ Zgodovinski časopis, 1947, 143.

V relativni kronologiji se Donji Klakar more postaviti med 6. in 4. m vinčanske kulturne plasti. Garašaninova opomba, glede na fragment zomorfne posode in podolgovatega dleta iz Klakara, ki naj bi pripadali vinčanski kulturni plasti med 8. in 7. m, ne more priti v poštev, ker imamo veliko število dlet takšnega značaja v butmirski skupini, ki je pač v krogu severne Bosne vsekakor mlajša, kakor pa je 8., oziroma 7. m vinčanske plasti. Točno pa tudi ni, da se zomorfni ritoni v Vinči javljajo le na tej globini, saj jih imamo tudi še kasneje.⁷⁸ Mislim, da ni vedno pomembna le oblika, temveč pogostoma tudi sama ideja, predstaviti posodo v takšni obliki. Napačno je tudi, da se za datacijo iščejo le enostranske zveze, medtem ko je nujno iskati obojestranskih, kar seveda za Klakar in Donjo Mahalo ne prihaja toliko v poštev zaradi skromnega gradiva. Veliko bolj pa prihaja to v poštev za razne kulturne skupine in večja najdišča, kakor n. pr. Butmir in odnos do Vinče.⁷⁹

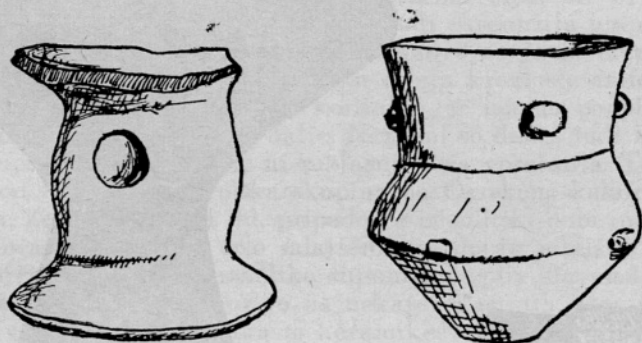
Vse doslej znane elemente slavonsko-sremske kulturne skupine v Bosni moremo datirati le v mlajšo fazo neolitika. Za konec datiranja te kulturne časovno vzporedne skupine so pomembne tiste najdbe, ki so v Bosni najdene na posameznih najdiščih v okviru slavonske skupine (Hrustovača pečina, Gradina v Alihodžah), oziroma na najdiščih, ki delno sovpadajo s slavonsko kulturno skupino (Crkvine v Turbetu, itd.). Te najdbe bi bile dokaj dvomljive, ako ne bi imeli danes zaključenih najdb (geschlossene Funde) v Sloveniji, ki nam jasno kažejo pot, kako moramo tolmačiti podobne pojave. Z drugimi besedami imamo tukaj neposreden stik med slavonsko kulturno skupino tipa Vučedol in slavonsko-sremsko skupino neolitskega časa. V kolikor prihaja v teh bosenskih najdiščih v poštev tudi badenska skupina, ki bi po mnenju nekaterih tukaj morala biti, je za sedaj še precejšnje vprašanje. Obstajajo posamezni elementi, ki nesporno kažejo na badensko skupino. Vendar so po današnjem gradivu ti elementi takšne narave, da se zgube med ostalimi in da jih ni mogoče časovno uvrstiti v neko posebno fazo. To pa glede na najdbe v Sloveniji tudi ni bilo nujno potrebno. Ako imamo badensko skupino tudi za neko posebno skupino, časovno opredeljeno in mlajšo od slavonsko-sremske in legyelske skupine v Slavoniji, je slavonsko-sremska bila v Bosni, mogoče pa tudi ponekod drugod časovno vzporedna badenski, ravno tako kakor je bila delno paralelna tudi lengyelski. Vendar je to vprašanje danes še dokaj nejasno in marsikdaj tudi nerazumljivo, dokler badenska ne bo v Bosni tudi točno opredeljena in določena. Po vsekaj priliki je badenska skupina v nekaterih krajih, kakor domneva tudi Miložič, nadomestila slavonsko-sremsko, oziroma se je razvila na osnovi slavonsko-sremske s prodorom novih kulturnih elementov. Vendar se to ni zgodilo povsod. Tako imamo danes v nekaterih krajih nesporno dokaze, da se lengyelska oziroma njej istočasna toda kot lengyelska imenovana neposredno dotika slavonske kulturne skupine. V takšnih primerih pa ne bomo mogli govoriti vedno o badenski, temveč o lengy-

⁷⁸ Vasić, Preistoriska Vinča I, 66 sl., sl. 113, 115—117.

⁷⁹ M. Garašanin, Hronologija, vinčanske grupe, 109 sl., 155. — Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 95 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja, 1947, 5 sl. — Zgodovinski časopis, 1947, 142 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja, 1954, 29. — Arheološki vestnik, 1955, 8 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja, 1957, 10 sl.

elski kulturni skupini, njenih in drugih podskupinah ter skupinah, ki so pa mogle biti tudi pod vplivom badenske. Pri končnem sklepu moramo danes znani lengyelski skupini, ki je v nekaterih krajih trajala tudi v času badenske, delno celo na začetku slavonske skupine, podaljšati življenje.

Vprašanja začetka slavonsko-sremske skupine se je dotaknil tudi Miložjić.⁸¹ Na temelju posameznih podatkov v Sarvašu, Vučedolu in Babski, ki jih je ugotovil R. R. Schmidt, sklepa Miložjić, da se slavonsko-sremska v svojih začetkih časovno dotika še kőrös-starčevske skupine.

Sl. 11. Babska. Primeri lengyelske keramike. (Po R. R. Schmidtu)

En del predmetov, ki jih je Miložjić opredelil k slavonsko-sremski, bi naj pripadal še najstarejši vinčanski skupini. Pri tem opredeljevanju se pa opira, lahko rečemo, na nekaj precej neznatnih elementov,⁸² ki naj bi bili v zvezi z vinčansko fazo »A«, katera je neposredno sledila kőrös-starčevski kulturi. Upoštevati moramo, da se Miložjić sklicuje predvsem na vinčanske elemente v Babski, kot so n. pr. tehnika vglajenih ornamentov, tehnika vdolbenih ornamentov, posode zglajene na sijaj, skodelice in čaše z ostrimi prehodi, kljunasti in navadni okrogli dulci, »black topped« tehnika, itd. Vendar pa moramo biti dokaj oprezní pri takšni klasifikaciji, ker mnoge tehnike, ki jih omenja Miložjić, niso karakteristične le za vinčanski fazi »A« in »B«, temveč za celotno vinčansko neolitsko plast. Tudi gradivo iz Babske samo po sebi ne govori za to.⁸³ Marsikakšne posode pač ne gredo niti v sklop vinčanske skupine, čeprav imajo ostre prelome. Priznati pa moramo, da je nekaj elementov, ki kažejo, da menda nekatere posode oziroma fragmenti pripadajo nekoliko starejši vinčanski fazi. To pa lahko tolmačimo z vinčansko ekspanzijo, ki se je izvršila enkrat med 8. in 6. m vinčanske kulturne plasti,

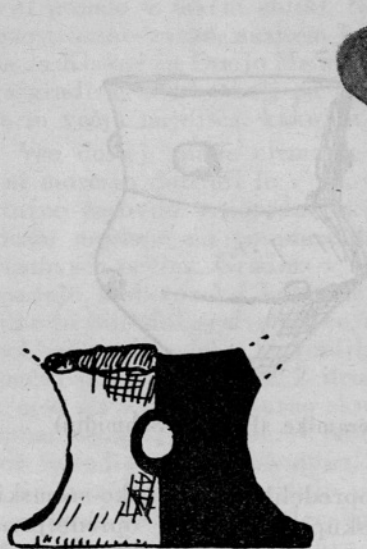
⁸⁰ Miložjić, *Chronologie*, 84, 88.

⁸¹ L. c. 83, 85 sl.

⁸² L. c. 85 sl.

⁸³ Je v Arheološkem muzeju v Zagrebu ter razen nekaj fragmentov ni objavljeno.

t. j. v času faze »B«. Premalo imamo danes elementov, da bi mogli računati na ekspanzijo vinčanske kulture že na samem njenem začetku. Seveda pa doslej tudi v Babski nimamo zadostnih niti materialnih niti stratigrafskih podatkov. Podobno bo tudi v Sarvašu. Tako je pač mogoče sklepati, da je vinčanska kulturna skupina v zahodni del Slavonije prišla sicer neposredno po starčevski, vendar pa nastaneta dve možnosti tolmačenja. Po eni možnosti, ako domnevamo, da je vinčanska dospela sem tedaj kakor v Vinčo, je ta zamenjala körös-starčevsko podobno kakor

Sl. 12. Vučedol
Primer lengyelske keramike
(Po Dimitrijeviću)

Sl. 15. Hrustovača pečina.
Primer lengyelske keramike
(Po Korošcu)

na najdišču v Vinči. Po drugi možnosti, ako zopet domnevamo, da je dospela kasneje, t. j. po 8. m vinčanske kulturne plasti, toda pred 6. m, je možno, da je starčevska na teh najdiščih trajala celo nekoliko dalje, kakor pa se splošno domneva in kakor je bil videz v sami Vinči. Po drugi strani zopet lahko domnevamo, da je starčevska normalno po dosedanjem gledišču prenehala tudi na teh najdiščih. V takšnem primeru bi morali imeti hiatus med prenehanjem starčevske in novo naseljeno vinčansko skupino. Nobenega dokaza nimamo, da bi se vinčanska skupina razširila sem istočasno ali vsaj približno istočasno z naselitvijo najdišča v Vinči. Zato trenutno ostanejo le možnosti ali o daljšem trajanju starčevske ali pa tu obstoječem hiatusu, ki ga doslej tudi niso opazili. Velja pa to le za doslej znana najdišča in za gradivo, ki je danes na razpolago, kar seveda ne izključuje možnosti tudi drugačnega dogajanja in naseljevanja na prehodu iz starejšega v mlajši neolitik v Slavoniji. Izključeno tudi ni, da je tu obstajala tudi še neka tretja, recimo kulturna skupina linearne

keramike s popolnoma drugimi elementi, ki jih danes poznamo. Večjo jasnost nam lahko prinesejo o teh vprašanih šele nova raziskovanja tega področja, ki je doslej skoraj popolnoma neraziskano.

Tudi novo objavljeno slučajno najdeno gradivo iz Samatovcev pri Osijeku kaže, da je vinčanska skupina dospela sem šele kasneje, nekako okoli 6. m vinčanske kulturne plasti.^{83a} Izključeno ni, da se bodo tukaj našle še starejše faze, kar je pa odvisno od novih raziskovanj te naselbine.

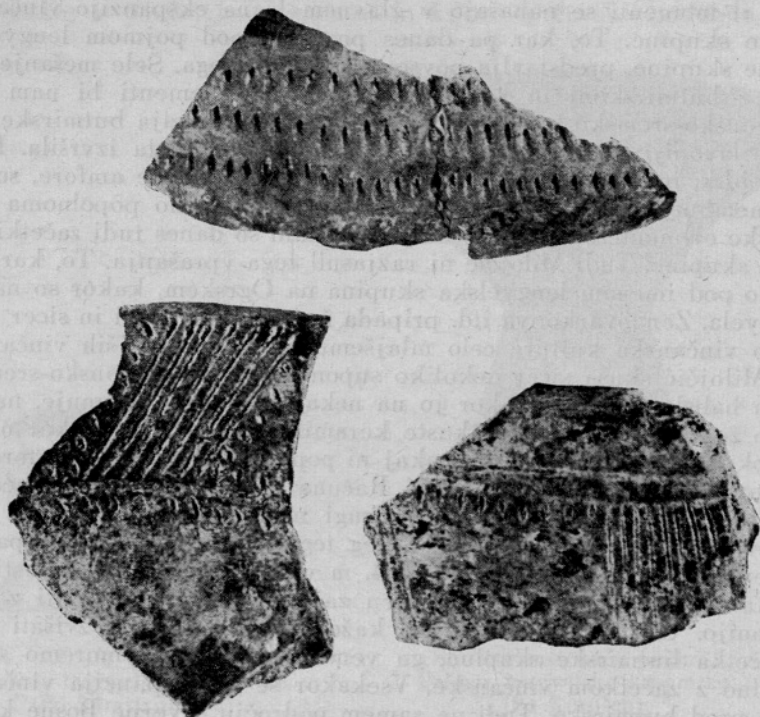
Vsi ti momenti se nanašajo v glavnem le na ekspanzijo vinčanske kulturne skupine. To, kar pa danes poznamo pod pojmom lengyelske kulturne skupine, predstavlja povsem nekaj drugega. Šele mešanje vinčanske z butmirskimi in kasneje lengyelskimi elementi bi nam dalo t. i. slavonsko-sremsko kulturno skupino. Tudi ekspanzija butmirske skupine v Slavoniji danes še ni raziskana. Gotovo se je ta izvršila. Poleg raznih oblik, med katerimi so na prvem mestu kroglaste amfore, so nad vse pomembne najdbe v tuzlanski kotlini, kjer imamo popolnoma čiste butmirske elemente od plastike dalje. Neznani so danes tudi začetki lengyelske skupine. Tudi Milojević ni razjasnil tega vprašanja. To, kar nam je znano pod imenom lengyelska skupina na Ogrskem, kakor so najdbe iz Lengyela, Zengövárkonya itd. pripada že eneolitski dobi in sicer v odnosu do vinčanske kulture celo mlajšemu razdobju mlajših vinčanskih plasti. Milojević skuša sicer nekoliko sponirati vpliv slavonsko-sremske, oziroma babske kulture, kakor jo na nekaterih mestih imenuje, na lengyelsko že v času starejše trakaste keramike.⁸⁴ Česar pa nikakor ni mogoče dokumentirati. Res je, da tukaj ni popolnoma jasno, na katere elemente pri tem vplivu misli Milojević. Računati bi mogli tako na vinčanske kakor tudi na butmirske. Vendar drugi ne prihajajo v tolikšni meri v poštev kakor ravno vinčanski. Poleg tega bi lahko danes ekspanzijo proti severu stavili kvečjemu v čas 4. m vinčanske kulturne plasti, kar je vsekakor mlajša doba kakor njen začetek ekspanzije proti zahodu v Slavonijo. Če tudi danes že vse kaže, da bo potrebno zvišati datacijo začetka butmirske skupine, ga vendar nikakor ne moremo staviti vzporedno z začetkom vinčanske. Vsekakor se je ekspanzija vinčanske izvršila pred butmirsko. Tudi na samem področju severne Bosne kažejo posamezna najdišča, da je mogla vinčanska tja dospeti prej kakor pa butmirska skupina. Res je, da danes še ne poznamo meja butmirske kulture, ki je mogla imeti svoj center ne samo v centralni, temveč ravno tako tudi v severni Bosni. V takšnem primeru bi vinčanska prišla že v naseljeno pokrajino ter mogla nosilce butmirske skupine izriniti ali se pa z njimi zlit. Druga možnost bi bila veliko bolj verjetna že glede na razne močne elemente butmirske skupine tudi v Slavoniji. Seveda je pri tem potrebno razjasniti vprašanje zgodnejših vinčanskih elementov v tuz-

^{83a} Zbornik za društvene nauke Matice Srpske, 12, 1955, 17 sl. T. I, sl. — Gledišče avtorja, ki delno stavlja to gradivo tudi v starejšo vinčansko fazo, je napačno (L. c. 54 sl.). V keramiki imamo največ vinčanskih elementov, imamo pa tudi nekaj butmirskih. Bolje so butmirski elementi zastopani v orodju in orožju. Skromni so tudi lengyelski elementi, kot so n. pr. visoke votle noge z odprtini na stenah, (L. c. T. X, 62, 63) ter nekateri drugi elementi (L. c. T. II, 15). Kar je bilo pričakovati na teh slavonskih najdiščih, je tudi pojav kostolaške skupine, ki je sedaj tukaj zastopane s fragmentom skodele (T. II, 12).

⁸⁴ Milojević, Chronologie, 95 sl.

lanskem bazenu, katerih sicer ni veliko, ki pa vendar obstajajo. Problem je tudi začetek in razvoj butmirske skupine ne samo tukaj, temveč tudi na dosedanem klasičnem področju njenega razprostiranja.

Lengyelska skupina, takšna kakor jo danes poznamo, se razvija šele kasneje, mogoče proti koncu neolita v resnici v eneolitu. Osrednje gledišče, da se nahaja ne le na Ogrskem temveč tudi v zahodni Slavoniji, v Hrvaški, Sloveniji in v delih Avstrije je bilo zgrešeno. Po vsej pri-

Sl. 14. Varaždin. Primer kasnoneolitske keramike

liki se bode morala izločiti kot posebna kasnoneolitska in eneolitska skupina. Vsekakor že večina hrvaških in slovenskih naselbin pokazuje zaključeno celoto, ki je ne moremo vrednotiti niti po danes znanih najdbah na Ogrskem niti po slavonsko-sremski skupini, čeprav se posamezni elementi javljajo v vseh treh skupinah in na večini večih najdišč. Toda šele obdelava celotnega gradiva ter nova sistematična raziskovanja na Ogrskem, v Slavoniji, v Hrvaški, v Bosni in Sloveniji bodo mogla popolnoma razjasniti danes nejasne točke.

Glede na kronološko uvrstitev lengyelske skupine je zanimivo tudi mnenje Bannerja. Časovno jo postavlja za Ogrsko v zahodnem in južnem delu Dunántula po trakasti keramiki (Bandkeramik) in pred pécelsko (Péceler) ter Zok kulturno skupino. Naslanjati se žal ni mogel na strati-

⁸⁵ Banner, Die Péceler Kultur, 236 sl.

grafske podatke, ker jih za sedaj nimamo. Banner odklanja tudi gledišče, da bi na posameznih najdiščih, kakor n. pr. v Zoku péceljska in slavonska kulturna skupina mogle biti vsaj delno istočasne. Mnenja je, da so novi doseljenci, nosilci Zok skupine potisnili nosilce péceljske skupine, ki so pa mogli kasneje prevzeti nekatere starejše elemente tu poprej domače kulture.⁸⁶ Banner pa v glavnem nekoliko preveč posplošuje ves problem. Danes imamo namreč že dokaze, da so končne faze nekaterih kultur istočasne z lengyelsko skupino bile vsaj delno časovno ponekod paralelne novi slavonski kulturni skupini.⁸⁷ Takšni momenti so pomembni tako za relativno kakor tudi za absolutno kronologijo. Ne moremo pa tega posplošiti na vsa najdišča bodisi péceljske, lengyelske ali pa slavonske skupine. Verjetno je, da so se ponekod nosilci lengyelske skupine že umaknili pred novo skupino ali so na kak drug način zapustili svoja nekdanja bivališča, kamor so se po njihovem odhodu doselili drugi. Ni izključeno, da bo to veljalo celo za cele pokrajine. Vendar bodo tudi tukaj še posamezne naselbine, kjer je lengyelska skupina živela še dalje vsaj nekaj časa. Imamo pa tudi v slavonski kulturni skupini oblike, ki jih je le ta prevzela in ki kažejo izrazite lengyelske, oziroma tudi butmirske oblike, medtem ko je ornamentika tipična in popolnoma v duhu slavonske kulturne skupine.⁸⁸ Tudi v lengyelski skupini obstajajo posamezne druge oblike, ki bi se mogle spraviti v zvezo s slavonsko skupino, vendar jih je dokaj manj, kakor bi bilo pričakovati. Največ povezave imamo zaenkrat v Zoku in direktno na Ljubljanskem barju, manj pa v Slavoniji, kar je glede na sedanje gradivo tudi povsem razumljivo.

Ako bi danes domnevali, da je nekdanji center lengyelske kulturne skupine bil vzhodno in južno od Blatnega jezera, ni izključeno, da se je ta skupina s prihodom nove skupine, katere etnični nosilci so se razlikovali od nosilcev prejšnje, postopno odselila kot celota največ proti zahodu in jugozahodu, kjer nahajamo njene sledove v že zelo kasnem času. Seveda pa tudi druge smeri ne bi bile izključene. Vendar nam današnje stanje ne dovoljuje razlikovati točen čas, ko bi naj prebivalci lengyelske skupine prišli v posamezne tuje kraje.⁸⁹

Da je lengyelska kulturna skupina starejša od péceljske oziroma badenske in od slavonske, kakor sodijo Banner, Milojčić,⁹⁰ Tompa,⁹¹ in drugi, je nesporno. Vendar pa nikakor ne moremo soglašati, da bi bila s pojavom péceljske ali badenske že tudi popolnoma izumrla. Ona lahko traja tudi še dalje in sicer ne samo časovno vzporedno z badensko, temveč

⁸⁶ L. c. 250 sl.

⁸⁷ V Sloveniji je to naselbina v Drulovki pri Kranju. Gradivo še ni objavljeno.

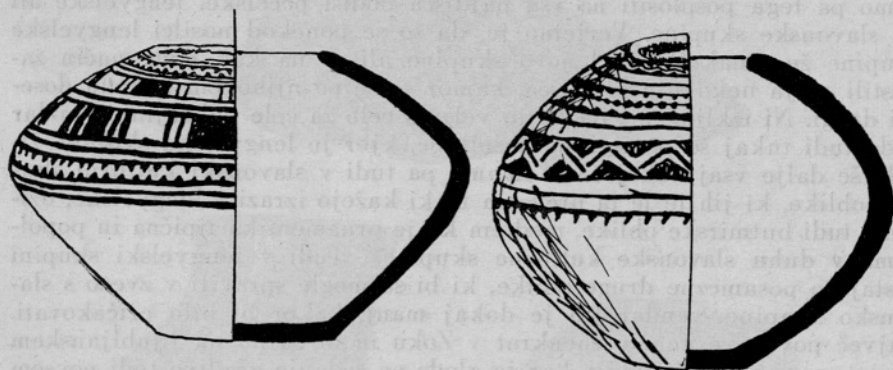
⁸⁸ *Opuscula archaeologica* I, Zagreb, 1956, T. VI, 54; T. IX, 54.

⁸⁹ Sklepi glede Slovenije bodo prej ali slej že kolikor toliko mogoči, vsaj na temelju današnjega gradiva, ki pa ne izključuje posamezna odstopanja niti popolnoma novih sklepov če se ugotove novi momenti.

⁹⁰ Milojčić, *Chronologie*, 85 sl., 93 sl. — *Annual of the British School at Athens* XLIV, 258 sl.

⁹¹ Tompa, *Geschichte von Budapest I*, Budapest in *Altertum I*, Budapest, 1942, 28 sl.

delno celo paralelno s slavonsko, čeprav ne mogoče v njeni matični deželi, temveč vsaj jugozahodno in zahodno od te. Danes so možni šele prvi sklepi, ki temelje na novih najdbah. Po teh najdbah tudi vidimo, da Slavonije v tem času ne moremo vrednotiti kot celoto. Njen vzhodni del s Sremom, nekako do črte Osijek-Slavonski Brod je bil pod močnim vplivom vinčanske skupine, na osnovi katere je z mešanjem z butmirsko, kasneje tudi z lengyelsko, nastala slavonsko-sremska skupina. Medtem ko se tukaj kasneje javljajo badenska, kostolaška in slavonska skupina v zahodnem delu Slavonije in v Hrvatski, nimamo vsaj za sedaj izrazite badenske skupine, temveč se javlja izrazita kasna faza, neke po-

Sl. 15. Ivankovo in Vučedol
Primerka kuglastih amfor slavonske skupine pod vplivom butmirske
(Po Dimitrijeviću)

sebne kulture glede na lengyelsko. Vsaj za sedaj manjkajo posamezne izrazite oblike, ki se drugače javljajo na nekaterih ogrskih najdiščih. Res je pa tudi, da takšna faza lengyelske skupine doslej še ni bila odkrita in raziskana, tako da ni mogoče soditi o vseh variantah v keramičnih, ornamentalnih in drugih oblikah.

Nikakršnih konkretnih dokazov nimamo danes, da bi lengyelska kultura mogla nastati nekako okoli 2600 pred n. št. oziroma, da bi se začela vzporedno z vinčansko kulturno skupino. Slavonsko-sremsko oziroma babsko skupino pa danes ne moremo istovetiti z lengyelsko skupino. Nesporno je samo to, da je slavonsko-sremska nastala z ekspanzijo vinčanske skupine proti zahodu ter z njenim mešanjem z drugimi kulturnimi skupinami, ki so ravno tako prispele sem predvsem z juga. Ako izključimo körös-starčevsko skupino kot najstarejšo v teh krajih, nimamo nobene druge, na kateri bi se mogla pri prihodu vinčanske, razviti ta nova (slavonsko-sremska) kultura. Zaradi popolnoma drugačne materialne kulture pa körös-starčevska odpada kot tak temelj. Slavonsko-sremska skupina je kasneje mogoče vplivala na lengyelsko, vendar pa nikakor ne v času 2600 pr. n. št. absolutne kronologije. Starejših faz lengyelske, ki se danes mora datirati v eneolit, sploh ne poznamo. Obstoj same vinčanske na Ogrskem, ki naj bi služila kot temelj za razvoj lengyelske, pa ravno tako ni niti verjeten niti možen.

Iz vsega moremo napraviti nekoliko sklepov:

1. Pod slavonsko-sremsko kulturno skupino moremo danes razumeti mešano vinčansko-butmirsko skupino, v katero kasneje, toda zelo pozno, prihajajo tudi posamezni lengyelski in drugi elementi. Čista vinčanska se doslej širi le po Sremu in vzhodnem delu Slavonije, vendar imamo tudi že v vzhodnem delu Slavonije na posameznih najdiščih mešano, t. j. pravo slavonsko-sremsko kulturo.

2. Ekspanzija vinčanske kulture je na področje Srema in Slavonije izvršena pred 6. m vinčanske kulturne plasti, toda po njenem 8. m, kolikor je mogoče soditi po današnjem materialu.

3. V istem času se je izvršila tudi ekspanzija vinčanske skupine v severno Bosno, oziroma na desni breg Save.

4. Potrebno bo popraviti datacijo butmirske kulturne skupine, posebno njenega začetka, ki je vsekakor starejši od 6. m vinčanske kulturne plasti, kakor so doslej domnevali. Ugotoviti bo potrebno tudi razne faze razvoja te skupine.

5. Doslej še ni ugotovljeno, do kam se je proti severu širila čista butmirska skupina, ki je zajemala lahko tudi severne predele Bosne.

6. Po vsem sodeč je butmirska skupina, ako vzamemo kot njen center centralno Bosno, prodrla na sever nekoliko kasneje, kakor je prišla vinčanska.

7. Marsikateri elementi sorodni butmirski skupini, ki so se v Slavoniji doslej pripisovali lengyelski skupini, pripadajo butmirski, za kar govore posebno najnovejši izsledki v severni Bosni in sama datacija lengyelske.

8. Doslej znane najdbe lengyelske skupine na Ogrskem pripadajo neolitiku.

9. V Slavoniji in severni Bosni se javljajo lengyelski elementi mnogo kasneje.

10. Ponekod, kakor v Sloveniji in tudi na posameznih najdiščih v Bosni, pripadajo posamezni lengyelskim sorodni elementi že koncu neolitika in prehajajo v kovinsko dobo.

11. Nikakršnih dokazov ni doslej, da je na južni del Ogrske vplivala slavonsko-sremska skupina že v času starejše trakaste keramike.

12. V Severno Bosno prodira kostolaška kultura v času trajanja lengyelske in badenske skupine podobno kakor v Slavonijo.

ZUSAMMENFASSUNG

Lengyel-Kulturgruppe in Bosnien, Syrmien und Slawonien

Das Bestehen einer Lengyel-Kulturgruppe, die von einigen Forschern noch immer verneint wird, ist heute jedoch unbestreitbar. Mit diesem Namen kann man heute die Gruppe bezeichnen, die sich in dem Eneolithikum im westlichen und im südlichen Dunnantul verbreitet. Leider ist diese Gruppe bisher fast noch ganz unerforscht, obwohl recht starke Indizien für ihre ziemliche Ausdehnung sprechen. Einige Fundstellen, wie Lengyel, Zengővárkony und andere gehören zu dieser Gruppe in Ungarn. Manche Funde wurden bisher anderen Kulturgruppen zugezählt.

Milojčić, der sich mit der Lengyel-Kultur befasste, hat die Fundstellen in Slawonien in die sogenannte slawonisch-syrmische Kultur eingereiht. Diese Kulturgruppe soll eine unmittelbare Nachfolgerin der Körös-Starčevo Kultur sein. In die pannonische Ebene sollte aber diese slawonisch-syrmische Kultur bereits zur Zeit der älteren Bandkeramik eingedrungen sein. Obwohl Milojčić berechtigt war, slawonische und syrmische Ortschaften zu einer besonderen Gruppe auszuscheiden, bleibt jedoch die Frage offen, ob diese Gruppe mit der Lengyel-Kultur wirklich so verwandt ist, dass sie mit ihr gleichgestellt werden kann, oder ob sie eine besondere Untergruppe darstellt. Die gleichzeitige slawonisch-syrmische Kultur kann man auch als eine Untergruppe der Vinča-Kultur betrachten, mit der sie sogar mehr gemeinsame Berührungspunkte hat als mit der vorgenannten. Nach allem zu urteilen, kann man heute die slawonisch-syrmische Kultur als eine Mischung von Vinča und einigen anderen — in erster Reihe Butmir — Elementen betrachten, in beträchtlich minderem Masse, und dies ziemlich später, jedoch von Lengyel-Elementen. Auch die Fundstellen der slawonisch-syrmischen Gruppe sind bis heute noch ungenügend erforscht, so dass man kein genaues chronologisches Urteil geben kann.

Es wäre von Interesse zu wissen, wie sich auf dem jugoslawischen Gebiet einerseits die Lengyel — und andererseits die slawonisch-syrmische Gruppe verbreitet hat. Mehr auf Grund von Zufallsfunden weiss man, dass die letztgenannte sich auch im nördlichen Bosnien verbreitete. Als eine bedeutende Fundstelle muss man Crkvine in Turbet bei Travnik hervorheben, wo Vinča-, Butmir- und Lengyel-Elemente gefunden wurden. Es gibt aber auch einige Elemente der Vučedol-Kultur. Bezüglich des Vordringens der Vinča-Kulturgruppe wird uns bedeutende Resultate Tuzla mit Umgebung liefern. Dort war sowohl die Vinča- als auch die Butmir-Gruppe in den gleichen Ortschaften reich vertreten. Leider fanden bisher systematische Forschungen noch nicht statt. Weiterhin sind von Bedeutung die Fundstellen in Donji Klakar und Donja Mahala, die bisher verschieden gedeutet wurden, von denen aber Donji Klakar nach seinem Kulturinventar zur ausgesprochenen slawonisch-syrmischen Gruppe gehört. In beiden Ortschaften gibt es sowohl Vinča-, als auch Butmir- und teilweise auch Lengyel-Elemente (Abb. 1—5).

Bei der Analyse der bosnischen Fundstellen mit slawonisch-syrmischer Gruppe sieht man, dass es überall nur reine Erzeugnisse, sei es einer oder der anderen Grundkulturgruppe gibt. Nirgends wurden bisher Entwicklungsformen gefunden, wobei die eine oder die andere Gruppe einzelne Elemente ihr fremder Gruppe übernommen und sie der eigenen Materialkultur angepasst hätte.

Die Expansion der Butmir-Kulturgruppe aus Zentralbosnien gegen das nördliche Bosnien musste etwa zwischen der 6 und 4 m Kulturschicht in Vinča stattgefunden haben. Vielleicht auch etwas früher. Damit wird man aber die Zeitsetzung des Anfangs der Butmir-Gruppe, die nach der bisherigen Annahme etwa der 6 m Schichte der Vinča-Kultur entsprechen sollte, verbessern müssen. Die Vinča-Gruppe musste das Tuzla Becken etwas vor der Butmir-Gruppe erreichen, wofür auch die für die Vinča-Kulturschicht zwischen 8 und 6 m charakteristischen, mit schwarzer Farbe überzogenen Fragmente der grauen Keramik sprechen. Die erste Kulturberührung zwischen der Vinča- und Butmir-Gruppe mochte aber nach den bisherigen Angaben etwa zwischen 7 und 6 m der Vinča-Kulturschicht stattgefunden haben.

Reine Lengyel-Elemente dringen nach Bosnien erst sehr viel später vor. Auf Grund dieser Elemente kann man heute auch einige Fundstellen in Bosnien etwas besser zeitlich festsetzen. So ist die Fundstelle in Donji Klakar, die zur reinen slawonisch-syrmischen Gruppe gehört, älter, wodurch aber die Möglichkeit nicht ausgeschlossen ist, dass bei einer systematischen Forschung auch jüngere Elemente gefunden werden. Die Fundstelle in Donja Mahala ist später. Hier befinden sich auch Beispiele der Kostolac-Kultur und einige Beispiele der Lengyel-Gruppe. Auch diese Siedlung hatte ihren Anfang vielleicht viel früher, als es heute den Anschein hat. So könnten ältere Phasen in das Gefüge der slawonisch-syrmischen Gruppe gesetzt werden. In das Gefüge der slawonisch-syrmischen Gruppe werden wahrscheinlich auch einzelne Beispiele aus anderen Fundstellen gehören, wie zum Beispiel die Funde von »Gradina in Alihodže«.

Eine ähnliche Mischung verschiedener Vinča- und Butmir-Elemente gibt es auch an slawonischen Fundstellen. Je mehr diese Fundstellen gegen Osten liegen, desto mehr Vinča Elemente weisen sie auf. Ein solches charakteristisches Beispiel ist z. B. Kormadin, das nach bisherigen Funden durchaus in das Gefüge der Vinča-Kultur gesetzt werden könnte. Ähnlich auch einige andere Fundstellen in Syrmien. Die Fundstellen aber, die mehr westlich gelegen sind, weisen mehr und mehr gemischte materielle Kultur auf. Zum Beispiel Babska, weiter Samatovci, Sarvaš u.s.w. Ein charakteristisches Butmir-Element an diesen Fundstellen ist die Kugelamphore. Es gibt aber auch andere Formen ausser dem Gerät und der Waffe, was eben für Butmir charakteristisch ist, da dies in Vinča unbekannt ist. Kugelamphoren befinden sich auch in der Lengyel-Gruppe. Hier kommen sie jedoch auf hohen zylindrischen und konischen Gestellen vor, auf Füßen, zuweilen mit Wandöffnungen, was in der Butmir-Gruppe nie der Fall ist. Ausserdem kennt die Butmir-Kulturgruppe Gestelle solcher Art überhaupt nicht. Auf Grund von Vorkommen solcher Füße an verschiedenen Fundstellen in Slawonien, Bosnien, aber auch in Slowenien, die in eine relativ sehr späte Zeit gehören, scheint es, dass die Amphoren selbst im Kreise der Butmir-Gruppe entstanden, von hier aber in die Lengyel- mittels der slawonisch-syrmischen Gruppe übergegangen sind.

Wenn man einige allgemeine Erscheinungen in der Ornamentik, z. B. spiraloide Verzierung, die eine allgemeine Charakteristik für den Balkan ist, annimmt, gibt es zwischen der Butmir- und der Lengyel-Kultur keine Berührungspunkte. Die Kugelamphoren ausgenommen gibt es heute auch in den Formen zwischen diesen zwei Gruppen keine Analogien.

Die Datierung der Lengyel-Gruppe ist heute bereits unklar, während auch die Datierung der slawonisch-syrmischen Gruppe nicht ganz sicher ist. In Bosnien kann man zeitlich alle bekannten slawonisch-syrmischen Elemente in eine spä-

tere Zeit setzen. In dieser Hinsicht sind die neuesten Funde in Slowenien besonders wertholl. Die Annahme von Miložčić, wonach die slawonisch-syrmische unmittelbar der Körös-Starčevo-Kultur folgen sollte, ist ziemlich glaubhaft, jedoch bis heute noch nicht vollkommen bewiesen. Der Möglichkeiten gibt es nämlich mehr. So könnte die erste der zweiten ohne jedwede Zäsur gefolgt sein, wenn die Körös-Starčevo-Kultur hier etwas länger als mehr nach Osten hin gedauert hätte. Wenn jedoch diese Kultur so wie anderswo ihr Ende genommen hat, so musste eine Zäsur zwischen dem Ende dieser und dem Anfang der slawonisch-syrmischen bzw. der Vinča-Expansion stattgefunden haben. Keineswegs kann man nämlich die Vinča-Expansion parallel mit der Besiedlung von Vinča setzen. Dafür gibt es heute in Slawonien keine Beweise.

Das, was heute als echte Lengyel-Kulturgruppe, die keineswegs mit der slawonisch-syrmischen identisch, bekannt ist, gehört bereits in eine spätere eneolithische Zeit. Die Anfänge der Lengyel-Kultur sind vorläufig durchaus unbekannt. Die Annahme, dass diese Kultur in verschiedenen Varianten sowohl in Ungarn als auch in Slawonien, Kroatien, Slowenien und auch in Österreich zu finden ist, war falsch. Zwischen der slawonisch-syrmischen und unseren westlichen Fundstellen (Slawonien, Kroatien, Slowenien) gibt es einen ungeheuren Unterschied und diese Fundstellen können keineswegs mit den ungarischen Fundstellen, wie zum Beispiel Lengyel, Zengövárkony u. a. in Verbindung gebracht werden. Es gibt auch keinen Beweis von einem Einfluss von Slawonien-Syrmien auf Lengyel bereits zur Zeit der älteren Bandkeramik.

Das Ende der Lengyel-Gruppe kann heute gewissermassen vorausgesetzt werden. Dafür hätten wir einige indirekte Dokumentation zur Verfügung. Nach einzelnen Funden zu schliessen, mag diese Kultur teilweise auch noch zur Zeit der Vučedol-Kultur gedauert haben. Allerdings verläuft sie mancherorten parallel mit der Badener, bzw. Pécelser Kultur. Selbstverständlich ist heute das enamalige Ausbreitungszentrum noch nicht feststellbar. Sicherer für das wäre es für die mehr westlich und östlich gelegenen Gebiete, wo eine zwar nicht identische, aber chronologisch gleichzeitige Gruppe erscheint. Aus Dunantul wich die Lengyelgruppe vielleicht bereits zur Zeit der neuen Ankömmlinge der Badener Kulturgruppe. Es kann aber nicht ausgeschlossen werden, dass einige Ortschaften trotzdem noch durch die ältere Einwohnerschaft besiedelt waren.

Aus alledem kann man einige Schlüsse ziehen:

1. Unter der slawonisch-syrmischen Gruppe kann man heute die gemischte Vinča-Butmir-Gruppe verstehen, wohin später, und zwar viel später, auch verschiedene Lengyel- und andere Elemente gelangen. Die reine Vinča-Kultur verbreitet sich bisher nur in Syrmien und in den östlichen Teilen Slawoniens. Man findet jedoch bereits in den östlichen Teilen Slawoniens in einzelnen Ortschaften echte slawonisch-syrmische Kulturen.
2. Die Expansion der Vinča-Kultur ist im Bereiche von Syrmien und Slawonien vor der 6 m Vinča-Kulturschicht, jedoch nach ihrer 8 m Schicht, vollzogen, sofern man dies nach dem heutigen Material urteilen kann.
3. Zu gleicher Zeit wurde auch die Expansion der Vinča-Gruppe nach dem nördlichen Bosnien bzw. auf das rechte Sava-Ufer vollzogen.
4. Man wird die Datierung der Butmir-Kulturgruppe verbessern müssen, besonders die Datierung ihres Anfangs, der jedenfalls älter als die 6 m Vinča-

Kulturschicht sein wird, wie man dies bisher annahm. Es werden auch verschiedene Entwicklungsphasen dieser Gruppe festgestellt werden müssen.

5. Es ist bisher noch nicht festgestellt, bis wohin die reine Butmir-Kulturgruppe sich ausdehnte, es konnten auch nördliche Gebiete von Bosnien umfassen sein.

6. Aller Annahme nach musste die Butmir Gruppe, wenn man als ihr Zentrum Zentralbosnien annimmt, etwas später als die Vinča-Gruppe nach Norden vorgedrungen sein.

7. Mehrere der Butmir-Gruppe verwandte Elemente, die in Slawonien bisher der Lengyel-Gruppe zugeordnet wurden, werden in die Butmir-Gruppe gehören, wofür besonders die neuesten Forschungen im nördlichen Bosnien und die Datierung von Lengyel selbst sprechen.

8. Die bisher bekannten Funde der Lengyel-Gruppe in Ungarn gehören in das Eneolithikum.

9. In Slawonien und im nördlichen Bosnien erscheinen die Lengyel-Elemente viel später.

10. Stellenweise in Slowenien und auch an einzelnen Fundstellen in Bosnien gehören einzelne den Lengyelschen verwandte Elemente bereits in das Ende des Neolithikums und gehen in die Metallzeit über.

11. Es gibt bisher keine Beweise, dass das Südgebiet von Ungarn bereits zur Zeit der älteren Bandkeramikultur von der slawonisch-syrmischen Gruppe beeinflusst worden wäre.

12. Ins nördliche Bosnien dringt während der Dauer der Lengyel- und Badener-Gruppe, ähnlich wie in Slawonien, die Kostolacer-Kultur vor.

POLMESEČNE BRITVE IZ JUGOSLAVIJE¹

FRANCE STARE

Časovni horizont končne bronaste dobe in najstarejše železne dobe je v Jugoslaviji, podobno kot v pretežnih predelih jugovzhodne Evrope, še malo raziskan. Manjkajo monografična dela, ki bi ponazorila značilnosti posameznih najdišč ali geografsko strjenih področij, zlasti pa, da bi z zaključenimi najdbami podala kronološko uporabno gradivo, brez katerega si ni mogoče zamišljati še tako skromnih sklepov. Težnja, pomnožiti vire za proučevanje vodi tudi k obravnavanju posameznih vrst predmetov, ki po današnji presoji utegnejo biti značilni ali pa važni. Če v tem smislu zajamemo oblikovni zaklad končne bronaste in najstarejše železne dobe, štejem pri nas med značilne predmete tudi britve. V glavnem sta v Jugoslaviji zastopani dve obliki britev: dvorezna in enorezna; zadnjo označujemo tudi kot polmesečni tip. Formalno kronološko prištevamo dvorezne britve Ha A, enorezne, to je polmesečne britve pa časovnemu horizontu Ha B.²

Polmesečne britve so v Jugoslaviji znane iz severozahodnih predelov, pogoste so predvsem v okolici Maribora, našli pa so jih tudi v Ljubljani, v Mokronogu, v Škocjanu in v Kobaridu, tako da je glede razprostranjenosti tega predmeta teritorialna zveza med skrajnimi iztočišči severozahodne Panonije in med jugovzhodnim predalpskim prostorom. Proti jugovzhodu veže s takimi britvami Velika Gorica severozahodni del Panonije preko Grapske s Tešnjem v Bosni, od tod pa bi mogli iskati zvezo s polmesečnimi britvami, ki so znane iz Dalmacije — iz okolice Splita in iz Nina pri Zadru.³ V Sloveniji so našli polmesečne britve le v žganih grobovih, isto v Veliki Gorici in v Garici. Najdba iz Grapske je depot. V kakšnih

¹ Na tem mestu se najlepše zahvaljujem tovarišem Š. Batoviću (Arheološki muzej v Zadru), dr. A. Bencu in B. Čoviću (oba Zemaljski muzej v Sarajevu), S. Gabrovcu (Narodni muzej v Ljubljani), S. Pahiću (Pokrajinski muzej v Mariboru), dr. D. Rendić-Miočeviću (sedaj Arheološki seminar Univerze v Zagrebu) in dr. Z. Vinskemu (Arheološki muzej z Zagrebu), ki so mi omogočili študij gradiva, še neobjavljeno pa mi odstopili v objavo. Enako se zahvaljujem profesorju dr. W. Dehnu (Seminar für Vorgeschichte der Universität Marburg/Lahn), ki mi je dal na razpolago skicirke pokojnega dr. F. Holsteja.

² Glej n. pr. Wagner: Nordtiroler Urnenfelder, Röm.-Germ. Forschungen, Bd. 15, Berlin 1945, str. 50 in sledeče in R. Pittioni: Urgeschichte des Österreichischen Raumes, Wien 1954, str. 485 in sledeče.

³ Literatura o polmesečnih britvah iz Jugoslavije je navedena v dodatku, ki je priključen tej študiji.

okolicih sta bili najdeni britvi iz okolice Splita, se ne ve; morda sta bili inventar skeletnih grobov, kot so britve iz Tešnja in iz Nima.

Kriterije za tipološko presojo polmesečnih britev⁴ iščem v elementih, ki so dajali temu praktično uporabnemu predmetu z obliko ustreznejši ali poseben način uporabe. Osnovne prvine so predvsem v obliki lista oz. v krivini rezila in v namestitvi ročaja. Na tej osnovi moremo polmesečne britve razvrstiti v dve skupini. Prva skupina združuje primere z izrazito iztegnjenim listom, ki ima na hrbtu grbo. Za drugo skupino je značilno, da list nima na hrbtu grbe in da je krivina lista zelo globoko sedlasta. Zelo zanimivo je, da so pri nas britve prve skupine znane predvsem v severozahodnih predelih Jugoslavije (predvsem v Sloveniji), britve druge skupine pa so našli predvsem v Bosni in v Dalmaciji.

Če bi hoteli iskati oblikovni izvor naših polmesečnih britev, ne bi mogli prezreti sorodnosti z dvoreznimi britvami, ki imajo vertikalno simetričen list in katere so značilne za Ha A horizont (v smislu Vogt-Holste). Polmesečne britve so po obliki le nekaka polovica teh. Za to formalno tipološko domnevo govori britev z dvema grbama iz Pobrežja (T. I, 5), ki bi jo mogli s tega stališča označiti kar kot predhodnico polmesečnih britev z grbo. Grbi pri Pobreški britvi bi utegnili biti ostanek centralnih prečk, ki sta pri nekaterih variantah dvoreznih britev vezali obe krili lista. Kljub temu pa mislim, da tip polmesečne britve ne moremo absolutno izvajati iz dvoreznih, za Ha A horizont značilnih tipov, kajti polmesečne britve so lahko kot tip nastale neodvisno od starejših dvoreznih oblik.⁵ Grbe pri polmesečnih britvah utegnejo govoriti za tipološko starost predmeta, kajti one so različno oblikovane. Ene so izrazite in visoke, druge so nizke in manj izrazite, na hrbtu lista pa imajo tudi različne pozicije. Če drži, da je grba na hrbtu lista okrnel ostanek prečke med krili listov simetričnih britev, potem tiči razlaga za morebitno stopnjo tipološkega in delno morda tudi funkcionalnega razvoja polmesečnih britev v tem, kako se je izoblikoval hrbet lista oz. grba na njem. Pri omenjeni britvi iz Pobrežja (T. I, 5), kjer se zdi, da je tipološka zveza s starejšimi, simetričnimi britvami najbolj očitna, je sprednja grba potisnjena daleč proti konici lista, druga pa je na prehodu listovega hrbta v ročaj. Tej britvi so zelo podobne tiste z eno, bolj ali manj poudarjeno grbo, ki je potisnjena nazaj proti sredini hrbta, ali pa je celo v njegovi zadnji tretjini. Te britve nimajo zadnje grbe, njo navadno nadomešča stopničast prehod v ročaj (n. pr. T. I, 4). Zdi se, da grba pri polmesečnih britvah pri uporabi ni imela kakega primarnega pomena, saj bi si težko raztolmačili, zakaj nekateri, po vsej verjetnosti mlajši primeri, nimajo grbe na hrbtu lista, ampak na prehodu tega v ročaj. Grba je mogoče služila kot opora

⁴ S tipologijo polmesečnih britev sta se bavila zlasti N. Åberg: *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie* (odslej Åberg, *Chronologie*) I, Italien, Stockholm 1930 in J. Filip: *Popelnicová pole a počátky železne doby v Čechách* (odslej Filip, *Popelnicová pole*).

⁵ Enorezni noži so vezani na pojav kulture žarnih grobišč. Morda so se enorezne britve razvile iz enoreznih nožev, v tem primeru gotovo iz takih z grbastim hrbtom (Filip, *Popelnicová pole*, Obr. 65, — Moravska Húzová; Hampel: *A bronzekor emlékei Magrýhonban I*, Budapest 1886, T. XVI, 5 — Turčinska Blatnica; v. Miske: *Die prähistorische Ansiedlung Velem-St. Vid*, T. XVIII, 22.

na hrbet lista položenemu kazalcu roke. Pri oblikovanju polmesečnih britev (v tem primeru vsekakor iz simetričnega tipa) je bila najbrž glavna težnja, dati britvi za določen način uporabe najbolj ustrezno polkrožno (konveksno) rezilo in njenemu ustrezno konkavno krivino hrbita. Krivina rezila in krivina hrbita se v razvoju spreminjata od iztegnjenih, rahlo polkrožnih oblik k skrčenim, skoraj čisto polkrožnim z visoko dvignjeno konico lista. S tem, verjetno čisto funkcionalno in tipološko razvojnim procesom je v zvezi tudi dolžina ročaja, ki je pri predvidenih mlajših variantah krajši.

Tudi skupina polmesečnih britev brez grbe, ki je pri nas omejena na področje Bosne in Dalmacije, ima mogoče svoj tipološki izvor v simetričnih britvah z dvojnimi rezilom, toda ne v isti varianti kakor skupina polmesečnih britev z grbo. Klasičen in tipološko najbrž najstarejši primer polmesečnih britev brez grbe je britev iz Grapske (T. III, 6). Njen list je formalno tipološko lahko polovica okroglega lista z globokim izrezom, ki je tipičen za nekatere mlajše in različne simetričnih dvoreznih britev. Britvi iz Grapske so po obliki lista sorodne britve iz Tešnja (T. IV, 1, 2, 3) in delno še dve britvi iz Nina (T. IV, 6, T. V, 2). Za te britve je značilno, da imajo zelo ozek list in da konica lista ni prekomerno dvignjena. Tipološko mlajše variante te skupine britev (utemeljene so tudi kronološko) imajo zelo širok list, visoko dvignjeno konico in s tem seveda zelo globoko sedlast hrbet (n. pr. T. VI, 3). Konici nasprotni konec lista, pod katerim je ročaj, je pri tipološko starejših primerih oglato odrezan (n. pr. T. III, 6), pri mlajših pa je koničast in ima včasih tudi gumbast zaključek (T. VI, 3), kar je zelo pogosto pri mlajših italijanskih polmesečnih britvah brez grbe.

Dekoracija je pogostejša pri skupini polmesečnih britev brez grbe. Pri britvah z grbo jo v Jugoslaviji srečamo le v treh primerih. Navadno je okrašen list, včasih pa tudi ročaj. Motivi so vrezani, elementi dekoracije pa so nizi poševnih črt, vzporedni trakovi črt, šrafirani trikotniki, potem taki s paličastim vrhom, »jelkova vejica«, vrezani krožci in utolčene pike. Motivi na listu se vedno podrejajo krivini njegovega hrbita in imajo tekočo nezaključeno strukturo. Doslednost takega načina krašenja ponazarja britev iz Grapske (T. III, 6) z gladkim cikcakastim trakom med dvema vrstama šrafiranih trikotnikov, kar je ena izmed bistvenih motivnih karakteristik nekaterih najdb Ha B horizonta Bosne. V nekaterih primerih bi mogli k dekoraciji šteti tudi male izrastke na obročkih ročajev, seveda v kolikor ti niso izbrušeni ostanki vlivnih čepkov, kar velja n. pr. za britev iz Maribora (T. II, 2) in za britev iz Tešnja (T. IV, 1). Pri britvah iz Jugoslavije moremo ločiti dvoje vrst dekorativnih izrastkov, take v obliki dveh rogljičev in zoomorfne. Pri nekaterih britvah iz Nina bi kaj težko ugotovili, da gre za ptice (plastične rače); o tem pa ni dvoma, posebno če pomislimo na polmesečne britve iz Italije, kjer je ta motiv zelo pogost. Medtem, ko se rogljičasti izrastki javljajo pri britvah z grbo in pri britvah brez grbe, so zoomorfni izrastki vezani le na polmesečne britve brez grbe (to velja za področje Jugoslavije, Avstrije, Madžarske in Češke). Nekaj podobnega lahko opazimo tudi pri italijanskih britvah, razloček je le v tem, da sta pri italijanskih britvah

na obročku ročaja navadno upodobljeni le glavici ptic, pri naših primerih pa sta ptici upodobljeni tudi v celoti (T. V, 3, T. IV, 5, T. VI, 2, 3).

Obravnavane polmesečne britve iz Jugoslavije so vliete, delno v dodelnih, delno pa v enodelnih kalupih. Tiste, ki so izdelane v enodelnem kalupu, imajo eno stran plosko, drugo pa več ali manj profilirano. Zdi se, da je bil ta način izdelovanja udomačen predvsem na področju Bosne in Dalmacije, kjer prevladuje skupina polmesečnih britev brez grbe. Dobro ohranjeni kalup za tako polmesečno britev so našli med naselbinskim gradivom na kolišču v Donji Dolini, ki daje podatek, da so britve vliвали od ročaja proti listu. Ročaji z zaključnim obročkom so vedno masivni in imajo najrazličnejše preseke. V treh primerih so ročaji kvadratnega preseka tordirani, za kar najdemo paralele predvesem v Italiji. V pogledu ročaja je posebnost britev iz Pobrežja (T. I, 5), ki je imela ploščat in morda z nekim drugim materialom (les, kost?) obložen ročaj. Drugi britvi iz Pobrežja (T. I, 6) se je ročaj odlomil in so ga nadomestili s pločevinastim. Defektna je tudi britev iz Ruš (T. III, 2), ki ima naknadno visoko navzgor, na koncu v majhno zanko skovan ročaj. Tudi drugi britvi iz Ruš se je odlomil ročaj in so ga nadomestili z masivnim, železnim (T. III, 1).

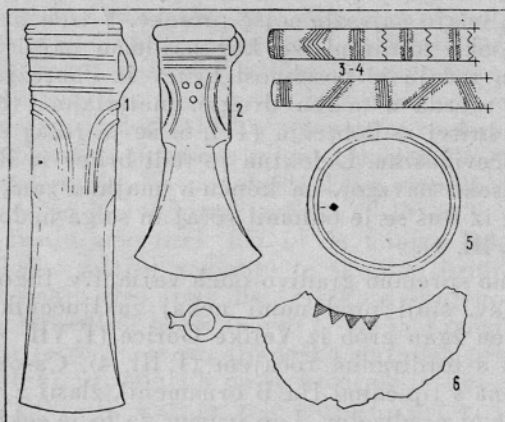
Če pregledamo spremno gradivo obeh variant v Jugoslaviji najdenih polmesečnih britev, stoji pred nami nekaj zaključnih najdb. V prvi vrsti je pomemben žgan grob iz Velike Gorice (T. VII, A), kjer so našli britev z grbo in s tordiranim ročajem (T. III, 4). Časovna provenienca tega groba je dana s tipičnimi Ha B ornamentami, zlasti z večtračnimi polkrogi ter z oblikami predmetov. Lep primer za to je sekira (T. VI, A, 10) z močno in široko obrobno nabreklino, s poudarjenim prehodom v zelo razširjeni list; tipičen Ha B element pa je tudi plastičen ornament na tulcu, ki ga sestavljajo bradavice, drobna horizontalna rebra, obrisu peščene ure podoben lik in rahlo naznačeni profilirani plavuti ob straneh. Take in podobne sekire so precej pogoste na področju severovzhodne Jugoslavije, na Madžarskem, srečujemo pa jih tudi v vzhodnih Alpah. Kolikor so znane zaključne najdbe, se taki tipi sekir družijo s predmeti, ki jih stavljamo v okvir mlajših faz kulture žarnih grobišč, čeprav je karakter posameznih predmetov teh najdb včasih mlajši, včasih pa tudi starejši. V depotu iz Uzsavölgya je poleg take sekire ležala velika pozamenterijska fibula, tipična za razvito Ha B stopnjo, medtem ko imajo srpi tega depota nekaj formalno starejših potez, ki so zajete v rebrih ročajev in v preprosti profilaciji listov.⁶ Podobno je z depotom iz Mačkovca,⁷ kjer so poleg take sekire našli še tipe z nerazširjenim listom, ki utegnejo biti nekoliko starejši, kakor je n. pr. srp iz istega depota, ki ima na listu dve vzporedno tekoči rebri. K problemu časovne opredelitve zaključnih najdb s sekirami, kakršna je naša iz Velike Gorice, je pritegniti še vrsto drugih depotov⁸ in najdb, ki so brez pravih

⁶ Arch. Ért. XXX, 1910, str. 426 in sledeče, risba na strani 428.

⁷ WMBH, VI, 1899, str. 141 in sledeče, T. VI.

⁸ Beravci (F. Holste: Hortfunde Südosteuropas, Marburg/Lahn 1950, odslej Holste, Hortfunde, str. 4, T. 1, T. 2), Lavasberény (Holste, Hortfunde, str. 13, T. 22: 1—26), Szentes (Holste, Hortfunde, str. 19, T. 33, T. 36: 1—7), Sarvaš (Holste, Hortfunde, str. 17, T. 33: 1—16), Rohod (Holste, Hortfunde, str. 22, T. 41: 14—26),

najdiščnih podatkov.⁹ V nekem drugem grobu iz Velike Gorice so našli še eno podobno sekuro.¹⁰ Ta grob opredeljuje igla s kroglasto glavico, ki je okrašena s tritračnimi polkrogli (Ha B Pfallbaumadel). Značilno je še to, da so v tem grobu našli tudi obroček, ki utegne biti ostanek ročaja neke britve, ki se ni ohranila. Pri tem ne smem prezreti depota iz Herrnbaumgartena (Avstrija — Ris. 1), ki je menda poleg groba iz Velike Gorice edina najdba, ki združuje obravnavani tip sekire in polmesečno britev.¹¹ V tem depotu je še sekira z razširjenim listom (starejši element), toda z motivom vzporednih in v rahlem loku proti sredini spuščajočih

Risba 1. Herrnbaumgarten (Avstrija), depot (1/4 nar. vel.) po Holsteju

se reber, dalje dve z drobnimi vrezi okrašeni zapestnici in obroč z rombičnim presekom, torej predmeti, ki absolutno govorijo za Ha B horizont. Britev iz herrnbaumgartenskega depota je formalno tipološko mlajša kot naša iz Velike Gorice, kajti grba na hrbtu je pomaknjena daleč proti ročaju. Grob iz Velike Gorice (T. VII, A) je dalje zanimiv zaradi antenskega meča starejše variante, ki utegne reprezentirati najzgodnejšo Ha B stopnjo, ter zaradi antenskega noža, sulice in igel, zlasti igle z vrezi (T. VII, A, 4). Večina teh predmetov sodi v oblikovni zaklad Ha B stopnje. Izven na ta čas vezanih oblik utegne biti nož z izvotljenim jezičastim nastavkom za ročaj, ki je bil nekdanj obložen s platnicami iz

Spálnaca-Ispánlaka (Holste, Hortfunde, str. 25, T. 47 : 1—25), Hida-Hidalmás (Holste, Hortfunde, str. 26, T. 49 : 1—21).

⁹ Velem-St. Vid (v. Miske, op. cit., T. XIV, 37—39, T. XVI, 9), Csorvása (Hampel, op. cit., T. XIII, 3, 5) Donja Dolina. Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1914, sl. 70), Privlaka Arheološki muzej Zagreb inv. št. 2155), Mladetiče (Schmid, Carniola 1909, str. 127, brez risbe; v Nat.-hist. Museum Wien), Melence (Narodni muzej v Ljubljani).

¹⁰ F. Staré, Inventaria Archeologica, Jugoslavie, list 7.

¹¹ Iz skicirke F. Holsteja, glej tudi MZK, 1906, Bd. 5, 3; Ebert, Reallex. IX, T. 194; Aberg, Chronologie, V, 99; Pittioni, op. cit. Abb. 348.

nekega minljivega materiala (T. VII, A, 9). Taki noži niso v naših žarnih grobiščih, zlasti Ha B stopnje pogosti. V Veliki Gorici so našli še tri take nože, so pa brez ožjih najdiščnih podatkov. Pri nas so znani še iz nekaterih depotov in kot posamezne najdbe.¹² Take nože so našli tudi na Madžarskem in Sedmograškem,¹³ posamezne srečujemo v Italiji,¹⁴ skoraj največ pa so jih našli v Alpah, posebno na severnem Tirolskem.¹⁵ Značilnost teh nožev iz Velike Gorice je nekoliko odebeljen prehod ročaja v list. To bi sicer lahko bila mlajša poteza, če bi za opredelevanje uporabili tipološko razvojne kriterije drugih tipov nožev kulture žarnih grobišč, češ da je odebeljeni vmesni člen (Zwischenstück) na prehodu ročaja v list posebna značilnost za Ha B stopnjo. Pri tipu teh nožev pa to očitno ne drži, kajti taki noži imajo odebelitev že v starejših fazah kulture žarnih grobišč — v razviti Ha A stopnji.¹⁶ Polmesečna britev iz dvojnega žganega groba iz Velike Gorice se torej družijo s predmeti, ki so značilni za Ha B stopnjo in celo še s predmeti, ki so značilni za nekoliko starejši čas.

Neki drugi žgan grob iz Velike Gorice (T. VII, B) s polmesečno britvijo (T. III, 3) je vseboval razen fragmenta bronaste pločevine še nož z značilno Ha B krivino lista, ostanek fibule očalarke in bogato oblikovano iglo za spenjanje. Za to iglo najdemo najlepšo paralelo v grobu 6 iz Dobove, ki ima značilnost nerazvite Ha B stopnje.¹⁷ Med grobovi iz Velike Gorice in iz Dobove je v materialni kulturi precej stičnih točk. Te predstavljajo nekaj pomembnih značilnosti našega zgodnjega Ha B oblikovnega zaklada, ki bi ga mogli izvajati iz končnih faz Ha A stopnje.

Za skupino polmesečnih britev z grbo je pred nami še nekaj zaključenih grobnih enot, ki pa nimajo za kronologijo tako značilnih predmetov kot grobova iz Velike Gorice.¹⁸ V Rušah je bila z britvijo T. III, 2 v grobu CXLII¹⁹ najdena amfora s cilindričnim vratom, oblika, ki je v žganih grobovih iz severovzhodne Slovenije zelo pogosta; toda v tem grobu iz Ruš v inačici, ki formalno tipološko utegne biti nekoliko starejša, kot so sicer primeri iz obdravskih žarnih grobišč. V grobu XXXI

¹² Beravci (Holste, Hortfunde, T. 2: 1—5, 5, 7), Otok Privlaka (Holste, Hortfunde, T. 5: 27), Podcrkavlje (Holste, Hortfunde, T. 8: 9, 10), Donja Berbina (Holste, Hortfunde, T. 15: 11), Topličica (po skicirki F. Holsteja), okolica Požarevca (po skicirki F. Holsteja), Škocjan (Muzej Trst).

¹³ Holste, Hortfunde, T. 46: 45—47, 49; Muzeumi és Könyvtári Értesítő, Budapest 1910, str. 109 in sledeče, T. I—III in dve risbi na strani 117; Nestor, PZ 1935, str. 47, op. 33 (Rohod); Bátaszék (po skicirki F. Holsteja).

¹⁴ Fontanela (Bull. Pal. It., 1951-52, str. 140 in sledeče, Fig. 10: 1), Piano del Tallone (Bull. Pal. It., 1958, Fig. 6).

¹⁵ Wagner, op. cit.

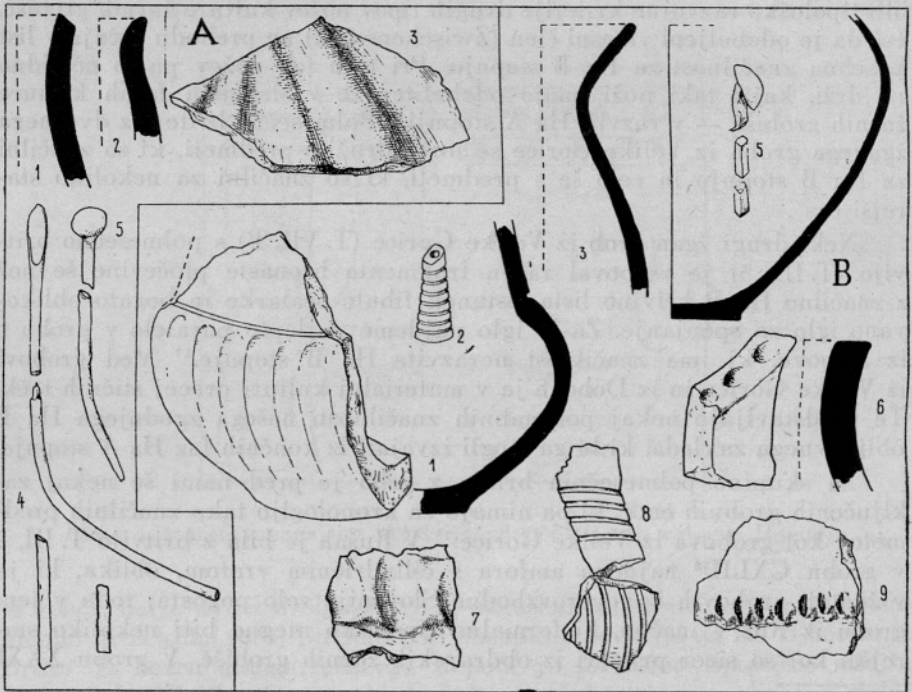
¹⁶ Hötting grob 24 (Wagner, op. cit., T. 2: 2), Mühlau grob 45 (Wagner, op. cit., T. 15:9), Mühlau grob 48 (Wagner, op. cit., T. 16:9), Wagner uvršča te grobove v svojo III. stopnjo severnotirolskih žarnih grobov, katero časovno vzporeja z depotom iz Coste del Marana (= post peschiera horizont).

¹⁷ F. Staré, Dissertationes III, SAZU, Ljubljana 1953, str. 116, T. VII, 3.

¹⁸ Gradivo iz Ruš (sedaj v Johanneumu, Graz) bliže ne poznam.

¹⁹ Grob CXLII je vseboval žaro, vrč, amforo, 4 skodele in britev (Wurmbrandt: Das Urnenfeld von Maria Rast, Braunschweig, 1879, str. 42, 43, T. II, 30, T. IV, 12).

iz Ruš²⁰ so poleg britve T. III, 1 našli še pet posod z razvitim Ha B karakterjem. Z dvorišča SAZU v Ljubljani poznamo tri grobe s polmesečno britvijo. Iz groba 11 (risba 2, B) je važna terinica (risba 2, B, 1) in fragmenti manjše posode (risba 2, B, 8), prva s plitkimi in širokimi, druga pa z ozkimi in globokimi žlebi, kar je neka osnovna značilnost zgodnje in razvite kulture žarnih grobišč. Isto velja za fragmente neke večje posode iz groba 9 (risba 2, A, 3), pri čemer je pripomniti, da so

Risba 2. Ljubljana SAZU: A — Žgan grob 9 ($\frac{1}{2}$ nar. vel.), grobu pripada še fragment britve T. I, 3; B — Žgan grob 11 (1, 5—9 = $\frac{1}{2}$, 2 = $\frac{1}{4}$, 3 = $\frac{1}{4}$, 4 = $\frac{1}{8}$ nar. vel.), grobu pripada še britev T. I, 1

rebra iztisnjena z notranje strani in da je površina rahlo grafitirana. Ostale naše polmesečne britve z grbo so našli v grobovih z izrazitim Ha B karakterjem.

Skupina polmesečnih britev brez grbe ima pri nas kronološko oporo v treh najdbah. Depot iz Grapske²¹ (risba 3, T. III, 6) sestavlja šest sekir, dve sulici, srp, fragment zapestnice in kamnita zagozda. Široke ploščate zapestnice s horizontalnimi rebri so pri nas v zvezi s Ha B gradivom.

²⁰ Grob XXXI s ploščo je vseboval žaro, vazo, vrč, 2 skodeli in britev (Wurmbrandt, op. cit., str. 36, 37, T. I, 1, T. IV, 11).

²¹ Po pripovedovanju delavcev, ki so predmete našli, sta bili baje tam še dve glinasti posodi (Benac, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1954, str. 165).

Grob 1 iz Vrsi pri Šibeniku je n. pr. poleg dveh takšnih zapestnic vseboval med drugim tudi dve veliki lokasti fibuli z dvema gumboma na rahlo odebeljenem loku.²² Tako, za dalmatinski Ha B horizont zelo tipično obliko fibule najdemo v zvezi s ploščatimi narebrenimi zapestnicami v nekem grobu iz Polja pri Dobrinju (otok Krk),²³ v Balini glavici in končno v depotu iz Škocjana,²⁴ katerega zgornjo časovno mejo ne moremo postaviti izven okvira Ha B stopnje. Nekoliko drugače je s takimi zapestnicami iz Bosne. Na tem področju se one družijo tudi s predmeti, ki so starejši in so gotovo vsaj delno časovno paralelni s starejšimi fazami kulture žarnih grobišč (Ha A). Lep primer za to je grob iz gomile X pri Mladu,²⁵ kjer so našli ploščato narebreno zapestnico in veliko iglo z »makovo« glavo (Mohnkopfnadel). Iglo bi mogli na podlagi primerjave z grobnim inventarjem iz Bennweierja (Švica)²⁶ postaviti v starejše faze Ha A stopnje, podobno kot večji del grobov s takimi iglami iz Švice.²⁷ Za isti datum bi govoril tudi grob 1 iz gomile II v Borovskem,²⁸ kjer so poleg podobne igle našli tudi narebreno ploščato zapestnico. Sekire iz grapskega depota imajo značilnosti Ha B stopnje (risba 3: 4, 5, 6), delno pa kažejo, če že ne izvirne tipičnosti, pa vsaj reminiscence Ha A oblik. To velja zlasti za strogo trikotna rebra na tulcih (risba 3: 2, 3). Medtem ko moremo obe sulici s fasetiranim tulcem tipološko uvrstiti v Ha B oblikovni zaklad, ima srp zopet starejšo potezo, ki je izražena v paralelnih rebrih ročaja, ki se ne nadaljujejo v list. Tako moremo torej, podobno kot pri dvojnem grobu iz Velike Gorice tudi pri depotu iz Grapske ugotoviti, da imajo nekateri predmeti še poteze Ha A horizonta, nekateri pa že vse značilnosti Ha B oblikovnega zaklada.

Za časovno opredeljevanje polmesečnih britev brez grbe je važen grob I iz Tešnja (T. IV, 1, T. VIII). Že večkrat je bilo opozorjeno na najozje razmerje med grobovi iz Tešnja in sorodnimi najdbami, kot so n. pr. Veliki Mošunj, Bugojno, Krehin Gradac itd., češ da je v ozadju ista delavnica, ki je izdelala večino med seboj delno po oblikah, še bolj pa po dekoraciji tako podobnih predmetov. Truhelka je najdbo iz Velikega Mošunja časovno opredelil na osnovi fibule tipa peschiera, ki pa jo je sam umetno sestavil iz fragmentov nekega drugega predmeta te najdbe.²⁹ Da najdba iz Velikega Mošunja ne sodi v horizont peschiera fibul, je nakazal Korošec, toda njegova datacija je občutno prenizka.³⁰ V zvezi z obravnavanim depotom iz Grapske je Benac našete, med

²² Neobjavljeno — v Arheološkem muzeju v Zadru inv. št. 5080—5085.

²³ Ljubić: Popis arheološkog odjela Zagreškog muzeja, Zagreb 1889. T. X, 35, 56; Åberg, Chronologie, V, str. 112, Abb. 191 (»Vinodol pri Grižani«).

²⁴ Szombathy, Mitt. Prähist. Komm., Wien, 1915, str. 159, Fig. 148. Szombathy jo označuje kot fragment igle.

²⁵ Benac—Čović: Glasinac (Katalog I), Sarajevo 1956, T. XXVIII, 1—24.

²⁶ Kraft: Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde, 1927/28, str. 1 in sledeče, Abb. 5.

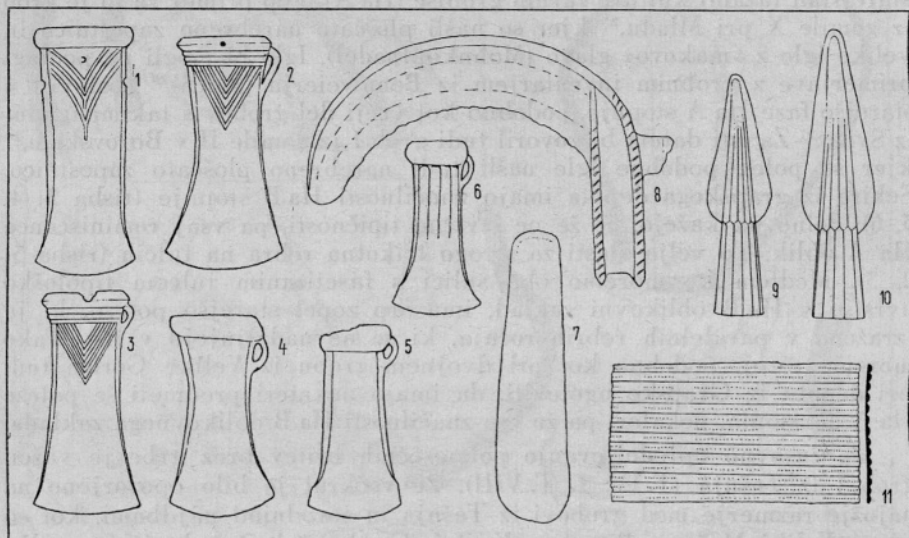
²⁷ Kraft, l. c., grobovi tipa Mels (= Rixeim horizont) tabela na strani 80. Primerjaj F. Holste: Die Branzzeit Sünd- und Westdeutschland, 1955, Abb. 15.

²⁸ Benac—Čović, op. cit., T. XXVII, 1—9.

²⁹ Truhelka, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1915.

³⁰ Korošec, Novitates, Sarajevo 1945.

seboj sorodne najdbe, med drugimi tudi najdbi iz Velikega Mošunja in Tešnja, okvirno pravilno kronološko opredelil.³¹ Glavna predmeta za datacijo groba I iz Tešnja sta nedvomno sekira in meč. Oblika sekire (T. VIII, 37) ima značilno Ha B shemo: pri ostrini razširjen list in široko svitkasto odebelitev ob ustju tulca. Meč (T. VIII, 1, 2) pripada tipu z razmeroma kratkim listom in z jezičastim nastavkom za ročaj (le ta ima tipično Ha B shemo), ki ima bronasto, iz enega kosa ulito oblogo s ploščatim zaključnim gumbom ledvičaste oblike. Obloga ročaja je pri meču

Risba 3. Grapska, depot ($\frac{1}{4}$ nar. vel. po Bencu), depotu pripada še britev T. III, 5

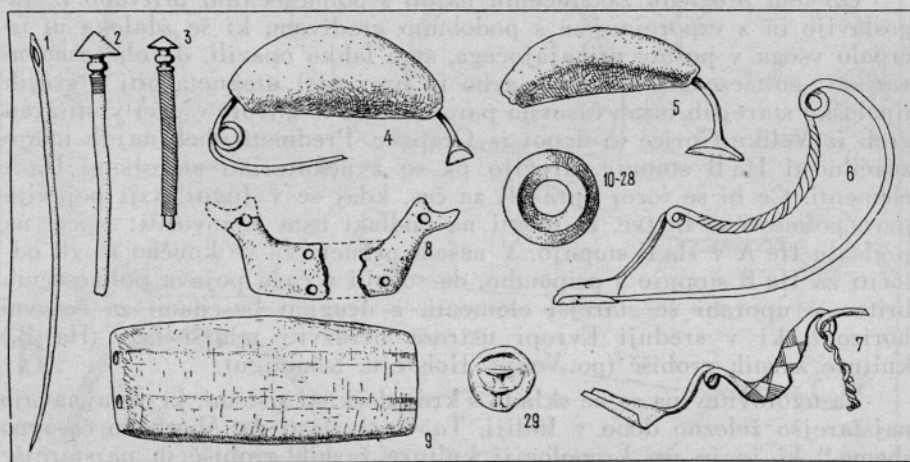
iz Tešnja ohranjena le v spodnjem delu. Po obliki in tehnični sestavi popolnoma enaka meča poznamo še iz Velikega Mošunja in iz Bugojna.³² Iz Tešnja sta znana še dva groba (T. IX, A, B), med njunim inventarjem so našli razen drugih predmetov, o katerih se ne ve, kateremu teh dveh grobov pripadajo (T. IX, C), še dve fragmentirani britvi (T. IV, 2, 3). Karakter najdb govori za razviti Ha B horizont.

Preostanejo še grobovi s polmesečnimi britvami brez grbe iz Nina. Ali je dvom glede verodostojnosti podatkov o zaključnih grobnih enotah iz Nina upravičen, bo težko, če že nemogoče dokazati ali ovrči. Če sledimo staremu inventarju zadarskega muzeja in še pred štirimi leti na kartone pritrjenim skupinam predmetov, ki so ponazarjali grobne celote, potem smo vsaj delno upravičeni misliti na zaključene grobne enote.

³¹ Benac, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1954, str. 166, 167.

³² Veliki Mošunj (Truhelka, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1915), Korošec, Novitates, Sarajevo 1945), Krehin Gradac (Truhelka, WMBH, 1885, str. 37; MZK, 1888, str. 7–15; Much, Atlas, T. 37: 1–12; Ljubić, op. cit., T. 14: 94–95).

Med grobovi z britvami iz Nina je skoraj najbolj pomemben skeletni grob 14 (risba 4, T. V, 2). Če pregledamo v tem grobu najdene predmete, se iz tipološke in kronološke enotnosti najdbe oddaljuje le bronasti novec grške kolonialne proveniencije (risba 4: 29, averz ni jasen), ki po vsej verjetnosti ni sestavni del tega groba.³³ Igle s stožčasto glavico (risba 4: 2, 3) so v Ninu znane iz skeletnega groba I, ki je ležal v kamniti skrinji in kjer je bil najden tudi bronast antenski meč tipološko mlajše proveniencije.³⁴ Prav zaradi oblikovnih prvin meča je ta grob znatno mlajši kot obravnavani dvojni žgan grob z antenskim mečem iz Velike Gorice,

Risba 4. Nin — skeletni grob 14 ($\frac{1}{2}$ nar. vel.), grobu pripada še britev T. V, 2

časovno pa utegne biti paralelen žganemu grobu v kamniti skrinji iz Podzemlja, ki je med drugimi predmeti vseboval tudi antenski meč mlajše variante.³⁵ Igle iz Ninskega groba 14 imajo paralele še v grobovih 48, 49 in 50 iz istega najdišča. V grobu 48 je taka igla, podobno kot v grobu 14, najdena skupno z lokasto fibulo, ki ima na loku veliko jantarjevo jagodo (risba 4: 4, 5). Ta tip fibule je nadvse značilen za grobove iz Nina in za nekako istočasne grobove iz Picena.³⁶ Te grobove moremo na podlagi spremnega gradiva postaviti nekako na konec Ha B faze, verjetno pa je njihov višek v Ha C stopnji. Za prvi datum govorijo

³³ Ta novec lahko kronološko vzporedimo s srebrnim metapontskim staterom, ki je služil kot obesek na srebrni fibuli certosoidnega tipa iz groba 4 iz Nina (Galli, Bull. Pal. It., NS IV, 1940, str. 188 in sledeče T. II, 1). Novce sodi v konec VI. ali na pričetek V. stol. pr. št.

³⁴ Bersa, MZK, 1905, str. 153, 154, Fig. 32, 33.

³⁵ Reinecke, MAGW, 1900, str. 44 in sledeče; Hoernes, WPZ, 1915, str. 120, T. VII, 20.

³⁶ S. Constanzo grobovi I, VII, IX, XVII (Dimitrescu, L'Età del Ferro nel Piceno, Bucarest 1929, T. V, VII, IX).

lokaste³⁷ in kačaste fibule³⁸ (risba 4: 6, 7), za drugi datum pa predvsem rtaste. Fibule z jantarjevo oblogo pa nastopajo tudi v zvezi s certosoidnimi fibulami.³⁹

Zelo nenavaden, vendar toliko bolj zanimiv kronološki podatek nam daje kalup za polmesečno britev brez grbe, ki je bil najden na kolišču v Donji Dolini. Na nasprotni strani kalupa za britev je še polovični kalup za tulasto sekuro. Ta tulasta sekira je imela dve ušesci za pritrdjevanje na drog in široko svitkasto odebelitev ob ustju tulca, kar govori za razvito fazo Ha B stopnje.⁴⁰

Ob tem pregledu zaključenih najdb s polmesečnimi britvami iz Jugoslavije in z vzporejanjem s podobnim gradivom, ki še zdaleka ni izčrpalo vsega v poštevek prihajajočega, smo lahko opazili, da obe osnovni varianti polmesečnih britev (z grbo in brez nje) utegneta biti v svojih tipoloških starejših fazah časovno paralelni. Za to govori v prvi vrsti žgan grob iz Velike Gorice in depot iz Grapske. Predmeti obeh najdb imajo značilnosti Ha B stopnje, družijo pa se z nekaterimi starejšimi Ha A elementi. Če bi se torej vprašali za čas, kdaj se v Jugoslaviji pojavijo prve polmesečne britve, bi mogli na podlagi tega odgovoriti: nekje na prehodu Ha A v Ha B stopnjo. V našem primeru bi se končno mogli odločiti za Ha B stopnjo s pripombo, da so bili v času pojava polmesečnih britev v uporabi še starejši elementi, z drugimi besedami za časovni horizont, ki v srednji Evropi ustreza nerazviti mlajši fazi (Ha B₁) kulture žarnih grobišč (po Vogtu, Holsteju, Kimmigu).

Ta ugotovitev pa se ne sklada s kronološkimi sistemi, ki obravnavajo najstarejšo železno dobo v Italiji. To velja zlasti za Abergovo časovno shemo,⁴¹ ki jo je pri kronologiji kulture žarnih grobišč in najstarejše železne dobe na Češkem delno uporabil tudi Filip;⁴² obema so bile polmesečne britve eden izmed osnovnih kriterijev za časovno opredeljevanje. Pripomniti je tudi to, da je Filip akceptiral tudi Abergovo tezo, češ da so polmesečne britve italijanskega izvora in da so se razširile iz Italije preko alpskega prostora na Moravsko.⁴³ Ta teza nima prave tipološke niti kronološke osnove. Poudariti je treba, da vzhodno od Este ne poznamo za srednjo Italijo značilnih polmesečnih britev in da so polmesečne britve v jugovzhodnem predalpskem prostoru in v zgornjem delu Balkanskega polotoka znane že pred pričetkom grobišč v Bologni (S. Vitale) in v Tarquiniji.

Polmesečne britve alpskega in predalpskega prostora, Moravske in Madžarske pripadajo tipu polmesečnih britev z grbo, našli pa so jih v

³⁷ Nin grob 48, neobjavljeno, Arheološki muzej v Zadru, inv. št. 2667, 2668; S. Constanzo grob VII (Dimitrescu, op. cit., T. IX).

³⁸ S. Constanzo grob XVII (Dimitrescu, op. cit., T. V).

³⁹ Zaton grob 7, neobjavljeno, Arheološki muzej v Zadru, inv. št. 5070, 5071, 5077, 5078.

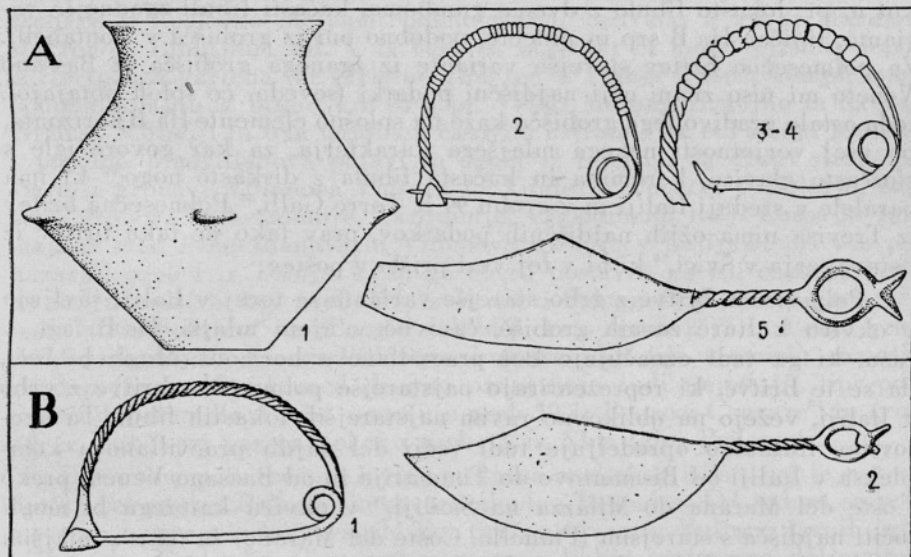
⁴⁰ Truhelka, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1914, sl. 70.

⁴¹ Aberg, Chronologie, I, Italien.

⁴² Filip, Popelnicová pole.

⁴³ Filip, Popelnicová pole, str. 116.

grobovih kulture žarnih grobišč in le izjemno v depotu.⁴⁴ Med tipološko najstarejše primere polmesečnih britev z grbo iz tega področja je šteti britev iz dvojnega žganega groba iz Velike Gorice, ki kot ugotovljeno pripada nerazvitemu Ha B horizontu kulture žarnih grobišč. Take starejše polmesečne britve z grbo, za katere je značilen dolg tordiran ročaj z obročkom, ki ima dva rožička, so znane tudi iz Italije severno od Apeninov: iz Fontanelle (Ris. 5 A),⁴⁵ Bismantove (Ris. 5 B),⁴⁶ Bassano Veneto,⁴⁷ Trevisa⁴⁸ in iz depota iz Limone (T. X).⁴⁹ Åberg stavlja večji del teh naj-

Risba 5. A — Fontanella, grob 2; B — Bismantova, žgan grob

dišč v končno bronasto dobo, v tako imenovano »Praevillanova« periodo, ki naj bi po njegovem kot tipično severno italijanjska post terramare kultura imela ekspanzijo proti jugu, kjer bi z domorodnim elementom ustvarila poznejšo »Villanova« kulturo.⁵⁰ V tej zvezi nas zanima problem t. im. praevillanova horizonta v severni Italiji, njegova časovna in kulturna opredelitev. Grob 2 iz Fontanelle (Ris. 5 A) je poleg polmesečne britve vseboval še bikonično žaro in tri male lokaste fibule z delno tordiranim, delno pa nasvitkanim lokom. Od značilnih predmetov grobišča

⁴⁴ Glej opombo 11.

⁴⁵ Trerotoli, *Bull. Pal. It.*, NS VII, 1951-52, str. 140 in sledeče.

⁴⁶ Chierici, *Bull. Pal. It.*, I, 1875, Tav. II. 1-5; Montelius, *La Civilisation primitive en Italie. Série B* (Odslej Montelius, *Civ.*), Pl. 41.

⁴⁷ Orsi, *Not. d. Sc.*, 1894, str. 159, Fig. 6.

⁴⁸ Montelius, *Civ.*, Pl. 54: 17.

⁴⁹ Montelius, *Civ.*, Pl. 121; *Bull. Pal. It.*, 1887, str. 122, T. IV, 11.

⁵⁰ Åberg, *Chronologie I, Italien*, str. 30 in sledeče.

iz Fontanelle je omeniti še obeske v obliki sončnih koles z različnimi centralnimi križnimi motivi, nož z jezičastim nastavkom za ročaj, ki ima t. im. Ha B krivino lista ter pinceto.⁵¹ Grob 2 kakor tudi ostali material grobišča iz Fontanelle govori vsekakor za Ha B fazo kulture žarnih grobišč. Tudi žgan grob s polmesečno britvijo z grbo, v katerem je ležala tudi mala lokasta fibula s tordiranim lokom iz Bismantove, govori za isti časovni in kulturni horizont. V isti časovni okvir bi mogli postaviti tudi depot iz Limone (T. X), ki je poleg polmesečne britve z grbo starejše variante vseboval še nekaj za Ha B horizont prav tipičnih predmetov, kot n. pr. lokasto fibulo z dvema gumboma, kačasti fibuli zgodnejše variante, tipičen Ha B srp in pinceto, podobno oni iz grobišča v Fontanelli. Za polmesečno britev starejše variante iz žganega grobišča iz Bassano Veneto mi niso znani ožji najdiščni podatki (seveda, če sploh obtajajo), toda ostalo gradivo tega grobišča kaže na splošno elemente Ha B horizonta, po vsej verjetnosti nekega mlajšega karakterja, za kar govore igle s stožčasto glavico, keramika in kačasta fibula z diskasto nogo,⁵² ki ima paralele v srednji Italiji in v grobu 99 iz Torre Galli.⁵³ Polmesečna britev iz Trevisa nima ožjih najdiščnih podatkov, prav tako ne taka britev iz Estavayerja v Švici,⁵⁴ ki bi v tej vezi prišla v poštev.

Polmesečne britve z grbo starejše variante se torej v Italiji javljajo v okviru kulture žarnih grobišč, časovno v njeni mlajši, Ha B fazi, v času, ki ga tudi označujejo kot praevillanova horizont. Mogli bi reči, da se te britve, ki reprezentirajo najstarejše polmesečne britve z grbo v Italiji, vežejo na oblikovno raven najstarejših lokastih fibul. Ta ugotovitev formalno opredeljuje tudi večji del najdb praevillanova kompleksa v Italiji od Bismantove do Timmarija in od Bassano Veneta preko Coste del Marana do Milazza na Siciliji,⁵⁵ v okviru katerega bi mogli ločiti najdišča s starejšim (Pianello, Coste del Marano) in taka z mlajšim karakterjem (Limone, Bassano Veneto). Glede na kronološke probleme najstarejše železne dobe v Italiji, ki jih je ponovno načel Georg Kosack⁵⁶ in v zvezi s periodizacijo tamkajšnjih obdobj (Praevillanova, Benacci I, Benacci II, Arnoaldi, Certosa), bi mogli v tej zvezi pripomniti, da je pričetek grobišč praevillanova karakterja izven okvira izrazite Ha A stopnje v srednjeevropskem smislu in da bi ga v najboljšem primeru lahko stavili v neko zgodnjo Ha B fazo (Ha B₁), medtem ko bi pričetek grobišč v Bologni in na področju južne Villanova kulture ne bil starejši od že razvitega Ha B horizonta (Ha B₂). Italijanske polmesečne britve brez grbe, ki so značilne zlasti za mlajše grobišče Benacci, za Benacci-Caprarò, za Este in za kompleks južne Villanove kulture, pa so

⁵¹ Trerotoli, Bull. Pal. It., NS VIII, 1951-52, str. 140, Fig. 10: 1, 3, 5, 6, 7.

⁵² Orsi, Not. d. Sc., 1894, str. 159, Fig. 1-5.

⁵³ Monumenti Antichi, Milano, 31, str. 67.

⁵⁴ Mitt. Anthr. Ges., Zürich, XX, 3, Pfalbauten VIII, T. IV, 36.

⁵⁵ Za podatek o žganem grobišču iz Milazza se zahvaljujem prof. Chr. Hawkesu (Oxford).

⁵⁶ Atti del Imo Congresso internazionale di preistoria e protostoria Mediterranea, 1950, str. 368 in sledeče.

⁵⁷ Minto, Not. d. Sc., 1941, str. 375, Fig. 4: 2, 13.

dijo v čas pozne Ha B in zgodnje Ha C stopnje, posamezne primere pa najdemo celo v grobovih s certoškimi fibulami.⁵⁷

V primerjavi z opisanimi zaključenimi najdbami iz Italije je dvojni žgan grob iz Velike Gorice s polmesečno britvijo z grbo starejši, kakor sta groba s tako britvijo iz Fontanelle in iz Bismantove, vendar pa mlajši kot je depot iz Coste del Marana⁵⁸ in kot so starejši grobovi iz Pianella,⁵⁹ kjer polmesečne britve še ne nastopajo. Isto velja za depot iz Grapske, ki stoji še v luči nerazvite Ha B faze in katero bi mogli paralelizirati z zgodnjimi praevillanova pojavi. V razvito Ha B fazo sodijo pri nas žgana grobišča s tipološko maljšimi polmesečnimi britvami z grbo: Maribor, Mokronog, Ljubljana itd. V ta časovni horizont bi mogli prišteti depot iz Herrnbaumgartena ter skeletne grobove iz Tešnja z vsem kompleksom podobnih najdb iz Bosne, kot so n. pr. Veliki Mošunj, Bugojno in Krehin Gradac. V Italiji bi tem najdbam časovno ustrezali na eni strani grobovi s poznimi praevillanova pojavi in depot iz Limona, na drugi strani pa starejši grobovi Villanova kulture (S. Vitale in Benacci v Bologni, starejši grobovi iz Vetulonije, Tarquinije, Capodimota itd.). Časovno razmejitev med Praevillanova in Villanova kulturo v Italiji bi pri nas poznarjal grob I iz Tešnja, ki bi ga mogli postaviti na isti časovni (toda ne kulturni nivo kot grob 255 iz Benacci-Bologne,⁶⁰ dlje kot grob 186 iz S. Vitale-Bologne⁶¹ ter Poggio dell'Impiccato (grob 25)⁶² in Pozzo grob iz Monterozzija.⁶³ Konec Villanova kulture v Italiji v smislu razvitih Ha B pojavov, ki jih med drugim označujejo tudi najmlajši tipi polmesečnih britev brez grbe, označuje grob 59 iz Benacci-Caprare⁶⁴ in grob 236 iz Este,⁶⁵ pri nas pa nekako grob 14 iz Nina (glej Prilogo 1).

Domovino polmesečnih britev je treba vsekakor iskati nekje na področju severnega Balkana in severozahodne Panonije. Od tod so se polmesečne britve z grbo razširile kot tipičen inventar kulture žarnih grobišč preko Furlanije (Treviso!) v severno Italijo, potem pa dalje proti jugu ter na sever v Nižo Avstrijo ter na Moravsko. V času Villanova horizonta se v Bologni in v zahodnem delu srednje Italije pojavijo polmesečne britve brez grbe,⁶⁶ ki se kmalu prično tipološko mešati s polmesečnimi britvami z grbo. Tipološki izvor polmesečnih britev brez grbe iz Italije moremo povezovati le s takimi britvami iz Nina v Dalmaciji in s še starejšimi iz Tešnja in Grapske v Bosni. Tudi tu je računati na neko migracijo, če že ne etnično pa vsaj kulturno, ki ni zajeta le v polmesečnih britvah brez grbe, ampak tudi v drugih elementih materialne in celo duhovne kulture, ki imajo svoj izvor v zahodnem delu Balkanskega polotoka, zlasti v Bosni in v severni Dalmaciji. Tu mislim predvsem

⁵⁸ Not. d. Sc., 1880, str. 125; Montelius, Civ., Pl. 119.

⁵⁹ Bull. Pal. It., 1914, T. 4—6.

⁶⁰ Montelius, Civ., Pl. 75: 5, 12.

⁶¹ Aberg, Chronologie I, Italien, str. 154.

⁶² Not. d. Sc., 1907, str. 74.

⁶³ Montelius, Civ., Pl. 278.

⁶⁴ Not. d. Sc., 1889, str. 516, T. I.

⁶⁵ Bull. Pal. It., 1912, T. 5—4.

⁶⁶ N. pr. britev iz Popolonije grob 2 (Not. d. Sc., 1921, str. 201, Fig. 10).

na lokaste fibule z dvema gumboma na loku, na fibule z veliko jantarjevo jagodo in loku, na fibule očalarke in na pektorane s protomi gosk. Ta migracija, ki se je vršila preko Jadranskega morja, sodi v čas okoli začetka Villanova kulture in je v najožji zvezi z etnično že formiranimi ilirskimi plemeni Bosne in Dalmacije, za katere imamo ne le arheološke, ampak tudi lingvistične dokaze na vzhodni obali Apeninskega polotoka.⁶⁷

V zvezi s polmesečnimi britvami z Moravskega (izključno tipi z grbo) omenja tudi Filip vplive z juga, pri čemer misli zlasti na Italijo.⁶⁸ Pa tudi Åberg govori v zvezi z britvami o premikih, o prodoru severno italijanske kulture pozne bronaste dobe (Praevillanova) v srednjo in južno Italijo, pri čemer ugotavlja starejši tok, ki ga označujejo dvorezne britve in nekoliko mlajši tok s polmesečnimi britvami.⁶⁹ Ti vplivi oziroma premiki, ki jih moremo povezovati s polmesečnimi britvami, imajo pomembno zgodovinsko ozadje, ki je zajeto v pojmu Ha B horizonta. Oznako Ha B lahko pojmujeemo kulturno in pri tem mislimo na neki določen oblikovni zaklad, navadno kulture žarnih grobišč, ki mu v najbolj čisti obliki sledimo v jugovzhodnem predalpskem prostoru in v severozahodni Panoniji, zlasti med Savo in Dravo. Oznako Ha B pa lahko pojmujeemo tudi kronološko in mislimo pri tem na tisti čas, ko se je omenjeni Ha B oblikovni zaklad kulture žarnih grobišč iz svojega prvotnega področja razselil proti zahodu v Italijo in proti severu na Moravsko. V tej zvezi se sproži problematika južnega kompleksa kulture žarnih grobišč, ki je že ob svojem nastajanju vplival na področje centralnega Balkana (predvsem na Bosno) in katerega oblikovni zaklad se je moral izoblikovati še pred svojo selitvijo. Z detajlnejšim študijem pozno bronastodobnega materiala iz Jugoslavije ne bo težko priti do zaključka, da je velik del najdb s Ha B značilnostmi iz tega področja časovno paralelen vsaj s poznejšo Ha A fazo kulture žarnih grobišč v srednji Evropi. Tako prihajamo do čisto novih kronoloških osnov kulturno zgodovinskih pogledov, ki postavljajo področje severnega Balkana in zahodne Panonije v časovnem okviru med t. im. egejsko selitvijo in trakokimerijskim vdorom v čisto novo luč.

DODATEK

Pregled v Jugoslaviji najdenih polmesečnih britev (Karta 1)

1. Maribor (Pokrajinski muzej Maribor)

- Žgan grob, inventar groba ni znan (F. Baš, ČZN, 1955, str. 38 in sledeče, Priloga 28) — T. II, 2.
- Žgan grob, inventar groba ni znan, neobjavljeno — T. II, 3.
- Žgan grob, inventar groba ni znan, neobjavljeno — T. II, 4.

2. Ruše (Johanneum, Graz)

- Žgan grob XXXI (Müllner, Der Urnenfeld bei Maria Rast in Staiernmark, Mitt. C. Commission, I, 1875, risba na str. 61; Wurmbrandt, Das Urnenfeld bei Maria Rast, Braunschweig 1879, T. IV, 11) — T. III, 1.
- Žgan grob CXLII (Wurmbrandt, op. cit., T. IV, 12) — T. III, 2.

⁶⁷ N. pr. Japigi, Mesapi

⁶⁸ Filip, Popelnicová pole, str. 111, 116.

⁶⁹ Åberg, Chronologie I, Italien, str. 24, 208, 29.

5. *Razvanje* (Pokrajinski muzej Maribor)
 - Verjetno iz žganega groba, inventar groba ni znan, neobjavljeno — T. II, 5.
4. *Pobrežje* (Pokrajinski muzej Maribor)
 - Žgan grob, inventar groba ni znan (S. Pahič, Arheološki vestnik V/2, 1954, T. IX, 42) — T. I, 5.
 - Žgan grob, inventar groba ni znan (Pahič, op. cit., T. IX, 40) — T. I, 6.
 - Žgan grob, inventar groba ni znan (Pahič, op. cit., T. IX, 41) — T. II, 1.
5. *Benedikt* v Slovenskih goricah (Pokrajinski muzej Maribor)
 - Verjetno iz žganega groba, inventar groba ni znan, neobjavljeno — T. II, 6.
6. *Ljubljana dvorišče SAZU* (Narodni muzej v Ljubljani)
 - Žgan grob 9 (F. Starè, Ilirske najdbe železne dobe iz Ljubljane, Ljubljana 1954, str. 26, T. IX, 10) — T. I, 5, risba 2 A.
 - Žgan grob 10 (Starè, op. cit., str. 27, T. XI, 2) — T. I, 2.
 - Žgan grob 11 (Starè, op. cit., str. 28, T. XII, 2) — T. I, 1, risba 2 B.
7. *Kobarid* (Muzej v Trstu?)
 - Žgan grob.
8. *Škocjan* (Muzej v Trstu?)
 - Žgan grob (M. Hoernes, Die Hallstattperiode, Archiv für Anthropologie, NF III, Braunschweig 1905, T. XVI, 5.)
9. *Mokronog* (Narodni muzej v Ljubljani)
 - Žgan grob, inventar groba ni znan (M. Hoernes, WPZ, 1915, str. 115—114, Abb. III, 1) — T. I, 4.
10. *Velika Gorica* (Arheološki muzej Zagreb)
 - Žgan grob (Starè, Inventaria Arhaeologica, Jugoslavie, list 6, 6 A) — T. III, 4, T. VII, A.
 - Žgan grob (Starè, Inventaria Arhaeologica, Jugoslavie, list 8) — T. III, 3, T. VII, B.
11. *Garica* (Arheološki muzej Zagreb)
 - Žgan grob, inventar groba ni znan, neobjavljeno — T. III, 5.
12. *Nin* (Arheološki muzej Zadar)
 - Skeletni grob 1, neobjavljeno — T. V, 4.
 - Skeletni grob 8, neobjavljeno — T. VI, 4.
 - Skeletni grob 14, neobjavljeno — T. V, 2, Risba 4.
 - Skeletni grob 60 (dve britvi), neobjavljeno — T. VI, 1, 2.
 - Iz skeletnih grobov (štiri britve), neobjavljeno — T. IV, 6, T. V, 1, 3, T. VI, 3.
13. Iz okolice *Splita* (Arheološki muzej Split)
 - Dve britvi, okoliščine najdb niso znane, neobjavljeno — T. IV, 4, 5.
14. *Tešanj* (Zemaljski muzej Sarajevo)
 - Skeletni grob I (Č. Truhelka, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1907, str. 62, sledeče) — T. IV, 1, T. VIII.
 - Iz skeletnih grobov II in III dve britvi (Truhelka, op. cit., T. IV, 2, 3, T. IX, A, B, C.
15. *Grapska* (Zemaljski muzej Sarajevo)
 - Depot (A. Benac, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1954, str. 163, T. I, 5) — T. III, 6, Risba 3.
16. *Donja Dolina* (Zemaljski muzej Sarajevo)
 - Kalup iz naselbinskega gradiva kolišča (Truhelka, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1914, slika 70) — T. IX, D.

ZUSAMMENFASSUNG

Halbmondförmige Rasiermesser aus Jugoslawien

Es werden *halbmondförmige Rasiermesser aus Jugoslawien* behandelt, die typologisch in zwei Gruppen eingeteilt werden können: eine Gruppe halbmondförmiger Rasiermesser mit Buckel (T. III, 4) und eine Gruppe der buckellosen Rasiermesser (T. III, 6). Ihre typologische Abstammung könnte in einigen Varianten zweischneidiger Rasiermesser oder einschneidiger Messer mit buckeligem Rücken gesucht werden (Anm. 5). Halbmondförmige Rasiermesser mit Buckel sind in Jugoslawien ausnahmslos das Inventar der Brandgräber und werden auf dem Gebiet Nordjugoslawiens (Kroatien, Slowenien) gefunden, während buckellose Rasiermesser nur in den Skelettgräbern und in dem Grapska Depot gefunden wurden, territorial umfassen sie Bosnien und Dalmatien. Ältere Varianten halbmondförmiger Rasiermesser mit Buckel haben einen tordierten Griff und den Buckel in der Rückenmitte der Klinge (T. III, 4). Jüngere Varianten haben einen kurzen Griff, der Buckel ist aber gegen den Griff verschoben (T. II, 2). Ältere Beispiele buckelloser halbmondförmiger Rasiermesser haben ein schmales Blatt und einen langen Griff (T. III, 6). Jüngere Beispiele haben aber ein sehr breites Blatt mit stark sattelförmigem Rücken, hoch gehobene Spitze und einen kurzen Griff. Auf dem Schlussring sind aber gewöhnlich zwei Vorderabschnitte von Gänschen abgebildet (T. VI, 5).

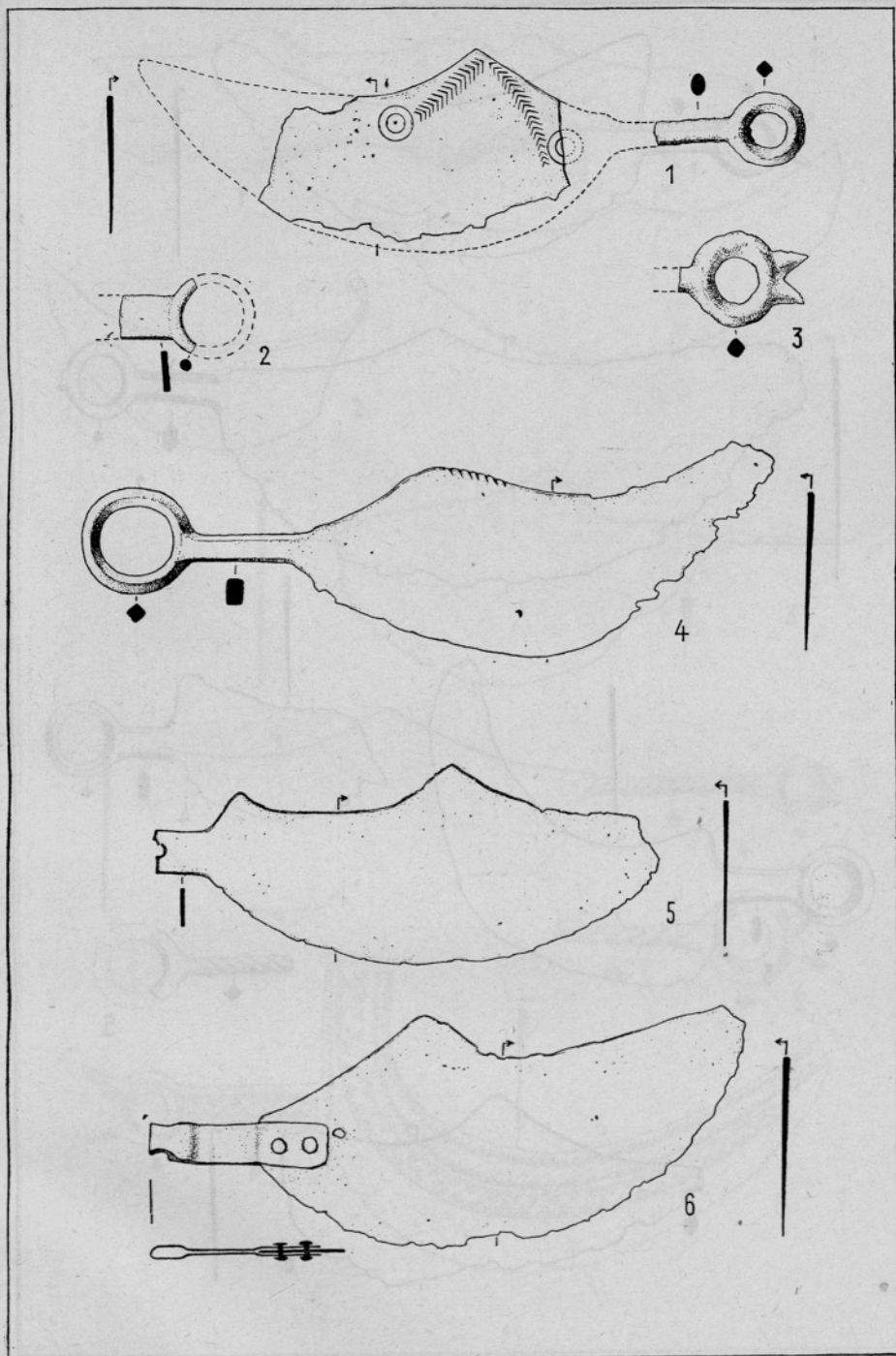
Für die zeitliche Bestimmung halbmondförmiger Rasiermesser sind besonders wichtig: das Branddoppelgrab aus Vel. Gorica (T. VII, A, T. III, 4) und das Grapska Depot (Zeichnung 3, T. III, 6). Beide Funde gehören zum älteren Horizont der Ha B Stufe, denn ausser den für den Ha B Horizont charakteristischen Gegenständen befinden sich hier auch solche, die für die Ha A Phase typisch sind (zum Beispiel T. VII, A: 6, 9; Zeichnung 3: 1, 2, 3, 11 und teilweise 8). Halbmondförmige Rasiermesser mit dem Buckel hören in Jugoslawien mit dem Ende der Ha B Phase auf; die buckellosen sind aber noch in Ha C und sogar in der Ha D Stufe im Gebrauch, wie dies durch die Gräber aus Nin bewiesen ist.

Halbmondförmige Rasiermesser älterer Varianten mit dem Buckel findet man besonders in Norditalien (Anmerkungen 45–49) und zwar in dem Komplex von Brandgräberfunden des Previllanova Horizontes, der durch ältere Varianten von Bogenfibeln charakterisiert ist. Mit Bezug auf die chronologischen Probleme der ältesten Eisenzeit in Italien, die wiederholt durch G. Kossack aufgestellt wurden (Anmerkung 56) und im Zusammenhang mit der Periodisierung jener Zeitspannen (Previllanova, Benacci I, Benacci II, Arnoaldi, Certosa) könnten wir in diesem Zusammenhange bemerken, dass der Beginn der Gräberfelder mit dem Previllanova Charakter ausserhalb des Rahmens der unentwickelten Ha A Stufe im mitteleuropäischen Sinne steht und dass man ihn im besten Falle in eine frühe Ha B Phase (Ha B₁) im Sinne südöstlicher Alpen setzen könnte, indem der Beginn der Grabfelder in Bologna und auf dem Gebiete des Südteiles der Villanova Kultur nicht älter wäre, als der bereits Ha B entwickelte Horizont (Ha B₂). Italienische halbmondförmige buckellose Rasiermesser, die besonders für das jüngere Gräberfeld Benacci (Benacci-Caprara), für Este und für den Komplex der Südvillanovakultur charakteristisch sind, gehören in die Zeit der späten Ha B und der frühen Ha C Stufe; einzelne Beispiele findet man aber sogar in den Gräbern mit Certosa-Fibeln (Anmerkung 57).

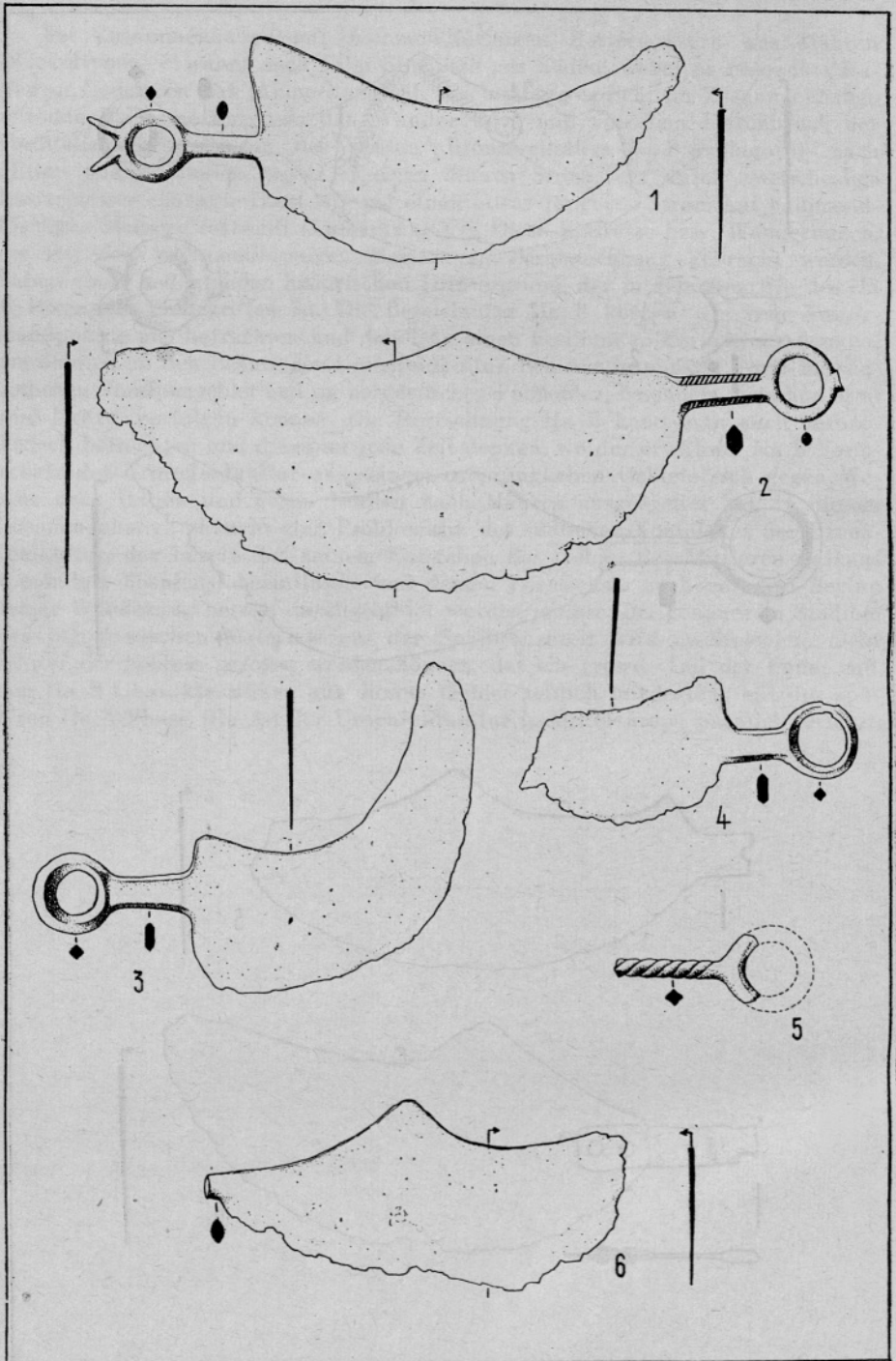
Im Vergleiche mit den Funden aus Italien ist das Branddoppelgrab aus Vel. Gorica mit dem buckeligen halbmondförmigen Rasiermesser älter als die zwei Gräber mit solchem Rasiermesser aus Fontanella und aus Bismantova, jedoch jünger als das Depot aus Costa del Marano und als ältere Gräber aus Pianello, wo halbmondförmige Messer noch nicht vorkommen. Das gilt auch für das Grapska Depot in Bosnien, das noch in der unentwickelten Ha B Phase steht, die in eine Parallele mit den früheren Previllanova Erscheinungen gestellt werden könnte. In die entwickelte Ha B Phase gehören bei uns Brandgräberfelder mit typologisch jüngeren halbmondförmigen Messern mit dem Buckel: Maribor, Mokronog, Ljubljana usw. Diesem Zeithorizont könnten auch das Depot aus Herrbaumgarten und Skelettgräber aus Tešanj mit dem ganzen Komplexen ähnlicher Funde aus Bosnien, z. B. Veliki Mošunj, Bugojno und Krehin Gradac, zugezählt werden. Diesen Funden würden zeitlich in Italien entsprechen: einerseits die Gräber mit späten Previllanova Erscheinungen und das Limona Depot, andererseits aber ältere Gräber der Villanova Kultur (S. Vitale und Benacci in Bologna, ältere Gräber aus Vetulonia, Tarquinia, Capodimonto usw.). Die zeitliche Abgrenzung zwischen Previllanova und Villanova Kultur in Italien würde bei uns das Grab aus Tešanj darstellen, das in das gleiche Zeit- (jedoch nicht Kultur-) Niveau, wie das Grab 255 aus Benacci Bologna, das Grab 186 aus S. Vitale-Bologna und Poggio dell'Impiccato (Grab 52) und das Pozzo Grab aus Monterozzi gesetzt werden könnte. Das Ende der Villanova Kultur in Italien im Sinne der entwickelten Ha B Erscheinungen, die unter anderem auch durch jüngere Typen buckelloser halbmondförmiger Rasiermesser charakterisiert werden, bezeichnen das Grab 39 aus Benacci-Caprara und das Grab 256 aus Este, bei uns aber irgendwie das Grab 14 aus Nin (siehe Beilage 1).

Die Heimat der halbmondförmigen Rasiermesser muss man jedenfalls irgendwo im Bereiche des nördlichen Balkans und des nordwestlichen Pannoniens suchen. Von hier aus haben sich halbmondförmige Rasiermesser mit dem Buckel als typisches Inventar der Urnenfelder-kultur über Friaul (Treviso) nach Norditalien verbreitet, später aber weiter südwärts und nordwärts nach Niederösterreich und nach Mähren. In der Zeit des Villanova Horizontes erscheinen in Bologna und in dem westlichen Teile Mittelitaliens buckellose halbmondförmige Rasiermesser (Anmerkung 66), die sich bald typologisch mit den buckeligen halbmondförmigen Rasiermessern zu vermischen beginnen. Typologischer Ursprung der buckellosen halbmondförmigen Rasiermesser aus Italien kann nur mit solchen Rasiermessern aus Nin in Dalmatien und mit noch älteren aus Tešanj und Grapska in Bosnien in Zusammenhang gebracht werden. Auch hier muss man eine Art Migration in Betracht ziehen, wenn schon nicht eine ethnische so doch eine kulturelle, die nicht nur buckellose halbmondförmige Rasiermesser, sondern auch andere Elemente materieller und sogar geistiger Kultur betrifft, die ihren Ursprung im Westen der Balkanhalbinsel, besonders in Bosnien und in Norddalmatien, haben. Dabei denke ich vor allem an Bogenfibeln mit zwei Knöpfen auf dem Bogen, an die Brillenfibeln, an die Fibeln mit einer grossen Bernsteinbeere auf dem Bogen und das Pektorale mit den Vorderabschnittabbildungen von Gänschen. Diese Wanderung, die über das Adriatische Meer stattfand, gehört in die Zeit um den Beginn der Villanova Kultur und steht im engsten Zusammenhange mit ethnisch bereits formierten illyrischen Stämmen von Bosnien und Dalmatien, wofür auf der Ostküste der Apenninischen Halbinsel nicht nur archaeologische, sondern auch linguistische Beweise geliefert werden.

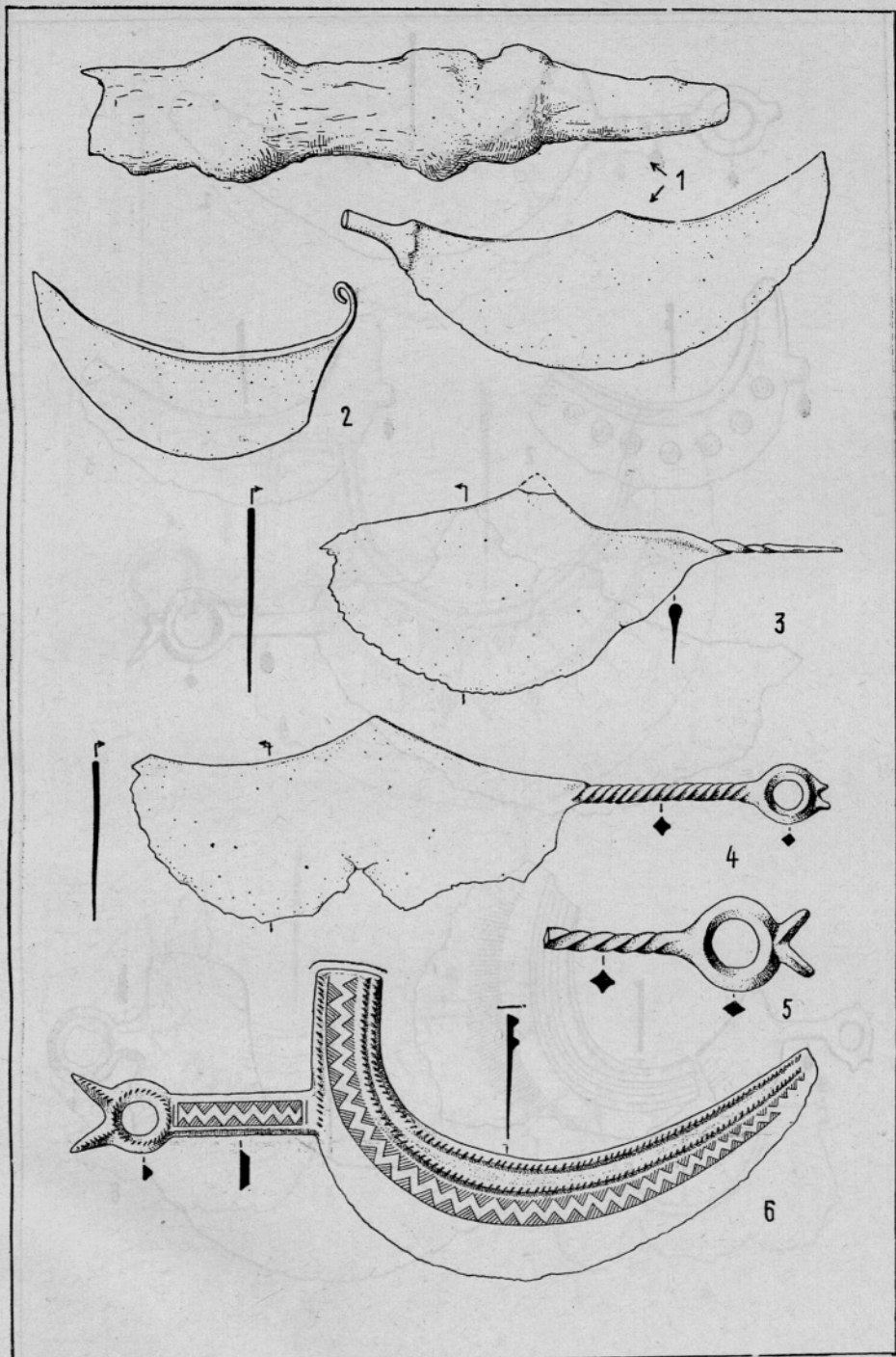
Im Zusammenhange mit halbmondförmigen Rasiermessern aus Mähren (Buckeltypen) erwähnt auch Filip Einflüsse aus Süden, wobei er besonders Italien in Gedanken hat (Anmerkung 68). Auch Aberg spricht im Zusammenhange mit den Rasiermessern von den Wanderungen und von dem Durchbruch der norditalienischen Kultur des späten Bronzezeitalters (= Prewillanova) nach Mittel- und Süditalien, wobei er einen älteren Strom, der durch zweischeidige Rasiermesser charakterisiert ist, und einen etwas jüngeren Strom mit halbmondförmigen Messern feststellt (Anmerkung 69). Diese Einflüsse bzw. Wanderungen, die mit den halbmondförmigen Messern in Zusammenhang gebracht werden, haben einen bedeutenden historischen Hintergrund, der in dem Begriffe des Ha B Horizontes einbegriffen ist. Die Bezeichnung Ha B können wir vom Kulturstandpunkte aus betrachten und dabei an einen bestimmten Formschatz denken, gewöhnlich an den Schatz der Urnenfeldkultur, den wir in reinster Form im südöstlichen Voralpengebiet und im nordöstlichen Pannonien, besonders zwischen Sava und Drava, verfolgen können. Die Bezeichnung Ha B kann man auch chronologisch betrachten und dabei an jene Zeit denken, wo der erwähnte Ha B Formschatz der Urnenfeldkultur aus seinem ursprünglichen Gebiete sich gegen Westen nach Italien und gegen Norden nach Mähren ausgebreitet hat. In diesem Zusammenhange entsteht eine Problematik des südlichen Komplexes der Urnenfeldkultur, der bereits bei seinem Entstehen das Gebiet des Mittleren Balkans (besonders Bosniens) beeinflusste und dessen Formschatz noch vor dem Beginn seiner Wanderung bereits durchgebildet werden musste. Bei genauerem Studium des jugoslawischen Materials aus der Spätbronzezeit wird zweifelsohne nicht schwer der Schluss gezogen werden können, das ein grosser Teil der Funde mit den Ha B Charakteristiken aus diesem Gebiet zeitlich mindestens mit der späteren Ha A Phase (Ha A₂) der Urnenfeldkultur in Mitteleuropa parallel verläuft.

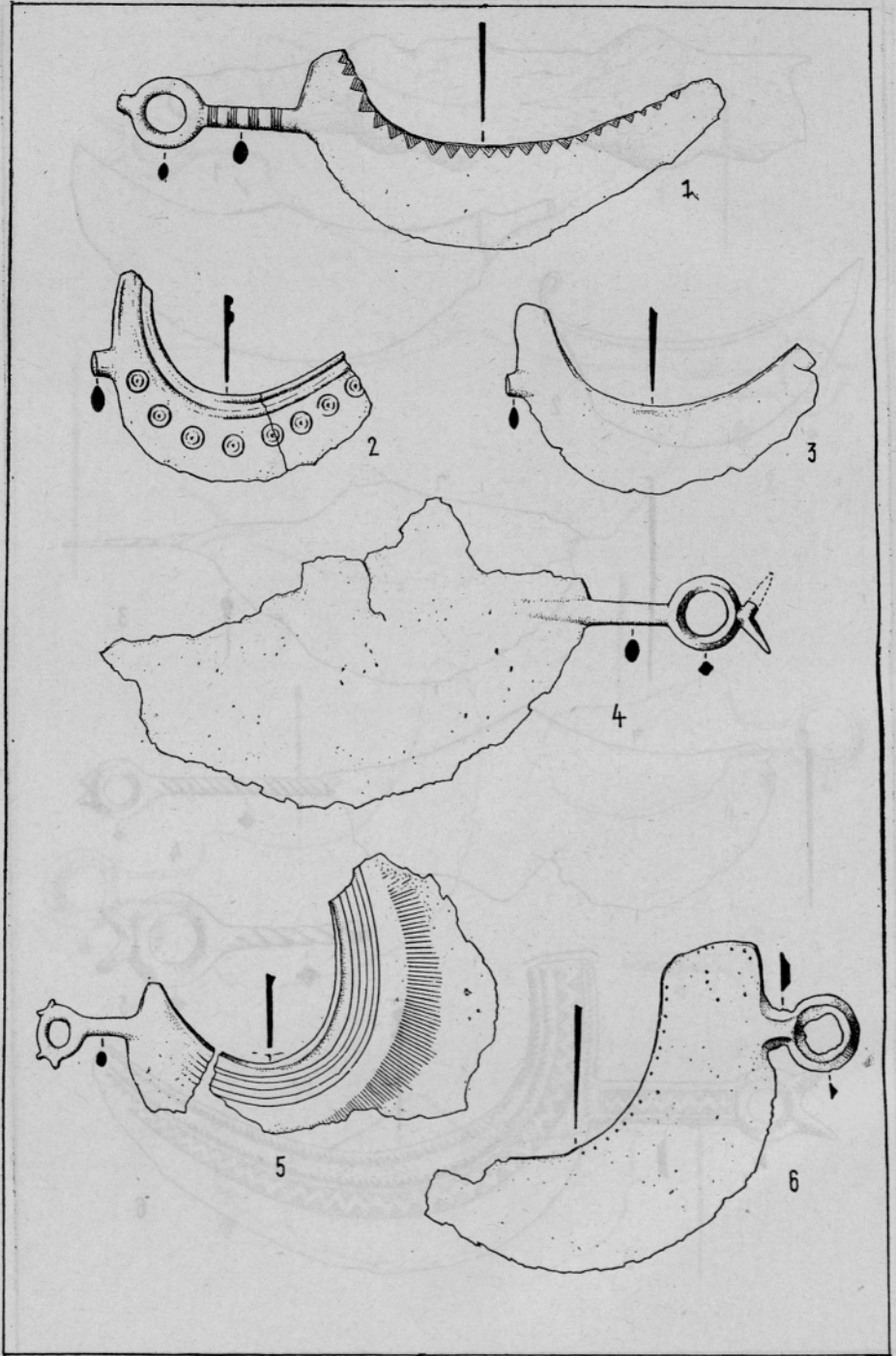
1—3 Ljubljana, 4 Mokronog, 5 in 6 Pobrežje; vse $\frac{2}{3}$ nar. vel

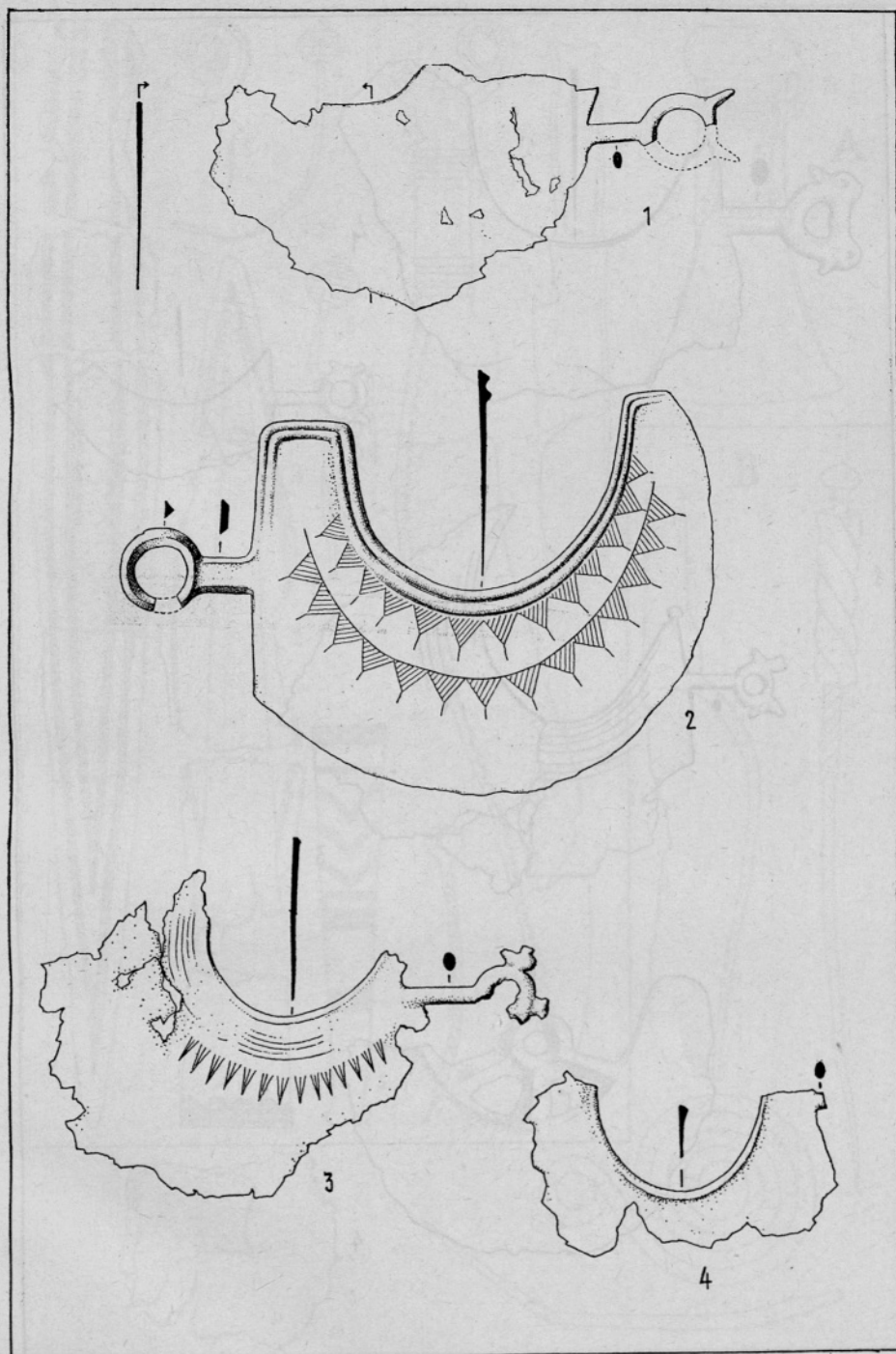
1 Pobrežje, 2—4 Maribor, 5 Razvanje, 6 Sv. Benedikt; vse $\frac{2}{3}$ nar. vel.

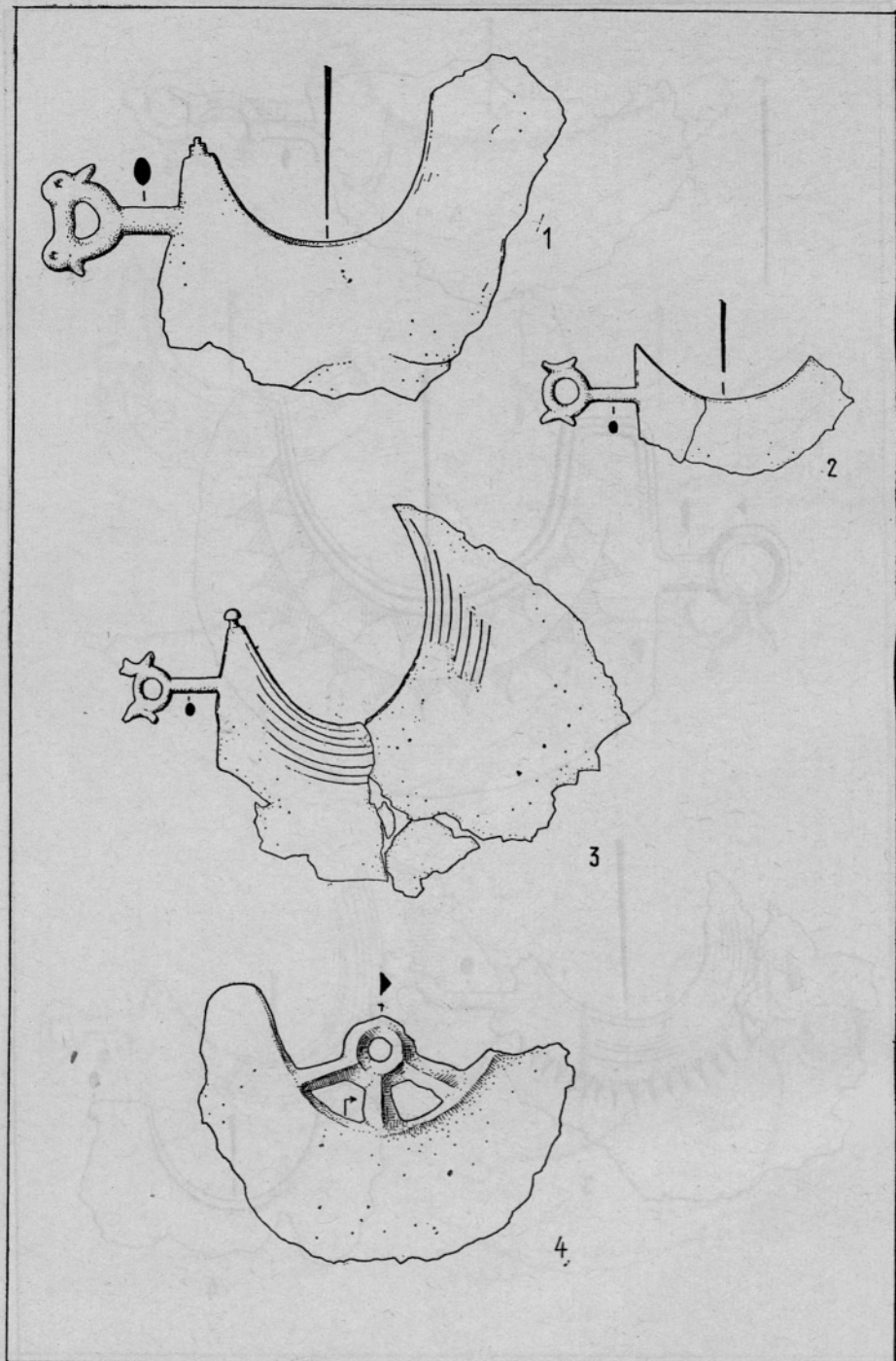

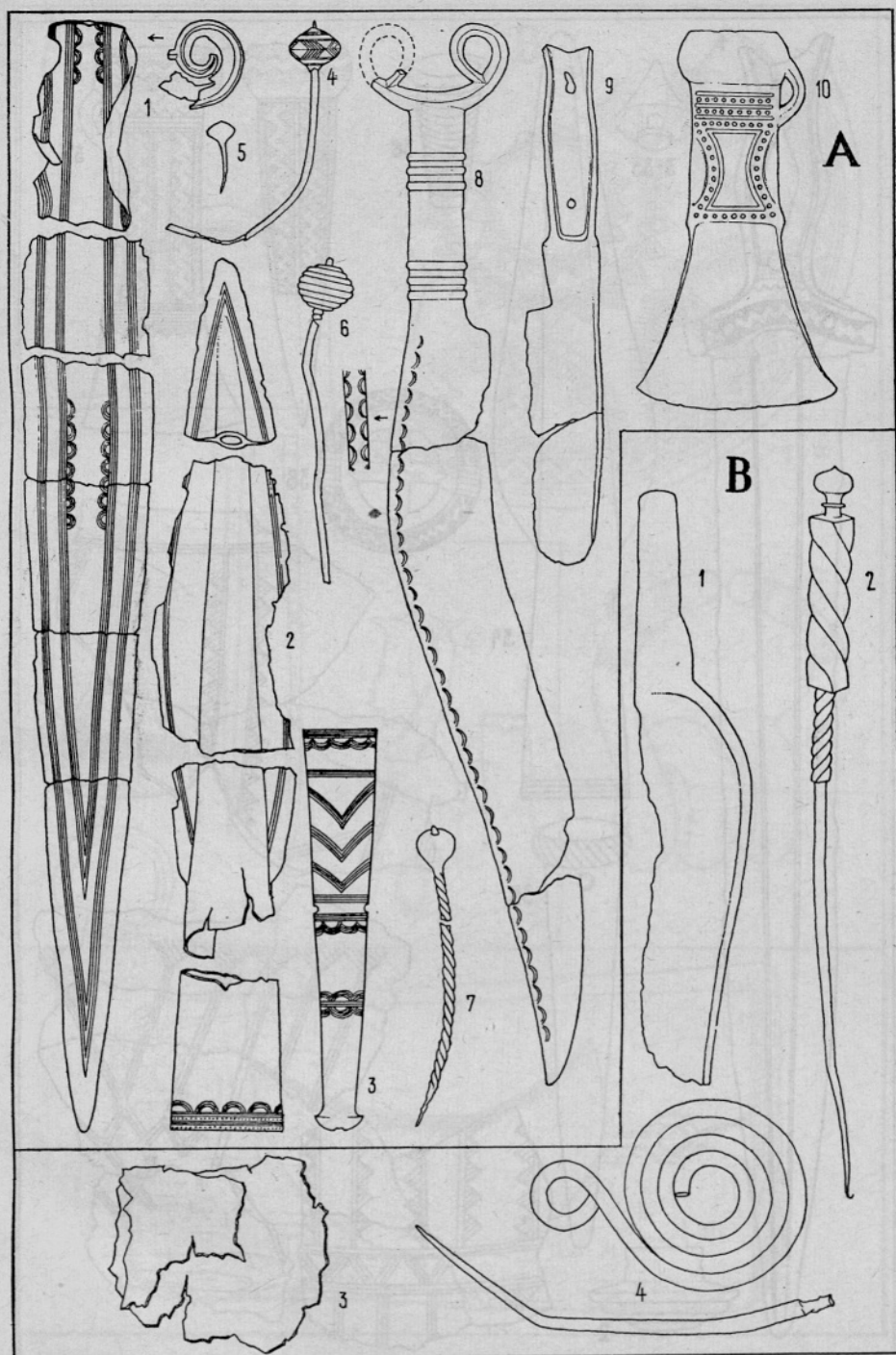
1 in 2 Ruše (Po Mülnerju in Wurmbrandtu), 3 in 4 Vel. Gorica, 5 Garica, 6 Grapska;
vse $\frac{2}{3}$ nar. vel.

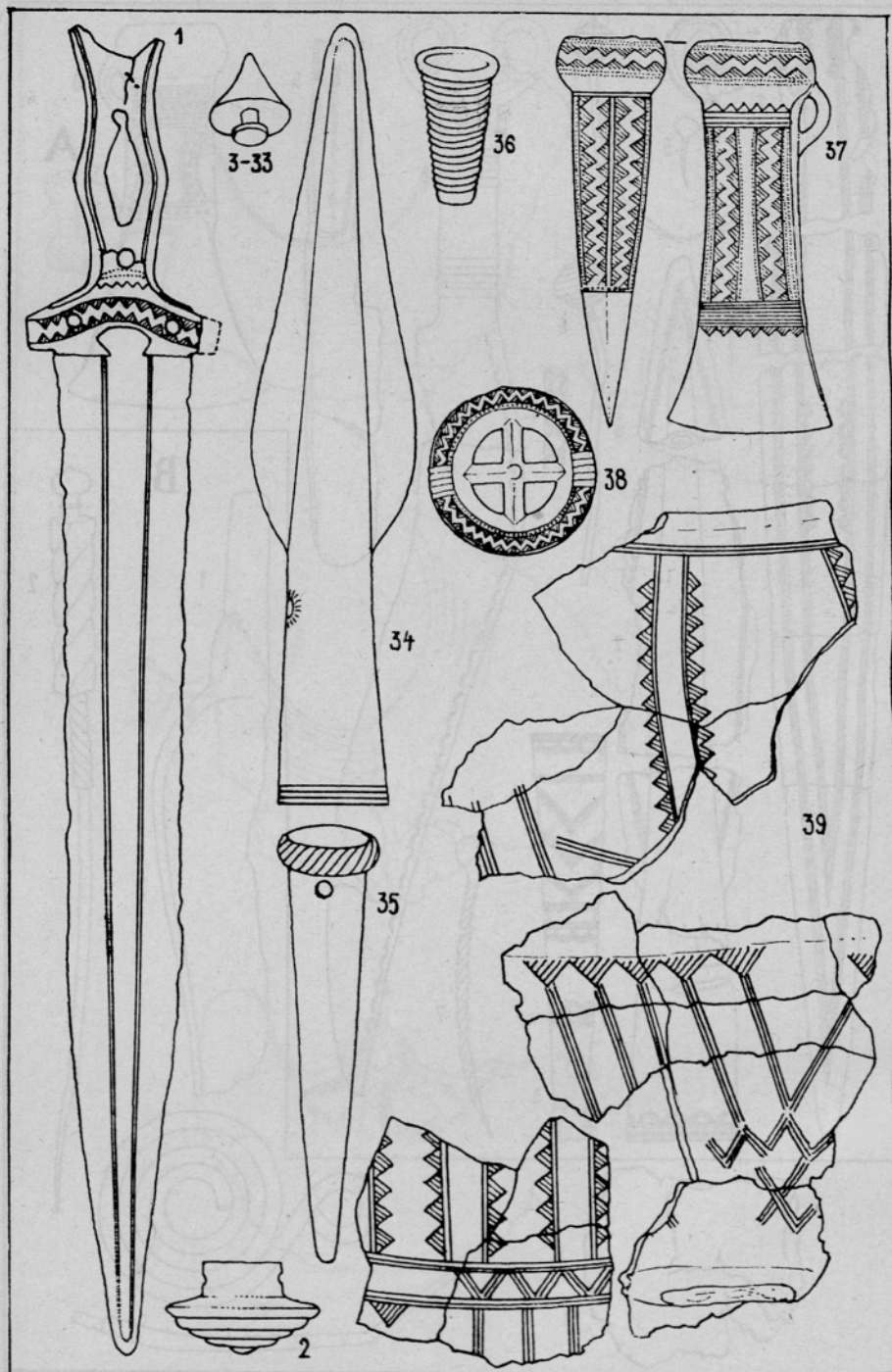
1—3 Tešanj, 4 in 5 okolica Splita, 6 Nin; vse $\frac{2}{3}$ nar. vel.

1—4 Nin; vse $\frac{2}{3}$ nar. vel.

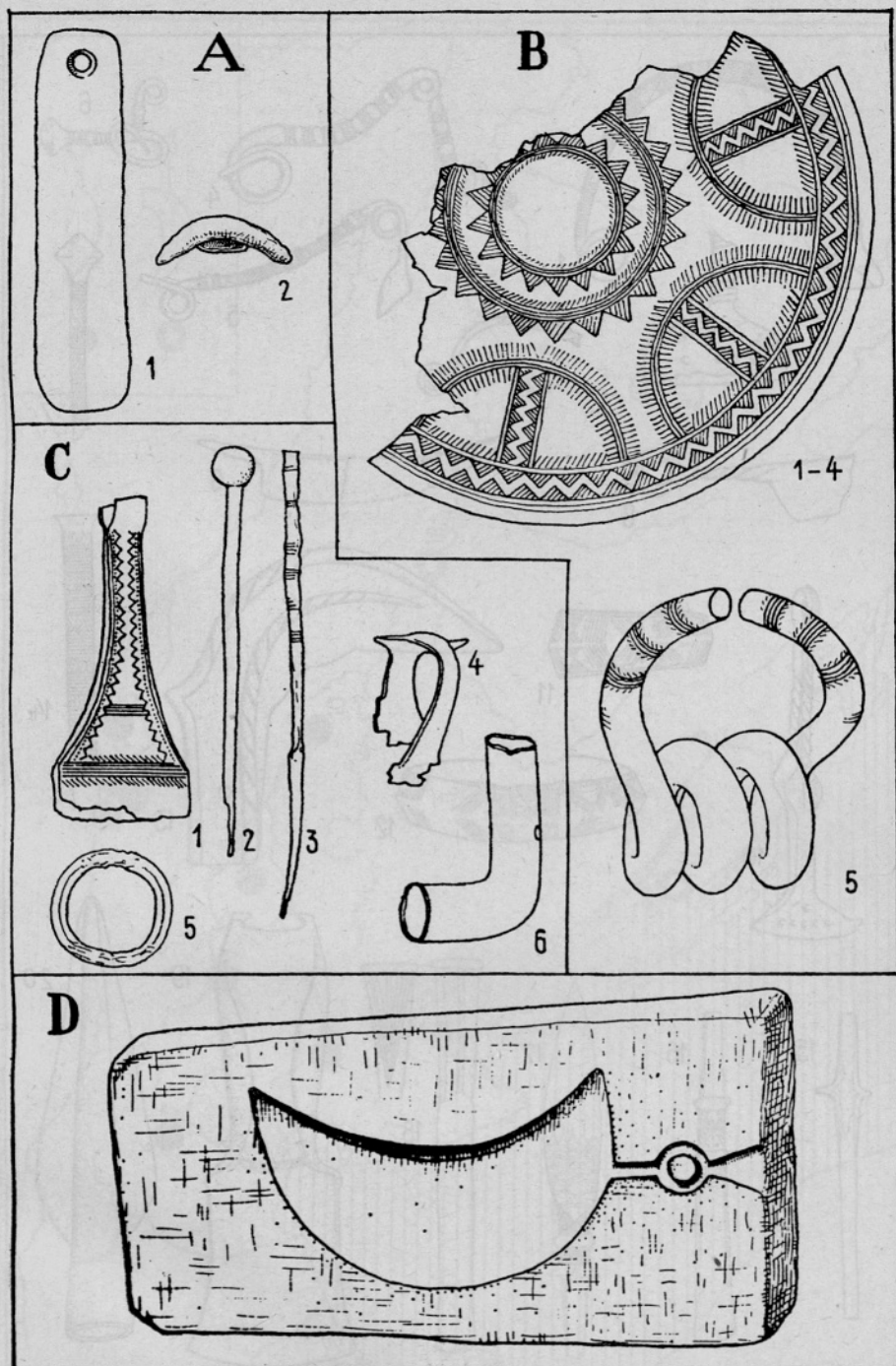

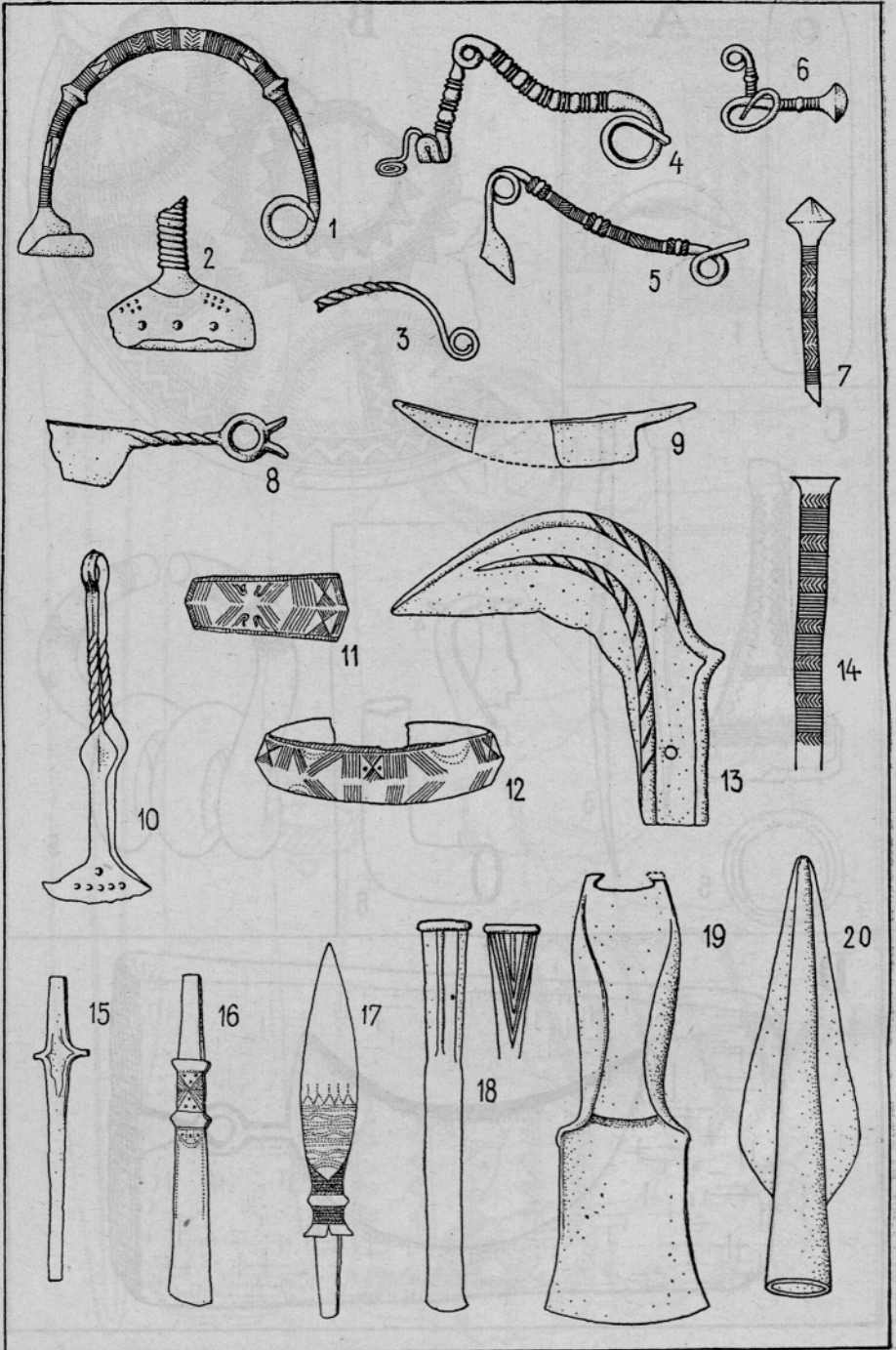
Vel Gorica: A — Dvojni žgan grob (1 = $\frac{1}{3}$, 2—10 = $\frac{4}{9}$ nar. vel.), grobu pripada še britev T. III, 4; B — Žgan grob (1—4 = $\frac{2}{3}$ nar. vel.), grobu pripada še britev T. III, 3

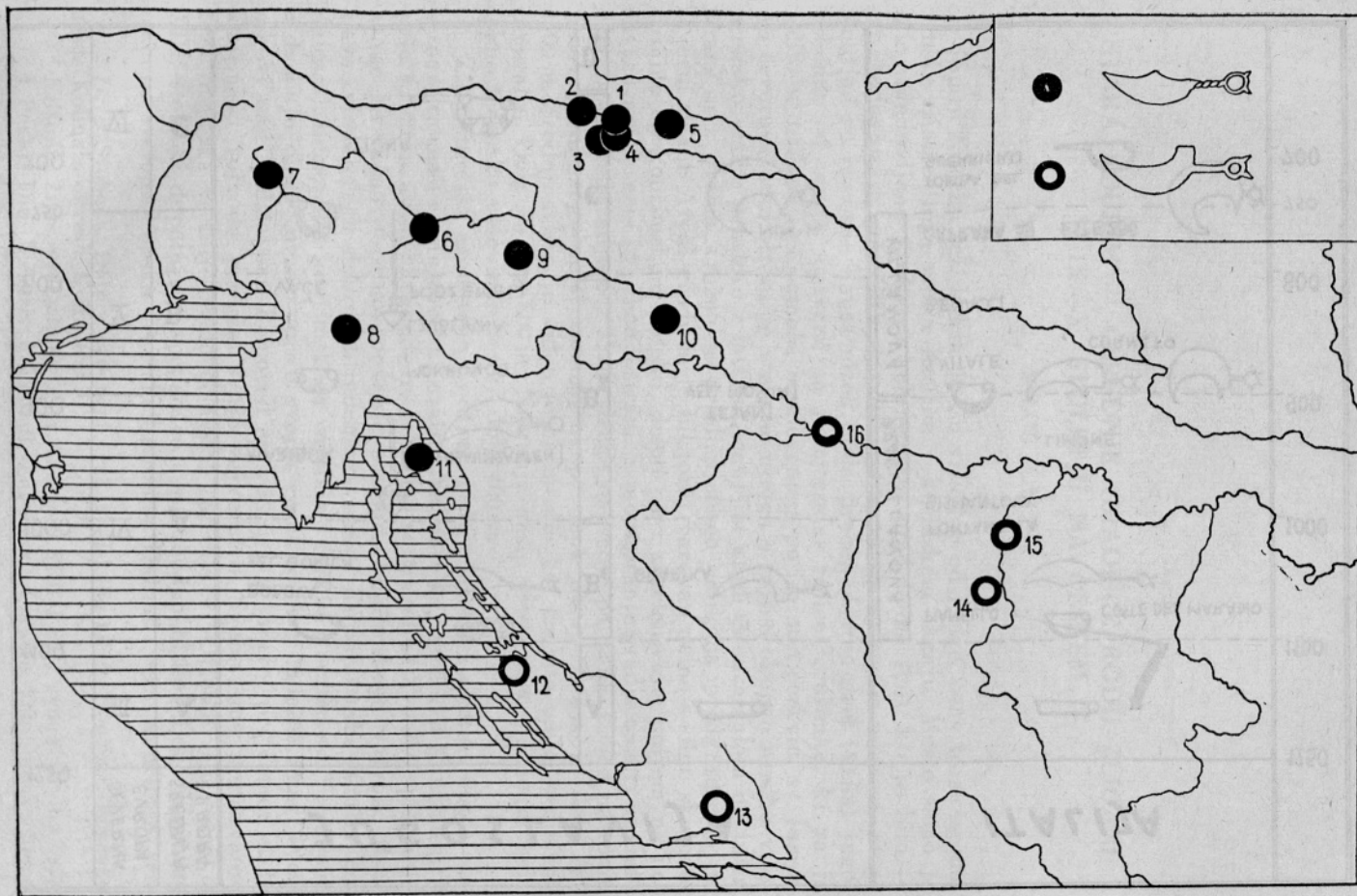
Tešanj, grob I, $\frac{1}{2}$ nar. vel. (po Truhelki); grobu pripada še britev T. III, 1

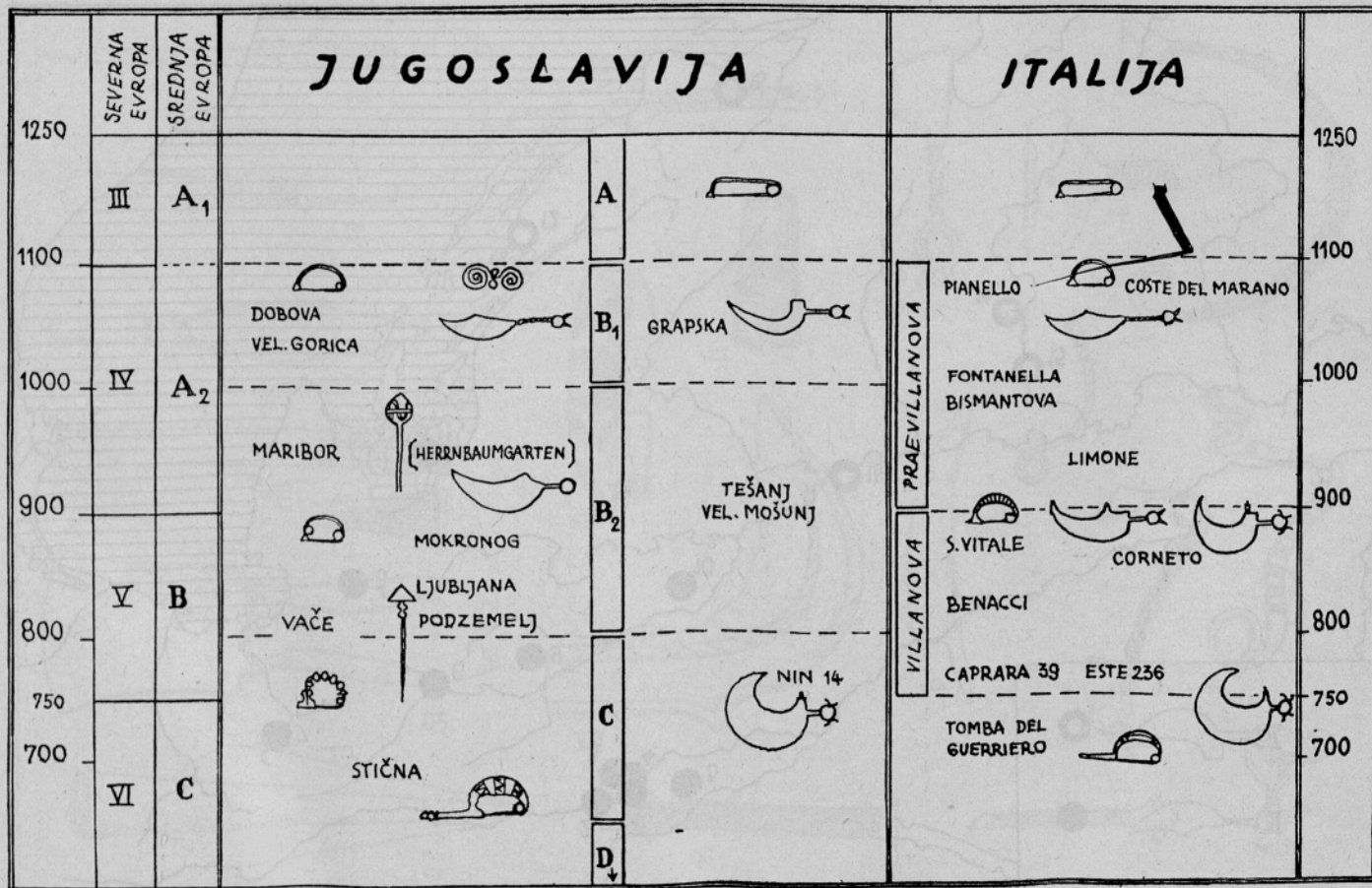
A — Tešanj, grob II ($\frac{1}{2}$ nar. vel.), B — Tešanj, grob III ($\frac{2}{3}$ nar. vel.); C — Tešanj, iz groba II in III (1 = $\frac{2}{3}$, 2–6 = $\frac{1}{2}$ nar. vel.), tema grobovoma pripadata še britvi T. IV, 2, 5; D — Donja dolina (okoli $\frac{1}{2}$ nar. vel.). Po Truhelki

Limone pri Livornu — depot

Karta 1

STARÁ KOUŘIM — OSREDNJE GRADIŠČE RODU ZLIČANI V IX.—X. STOLETJU NA ČEŠKEM

MILOŠ SOLLE

Stará Kouřim leži kakih 50 km vzhodno od Prage, prav blizu zgodovinsko znamenitega mesta Kouřim v kolinskem okraju. Mesto samo je bilo ustanovljeno v okviru kolonizacije pred letom 1261, ko je bilo — po zgodovinskih poročilih — postavljeno za vzor drugim mestom. Stará Kouřim¹ se imenuje danes nizek, toda precej obširen grič (40 ha) jugovzhodno od mesta. Ustvaril ga je meander rečice Kouřimke, ki ga je ločilo od hribovitega pomola, imenovanega po izginuli cerkvi sv. Jurija. Na severovzhodni strani je ves grič utrjen s trojno okopno utrdbo v tri neenako velike prostore z lastnim manjšim gradiščnim arealom na južni strani in z dvema krožno se približujočima velikima predgradjema na severni strani. Areal gradišča je bil torej varovan delno s silno skalnato strmino ob kouřimskem potoku, delno pa z razčlenjenim poljem na nezavarovani severni in vzhodni strani. Samo notranje gradišče meri ne celih 6 ha, prvo predgradje čez 13 ha, drugo največje pa 22 ha. Izmed nasipnih pasov je najmogočnejši zunanji okop, visok danes 3—4 m in dolg čez 1300 m. Srednji nasip je viden le na mestih kot enovita meja, večinoma preorana. Dolg je čez 800 m. Notranji nasip tvori precej visoko, toda lahno terensko valovitost ter je dolg 400 m.

Z najstarejšo zgodovino Kouřime in kouřimskega okoliša vobče nas seznanjajo naši srednjeveški kronisti. Najstarejše poročilo o Kouřimi pri naša Kristián, avtor »Legende o sv. Václavu« iz sredine X. stol.² Splošno je znano Kristiánovo pripovedovanje o uporou kouřimskega vojvode Radslava, vladajočega dobro obljudenemu mestu Kurim (»urbs Kurim populosa«), o spopadu kouřimskega vojvode s češkim knezom sv. Václavom, o dvoboju obeh knezov vpricho svojih vojakov in o čudežni zmagi svetnikovi nad Radslavom. Pripoved se končuje s spravo, pri čemer si je kouřimski vojvoda pridržal svoje vojvodstvo. Svojevrstno pojmovanje tega dogodka vsebuje svetovaclavska legenda v »Oriente iam sole« iz XIII. stol., ki dopolnjuje spopad še s predhodno bitko.³ Lego Kouřime omenja svetoprokopska legenda.⁴ Kronist Dalimil veže Kouřim s sre-

¹ Dr. B. Svoboda, Dějiny opevnění král. krajského města Kouřimě, Ročenka města Kolína a okresu, Kolín 1941.

² Kristián, Život sv. Ludmily a sv. Václava, FRB I 227, vydání Praha 1873.

³ J. Pekař, Die Wenzels u Ludmila-Legenden. Um die Echtheit Kristians, 409-450. Praha 1906.

diščem rodu Zličanov s tem, da imenuje Kouřim Zlick kot s prvotnim imenom, medtem ko ima ime Kouřim za mlajše ter izvaja njegov nastanek od požara, nastalega ob uporabi Depolta kouřimskega proti Přemislju Otokarju I.⁵ O istovetnosti Liczka, resp. Zlicska s Staro Kouřim bi pričala tudi zemljiška knjiga »Liber contractionum« iz leta 1529, po kateri je »Mojster Brykcij iz Liczka kupil si vrt z mestom na vrhu gradišča starega kaurzjima, nekoč imenovanega liczko«.⁶ In če tudi je Dalimilova pripoved očitno izmišljena, moremo domnevati, da temelji na nekem starejšem izročilu. Zemljiška knjiga pa naravnost sili k sklepu, da je bila Stará Kouřim resnično središče zličanskega rodu, največjega tekmeča Přemislovih Pražanov.

Saški letopisec Widukind iz X. stoletja pripoveduje o pokoritvi upornega subregula leta 936 za Boleslava I., ki je tudi razdejal njegovo gradišče.⁷ In ker ne imenuje Kouřime, istovetijo nekateri zgodovinarji Widukindovo gradišče s Kouřimo. Kronista V. Hájek in B. Prapročký delno ponavljata zapiske prvotnih kronistov, delno pa si grobo izmišljata nezanesljive podatke na primer o ustanovitvi Kouřime leta 629 po Lechu, bratu praočeta Čecha in podobno.⁸

Če strnemo izsledke zgodovine, ki bi mogli biti opora pri orisu kouřimske zgodovine, dobimo ta-le zgodovinski okvir: Stará Kouřim, prvotno imenovana morda Liczko ali Zliczko, je bila središče kouřimskega vojvodstva, ki je tvorilo jedro rodu Zličanov, zavzemajočega obsežno področje od Labe do južne Češke. Rod Zličanov je mejil na Čehe, zalabske Hrvate in južnočeške Dudlebe. To je bilo kristalizacijsko jedro, iz katerega se je pozneje, v drugi polovici X. stoletja, razvila fevdalna domena Slavnikovcev. Natančne meje Zličanov proti přemislovim Čechom so doslej sporne. Novejši raziskovalci se nagibajo k mnenju, da meja ni bila Vltava, kot je sodil na primer prof. E. Šimek,⁹ marveč težko dostopni obmejni gozdovi Černih lesov ter posazavski pragozd, Laba in moravska dežela sta nedvomni meji na severu in vzhodu.¹⁰ Po Kristiánu bi bilo mogoče soditi, da je zličanske vojvode v dobi razcveta Kouřime v njih samostojnosti omejevala nadvlada přemislovskih Čechov, kajti le tako je moč razjasniti kazensko odpravo praškega kneza proti »upirajočemu se« vojvodi Radslavu. O času ustanovitve Kouřime zgodovina molči, toda tudi razrušenje Kouřime leta 936 po Boleslavu I. — po Widukindovem poročilu — je le verjetna domneva. Stará Kouřim je po tem datumu izgubila gotovo svoj pomen, tudi če ni morala biti docela opuščena, v romanski dobi pa se je kouřimsko politično in cerkveno središče preneslo na sosednji podolgovati pomol sv. Klimenta, kjer je poleg cerkve sv. Jurija

⁵ Život sv. Prokopa, FRB II, 5, 361, Praha 1873.

⁶ Dalimilova Rýmovaná kronika česká, FRB III, kap. XXII, 4, LXXVII, 11—12.

⁷ Knihy kouřimské r. 1529. To razlago pa zanika J. V. Šimák, České dějiny I, 5, Středověká kolonizace 937—941, Praha 1938.

⁸ Widukind II, 3. To razlago podpirajo: V. Hrubý, Původní hranice biskupství pražského, ČMM L (1926) 17n, J. V. Šimák, l. c.

⁹ V. Hájek, Kronika česká, list 1, 48, 50, 81.

¹⁰ E. Šimek, Od pravěku k dnešku I, 75n, Praha 1950.

¹¹ R. Turek, Kmenová území v Čechách, ČNM, 3—46, 29. Isti, K západním hranicím Slavník. p. ČSPSC LVIII, 1950, 142—8, 143. M. Vách, Čeští Charvatí, Č. Č. H.: L, 1947/9, 129n.

bil postavljen gradič z oblastjo okrožnega središča. V podgradju romanske Kouřimi je bilo v XIII. stol. ustanovljeno zgodovinsko mesto. Bilo je odslej okrožno središče in v cerkveni organizaciji središče arhidiakonata.¹¹

Sl. 1. Del ornamentirane steklenice

Sl. 2. Lonec starejše plasti

Po posameznih sondažnih delih prof. L. Piča je začel Arheološki zavod ČSAV leta 1948 sestavno raziskovanje, ki bo letos dokončano.^{12, 13, 14} Celotno raziskovanje je torej zahtevalo že deset let delovnih sezon, često trajajočih do pol leta.¹⁵

Stratigrafična vprašanja. Z ugotavljanjem sondami v začetnem stanju raziskovanja in z obsežnim ploskovnim odkrivanjem v njegovi končni

¹¹ Zakládaci listina kláštera břevnovského, Erben, Regesta 34 »provincia churimensis«. J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen X, Praha a Vídeň 1788 K. V. Zap, Kouřim, Pam. arch. I 1854, 149—161, V. Oehm, Paměti král. města Kouřimi I. Praha 1894. A. Podlaha, Posvátná místa království Českého, Arcidiecese pražská IV., Praha 1910. Dobroslav Líbal, Kouřim, Poklady umění v Čechách a na Moravě LVII, Praha 1945.

¹² J. Kremla, Předhistorické hradiště v okrese kouřimském, Pam. arch. XX, 395.

¹³ J. L. Pič, Starožitnosti země české, III, 1, 374—375, Praha 1909. J. L. Pič, Z výkumu našich hradišt. Pam. arch. XXII, 519—527.

¹⁴ K. Dvořák, Pravěk Kolínska a Kouřimska, Kolín 1936. Gg. J. Batelki in dr. B. Svobodi se zahvaljujem za dragocene pripombe arheološkega ali zgodovinskega značaja.

¹⁵ M. Šolle, Výzkum na hradišti Stará Kouřim v 1948, Archeologické rozhledy I, 1949, 22, 26—30. Isti, Stará Kouřim po nových objevech v r. 1949, AR II, 1950, 87—95. Isti, Dvojitá brána na kouřimském hradišti, AR III 1951, 105—109, 121—122. Isti, Výzkum na kouřimské akropoli, AR IV 1952, 265—267, 282—289. Isti, Starší a mladší opevnění kouřimské akropole AR V, 1953, 740—744, 760—762. Isti, Neolitické osídlení Staré Kouřimě AR VI, 1954, 735—739, 759. Isti, Dokončení výkumu slovanské akropole na Staré Kouřimi, AR VII, 1955, 70, 79—85. Isti, Libušino jezírko na Staré Kouřimi, AR VII, 1955, 655—656, 648—665.

fazi je bila ugotovljena tako vertikalna stratigrafija z raznimi naloženimi plastmi, kakor tudi horizontalna stratigrafija z raznimi objekti, vzporednimi in nadzidanimi. S temi stratigrafskimi razmerji je bilo potrjeno, da ima Stará Kouřim davno predсловansko tradicijo in da je tudi doba slovanske naselitve imela svoj razvoj in svoje spremembe.

Predсловanska naselbina. Najstarejše naselje, ustanovljeno na Stari Kouřimi, je bila naselbina iz dobe mlajše vbodne (Stichband) in jordanovske keramike; torej iz dobe mlajšega in zrelega neolita s konca III. tisočletja pr. Kr. Naselbinski objekti v obliki prostih jam in preprostih naselbinskih sledov z bogatim inventarjem pričajo o razmerju prvin vbodne in takozvane jordanovske keramike. Podoba je, da se je to naselje, ki še ni bilo utrjeno, postopno širilo s severovzhodne strani (pозnejšega slovanskega gradišča) v smeri vrha k središču gradišča. Tu je bila najdena vrsta naselbinskih objektov, skopanih v zemljo, z ognjišči in z eneolitsko keramiko (keramična skupina lijakastih čaš). V naselju pa ni bil najden noben dokaz keramike rivnaškega tipa, značilne za utrjene naselbine na višini.

Poleg manjših stanovališč z ognjišči in velikih palisadnih stavb pripada nekoliko precej razsežnih nepravilnih jam nepravilnega obrisa z globinsko razčlenjenim dnom. Gre nedvomno za velike jame gospodarskega značaja, katerih obseg pa je sporen. Vsebujejo nekoliko atipičnih črepinj in sledove žganega ometa.

Družbeni, gospodarski in vojaški vzroki so gotovo prisilili potomce neolitskih naseljencev, da so se preselili s srednjega dela gradišča na njegov južni konec, ki je utegnil biti branjen in zavarovan z naravno strmino nad Kouřimko. Bilo je dovolj, južni prostor višine proti severu obokasto ograditi in nastala je dobro zavarovana in utrjena naselbina. O podobi utrdbe nas poučuje prerez notranjega nasipa iz leta 1948.¹⁶ Njegova spodnja plast, datirana z obilnim eneolitskim gradivom, vsebuje sledi palisad, vkopanih v globino. To je dokaz najmogočnejše utrdbe iz te dobe pri nas. Ves ograjeni prostor obsega vrsto manjših bivališč z ognjišči in kletnimi jamami. Keramični in koščeni inventar se ujema z gmotno kulturo naših gradišč na višini (Řivnač, Slánská Hora, Mužský, Homolka u Stehelčevsi). Prevladujoče oblike so posode s pridejanimi tunelastimi ušesci, ansa lunata in pod. Gre tedaj za docela mlajše gradivo, kot je pri nas keramika z lijastimi čašami, tipična za neutrjeno naselje na severovzhodnem bregu Staré Kouřime.

V eneolit sodi še skupina okostnih pokopov s trakasto keramiko, žgano na višini Staré Kouřime vzhodno od kapele.¹⁷ Gre za 12 pokopov z okostji v skrčeni legi, vloženi v neglobokih ovalnih jamah, v nekaj vrstah drug za drugim. Oddaljeni so pokopi le nekaj metrov drug od drugega, tako da ni mogoče ločiti gomilnih rogov nad pokopi. Štirje pokopi so bili otroški, ostali pa so pripadali odraslim osebam. Izraziti pridevki grobov starejših so amfore z ušesi na trebuhu, čaše z valjastim grlom, okrašenim z odtiskom vrvice, vrči, drobne konične skledice in kremenasta rezila.

¹⁶ M. Šolle, l. c. AR I, 1949, 22, 26—30, AR VI, 1954, 735—739, 759.

¹⁷ Isti, l. c. AR VI, 1954, 735—739.

Po tem razgibanem in bogatem obdobju prve kolonizacije Staré Kouřime je nastal mir za celo tisočletje. Šele v mlajši in pozni dobi broná v času med leti 1100—700 pr. Kr. je bila Stará Kouřim drugič naseljena. Gre zopet za srednji gradiščni prostor bliže naravnega vodnega izvira, imenovanega danes Libušino jezerce. Tega so si izbrali za središče novega naselja tako v prazgodovini kot v poznejši dobi. Na teh krajih so naleteli tako leta 1948 kot v letih 1954—1955 na vzporedne vrste kolov z orientacijo JV—SV, v katerih moremo upravičeno gledati sledove sten stebriščnih stavb, katerih datiranje postavlja obseg okroglih jamic v fazo lužiške kulture. Naselje, se zdi, omejuje proti severovzhodu ograja iz

Sl. 3. Lonec mlajše plasti

Sl. 4. Lonec mlajše plasti

kolov, postavljena navpik v smeri posameznih koč iz stebrov. Zunaj ograje iz kolov smo našli na severovzhodni strani vrsto bolj grobih jam z nepravilnim tlorisom in s členovitim dnom, gosto izpolnjene s sporadično vsebino vsevprek atipičnih črepinj, ki jih moremo prisoditi temu ljudstvu. Gre očitno za jame, izkopane pri pridobivanju gline za stavbe ali iz drugih gospodarskih vzrokov. Celotna meja lužiške naselbine pa ni mogla biti ugotovljena. Ograja iz kolov varuje naselje le z ene strani in ne obdaja vsega naselja.

Zanimivo je bilo odkritje pravokotne polzemljenice na vzhodni rebri akropole iz mlajšega obdobja knoviške kulture, s katero so združeni nekateri drobnejši okrogli objekti in tipične stožčaste shrambe, poglobljene nekoliko metrov severovzhodno od osrednjega naselbinskega objekta. Medtem ko je šlo v prejšnjih fazah naselitve vselej za celo naselje z mnogimi naselbinskimi objekti, gre v tem obdobju očitno za samostojno posestvo z gospodarskimi pritiklinami, kakršne so v tem času navadne na raznih krajih Češke in Morave.

Sama zemljenica je poglobljena kakih 70 cm pod današnjo raven, ima pravokotni tloris z razmerji: 600 × 450 cm, orientacija V—Z. Na sredi je razdeljena z noter potegnjenim jezikom. Dno je ravno, pokrito

s pravilno razloženimi ploščatimi kamni. V oddaljenosti kakih 50 cm od navpičnih sten gre vrsta izrazito poglobljenih, raztegnjenih jam, ki podkvasto zapirajo notranjost kože. Očitno so to temelji stropne in stenske konstrukcije. Obseg naselbinskega objekta se je odlikoval z nenavadnim bogastvom keramičnih najdb raznih tipov posod te dobe.

Iz predgradišnega časa budijo še pozornost dvojna jama z okroglimi žrmljami za žito, datirana s trikotnim koščenim glavnikom z dvojnimi odtisi v najmlajšo rimsko dobo IV.—V. stoletja po Kr.

V isto časovno zvezo moremo postaviti tipično posodo tako zvanega praškega tipa, najdeno v nasipu slovanskega okopa, ki bodisi zaključuje število predсловanskih objektov, ali narobe, ako priznamo slovanski značaj keramike tega tipa, k čemur zavzemajo današnji raziskovalci povečini pritrtilno stališče — pa predstavlja sled nekake najstarejše slovanske naselbine iz dobe naseljevanja ljudstev na Stari Kouřimi.

Prava slovanska naselitev Stare Kouřimi, če ne upoštevamo pravkar omenjene možnosti, je določena s čisto arheološkega in tipološkega vidika s keramiko srednje gradiščne dobe, ki jo slovanski raziskovalci na osnovi dosedanjih skušenj soglasno datirajo med leta 800 in 950. Gre za docela ločeno keramiko, raznih oblik, izdelano z roko, rob pa ima že sledove lončarskega kolesa. Ta keramika je dobro žgana v sivorjavih osenah in z obilno primesjo sljude. Lončene posode se odlikujejo s plastično izdelanim vratom, z okrasom iz vrezanih posameznih valovnic ali iz skupin valovnic, kar je najbolj tipično. Izmed ostalih okrasnih prvin se uveljavljajo v obilni meri pasovi vbodov z glavnikom, obrobne vrezane črte, značilne za mlajši razvoj. Tipološko starejši pa so motivi kaset in motivi vrste lokov. Na dnu so bila ugotovljena tako preprosta znamenja jamic, ki utegnejo biti le tehnična stvar, ali pa tudi plastičen križec, spominjajoč že na znak lončarske delavnice. Osnovne oblike posod so tako lončene posode, kot steklenice z valovitim ali mehko upognjenim vratom z analogično vrezanim okrasom. Posamezno se pojavljajo tudi skledaste posode, konične z ravnim ali navzven upognjenim okrašenim robom.

Pomenljivo je dejstvo, da se kouřimska keramika opazno razlikuje od tistodobnih keramičnih izdelkov češkega plemena tako po tehniki izdelovanja, kakor v znatni meri glede okraševanja, na primer z nagnjenjem k plastičnosti. Nasprotno pa je moč slutiti določene skladne prvine z okrasnimi oblikami severnočeškimi, celo z lužiskosrbskimi na eni strani in določne stike z istočasnimi moravskimi delavnicami (na primer keramika blučinske oblike).¹⁸ To očitno pričča tako o razviti trgovini kouřimskega središča, kakor tudi o njegovih koristnostnih tendencah.

Izdelki drugih obrtnih panog, kot železno orodje in orožje (nožiči, okovje lesenih veder, puščice, sekirice in kopja), ali koščeni predmeti (iglice, koščene »drsalke«) naravno nimajo teh lastnosti in ne morejo biti vzpodbuda za širše družbeno-zgodovinske ali kronološke zaključke. Sorazmerna revnost boljših najdb izpričuje prej izropanje gradišča, ko je propadla njegova moč, kakor pa lastno slabost v izdelovanju.

¹⁸ Isti, AR VII, 1955, 70; J. Poulík, Staroslovanská Morava, Monumenta Archaeologica I, 69—101, Praha 1948.

Drobne najdbe vobče, med njimi pa zlasti keramične, smo zasledovali po posameznih plasteh, ustrezajočih posameznim slovanskim stavbenim razdobjem in narejeni so bili poskusi, da bi razločili starejše tehnične in okrasne oblike od mlajših. Pri tem so prišli do dognanja, da je sicer mogoče ugotoviti starejši in zrelejši značaj posameznih izdelkov, soglasno s stratigrafskim opazovanjem, ni pa med posameznimi horizonti izrazitih mejâ, zato je moč le sprejeti postopni dotok mlajših oblik in tehnik ob istočasni uporabi arhaičnih oblik. Popolnoma pa ni mogoče teh izkušenj uporabiti za jasno ločitev starejših objektov od mlajših v horizontalni stratigrafiji, kolikor ni šlo za jasno prekrivanje dveh vrst druge nad drugo. Ta okoliščina priča dalje o tem, da gradišče ni doživelo kakega preveč dolgega razvoja. Pri tem je znova treba imeti na umu celotni konservativnejši značaj slovanskega lončarstva.

Nekatere značilne skladnosti kouřimske keramike iz starejših plasti z mlajšim plastmi na slovanskem gradišču v Klučovu (okr. Č. Brod)¹⁹ pričajo o tem, da je klučovsko gradišče bilo pred kouřimskim, le-to pa je v svoji najvišji fazi dočakalo mlajši razvoj. S primerjavo s Slavnikovskim gradiščem na Libici prihajamo k zaključku, da libiško gradišče v času razcveta Staré Kouřime ni imelo daleč takega upravnega in oblastnega značaja kot Kouřim, čeprav jo pozneje prekaša. Po keramičnih najdbah zasledujemo v soglasju s stratigrafijo tekoč prehod oblastnega pomena vseh treh preiskovalnih gradišč poznejšega slavnikovskega ozemlja: Klučov-Kouřim-Libice.

Najvažnejši prispevek kouřimskega raziskovanja zdaleč niso drobne najdbe, ki so imele le drugoten pomen v okviru stratigrafskega opazovanja in v ugotavljanju relativne kronologije, marveč veliki stavbni objekti posameznih najdiščnih horizontov. Mnogi od teh objektov so prinesli novo problematiko in pokazali docela nepričakovano podobo družbenega življenja na slovanskem gradišču tedanje dobe.

Najstarejša stopnja slovanske naselitve. Vsako gradišče ima v prvi vrsti obrambni značaj. Tudi kouřimsko gradišče je bilo ustanovljeno od čeških Slovanov zliškega plemena iz istih imenovanj. Prekritje majhnega žlebovitega jarka z dvema stavbnima napravama srednjega nasipa, njegova vzporednost z notranjim nasipom in logična domneva, podana z najmočnejšo obrambo najjužnejšega kota gradišča v prvotni površini utrjene eneolitske naselbine, silí k sklepu, da je notranji nasip očitno varoval le začasno slovansko gradišče. To dokazuje tako sporadični torso slovanskega okopa, porušen nad sesedlino eneolitske utrdbe v srednjem nasipu, kakor tudi imenovani žleboviti jarek, ki je, se zdi, začasno omejeval gospodarsko predgradje tega skromnejšega najstarejšega gradišča. Oba objekta spremlja keramično gradivo iz srednje gradiščne dobe.

Slovanski okop notranjega nasipa sestoji iz ruševin drobnega kamnja in večjih zoglenelih kosov lesa, pričajočih o leseni okrepitvi okopovega čela glinasto-lesenega nasipa.

Prostor najstarejšega areala ni bil posebno močno naseljen. Slovanske najdbe tesno za okopom in na južni strmini nad Kouřimo pričajo bolj o vojaški posadki, kakor pa o bogatem naselju.

¹⁹ J. Kudrnáč, Slovanská obydlí na hradišti v Klučově AR VII, 1955 48, 61—67, 75—75. R. Turek l. c. Slavníkovská Libice, Praha 19 .

Druga stopnja slovanske naselitve. V sledeči dobi druge slovanske ureditve gradišča je bil h gradišču priključen ves prostor 40 arov in razdeljen z dvema nasipoma — z zunanjim in srednjim nasipom — na tri dele: notranji areal, srednji areal in najobsežnejše predgradje.

Za osnovo utrjevalne tehnike okopov druge slovanske stopnje so uporabili izključno leseno konstrukcijo. V zunanjem nasipu sestoji sama konstrukcija okopa iz lesenih skrinj v obsegu 4×4 m, napolnjenih z glinastim gradivom. Zunanja stena teh skrinj in posamezne stranske stene so iz protja, podprte spodaj z ozkimi lesenimi drogovi; notranja stena je trdnejša, sestavljena iz silnih hrastovih stebrov, katerih odtiski so bili z raziskavo nedvomno dognani. Znotraj je ograda podprta z mogočnimi lesenimi stebri v pravilnih razmakih 180 cm v sistemu opornikov, ki po dva ali trije podpirajo okop do višine 4—5 metrov. Na zunanji strani se okop opira na zmerno odrezani glinasti nasip, spadajoč k jarku. Jarek je širok nad dvanajst metrov in visok kot višina okopa, 5 metrov. Sovražnik je tedaj moral premagati višinsko razliko 10 metrov.²⁰

S sondo, vodečo v sredino zunanjega nasipa so prišli l. 1949—1950 do glavnih vrat v gradišče. Okop je bil na teh mestih pretrgan v širini 25 metrov in upognjen na obeh koncih s stranskimi krili na notranjo stran, v gradišče. Krila so imela isto konstrukcijo kot okop sam. Sama vrata so bila deljena s trioglatim, na obeh straneh poševnim nasipom glinice, tako da sta se tvorila dva dohoda, ki sta z obliko kril in nasipom imela obliko obrnjenega S tlorisa. Srednji blok glinice je bil obložen z dvojnimi stenami iz protja z navpičnimi lesenimi drogovi kot osnovo, katerih natančni odtisi so ohranjeni. Na stolpasti blok glinice so prihajali po poševno odsekanem glinastem nasipu, na okop pa ali po analogičnih nasipih ali po lestvah. Krona okopa je bila speta z lesenimi, vodoravno vloženi tramovi in morda z naknadno utrjenim doprskim kamenitim zidkom, sesutim v jarek.²¹

Srednji nasip v tem starejšem slovanskem obdobju je bil analogičen, toda enotnejši. Okop je zgrajen enako iz skrinj enake širine, zunanja in notranja stena skrinj pa je sestavljena iz palisad, stebrov ali kolov, zabitih v zemljo in se opira na obeh straneh na poševne lesene opornike samo v eni vrsti. Iz tega je moč sklepati na nekdanjo manjšo višino okopa srednjega nasipa, od višine, kakršna je bila na zunanjem nasipu.

Značilno za to stopnjo je, da je vsa utrdba bila zgrajena iz lesa. Tehnika konstrukcije je zahtevala delo spretnih in strokovnih tesarjev, ki so les, povečini hrastov, za stavbne namene obdelali. Tehnika okopne konstrukcije iz skrinj brez bistvene uporabe kamna kot stavbnega člena z dosedanjim raziskovanjem na Češkem ni bila ugotovljena. Ta utrjevalni tip pa poznajo utrdbene stavbe sosednega Šlezkega, kjer imajo svojo davno tradicijo že od pozne bronaste dobe, morda iz gospodarskih vzrokov. Podobno konstrukcijo izpričuje gradišče v Osobovicah pri Wrocławu, datirano v pozno bronasto dobo, iz slovanske dobe pa gradišče

²⁰ M. Šolle, AR II 1950, 87—93.

²¹ M. Šolle, Staroslovanská dvojitá brána na Staré Kouřimi a její restaurace, Pam. arch. XLIV 1953, 347—361.

v Popšicah, v Kowalovi Gorci pod Gostyniem in v Lubomi.²² Obilna izraba drevesnih debel in poludebel je pa značilna za vrsto nadaljnjih poljskih gradišč. Ker je ta tehnika v bistvu tuja zahodnim vplivom, začeniši z območjem češkega plemena in lužiškosrbskih plemen, moremo v njej gledati pojav tehnike vzhodnočeških, hrvaških in poljskih plemen, pri čemer je severovzhodni izvor te tehnike izkazan z ožjim družbeno sorodstvenim temeljem v etničnem smislu.

Že v tej starejši stavbni dobi je prišlo do zanimive preureditve prostora ob jezercu, zvanem od davna Libušino.²³ Gre za izkoriščanje

Sl. 5. Lonec mlajše plasti

Sl. 6. Del lonca mlajše plasti

spodnjega vodnega izvira, izvirajočega v največji globini v srednjem gradiščnem arealu pod akropolo. Danes vidimo na tem mestu močvirno mlako s premerom 4×8 metrov. Z raziskovanjem pa smo spoznali, da je v staroslovanski dobi tu bil obsežen vodni zbiralnik v velikosti 30×70 metrov z umetno odsekanimi bregovi, ki so bili utrjeni s sestavom kolov. Ker je bil vodni izvir sredi gradišča za njegove prebivalce neprecenljiv činitelj tako z gospodarskega kot z vojaškega vidika, ni bilo čudno, da je ta vir njihovega življenja bil dostojno urejen. Soglasno s tem pa je prišlo do ureditve, ki zahteva pri interpretaciji globljega premisleka. Vodni zbiralnik je bil na strani s smerjo k akropoli, naravnemu središču vsega gradišča obdan z jarkom, v obsegu okoli 15 m, izdelanim preko srednjega gradiščnega ozemlja med notranjim in srednjim nasipom v mirnem loku. V smeri k akropoli je bil tedaj pristop mogoč le tik ob notranjem nasipu. Na notranji strani jarka je bila ugotovljena enostavna palisada. Prostor med vodnim zbiralnikom in jarkom z okopom je bil pristopen na obeh straneh z ozkimi vhodi ter zavarovan s prečnimi zaporami. Na zunanji strani, proti sovražniku, kjer bi bil obrambni vzrok za to pomembnejši, ni bila odkrita analogna situacija. Ker je v tretji slovanski gradbeni dobi na Kouřimi prišlo do

²² W. Hensel, Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej, 182—191, Poznań 1948.

²³ M. Šolle, Libušino jezírko na Staré Kouřimi AR VII, 1955, 655—656, 648—665.

obnove jarka in okopa, ni moč v obrambni ureditvi gledati začasne naprave, marveč stalno, trajajočo dejansko vso dobo razcveta Staré Kouřime. Ker vojaških vzrokov glede na smotrno postavitev okopa ni moč resno upoštevati moremo pomen jezera pripustiti le družbeno-kulturnim vzrokom, s katerimi gospodarski in vojaški pomen obstoja vode znotraj gradišča ni spodbit. Za to razlago priča seveda tudi sam prostor, izvzet iz obče uporabe, kot nekak posvečeni kraj, dostopen le svečeniku, dalje

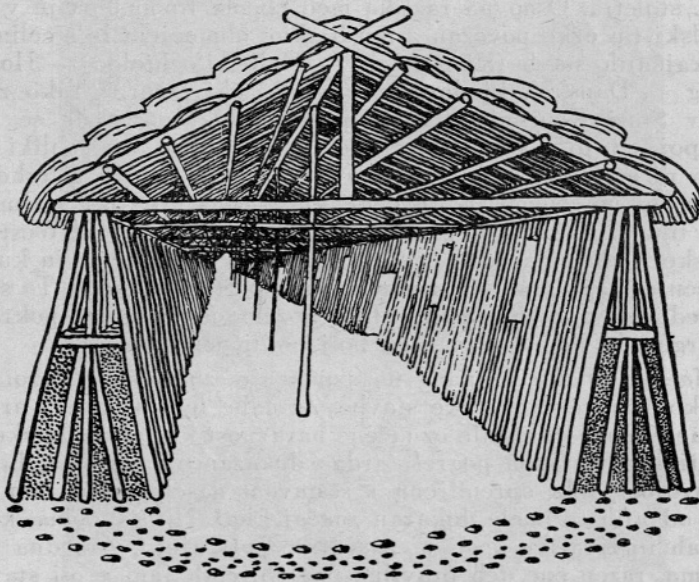

Sl. 7. Osnove stavbe prekrte z mlajšim srednjim obzidjem

dve večji ognjišči pri bregu in odsotnost naselbinskih objektov. Neposrednih analogij za tako situacijo na drugih slovanskih gradiščih ta čas nimamo.

Drugi veliki stavbni spomenik iz druge slovanske stavbne dobe na Stari Kouřimi je velika tako imenovana dvoranska stavba, postavljena tik za okopom srednjega nasipa na akropoli gradišča. Njena širina 4 do 6 m ustreza približno širini doslej raziskanih slovanskih stavb, njena dolžina 90 metrov pa se naravnost razlikuje od vseh doslej znanih analogij. Tudi konstrukcija sten in zaključki stavbe so posebni. O konstrukciji sten je moč soditi na osnovi odtisov, izdolbenih v zemlji. Tu je pet vzporednih vrst jamic, ki leže kakih 50 cm druga od druge. Tudi posamezne vrste so med seboj enako oddaljene. Medtem ko srednja vrsta sestoji iz majhnih jam od drobnih kolov, tvorijo ostale vrste podolgovate jame od stebrov, ki so bili v zemljo postrani zabiti. Širina vsega pasu znaša 150 cm. Nastanek jam omogoča predstavo konstrukcije sten z

maksimalno višino 5,80. Presek obeh hlodov naznačuje razdelitev konstrukcije v višini 2,20 m na dva dela, katerih spodnji je bil očitno napolnjen z glino, mahom ali s slamo, medtem ko je gornji ostal neizpolnjen, da bi skozi presledke med hlodi mogla v poslopje prihajati svetloba in zrak. Zaključki so bili na obeh krajših straneh polkrožni, apsidalnega značaja in iste konstrukcije kot stranske stene. V obliki zaključka pa ni treba gledati dokaza za kak posebni značaj cele stavbe, kajti pri palisadni konstrukciji tega tipa je tudi apsidalna oblika zaključka naj-

Sl. 8. Rekonstrukcija stavbe na akropoli v starejši plasti

smotrnejša tektonična oblika. Glede na sorazmerno trdno in nenavadno zapleteno konstrukcijo sten ni moč dvomiti o obstoju strehe, četudi nimamo razen nekoliko nosilnih stebrov v osi stavbe nikakih drugih dokazov. Po dosedanjih skušnjah ni mogoče za naše dežele rekonstruirati v danem primeru drugega tipa strehe kakor sedlaste z zatrepom nad obema polkrožnima zaključkoma. Dvoranska stavba je imela na južni strani v smeri k arealu gradišča dva vhoda na krajih, kjer je bil pri arheološkem preiskovanju pas vrste kolov pretrgan v širini kakih dveh metrov. Pomanjkanje analognih stavb v slovanskem okolju in nepoznavanje tedanjih družbenih razmer je ovira pri ugotavljanju funkcije te stavbe.²¹

V slovanskem svetu je ta tip stavbe zares edinstven stavbeni spomenik, s svojim obsegom je vsekakor morda v tej dobi najdaljša stavba v širokem okrožju srednje Evrope. Raziskovanja, izvedena isti čas v

²¹ Isti, Výzkum na kouřimské akropoli, AR IV, 1952, 265—267, 282—289.

Warendorfu (Westfalsko, zah. Nemčija), so odkrila sledove 11 velikih dvoranskih stavb z enim ali dvema osrednjima vhodoma s podobno širino in dolžino, dosegajočo največ 29 metrov. Konstrukcija sten se približuje kouřimskemu tipu z osnovno zamisljivo navpičnih vrst stebrov s poševnim opornikom. Kouřimska konstrukcija stavbe je pač bolj sestavljen tip. Orientacija od V—Z, tipična za vse velike stavbe te dobe, se uveljavlja tako pri westfalskih kot pri kouřimskih stavbah. Časovno so westfalske stavbe nekoliko pred kouřimsko stavbo, kajti datirane so s koncem VIII. stoletja, medtem ko moramo našo stavbo postaviti največ v drugo polovico IX. stoletja. Osnovna razlika med obema tipoma pa je v tem, da je westfalski tip ozko povezan z nordijskim območjem in s celim okrožjem tamkajšnjih stavb (Kunsebeck — Halle, Fochtelloo — Holandsko, Trelleborg — Dansko), ki dovoljujejo vikiški izvor.²⁵ Tako zvezo pa moremo v Stari Kouřimi težko pripoznati. Okolnosti, da se v skoro isti dobi pojavljajo v srednji in zahodni Evropi po vsej obliki sorodne stavbe, pa ni moč preiti. Ker v vsem slovanskem okolju ni take stavbe, vsaj ta čas ne, ne smemo izključevati kakršnegakoli stika s tem severozahodnim tipom. To sicer ne priča o kaki ožji odvisnosti od Westfalskega in nordijskega območja, toda govori o znatnem vladajočem in kulturnem pomenu centralnega gradišča, kakršno je bilo Stará Kouřim. Ta stvarnost nujno predpostavlja pomembne stike z zelo oddaljenimi pokrajinami, bodisi s trgovino, bodisi z zvezami bolj političnega značaja.

Westfalske analogije nam ne pomagajo znatno pri ugotavljanju funkcije kouřimske dvoranske stavbe. Zgradbe tega tipa v Warendorfu, ki niso imele ognjišč, so bile označene naravnost kot gospodarske stavbe. Tudi kouřimska zgradba pogreša trdno dokazanega ognjišča, bila pa je v enem svojem delu opremljena s sestavom naselbinskih jam v vrsti. Nekatere od njih so imele dokazan značaj kleti. Njih vsebina, keramika v črepinjah in živalske kosti ta značaj še potrjujejo. Zahodna polovica stavbe nima, razen ene, teh pravilno poglobljenih jam v osi stavbe, kar predpostavlja deloma drugo njeno funkcijo. Po tem moremo soditi o dvojnem namenu dvoranskega prostora soglasno z dvojnimi značajem obeh polovic, pri čemer bi vzhodna polovica rabila bolj kot bivališčni prostor, zahodna pa kot zbirališčni prostor. Kljub temu, da pri arheološkem raziskovanju nismo našli ločilne stene med obema deloma, je ne smemo izključevati. Vežanost stavbe k poteku srednjega nasipa, za katerim je tesno postavljena, samo dva vhoda na oddaljenosti 90 metrov, torej sorazmerna zaprtost tega prostora in zraven tega še njena centralna lega na akropoli — to so vsekakor glavni činitelji za presojo njenega pomena. Trdno menim, da je stavba skrivala in varovala zelo dragoceno gradivo, ki je moralo biti v času vojne posebno varovano. Ni važno, ali je šlo za stalno zakladnico plemena z dragocenimi naturalijami, ali za priložnostno zatočišče v času vojne, kamor je bil seveda spravljani tudi vrednostni inventar, a le začasno. Delež vojaške posadke pri tem varovanju je zelo verjeten. Dvoranska stavba pa je propadla na koncu srednje slovanske dobe v ognju in za mlajše slovanske uporabe ni bila

²⁵ W. Winkelmann, Eine westfälische Siedlung des 8. Jahrhunderts bei Warendorf Kr. Warendorf, Germania 32, 1954, 189—205; 204. Lauring — H. Höller, Trelleborghuset's rekonstruktion, Aarboger 1952, 108—162.

več obnovljena. Morda je kaka katastrofa, spremljana od požara, dokončala to starejšo stavbeno fazo in bila pobuda za izgraditev nove Kouřime, Kouřime mlajše slovanske faze, datirane približno v 1. četrtino X. stoletja.

Tretja slovanska doba ima najnaprednejši značaj, čeprav v načelu razdelitev posameznih prostorov in torej tudi obseg gradišča ostane ne-

Sl. 9. Sonda v zunanem obzidju. Spredaj jarek s porušnim kamenjem, zadaj zunanja stena obzidja in njegova konstrukcija

spremenjen. Ker je požar uničil le okop srednjega nasipa in utrdbeni ter naselbinski prostor srednjega areala, zlasti na akropoli, je zadevala mlajša slovanska ureditev predvsem ta prostor. Prišlo je sicer očitno do manj bistvene ureditve zunanjega okopa. Ureditve notranjega nasipa zaradi njegovega znatnega propada in recentnega znižanja ni moč arheološko ugotoviti.

Mlajša slovanska faza je označena tako z dolžino resp. intenzivnostjo naselitve, kar se javlja v bogastvu najdb, tako tudi z docela novo stavbno

utrjevalno tehniko — z uporabo kamna — in z višjo civilizacijsko ravni — s tlakovanjem tal.

Zunanji nasip je moral biti od časa do časa popravljen glede na znatni pritisk ogromne kubature gline, utesnjene z lesenimi stenami. To so dosegli z zavarovanjem notranje stene z nizkimi phanimi nasipi proti notranji strani, kar se javlja v profilaciji nasipa. Zunanji nasip je bil do tedaj utrjen s kamnitim doprsnim ozidjem v kroni nasipa, katere ostanki v obliki kamnitega posipa so bili najdeni na dnu obzidnega jarka. Njegovi temelji niso bili naravnost z raziskavanjem ugotovljeni. Celotni značaj lesenoglinastega ogromnega nasipa pa ostane nedotaknjen.

Srednji okop, braneč srednji areal in akropolo, je moral biti naproti temu docela prezidan v novem duhu. Okop s čelno leseno steno, konstruiran iz lesa, je bil nadomeščen z modernim okopom s kamnitim čelom tako imenovanega premislovskega tipa, kakor ga poznamo iz tistočasne Budče, Levega Hradca, Libušina in z drugih gradišč, ležečih zahodno od našega kraja. Gre za utrjevalno prvino, priljubljeno pri najbolj zahodno ležečih zahodnoslovanskih plemenih, bodisi v češko-lužiškem, kakor tudi lužiško-srbskem območju, skladno verjetno z zahodnim vplivom.²⁶

Premislovski tip mlajše kouřimske utrdbe srednjega nasipa je sestavljen iz glinastolesene obzidne konstrukcije, ki je stopničasta in se tesno približuje k čelnemu kamnitnemu zidu, moleč čez lastno utrdbo. Čez moleči kamnitni čelni zid, spredaj odbit, ni od same zgradbe resp. utrdbenega okolja nekako markantno ločen, marveč s svojo zadnjo steno z njim ozko spojen in tvori z njim celoto. Ta čez moleči zidek je doprсни zid za varovanje braniteljev. Širina utrdbe znaša 7—8 metrov. Ta tip utrjevanja se je uveljavil tudi v obrobni utrdbi zahodno od Libušinega jezerca, kjer starejša, preprosta lesena, verjetno le iz palisad narejena utrdba že ni zadovoljevala. Tudi če je obramba tega mesta imela očitno le simbolično vrednost, vendar so za obrambo tako pomembnega kraja uporabili tehnično najmodernejša sredstva. Tudi pri srednjih vratih, nedaleč od Libušinega jezerca, je prišlo do popravil.

Vprašanje naselitve Stare Kouřimi ostaja deloma problematično. Ako je arheološko raziskavanje v starejšo, drugo slovensko fazo prisodilo razen velike dvoranske stavbe samo sporadično naselitev, tedaj moremo v mlajšo fazo datirati objekte na akropoli in na pobočju akropole, ki jih razlagam kot temelje večjih in mlajših stavb, izdelanih iz brun.

Ako moremo objekte te vrste na sami akropoli zaradi njih omejene površine (8 × 8, 14 × 7, 12 × 25 m) razložiti povsem brez velikih težav kot temelj lesenih tal, kar je pri najmanjši stavbi 1. še jasneje zaradi 4 vogalnih stebrov, — tedaj objekta na vzhodnem pobočju akropole z 31 žlebovi in s celotno površino 60 × 60 m, ni moč tako preprosto razložiti. Tudi tu smo upravičeni predpostavljati temeljne pragove za pokrivanje celotnega prostora, nikakor pa ne kot tla ene same velike stavbe. Prej gre za kako leseno tlakovanje po načinu tedaj navadnih, s protjem nabitih poti, kar so v našem primeru uporabili za utrditev močvirnega

²⁶ M. Solle, *Nové poznatky o slovanské hradištní technice*. *Obzor prehistorický* XII, 1946, 9—12, ZPP VII, 1947, 6—13, 10. K. Guth, Praha. Budeč, Boleslav, Svatováclavský sborník, 1934, 755. I. Borkovský, *Výzkum Levého Hradce v roce 1948*, AR I, 1949, 105—109, 115—114.

terena, na krajih blizu Libušinega jezera, kamor se je zbirala voda iz okolice. Ker so žlebovi napeljani po naselbinskih kletnih objektih in nekaterih ognjiščih, je treba na krajih, kjer so nakopičeni, domnevati stavbene enote, postavljene v istem redu. Zdi se, da je posebno severni in srednji prostor bil napolnjen s temi stavbami, medtem ko je bil južni prostor prost.

V vsakem primeru gre za izredno važen objekt, pri katerem ni moči izključiti niti povezavo s kulturnim območjem ob Libušinem jezercu. Priča

Sl. 10. Ohranjen del zunanjega obzidja. Hrastovi stebri in prečne grede

o zreli družbeni organizaciji in tehnični ter civilizacijski temeljitosti tamkajšnjih obrtnikov in stavbenikov. Natančnejša odločitev in interpretacija bo omogočena šele po najdbi večjega števila primerjalnega gradiva.

V letu 1956 smo na Stari Kouřimi z metodo fosforove analize zasledili že krščansko pokopališče v vrstah, ki ga moramo nujno datirati prav v to najmlajšo obdobje slovanske naselitve.²⁷ Pokopališče je bilo urejeno znotraj kouřimskih utrdb v tesni sosesčini vodnega zbiralnika Libušinke. Nato je bilo raziskanih 40 pokopov nesežganih trupel v stegnjeni legi, orientiranih Z—V. Celotno število grobov pa je mnogo večje. Na tem pokopališču so že opustili šego privedati keramične darove. Tu so bili v delu pokopov ugotovljeni predmeti vsakdanje uporabe: noži

²⁷ Pedokemično raziskovanje je bilo izročeno dr. Pelikánu in dr. Vojéčku iz Arheološkega zavoda CSAV. Raziskovanje doslej ni končano.

in ostroge pri možeh, drobni nakit: biseri, čelne preveze pri ženah in otrocih. Pokopališče je dokaz, da so bili v najmlajši fazi slovanske naselitve lastniki gradišča že kristjani. Grobišče starejše predkrščanske periode je bilo ugotovljeno zunaj gradiščnega areala.

Četrti in zadnji slovanski horizont ni posebno izrazit in se javlja samo z nekaj ognjišči in naselbinskimi sledovi, urejenimi neposredno za utrdbo srednjega nasipa. Očitno je v zvezi z obrambo srednje utrdbe.

Arheološko raziskavanje se je s sondažnimi deli dotaknilo tudi drugega sosednjega kouřimskega gradišča pri sv. Juriju, ki smo ga zaradi njegove podobe z enim prečnim nasipom ter na osnovi naključnih najdb imeli za mlajše gradišče iz romanske dobe. Tudi sondaža naše raziskovalne skupine, ki je na enem mestu presekala nasip, je prinesla dokaze o poznejši dataciji tega gradišča. Tu najdene črepinje izpričujejo IX.—XII. stoletje. S to kratkotrajno sondažo ni bilo seveda moči rešiti vprašanja, kakšno funkcijo je dobila Stara Kouřim v dobi vrhunca in razcveta slavnikovske države s središčem na Libici, tedaj v drugi polovici X. stoletja. Toda zdi se, sodeč po značaju najdb na obeh gradiščih, da bi mogli to obdobje enaciti s 4. najmlajšim slovanskim horizontom na Stari Kouřimi. Pomol pri sv. Juriju v svoji celoti izgleda že kot utrdba in okrožno središče po Přemislovcih zedinjene države.

Zaključek:

Novodobno raziskovanje na Stari Kouřimi je izpopolnilo skope zgodovinske literarne vire in prineslo nov pogled na značaj slovanskega plemenskega središča. S tega zgodovinsko družbenega vidika poudarjam zlasti naslednja osnovna dognanja raziskavanja:

1. Stará Kouřim je eno izmed naših največjih slovanskih gradišč na Češkem, ki ga je moč primerjati le z Budčo v češkem okolju in z nekaterimi velikimi gradišči hrvaškega in dudlebskega območja (Češov, Ostroměř, Hryzelej, Kneží Hora pri Katovicah).

2. Površina, lega in arheološko raziskavanje pričajo o centralnem pomenu gradišča v okviru plemenske organizacije. Sodi v dobo polnega razmaha utrjevalne umetnosti naših staroslovanskih prednikov.

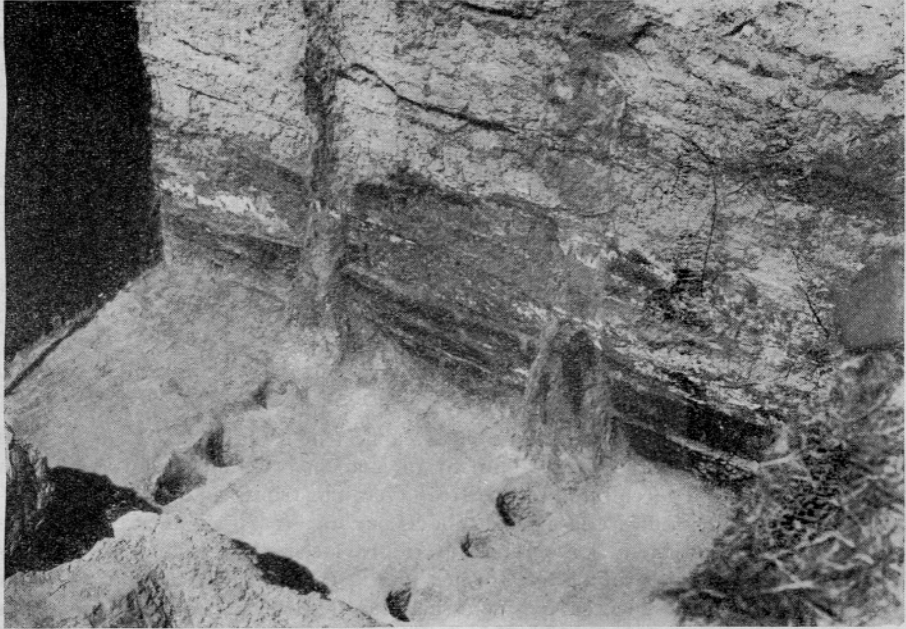
3. Gre predvsem za osrednjo vojaško trdnjavo, obvladujočo celo mrežo gradišč podrejenega pomena. Glavni dokaz za to je izgraditev treh mogočnih obrambnih pasov, postavljenih v znatno globino.

4. Gospodarsko predgradje, kjer ni bilo pomembnejšega naselja, je bilo obenem nujno zatočišče za veliko množico prebivalstva iz vse široke okolice gradišča (civitas). Naseljenci manjših in večjih posestev ter vasi v okolici so bili tisti graditelji mogočnih nasipov, obenem so pa v času nevarnosti tu našli zatočišče ter bili dolžni braniti gradišče. Tu se je še pasla živina plemenskega načelnika in tista, ki so jo sem prignali med boji naseljenci iz okolice.

5. Omejitve funkcije posameznih prostorov s širokim gospodarskim predgradjem ter naselbinskim središčem na akropoli ne pričajo o utrjeni vasi, marveč o obsežnem dvorcu plemenskega načelnika z velikimi stavbami z raznimi nameni.

6. Osrednji dvorec plemenskega načelnika je bil gotovo opremljen razen z bivališčnimi prostori tudi z vsemi gospodarskimi pritliklinami, kot

s stajami, hlevi in kaščami. Poleg vojvodovega stanovanja so bila tu vsekakor tudi stanovanja za njegovo služinčad in stalno vojaško posadko. S trgovino, dajatvami in z vojnim plenom se je množilo bogastvo osrednjega plemenskega gradišča do take stopnje, da je bilo nujno računati tudi s kako prostorno in zavarovano zakladnico vojvodskega sedeža. To funkcijo so mogle imeti vse te stavbe iz brun neenakih velikosti, v številni obširno naselbinsko koncentracijo na vzhodnem pobočju akropole. S funkcijo vojvodove zakladnice ali nekega obsežnega vojaškega zbirališča je moč zvezati ono prostorno dvoransko stavbo.

Sl. 11. Notranja stena zunanjega obzidja

Tehnika utrdbenih stavb in drobne najdbe, železni izdelki in številni keramični ostanki pričajo o izurjenih in spretnih obrtnikih strokovnjakih, ki s svojimi izdelki niso krili le potreb samega gradišča, marveč so tudi množili trgovinsko zamenjavo ter prodajo žita daleč od domače zemlje. S trgovino na daljavo so naravno rastle ne le trgovske, marveč tudi politične in oblastne ambicije vojvodovega dvorca.

Obstoj vodnega izvira gradišča je dal pobudo za zgraditev velikega vodnega zbiralnika, ki je imel gospodarski in vojaški pomen. Nekateri znaki izpričujejo tudi to, da je bil utrjeni prostor pri vodnem zbiralniku obenem posvečen kraj poganskega kulta, kraj, namenjen za kneza ali svečenika. Tudi zanimivo izpostavljeni prostor v tesni bližini na vzhodnem mirnem pobočju akropole je mogel biti v neki zvezi s tem kultom.

Najdba grobišča z vrstnimi grobovi v srednjem arealu gradišča priča nedvomno o tem, da so že v dobi razcveta gradišča bili pokristjanjeni

vojvoda in njegova družina. Splošne dokaze krščanstva pa je seveda moč zasledovati na gradišču pri sv. Juriju, s katerim je v zvezi tudi pokopališče pri sv. Vojtuhu.

Z zgodovinskega vidika je tedaj Stará Kouřim doživela zanimiv razvoj od prostorno omejenega gradišča druge polovice IX. stoletja do mogočne velikanske trdnjave z več utrdbenimi pasovi z osrednjim dvorcem vojvode in njegovega spremstva. Kouřimski vojvoda je združeval v svojem središču upravo plemena in vojaško moč. To središče je bilo tudi živahno torišče trgovine in iskana delavnica specializiranih obrtnikov. Ni čudno, da je kouřimski vojvoda težko prenašal nadvlado praškega kneza in je pri vsakršni priložnosti snoval proti njemu upor. Moč praškega kneza pa se je uveljavila kakor za kneza Svetega Václava, tako za Boleslava I., tako da moramo v drugi polovici X. stoletja računati s slabljenjem moči, vzdrževane le posredno z razvojem libičkega slavnikovskega gospostva. Po nasilnem nastopu proti Libici 995 se bliža definitivni konec avtonomnih moči zlichovraških vojvod v korist centralizirane přemislovske države. Pomen Kouřime kot okrožnega središča pa se še vzdržuje vse do XII. stoletja.

RÉSUMÉ

Stará Kouřim — enceinte fortifiée centrale de la tribu des Zličani aux IXe—Xe siècles dans la Bohême

Stará Kouřim est située quelque 50 km à l'est de Prague au SE de la ville de Kouřim, arr. de Kolin. Aujourd'hui Stara Kouřim est une colline avec 40 ha de surface. Au nord la colline est fortifiée, avec une triple fortification de remparts, sur les autres côtés elle est consolidée par un escarpement naturel sur le petit fleuve de Kouřimka. La clôture intérieure mesure quelque 6 ha. La plus forte des ceintures de remblais est formée par le rempart extérieur, sa hauteur est aujourd'hui de 5—4 m., sa longueur de plus de 1500 m. Les deux remparts restants ne sont pas si forts. Celui du milieu est 800 m. long, l'intérieur a une longueur de 400 m.

Le rapport le plus ancien sur Kouřim provient du chroniqueur du Moyen Age Kristián, l'auteur de la «Légende sur S. Václav» au milieu du Xe siècle, dans son rapport il raconte la bataille entre le duc de Kouřim Radslav et le prince bohémien S. Václav, où ce dernier remporte la victoire. La légende de S. Václav «Orient iam sole» du XIIIe siècle complète le premier rapport. Le chroniqueur Dalimir lie Kouřim avec le centre de la tribu de Zličani, il appelle Kouřim Zlick et considère ce nom comme plus ancien. Pour l'identité des deux noms porte témoignage aussi le registre terrien «Liber contractionum» de l'an 1529. Stara Kouřim est le centre véritable de la tribu de Zlick, la rivale la plus acharnée des habitants de Prague de Přemisl. Font mention de l'enceinte fortifiée encore les chroniqueurs Widukind du Xe s., W. Hájek et B. Praprocky, mais leurs données sont plus ou moins inventées.

Les résultats de recherches établis prouvent que Stará Kouřim, originalement appelée Liczko ou Zlicko, était le centre du duché de Kouřim, qui représentait le coeur de la souche des Zličani, ce duché comprenait le territoire de la Labe

jusqu'à la Bohême méridionale. La tribu des Zličani était bordée de Tchèques, des Croates de l'arrière pays de la Labe et de Dublets de la Bohême méridionale. De ce coeur de souche fut développé le domaine féodal des Slavnikovci.

Pendant les recherches d'une dizaine de saisons de travail sur ce territoire on a établi la stratigraphie verticale et la stratigraphie horizontale et on a constaté que Stará Kouřim a une très ancienne tradition préslave. La colonisation slave a pris son développement et ses changements propres.

La colonie préslave. La plus ancienne colonie est originaire des temps derniers de la céramique à rubans pointillés et de la céramique jordanique de la fin du IIIème millénaire a. n. è. On y a découvert une colonie non fortifiée et on y a trouvé une série d'objets appartenant à la colonie avec des foyers et de la céramique énéolithique du groupe des coupes en entonnoir.

Les habitants énéolithiques colonisaient le côté sud de l'enceinte, parce qu'il était fortifié déjà naturellement ou, tout au plus, il n'était pas nécessaire d'y ajouter trop. Dans la clôture il y avait une suite d'habitations avec les foyers et caves. Le matériel céramique et d'os s'accorde culturellement avec les enceintes sur la hauteur. Y prévalent les vaisseaux aux anses tunneliformes, ansa lunata etc. Ce matériel est plus récent que la céramique des coupes en entonnoir, qui sont caractéristiques pour la colonie fortifiée sur la rive nord-est de Stará Kouřim. Il appartient à l'énéolithique un groupe de douze squelettes accroupis avec les dons sépulcraux: amphores aux anses sur le ventre, coupes aux cols cylindriques et ornements avec empreintes de lisses etc.

Entre 1100 et 700 a. n. e. Stará Kouřim fut colonisée pour la deuxième fois, à savoir sur la place centrale de l'enceinte dans la proximité de la source naturelle appelée le petit lac de Libuša. On y trouva des traces des bâtiments à colonnes de la phase de la culture lusacienne.

Sur la côte est de l'acropole on découvrit une cave mi-souterraine de la période de la culture Knovique. Il ne s'y agit pas d'une colonie entière mais de propriétés séparées comme elles sont connues, de cette époque, dans la Bohême et Moravie.

Une cave double avec un moulin à bras appartient à la période du temps avant l'époque des enceintes. Elle fut datée au moyen d'un peigne d'os triangulaire et appartient à l'époque romaine la plus récente, IVe — Ve siècles de n. è. A la même époque appartient aussi le vaisseau du type de Prague, il fut trouvé dans le remblai du rempart slave qui représente déjà la trace d'une colonisation slave de Stará Kouřim la plus ancienne.

La première colonisation slave est fixée par la céramique ouvrée à bras franc et finie sur le tour de potier, elle est de la période moyenne du temps des enceintes, entre 800 et 950. Les vaisseaux d'argile ont les cols plastiques, ils sont décorés par des lignes ondoyantes séparées ou en groupes. Sur la céramique sont richement représentés les zones pointillées au moyen du peigne et les lignes marginales incisées, ce qui est caractéristique pour le développement plus récent. Sur le fond se trouvent de simples signes de fossettes ou des croissettes plastiques. La céramique de Kouřim est très différente de la céramique des tribus tchèques, surtout dans l'ornementation. Il y a aussi, dans les formes, quelques traits communs avec les ateliers tchèques du nord, avec les ateliers lusaciens et moraviens (p. e. la céramique de la forme de Blučín).

La période de la colonisation slave la plus ancienne. Toute enceinte présente avant tout son caractère de défense. Ce vaut aussi pour l'enceinte de Kouřim.

La superficie de la colonisation la plus ancienne n'était pas très peuplée. Les fouilles slaves tout près du rempart et sur le côté sud portent témoignage plus pour une garnison militaire que pour une riche colonisation. Le matériel trouvé appartient au temps moyen de l'époque des enceintes.

La deuxième période de la colonisation slave. Dans cette période l'enceinte fortifiée fut divisée en trois parts par deux remparts: par l'extérieur et par le rempart du milieu: la superficie intérieure, celle du milieu et par un faubourg extérieur très étendu. La technique de fortification était basée exclusivement sur la construction en bois. Dans le remblais extérieur la construction du rempart consiste dans coffres en bois — 4×4 m — remplis avec l'argile. A l'intérieur le retranchement est étayé par de puissants piliers de bois, en distances régulières de 180 cm, qui, à deux ou à trois, soutiennent le rempart jusqu'à la hauteur de 4—5 m. En dehors du rempart il y a une fosse profonde de 5 m, la hauteur entière de la fosse et du remblais est donc de 10 m. On a établi aussi la porte d'entrée. Le rempart intérieur fut construit semblablement au premier, peut-être était-il un peu plus bas. Cette technique de construction de remparts sans pierres est caractéristique pour les tribus tchèques de l'est ainsi que pour les tribus croates et polonaises. Dans l'espace central de l'enceinte se trouve un petit lac de source appelé le petit lac de Lubiša. Ici il y avait un accumulateur d'eau étendu et fortifié, 50×70 m. Une autre construction considérable de la deuxième période de construction slave est une bâtisse de salle tout près du remblai du deuxième rempart sur l'acropole de l'enceinte. Elle a 4—6 m de largeur et 90 m de longueur. La grandeur et la construction du bâtiment sont d'une particularité spéciale. Les traces montrent que la paroi était formée de cinq rangs de pieux enfoncés dans le sol. Les pieux du rang du milieu furent enfoncés verticalement les autres obliquement et inclinés vers le rang de milieu. Toute la ceinture est large de 150 cm. La hauteur maximale était de 380 m. A la hauteur de 2,20 m la paroi était partagée, la partie supérieure était ouverte pour la lumière et pour l'air. Les deux parois latérales étaient absidales. Le long de l'axe il y avait quelques piliers de support pour le toit. Du côté sud de la construction il y avait deux entrées sur les lieux où la ceinture des pieux était interrompue dans une largeur de 2 m. La grandeur et l'importance de la construction sont uniques dans le monde slave. Des constructions étendues sont connues dans la Westphalie mais elles sont bien plus petites (29 m) et appartiennent à la fin du VIIIème siècle, tandis que la nôtre appartient à la deuxième moitié du IXème siècle. L'orientation est partout E—O. On peut difficilement supposer l'influence entre les deux territoires, bien qu'il puisse s'agir de contacts commerciaux et semblables très éloignés. La construction était probablement partagée par une cloison en deux parties: une destinée aux demeures et l'autre comprenant un rang de caves de la colonie. Pour quelques unes de ces dernières on a pu constater qu'elles servaient de caves de dépôt. Sans doute la construction était utilisée comme magasin de denrées pour l'enceinte toute entière ou comme abri temporaire en temps de guerre. La construction fut détruite par le feu à la fin de la deuxième période slave et ne fut plus reconstruite. On date la nouvelle Kouřim, Kouřim de la phase slave plus récente, à peu près du premier quart du Xème S.

La troisième période slave montre le développement le plus avancé. L'étendue et le caractère de l'endroit ne sont pas changés. Comme le feu ne détruisit que le rempart du remblais du milieu et la fortification et la colonie sur l'acropole,

le renouvellement dans la phase slave plus récente ne comprend que cette place. La phase slave plus récente est caractérisée par la densité de la population, par la richesse des fouilles, par une technique nouvelle, utilisant la pierre, et par une civilisation plus développée, p. e. le pavage. De temps en temps on réparait le remblai extérieur, mais le caractère général du vaste remblai de bois et d'argile ne fut pas changé. La construction du rempart central, qui défendait la superficie du milieu et l'acropole, fut complètement changée. La paroi de bois frontale fut remplacée par un front de pierre d'ainsi nommé type Přemisl. Cette manière de fortification était usuelle chez les tribus slaves occidentales: tchecoslaciennes et serbo-lusaciennes, s'accordant probablement avec l'influence de l'ouest. On peut dater de la phase récente les objets sur l'acropole et sur la pente est de l'acropole. La grandeur des objets sur l'acropole est de 8×8 , 14×7 et de 12×25 m. L'objet de 60×60 n'est pas la construction mais le pave en bois. Dans la proximité du petit lac de Libuša les conduits se trouvent dans les caves des objets et ces objets représentent des unités de construction. Il paraît que ces constructions abondaient sur le côté nord et au milieu, tandis que le côté sud était libre. En 1956 on établit par l'analyse à phosphore un cimetière de la période la plus récente de la colonisation slave. Le cimetière était situé à l'intérieur des fortifications de Kouřim tout près de l'accumulateur d'eau de Libušinka. On examina 40 tombeaux sans dons sépulcraux céramiques; les tombeaux sont orienté O.—E. Comme dons sépulcraux on y trouva des couteaux, de la menue parure, des perles etc. Le cimetière prouve que dans la phase la plus récente de la colonisation slave les propriétaires du cimetière étaient déjà chrétiens. Le cimetière de la période plus ancienne, préchrétienne, était situé au dehors de l'endroit peuplé.

Le quatrième et dernier horizon slave n'est pas particulièrement développé, il ne présente que quelques foyers et traces d'habitations, qui se trouvaient immédiatement derrière le rempart fortifié du milieu. On examina en partie aussi l'enceinte voisine de S. George à Kouřim. Par son rempart transversal et avec quelque fouilles accidentelles, cette enceinte faisait penser à une enceinte plus récente de la période romane. Les recherches ultérieures permirent de dater cette enceinte des IXe—XIIe siècles. Notre enceinte représente une forteresse militaire centrale de laquelle dépendait un réseau d'enceintes secondaires. Cette enceinte était la cour du chef de la tribu et l'abri pour un grand nombre d'habitants de l'enceinte et des alentours. La technique des fortifications et de menues fouilles prouvent une grande activité des artisans. Quelques signes permettent la conclusion que la place fortifiée autour de l'accumulateur d'eau était en même temps l'endroit sacré du culte payen.

POROČILA

PREGLED KAMENOG ORUĐA I ORUŽJA IZ VINČE

DRAGOSLAV SREJOVIĆ i BORISLAV JOVANOVIĆ

Već u predgovoru prvom tomu svoje publikacije o Vinči¹ prof. M. M. Vasić je istakao da se neće moći dovoljno oceniti material koji je tu objavljen i pravilno suditi o samoj Vinči, pre nego što budu u celosti publikovani svi objekti otkriveni na ovom lokalitetu. Međutim mnogobrojan i kompleksan arheološki materijal otkriven naročito iskopavanjima između 1929 i 1934 godine u Vinči, nije do danas mogao biti ni izbliza u potpunosti publikovan usled čega je prirodno Vinča i vinčanska kultura uopšte lišena izvesnih potrebnih naučnih podataka i detalja.

Najosetniju prazninu u poznavanju Vinče danas nesumnjivo predstavlja nedostatak preciznijih podataka o kamenom oruđu i oružju nađenom na ovom lokalitetu.² Zna se da je u Vinči nađena velika količina kamenih objekata, poznati su i njihovi najkarakterističniji oblici, ali se ništa pouzdano ne zna o njihovim brojnim odnosima u okviru kulturnog sloja; o varijantama unutar glavnih tipova i naročito o njihovom tačnom stratigrafskom položaju.

Danas se u Arheološkoj zbirci Univerziteta u Beogradu nalazi 3560 predmeta izrađenih od različitih vrsta kamena i minerala koji su služili kao oruđa ili oružja stanovnicima praistorijske Vinče.³ Zahvaljujući brižljivom beleženju dubinskih kota na svakom pojedinačnom komadu, omogućeno je danas izvršiti ne samo tipološko razvrstavanje kamenog oruđa i oružja Vinče već utvrditi i njihovu relativnu stratigrafiju unutar kulturnog sloja.

¹ M. M. Vasić, P(reistoriska) V(inča) I, Beograd 1932, str. XIII.

² O kamenom oruđu i oružju nađenom u Vinči pisao je u više mahova Dr. M. M. Vasić (Prilozi ka rešavanju trojanskih problema, Glas S. k. Akademije knj. LXX, Beograd 1906, str. 167—168, sl. 8, 9; Starinar N. S. I, Beograd 1906, str. 91—93, sl. 1—3; Die Hauptergebnisse der prähistorische Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908, Prähistorische Zeitschrift, B. II, Berlin 1910, st. 27 in dalje, sl. 4 T. 8, a, b; Kameno orudje u Vinči, Srpski književni glasnik, od 1. maja 1934 g. Beograd, st. 42 i dalje; P. V. II, Beograd 1936, str. 170—173; Jonska kolonija Vinča, Zbornik filozofskog fakulteta I, Beograd 1948, str. 200), zatim Dr. M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, Ljubljana 1951, str. 45—48 i 65—66. U stranjoj stručnoj literaturi uzgred su o njemu pisali G. Childe (The Danube in Prehistory, Oxford, 1929, str. 29, 69) i O. Menghin (Weltgeschichte der Steinzeit, Wien 1940, str. 355).

³ Sav materijal koji se danas nalazi u Arheološkoj zbirci Univerziteta u Beogradu potiče sa sistematskim iskopavanjem prof. M. M. Vasića u Vinči između 1929 i 1934 godine. Kameno oruđe i oružje iz ove zbirke ovde publikujemo uz saglasnost šefa katedre za Arheologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu Dr. Branka Gavele.

Glavnu teškoću u razvrstavanju kamenog oruđa i oružja Vinče predstavlja ne samo veliki broj objekata među kojima nema gotovo ni dva komada koja bi bila međusobno podjednaka, već u prvom redu nedostatak jedne veće studije posvećene njihovim oblicima, tehnicima i upotrebi. Ta još uvek složena problematika u vezi sa kamenim oruđem odredila je i način rasporeda materijala u ovom pregledu kamenih objekata iz Vinče. Umesto podele po nameni (sekire, motike, dleta itd.), koja pretpostavlja prethodnu analizu upotrebe kamenog oruđa i oružja uopšte, ova vrsta predmeta iz Vinče raspoređena je prema materijalu od koga je izrađena, a koji je određivao u mnogome njihov oblik i njihovu namenu. Na taj način dobijena je sledeća podela na tri osnovne grupe: I. oruđe i oružje izrađeno od opsidijana, II. oruđe i oružje izrađeno od kremena, III. oruđe i oružje izrađeno od različitih stena sedimentnog i vulkanskog porekla. Prve dve grupe dobijene su tehnikom okresivanja, dok se u trećoj javlja redovno i tehnika glaćanja.

1. Oruđe i oružje od opsidijana. — U Arheološkoj zbirci Univerziteta nalazi se danas 1598 kotiranih objekata izrađenih od opsidijana. O značaju pojave opsidijana u kulturnom sloju Vinče pisano je dovoljno u našoj i stranoj stručnoj literaturi,⁴ ali nije proučen istorijat njihovih oblika i intenzitet njihove upotrebe u okviru kulturnog sloja Vinče. Na osnovu prvih izveštaja prof. M. M. Vasića o iskopavanju u Vinči,⁵ zasnovano je mišljenje da se opsidijan javlja između ∇ 6,5 i ∇ 2,6 m,⁶ dok u kasnijim radovima u vezi sa sistematskim istraživanjima u Vinči stratigrafija opsidijana nije tretirana. Na osnovu materijala u Arheološkoj zbirci može se utvrditi da se opsidijan prvi put pojavljuje već u doba osnivanja naselja u Vinči, što dokazuje pet opsidijanskih sečiva otkrivenih u dvočeličnoj zemunici M, tj. na dubinama između ∇ 10,15 i ∇ 9,38 m. (T. I, 4—5). S druge strane najmlađi objekt izgrađen od opsidijana obeležen je ∇ 3,8 m, što znači da opsidijan izlazi iz upotrebe oko kote 4 m (grafikon 1). Međutim činjenica da se opsidijan javlja između ∇ 10,15 i ∇ 3,8 m nije dovoljna da se pravilno oceni upotreba opsidijana u Vinči pošto kvalitet i kvantitet predmeta izrađenih od njega znatno varira u gore postavljenim granicama. Pojava opsidijana u Vinči ne pokazuje samo da su postojale veze između Vinče i oblasti oko Bükk planine, odakle je opsidijan dobavljan,⁷ već u isto vreme ilustruje intenzitet tih veza. Svakako nije od malog značaja činjenica da je opsidijan bio u upotrebi od samog početka naselja u Vinči, ali relativno mali broj opsidijanskih sečiva nadenih između ∇ 10 i ∇ 9 m (svega 2,9 %) jasno pokazuje da su te veze u doba sloja sa zemunicama bile još nerazvijene i verovatno posredne. Nagli porast opsidijana na dubinama između ∇ 8,6 i ∇ 8 m (54,6 %), tj. u vreme naselja sa pravougaonim osnovama kuća, dokaz je intenzivnih veza Vinče sa kulturama u Mađarskoj, što uostalom potvrđuje i ostali arheološki materijal naden u ovom stratumu.⁸ Posle kote 8 m nastaje postepeno kvantitativno opadanje opsidijanske industrije u Vinči (grafikon 1), koja potpuno prestaje na

⁴ M. M. Vasić, P. V. I, str. 35, 52, 62, 71, 107; P. V. II, str. 59, 170, 171, 172; P. V. III, 161; P. V. IV, 162; G. Childe, loc. cit.; O. Menghin, loc. cit.

⁵ M. M. Vassits, Die Hauptergebnisse der prähistorische Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908, Prähist. Zeit. B. II, Berlin 1910, S. 29.

⁶ G. Childe, op. cit. str. 69; O. Menghin loc. cit.

⁷ M. M. Vasić, P. V. II, str. 170—172.

⁸ Između ∇ 9,0 i ∇ 8,0 m naden je i najveći broj importovane keramike i plastike Körös kulture (vidi J. Korošec, Körös-Vinča, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1954, str. 82—84).

▽ 3,8 m. Ovaj prekid u vezama između Vinče i oblasti gornjeg Potisja potvrđen je i nestankom mlađe potiske keramike na ▽ 4,2–3,8 m.⁹

Što se tiče oblika opsidijanskih sečiva u Vinči oni su određeni samom prirodom materijala: to su tanka sečiva, obično malih dimenzija sa vrlo oštrim ivicama i bez velikog obilja oblika. Jasno se mogu da razlikuju dva osnovna tipa: 1. strugači i 2. strugači sa pripadnim varijantama.

1. Opsidijanski noževi javljaju se u dve varijante: a) pravi noževi i b) krivi noževi sa oštrim vrhom.

a) Pravi noževi imaju oblik jako izduženih trapeza ili pravougaonika sa dužim stranama kao sečivima i poprečnim presekom u obliku trapeza ili trougla. Vrh noža je obično nešto širi od bazne strane i najčešće je horizontalno zasečen. Dimenzije se kreću od 0,7–5 cm (T. I, 2, 3, 10, 11, 54, T. II, 44, 47, 56, 65, 69). Sečiva ovog tipa pojavljuju se već u vreme zemunica (T. I, 2–4), ali se u to vreme na njihovim stranama još ne javlja retuš. Od ▽ 9,5 m javljaju se komadi sa rešetom na jadnom ili na oba sečiva. Ovaj tip noževa održava se bez ikakvih promena kroz sve kasnije slojeve do ▽ 4 m.

b) Krivi noževi sa oštrim vrhom imaju oblik jako izduženog trougla s više ili manje povijenim temenom. Duže strane čine konveksno i konkavno sečivo koja su redovno bez retuša. Noževi ove grupe su većinom većih dimenzija, obično od 3,5–6 cm (T. I, 17, 19, 20). Ovaj tip se prvi put javlja na ▽ 9,0 m, naročito je čest na dubinama između 8,5 i 6,0 m, dok nestaje potpuno na dubini ▽ 5,0 m.

2. Strugači predstavljaju drugi osnovni oblik u inventaru opsidijanskog oruđa i oružja Vinče. Razlikuje se dve veće grupe: a) lepezasti strugači i b) trapezoidni strugači.

a) Lepezasti strugači najčešće imaju oblik kružnog segmenta ili nepravilne elipse (T. I, 23, 29, 30; T. II, 51, 62, 65). Najstariji strugači ovog tipa, koji se prvi put sreću već u sloju između ▽ 10 i ▽ 9,0 m, retuširani su samo na lučnom delu (T. I, 7, 8), dok kasnije na većim strugačima između kote 7, 5–6,5 m retuš pokriva sve strane obuhvatajući čak i baznu sa bulbusom perkusije (T. II, 41, 42, 51). Ovaj tip strugača zadržava se do kraja upotrebe opsidijana u Vinči.

b) Trapezoidni strugači imaju u stvari oblik vrlo kratkog pravog noža kod koga je pravo zasečen vrh pretvoren pomoću retuša u široki strugač. Bazna strana je često tako kratka, da strugač ima oblik trougla, ili je u nekim slučajevima jednaka s širinom retuširanog vrha tako da strugač dobija pravougaoni oblik (T. II, 58). Ovaj tip strugača pojavljuje se nešto kasnije, istovremeno sa opsidijanskim noževima b-grupe, tj. između ▽ 9,0–8,0 m, a isčezava oko ▽ 4,5 m.

Posebnu grupu predstavljali bi šiljasti grebači, koji iako malih dimenzija imaju snažan kljunasti vrh, dobro retuširani sa svih strana (T. I, 21). Prvi put se pojavljuju na ▽ 8,5 m i do kraja upotrebe opsidijana u Vinči zadržavaju nepromenjeni oblik.

Ovim pregledom iscrpljeni su u glavnom svi oblici u kojima se javljaju opsidijanska sečiva u Vinči, mada su poznate izvesne hibridne forme koje nisu mogle da ovde budu detaljno opisane. Jedan značajan izuzetak predstavlja fragmentovano sečivo nađeno na ▽ 9,2 m od kojeg je sačuvan samo donji deo (T. I, 6). Po svom krupnom retušu, obliku i glatkoj lednoj strani sa jasno izraženim bulbusom, ovaj oblik potseća na artefakte paleolitske industrije.

⁹ M. M. Vasić P. V. II, T. C. II, 367 a, b.

Na kraju važno je još napomenuti da su na dubinama između ∇ 9,5 i ∇ 4,0 m nalazeni veći i manji nukleusi opsidijana, što jasno pokazuje da je opsidijan donošen u Vinču kao sirovina od koje su na samom lokalitetu pravljeni oruđa i oružja.

II. Oruđe i oružje od kremenca. — Pregled ove grupe izrađen je na osnovu 1748 kotiranih objekata od kremenca nađenih u Vinči prilikom iskopavanja od 1929-34 godine. Da je kremen bio upotrebljavan u Vinči već od početka naselja pokazuju nalazi u zemunicama W, B i A (T. III, 1—6). U sloju zemunica i prvobitnog humusa kremenca oruđe i oružje je sporadično nalazeno, (4,0 %). Tek između ∇ 8,0—9,0 m, u vreme naselja sa nadzemnim kućama, broj kremenog materijala raste (22,1 %) ali procvat kremenca industrije u Vinči pada tek posle opadanja opsidijanske industrije između ∇ 6,0—7,0 m (31,4 %). Od ∇ 4,0 m počinje nagla stagnacija i kremen se javlja vrlo retko (0,6 %) i potpuno isčezava na dubini oko ∇ 2,0 m (grafikon 1).

Oblici kremenog oruđa i oružja gotovo su istovetni s formama opsidijanskih sečiva što ukazuje na sličnost upotrebe. Javlja se samo nekoliko novih oblika. Mogu da se razlikuju tri osnovne grupe oblika sa varijantama unutar njih: 1. noževi, 2. strugači i 3. šiljati grebači.

1. Noževi se javljaju uglavnom kao kod opsidijanske industrije u dva oblika: a) pravi noževi i b) krivi noževi.

a) Pravi noževi predstavljaju najomiljeniji oblik u kremenom industriji. Njihova najranija pojava pada u doba zemunica W i A (T. III, 5—6), a kasnije ostaju u upotrebi sve do kote 2,0 m. Već na primercima iz zemunica javlja se retuš na jednoj ili obadve sečice (T. III, 5, 6). Njihov oblik ostaje nepromenjen za čitavo vreme upotrebe u Vinči, ali je važno napomenuti da njihove dimenzije rastu posle ∇ 8,0 m (do 7 ili 8 cm) a retuš postaje izrazitiji i krupniji (T. V, 50, 51).

b) Krivi noževi od kremenca za razliku od opsidijanskih javljaju se u dve varijante. Prva je jednaka sa opsidijanskim krivim noževima s šiljatim vrhom (T. IV, 26) dok se druga varijanta odlikuje širokim sečivima i kratkim povijenim vrhom u obliku kljuna. Sečiva su redovno retuširana (T. IV, 51). Krivi noževi prve varijante manjih su dimenzija i imaju fine izdužene, uzane oblike tako da širina noža iznosi svega 3—4 mm. Najstariji primerak noževa ovog tipa potiče sa ∇ 8,7 m, dok je najmlađi nađen na ∇ 3,5 m. Druga varijanta krivih noževa javlja se nešto kasnije, između ∇ 8,7 m, i od početka ima krupan retuš na sečivima. Posle ∇ 5,0 m na njima se zapaža izvesno opadanje koje se manifestuje u sve redem i primitivnijem retušu.

2. Strugači. — I u kremenom industriji strugači lepezastog i trapezoidnog oblika predstavljaju dve osnovne forme strugača, ali su one sada mnogo češće kombinovane s drugim oblicima, pokazuju veći broj prelaznih tipova, tako da ih je gotovo nemoguće u jednom pregledu potpuno obuhvatiti ili sistematizovati.

a) Lepezasti strugači predstavljaju najstarije oblike. Javlja se već u vreme zemunica W i B i to u najprimitivnijim oblicima, bez tragova retuša (T. III, 1, 2). Međutim već na dubini ∇ 9,2 m ovaj tip strugača razvija potpuni lepezasti oblik sa retuširanom lučnom sečicom (T. III, 10). Između ∇ 7,0—6,0 m ovaj tip strugača dobija gotovo okrugao ili elipsoidan oblik (T. V, 36, 48; T. VI, 59). Na starijim primercima retuš pokriva samo ivicu sečiva dok kasnije, od ∇ 5,0 m, retuš postaje krupan tako da obuhvata čitavu površinu strugača (T. VI,

59). Interesantno je da se ovaj tip strugača u najmlađoj fazi na dubinama između $\nabla 5,0$ i $\nabla 2,0$ m vraća na stare oblike poznate iz zemunica W i B (T. VI, 71, 72).

b) Trapezoidni strugači pored svog osnovnog oblika javljaju se i u pravougaonim, kvadratnim i poligonalnim formama (T. III, 11; T. IV, 35; T. V, 38, 44, 45; T. VI, 60, 73). Ovaj tip strugača upotrebljavan je u najstarijem naselju Vinče što pokazuje jedan primerak s $\nabla 9,2$ m (T. III, 11). Najmlađi primerak je nađen na $\nabla 2,7$ m (4,5). Doba njihovog cvetanja pada između $\nabla 7,0$ i $\nabla 6,0$ m. Značajno je da se ovaj tip strugača u Vinči javlja kombinovan s pravim nožem i šiljatim grebačom. Sa $\nabla 8,5$ m potiče najstariji primerak strugača kombinovanog s šiljatim grebačom (T. III, 13, 14), a na dubini $\nabla 8,9$ m javljaju se prvi put pravi noževi kod kojih je vrh retuširan i prilagođen kao strugač (T. IV, 16). Ali najlepši primerci i najveći broj noževa-strugača potiče iz sloja između $\nabla 7,0$ i $\nabla 6,0$ m (T. IV, 33).

3. Šiljati grebači se relativno retko nalaze među kremenim materijalom iz Vinče, ali se zato ističu kvalitetom jer se na njihovim vrhovima nalazi naj-savršeniji retuš poznat u okviru vinčanskog oruđa i oružja dobijenog tehnikom okresivanja (T. III, 3; T. IV, 19, 27; T. VI, 62). Iz zemunice A potiče najstariji primerak s potpuno retuširanim vrhom (T. III, 3). Od $\nabla 8,5$ m retuš nije ograničen samo na vrh već pokriva sve ivice grebača (T. IV, 19). Između $\nabla 5,0$ i $\nabla 4,0$ m retuš se ponovo povlači na vrh (T. VI, 62), a na dubini oko $\nabla 4,0$ m ovaj tip isčezava.

Inventar kremenog oruđa i oružja Vinče raspolaže izvesnim specifičnim oblicima koje ne srećemo u industriji opsidijana, u prvom redu znatnim brojem manjih i većih listolikih, fino retuširanih sečiva koja su možda služila kao vrhovi za strele ili koplja.

Vrhove za strele možda pretstavlja jedan specijalni oblik kremenih sečiva koji se u Vinči javlja između kote $\nabla 8,5$ m i $\nabla 4,5$ m (T. IV, 20, 28; T. V, 49; T. VI, 64). Ova listolika sečiva, dugačka prosečno oko 3 cm, retuširana su finim sitnim retušom duž čitavog obima sečice. Bazni deo se na nekim primercima produžava u kratku dršku (T. IV, 28). Najlepši primerci potiču između $\nabla 8,5$ i $\nabla 6,0$ m (T. IV, 20; T. V, 49). Posebnu grupu čine sečiva listolikog ili trougaonog oblika čija je namena nejasna. Njihove dimenzije se kreću od 3,5–5 cm. Bočne ivice i vrh doterani su grubim širokim retušom (T. IV, 21, 22; T. V, 37, 46, 47). Njihova najranija pojava pada na dubini $\nabla 7,5$ m ali je ovaj oblik naročito čest oko $\nabla 6,0$ m.

Kremeni nukleusi nalaženi su u svim dubinama od 10,0–2,0 m.

III. Oruđe i oružje izrađeno od kamena. Ova grupa objekata u Vinči, izrađivana od različitih vrsta sedimentnih i eruptivnih stena,¹⁰ pretstavlja svakako najznačajniju, iako ne i najmnogobrojniju vrstu oruđa i oružja Vinče. Njihova upotreba traje od osnivanja pa do kraja naselja u Vinči. Sve promene koje su u vezi s njima nastale tokom ovog dugog vremenskog perioda, ne odigravaju se unutar pojedinih tipova, već u njihovim kvantitativnim odnosima i trajanju u okviru vinčanske stratigrafije. U sloju zemunica broj kamenog oruđa i oružja

¹⁰ Sve stene za izradu kamenog oruđa i oružja u Vinči, po mišljenju Dr. Koste Petkovića, nalaze se, sem nefrita, na Avali i njenoj okolini (vidi M. M. Vasić, Jonska kolonija Vinča, str. 200). Oko 90 % kamenog oruđa i oružja Vinče izrađeno je od mekih škriljastih i krečnjačkih stena, dok svega oko 10 % otpada na druge vrste tvrdih stena: nefrita, gabra, granita. Od vulkanskih stena izrađivane su redovno bušene sekire koje se javljaju iznad 4. om. Jedini izuzetak pretstavlja sekira nađena na 9,2 (T. VII, 2).

je relativno mali (0,9 %). Zatim njihov kvantitet postepeno raste, na dubinama između ∇ 7,0 i ∇ 6,0 m kulminira (31,9 %), a onda postepeno opada, naročito posle 4,0 m tako da ukupan procenat od ove kote do površine iznosi svega 6,8 % (Grafikon 1 i 2).

Između 545 kotirana komada kamenih oruđa i oružja koji se danas nalaze u Arheološkoj zbirci Univerziteta moguće je izdvojiti nekoliko osnovnih tipova.

Tip A. — Ovom tipu pripadaju tzv. sekire u obliku obućarskog kalupa u užem smislu reči. Glavne odlike ovog tipa su ravna osnovica i lučno visoko povijeni bokovi koji se na leđnoj strani gotovo okomito sukobljavaju tako da poprečni presek ima oblik trougla sa zaobljenim temenom. Visina poprečnog preseka je jednaka širini osnovice ili je veća od nje. Bočne strane se od sredine međusobno približavaju tako da na jednom kraju grade usku sečicu a na drugom, zajedno sa leđnom stranom koja se okomito spušta, obrazuju tup temeni deo sekire.¹¹ Dimenzije ovog tipa se kreću između 15—50 cm (T. XXV A).

Tip B. — Okarakterisan je ravnom osnovicom čiji se oblik približava trouglu ili izduženom trapezu sa sečicom na široj strani. To su tzv. jezičaste sekire. Ovde se moraju da razlikuju dve varijante: u prvoj — B₁ — bočne strane se od temena razilaze i obrazuju široku lučnu sečicu, dok je kod druge varijante — B₂ — teme ravno zasečeno tako da bočne strane teku gotovo paralelno i grade više pravolinisku sečicu, jednaku po širini sa poprečnim presekom. Dimenzije su od 8—20 cm (T. XXV, B₁, B₂).

Tip C. — Ovaj tip javlja se gotovo u pravilnim geometrijskim formama u obliku paralelopipeda sa zaobljenim ivicama (varijanta C₁) ili valjka presečenog po uzdužnoj osi (varijanta C₂).¹² Dimenzije: 10—25 cm.

Tip D. — Odlikuje se malim dimenzijama i pravoliniskom ukošenom sečicom. Razlikuju se dve varijante: D₁ u obliku trapeza i D₂ u obliku trougla (T. XXV, D₁; T. XXVI, D₂).¹³ Dimenzije: 4—8 cm.

Tip E. — Ovaj tip čine kamena oruđa koja su zbog svojih finih sečiva i malih dimenzija služila verovatno kao dleta. Razlikuju se dve varijante: E₁ su uska dleta koja se svojim oblicima vezuju za tip A, i E₂ — široka dleta koja svojom lepezastom sečicom potsećaju na B tip. Dimenzije: 4—12 cm (T. XXVI, E₁, E₂).

Tip F. — Obuhvata jednu vrstu klinastih sekira sa ukošenim i visokim bočnim stranama koje se pri vrhu međusobno seku tako da je dobijena sečica vertikalna. Osnovica i leđna površina su ravne i međusobno više ili manje paralelne. Dimenzije: 12—20 cm (T. XXVI, F).

Tip G. — Oruđe i oružje ovog tipa okarakterisano je otvorom za držalje. Unutar vrlo raznovrsnih formi mogu se izdvojiti dva osnovna oblika: sekire-čekići (varijanta G₁) i bojne sekire (varijanta G₂). Dimenzije: 8—20 cm.

¹¹ Ovaj tip se najčešće sreće u srednjeevropskim zemljoradničkim kulturama, dok je na jugu i u Egejskoj oblasti relativno retka pojava (up. O. Menghin, op. cit., str. 377—378). Za razliku od srednjeevropskih kalupastih sekira ovaj tip u Vinči nije nikad bušen.

¹² Isti oblici pojavljuju se u Tesaliji na lokalitetu Tsangli i Wace i Tompson ih smatraju za jednu vrstu tučkova (Wace-Tompson, Prehistoric Thessaly, Cambridge, 1912, str. 121, fig. 67 a), ali su poznati i iz Makedonije (up. W. A. Hertley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1959, fig. 6 m, str. 138).

¹³ Tipološki ovom obliku odgovaraju sekire tipa ∇ po Tsountas-ovoj podeli sekira u Sesclu i Dimini (Tsountas, Προϊστορικά ακροπόλεις Διμηθιον και Σέσκλη, Αθήναις 1908, str. 309—314).

Tip H. — Najvažnija osobina ovog tipa je da sečica leži u osovini uzdužnog preseka koji deli sekiru na dve simetrične polovine.¹⁴ Kod jedne varijante ovog tipa (H₁) poprečni presek ima oblik pravougaonika sa lučno povijenim dužim stranama, a kod druge varijante (H₂) poprečni presek ima oblik elipse. Dimentzije: 10—15 cm (T. XXVI, H₁, H₂).

Svi ovde izdvojeni tipovi imaju svoje određeno mesto u okviru vinčanske stratigrafije. Tako se najstariji primerak sekire tipa A pojavljuje na 9,2 m. (T. VII, 2) dok je najmlađi primerak nađen na 2,5 m. U univerzitetskoj zbirci se nalazi 61 komad sekira ovog tipa (11,6 %). Među njima ima manjih sekira koje se približavaju dletima tipa E ali i masivnih primeraka koji dostižu dužinu do 50 cm, a javljaju se naročito često između ∇ 7,6 i ∇ 4,0 m. (T. XI, 44; T. XX, 145; XXI, 161).

Sekire tipa B su najmnogobrojnije zastupljene u inventaru uglaćanog kamenog oruđa i oružja Vinče (64,6 %). Varijanta B₁ javlja se već u vreme prvog naselja sa zemunicama u Vinči (T. VII, 1) i zadržava se u upotrebi bez ikakvih promena oblika do ∇ 2,5 (4,1) m. (T. XXXIII, 176). Najčešće se pojavljuje između ∇ 7,0 i ∇ 6,0 m. Linija sečice na sekirama ovog tipa može biti više pravolinjska (T. X, 57) ili lučno povijena (T. XX, 144). Između ∇ 7,0 i ∇ 5,0 m često je na sekirama ovog tipa prelaz između bočnih strana u leđnu površinu oštar, tako da je poprečni presek u obliku pravougaonika. Varijanta B₂ najranije se sreće na ∇ 9,1 m (T. VII, 4) a najmlađi primerak nađen je na ∇ 2,2 m (T. XXI, 165). Unutar ovih hronoloških granica ne pokazuju se na sekirama ovog tipa nikakve promene. Za njih je karakteristično da su posle oštećenja temenog dela skraćivane tako da je mesto naknadnog preseka postajalo novo teme sekire (T. XV, 87).

Kameno oruđe tipa C bilo je u kratkotrajnijoj upotrebi od predhodna dva tipa. Zastupljeno je sa 50 primeraka (9,5 %). Prva varijanta ovog tipa (C₁) javlja se na dubinama između ∇ 8,9 i ∇ 4,8 m (T. VII, 14; T. XVI, 108) a druga (C₂) između ∇ 8,5 i ∇ 5,1 m (T. VII, 7; T. XVII, 115). Oblici se ne menjaju u odnosu na dubine, ali se zapaža da dimenzije ovog tipa oruđa kulminiraju između ∇ 7,5 i ∇ 6,0 m.

Male sekire tipa D malobrojne su (svega 5,2 %) i gotovo su sve izvanvredno uglaćane i u celosti sačuvane. Trapezoidne sekire tipa D₁ pojavljuju se između ∇ 7,8 i ∇ 4,9 m (T. XI, 59; T. XIV, 77, 78; T. XXI, 156), dok trougaone sekire tipa D₂ karakterišu vinčanski sloj između ∇ 7,4 i ∇ 4,6 m (T. X, 54, 55; T. XXI, 159).

Dleta tipa E₁ nađena su u sloju između ∇ 8,4 i ∇ 5,7 m (T. VIII, 16, 19; T. IX, 21; T. XIX, 129, 130), dok se varijanta E₂ pojavljuje na dubinama između ∇ 8,4 (8,9) m i ∇ 4,4 m (T. VIII, 15; T. IX, 22; T. XI, 41; T. XIV, 79). Obe varijante su zatupljene samo malim brojem primeraka (2,8 %).

Klinaste sekire tipa F najređe se sreću u inventaru kamenog oruđa i oružja Vinče (2,5 %). Međutim pojava ovog tipa na ∇ 8,15 m (T. VIII, 15) vrlo je značajna jer se kasnije, izgleda, ovaj oblik sve većim izduživanjem bočnih strana pretvorio u novu formu sekire na kojoj se prvi put pojavljuje otvor za držalje (T. XV, 85) da bi najzad prerastao u pravu bojnu sekiru sa razvraćenim vrhom. (T. XX, 146). Najmlađi primerak tipa F potiče s ∇ 2,7 (4,5) m.

Najranija pojava sekira G-tipa pada između ∇ 7,0 i ∇ 6,0 m (T. XV, 85; T. XIX, 128). One su još vrlo retke na dubinama između ∇ 6,0 i ∇ 4,0 m (T. XX, 146, 147, 148) ali se posle ∇ 4,0 m redovno pojavljuju (T. XXII, 165, 166, 167, 168,

¹⁴ Ovaj tip sekira karakterističan je za zapadnu Evropu, ali je poznat i u Seslo-kulturi (tip A po Tsountas-ovoj podeli — up. O. Menghin op. cit., str. 355).

171; T. XXIII, 172—174, 178—180; T. XXIV, 181, 182, 184) Varijanta G₁ je nešto kratkotrajnija pošto nestaje već na ∇ 2,0 m, dok se sekire tipa G₂ zadržavaju u upotrebi sve do kraja naselja u Vinči.

Perforiranje sekira u Vinči od ∇ 6,9 m vršeno je pomoću šupljeg, cilindričnog instrumenta, što pokazuje jedan nedovršeni primerak (T. XV, 85) i veliki broj kamenih valjkastih opiljaka koji odgovaraju dimenzijama otvora na sekirama nađeni na različitim dubinama kulturnog sloja u Vinči. Međutim tehnika bušenja je poznata već u vreme sloja zemunica, što dokazuje jedan diskoidni kameni predmet nađen u zemunici M. Za razliku od jednosmernog bušenja na sekirama, ovde je bušenje izvedeno sa obe strane tako da je presek bušotine u obliku dvojnog konusa.¹⁵ Sličan predmet, sa istom tehnikom bušenja nađen je na 8,5 m (T. XXVII, A, B).

Što se tiče sekira tipa H njihova pojava u Vinči je sasvim izuzetna. Varijanta H₁ javlja se samo sa tri primerka između ∇ 7,5 i ∇ 6,9 m (T. XI, 45) dok je varijanta H₂ zastupljena u dva primerka nađena na dubini ∇ 6,1 i ∇ 5,1 m (T. XVIII, 120).

Izdvojenu grupu kamenog oruđa iz Vinče čine tzv. buzdovani bikoničnog oblika, probušeni kroz sredinu. U Arheološkoj zbirci Univerziteta nalaze se samo tri primerka i to dva izrađena od mramora nađena na ∇ 7,1 m i ∇ 6,2 m (T. XV, 85, 86) i jedan od granita sa ∇ 0,9 m (T. XXIV, 185).

Najzad inventar kamenog oruđa i oružja Vinče iscrpljuje se s tri velika široka noža izrađena od jedne vrste lakog belog krečnjačkog materijala. Sva tri primerka su ograničena na vinčanski sloj između ∇ 4,0 i ∇ 5,0 m (T. XXI, 164; XXII, 169).

Kao izuzetna pojava unutar vinčinog materijala ove vrste može da se uzme nalaz minijaturne sekire na dubini od ∇ 8,4 m (T. VIII, 12), koji je do sada jedinstven. Takođe je nađen veći broj grubo okresanog kamenog oruđa, koje pokazuje već poznate oblike uglačanog oruđa i verovatno predstavlja pripremni stadijum za dalju obradu. (T. VII, 5, 6; T. XI, 42, 45; XII, 61).

Sasvim posebnu grupu među kamenim materijalom iz Vinče čine diskoidni ili prstenasti predmeti koji bi možda izlazili iz okvira oruđa i oružja u užem smislu reči. Ti prstenasti kameni kolotovi različitih dimenzija, čija je upotreba do danas ostala nejasna,¹⁶ pojavljuju se u Vinči ili u vidu širokih diskoidnih kolotova (T. XXVII, A, B) ili u obliku prstena s prečnikom različitih dužina (T. XVII, 1—9). Diskoidni predmeti nađeni su u zemunici M i na ∇ 8,5 m, dok se prstenasti kolotovi nalaze isključivo na dubinama između ∇ 9,0 i ∇ 4,9 m.¹⁷

Pregled kamenog oruđa i oružja iz Arheološke zbirke Univerziteta pokazuje da ova vrsta materijala iz Vinče nije uniformna kako se to obično misli, već da pokazuje značajan broj tipova unutar kojih nema većih promena ali čiji su međusobni brojni odnosi izvanredno interesantni u okvirima stratigrafske lestvice Vinče koja određuje i vreme njihove najranije pojave, intenzivne upotrebe i konačnog nestanka (grafikon 1, 2). Na osnovu statističkog pregleda oruđa i oružja Vinče, po materijalu i tipovima, a na osnovu strati-

¹⁵ Slična tehnika bušenja poznata je na Kritu (up. A. Evans, *Palas of Minos*, I, London 1921, fig. 15 a, 6) i u srednjoj Evropi (O. Menghin, op. cit., str. 553).

¹⁶ Up. J. Déchlette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine I*, Paris 1908, str. 520—522 i tu citiranu literaturu.

¹⁷ Slični objekti su nađeni u handkeramičkim kulturama srednje Evrope (up. O. Menghin, op. cit., str. 379) i G. Childe ih smatra karakterističnim za svoj period Danubian I (op. cit., str. 40).

grafije, može da se dođe do izvesnih zaključaka. Prvim stanovnicima Vinče u vreme sloja prvobitnog humusa i zemunica bile su poznate sve glavne vrste materijala za izradu kamenog oruđa i oružja ali njihova upotreba u to doba bila je još sporadična, a obrada neprecizna i uprošćena. Međutim već u narednom sloju sa zgradama pravougaonih osnova između $\nabla 9,0$ i $\nabla 8,0$ m opaža se iznenadni porast opsidijanskih sečiva (54,9 %) koji je praćen i znatnim zamahom kremene industrije (22,1 %) i sve većim porastom oruđa i oružja od kamena koje kulminira zajedno sa kremenom tek u vreme opšte stagnacije opsidijanske industrije između $\nabla 7,0$ i $\nabla 6,0$ m (51,9 %). Posle $\nabla 6,0$ m broj kamenih sekira i opsidijanskih sečiva stalno opada. Jedino kremen zadržava svoju staru ulogu, ali oko $\nabla 4,0$ m broj svih vrsta oruđa i oružja svodi se na minimum koji jasno pokazuje da je ova vrsta materijala izgubila predjašnje značajno mesto u životu stanovnika Vinče. Kako su ovi predmeti glavna i jedina sredstva proizvodnje, njihova kvantitativna i kvalitativna promena oko $\nabla 4,0$ m, koja je već ranije pripremljena opadanjem posle procvata kamene industrije između $\nabla 8,0$ i $\nabla 6,0$ m, navodi na pretpostavku o izvesnim korenitim izmenama u proizvodnim odnosima, a samim tim i u kulturi Vinče, što bi, naravno, trebalo da potvrdi i ostali arheološki materijal sa ovog lokaliteta.

Oruđe i oružje od opsidijana

TABLE I. — 1. zemunica M. 1,8—1,5 cm; 2. zem. M. 1,6 cm; 3. zem. M. 2 cm; 4. zem. M. 0,7 cm; 5. zem. M. 2 cm.
 $\nabla 9$ —10 m; 6. $\nabla 9,2$ m 4,5—3,5 cm; 7. $\nabla 9,1$ m 2—2,5 cm; 8. $\nabla 9,0$ m 2—1,5 cm; 9. $\nabla 9,1$ m 1,5 cm; 10. $\nabla 9,2$ m 3,5 cm; 11. $\nabla 9,3$ m 3 cm; 12. $\nabla 9,0$ m 2 cm; 13. $\nabla 9,3$ m 2,5 cm; 14. $\nabla 9,0$ m 2 cm; 15. $\nabla 9,0$ m 1,5 cm.
 $\nabla 8$ —9 m; 16. $\nabla 8,5$ m 3,5—2,5 cm; 17. $\nabla 8,5$ m 6 cm; 18. $\nabla 8,5$ m 4 cm; 19. $\nabla 8,5$ m 4 cm; 20. $\nabla 8,5$ m 3,5 cm; 21. $\nabla 8,4$ m 2,2 cm; 22. $\nabla 8,3$ m 1,2—1,5 cm; 23. $\nabla 8,5$ m 2—1,5 cm; 24. $\nabla 8,4$ m 3,5 cm; 25. $\nabla 8,4$ m 2,5—1,2 cm; 26. $\nabla 8,5$ m 3 cm; 27. $\nabla 8,7$ m 2,5 cm; 28. $\nabla 8,9$ m 2 cm.
 $\nabla 7$ —8 m; 29. $\nabla 8,0$ m 3,5—2,5 cm; 30. $\nabla 8,0$ m 3—2,5 cm; 31. $\nabla 8,0$ m 3,5—2 cm; 32. $\nabla 8,0$ m 4 cm; 33. $\nabla 7,7$ m 2,5 cm; 34. $\nabla 8,0$ m 3 cm; 35. $\nabla 7,7$ m 2,2 cm; 36. $\nabla 7,7$ m 1,5 cm; 37. $\nabla 7,8$ m 3 cm; 38. $\nabla 8,0$ m 2 cm; 39. $\nabla 7,8$ m 1,5 cm; 40. $\nabla 7,7$ m 2 cm.

TABLE II. — $\nabla 7$ —6 m; 41. $\nabla 6,6$ m 3—1,6 cm; 42. $\nabla 6,1$ (7,8) m 4—2,5 cm; 43. $\nabla 6,4$ m 2,2—1,4 cm; 44. $\nabla 6,7$ m 2,5 cm; 45. $\nabla 6,1$ (7,8) m 2,5 cm; 46. $\nabla 7,0$ m 3,2 cm; 47. $\nabla 6,6$ m 1,8 cm; 48. $\nabla 6,5$ m 3 cm; 49. $\nabla 6,5$ m 3 cm.
 $\nabla 6$ —5 m; 50. $\nabla 6,0$ m 3 cm; 51. $\nabla 5,5$ m 2—2 cm; 52. $\nabla 5,8$ m 1,8 cm; 53. $\nabla 5,5$ m 2,2 cm; 54. $\nabla 5,1$ m 2 cm; 55. $\nabla 5,1$ m 2 cm.
 $\nabla 5$ —4 m; 56. $\nabla 4,1$ m 2,2 cm; 57. $\nabla 4,9$ m 2,5—1,8 cm; 58. $\nabla 5,0$ m 1,5—2 cm; 59. $\nabla 4,8$ m 1,2—1,3 cm; 60. $\nabla 4,1$ m 2,5 cm; 61. $\nabla 5,0$ m 2 cm.
 $\nabla 4$ —3 m; 62. $\nabla 4,0$ m 3—2 cm; 63. $\nabla 4,0$ m 3—2,5 cm; 64. $\nabla 4,0$ m 2,5 cm; 65. $\nabla 4,0$ m 3 cm; 66. $\nabla 4,0$ m 3 cm; 67. $\nabla 4,0$ m 2 cm; 68. $\nabla 4,0$ m 2 cm; 69. $\nabla 4,0$ m 1,8 cm; 70. $\nabla 4,0$ m 1,5 cm.

Oruđe i oružje od kremena

TABLE III. — 1. zemunica W. 4—2,5 cm; 2. zem. B. 3,5—2 cm; 3. zem. A. 2,5 cm; 4. zem. W. 4,5 cm; 5. zem. A. 3 cm; 6. zem. W. 3 cm.
 $\nabla 9$ —10 m; 7. $\nabla 9,2$ m 3,5 cm; 8. $\nabla 9,1$ m 4 cm; 9. $\nabla 9,2$ m 3—5 cm; 10. $\nabla 9,2$ m 3,5—5 cm; 11. $\nabla 9,2$ m 3—2 cm.
 $\nabla 8$ —9 m; 12. $\nabla 8,9$ m 2,5—2,5 cm; 13. $\nabla 8,5$ m 4—5 cm; 14. $\nabla 8,5$ m 4—2,5 cm.

T A B L A I V. — 15. ▽ 8,6 m 7 cm; 16. ▽ 8,9 m 6 cm; 17. ▽ 8,7 m 4,5 cm; 18. ▽ 8,4 m 2,5 cm; 19. ▽ 8,5 m 5 cm; 20. ▽ 8,5 m 5 cm.

▽ 7—8 m; 21. ▽ 7,5 m 3,5—2 cm; 22. ▽ 7,8 m 3—2,5 cm; 23. ▽ 7,4 m 2,5—2,5 cm; 24. ▽ 7,5 m 5,5 cm; 25. ▽ 7,1 m 4 cm; 26. ▽ 7,5 m 5 cm; 27. ▽ 7,7 m 5 cm; 28. ▽ 7,6 m 5 cm.

▽ 6—7 m; 29. ▽ 6,2 m 5 cm; 30. ▽ 6,6 m 6,5 cm; 31. ▽ 6,6 m 5 cm; 32. ▽ 6,2 m 6 cm; 33. ▽ 6,6 m 5—2 cm; 34. ▽ 6,7 m 5 cm; 35. ▽ 6,9 m 2 cm.

T A B L A V. — 36. ▽ 6,6 m 4—2,5 cm; 37. ▽ 6,2 m 3,5—2 cm; 38. ▽ 6,7 m 3—2 cm 39. ▽ 6,6 m 4 cm.

▽ 5—6 m; 40. ▽ 5,1 m 7 cm; 41. ▽ 6,0 m 6 cm; 42. ▽ 6,0 m 4,5 cm; 43. ▽ 5,1 m 4 cm; 44. ▽ 6,0 m 2—1,5 cm; 45. ▽ 6,0 m 2,5—1,5 cm; 46. ▽ 6,0 m 6—4 cm; 47. ▽ 6,0 m 6—3 cm; 48. ▽ 6,0 m 2,7—2,5 cm; 49. ▽ 6,0 m 5—1,5 cm.

▽ 4—5 m; 50. ▽ 4,2 m 6—2 cm; 51. ▽ 4,6 m 4,5—2 cm; 52. ▽ 4,2 m 5,5 cm; 53. ▽ 4,7 m 5 cm; 54. ▽ 4,5 m 5,5 cm.

T A B L A V I. — 55. ▽ 4,2 m 4,5—3 cm; 56. ▽ 4,2 m 5—2,5 cm; 57. ▽ 4,7 m 5—2,5 cm; 58. ▽ 4,2 m 3,5 cm; 59. ▽ 4,6 m 2—1,8 cm; 60. ▽ 4,7 m 2,5—1,8 cm; 61. ▽ 4,9 m 5,4 cm; 62. ▽ 4,7 m 3,5 cm; 63. ▽ 4,2 m 5,5 cm; 64. ▽ 4,9 m 5—1,5 cm.

▽ 5—4 m; 65. ▽ 4,0 m 5—2,8 cm; 66. ▽ 4,0 m 5 cm; 67. ▽ 4,0 m 5 cm; 68. ▽ 4,0 m 4 cm; 69. ▽ 4,0 m 2—2 cm; 70. ▽ 4,0 m 5 cm.

▽ 2—5 m; 71. ▽ 2,9 m 3,5—5 cm; 72. ▽ 2,8 m 3,5—3 cm; 73. ▽ 2,7—4,5 m 3,5 cm.

Oruđe i oružje od kamena

T A B L A V I I. — 1. zemunica M. 5—3,5 cm.

▽ 9—10 m; 2. ▽ 9,2 m 6,5—2,5 cm; 3. ▽ 9,1 m 6—3,5 cm; 4. ▽ 9,1 m 8,5—3,5 cm. 5. ▽ 8,4 m 10,5—5,5 cm; 6. ▽ 8,5 m 8,5—5,7 cm; 7. ▽ 8,5 m 8—3,5 cm; 8. ▽ 8,4 m 7—3,8 cm; 9. ▽ 8,4 m 8—4 cm.

T A B L A V I I I. — 10. ▽ 8,5 m 6,5—4,5 cm; 11. ▽ 8,5 m 6—3,5 cm; 12. ▽ 8,4 m 1,6—1,3 cm; 13. ▽ 8,4 m 6—3,5 cm; 14. ▽ 8,8 m 8—3 cm; 15. ▽ 8,15 m 5—3 cm; 16. ▽ 8,4 m 2—1,3 cm; 17. ▽ 9,0 m 5 cm; 18. ▽ 3,1 m 6 cm; 19. ▽ 8,15 m 5 cm; 20. ▽ 9,0 m 2 cm.

T A B L A I X. — 21. ▽ 9,4 m 12—3 cm; 22. ▽ 8,2 m 9,5—3 cm; 23. ▽ 8,1 m 9—4,5 cm. ▽ 7—8 m; 24. ▽ 7,7 m 7—3,7 cm; 25. ▽ 7,7 m 7—3 cm; 26. ▽ 7,6 m 8,5—4 cm; 27. ▽ 7,1 m 9,5—3,2 cm; 28. ▽ 7,5 m 7,5—4 cm; 29. ▽ 7,4 m 8—3,5 cm.

T A B L A X. — 30. ▽ 7,1 m 8—3 cm; 31. ▽ 7,9 m 6—2,7 cm; 32. ▽ 8,0 m 6,5—3 cm; 33. ▽ 7,4 m 6—3 cm; 34. ▽ 7,4 m 6,6—4 cm; 35. ▽ 7,5 m 5,5—2,5 cm; 36. ▽ 7,5 m 5—3,5 cm; 37. ▽ 7,2 m 5,5—4 cm; 38. ▽ 7,8 m 6—3,5 cm.

T A B L A X I. — 39. ▽ 7,8 m 6,5—3 cm; 40. ▽ 7,1 m 4,5—2 cm; 41. ▽ 7,5 m 5,5—1,5 cm; 42. ▽ 8,0 m 10—2,5 cm; 43. ▽ 7,5 m 8,5—3 cm; 44. ▽ 7,6 m 8,5—3,5 cm; 45. ▽ 7,3 m 7—5,6 cm; 46. ▽ 8,75 m 9,5—4 cm.

T A B L A X I I. — 47. ▽ 7,5 m 7—4 cm; 48. ▽ 7,5 m 5—3,5 cm; 49. ▽ 7,4 m 4—4 cm; 50. ▽ 7,7 m 9 cm; 51. ▽ 7,5 m 3,5—4 cm; 52. ▽ 7,0 m 7—4 cm; 53. ▽ 7,1 m 4,5—4 cm; 54. ▽ 8,0 m 4,5—4,5 cm; 55. ▽ 7,5 m 4—3 cm; 56. ▽ 7,1 m 9,5—2,5 cm; 57. ▽ 7,0 m 6,5—4 cm; 58. ▽ 7,4 m 4—2,5 cm; 59. ▽ 7,8 m 6,5—2 cm; 60. ▽ 7,6 m 7—2,5 cm. ▽ 6—7 m; 61. ▽ 6,9 m 16—2,2 cm; 62. ▽ 6,4 m 10,5—3 cm.

T A B L A X I I I. — 63. ▽ 6,4 m 14—5,5 cm; 64. ▽ 6,9 m 11—4,5 cm; 65. ▽ 6,0 m 11—3,5 cm; 66. ▽ 6,4 m 8,5—3,6 cm; 67. ▽ 6,6 m 11—3,3 cm; 68. ▽ 6,4 m 8—3,5 cm; 69. ▽ 7,0 m 7—4 cm; 70. ▽ 6,6 m 9,2—4,5 cm.

T A B L A X I V. — 71. ▽ 6,5 m 10,5—4,5 cm; 72. ▽ 6,9 m 7—4 cm; 73. ▽ 6,5 m 5—3 cm; 74. ▽ 6,7 m 6,5—4,5 cm; 75. ▽ 6,8 m 7,5—3,5 cm; 76. ▽ 6,5 m 6,6—3 cm; 77. ▽ 7,0 m 6,5—3,5 cm; 78. ▽ 6,5 m 4—3 cm; 79. ▽ 6,2 m 5—1,5 cm.

T A B L A X V. — 80. ▽ 6,9 m 10—2 cm; 81. ▽ 7,0 (8,8) m 9,5—3 cm; 82. ▽ 6,9 m 6,5—2,5 cm; 83. ▽ 6,9 m 8,1—4 cm; 84. ▽ 6,5 (8,3) m 6—1,6 cm; 85. ▽ 6,2 m 3,8—4,5 cm; 86. ▽ 7,1 m; 87. ▽ 6,9 m 7,5—4,5 cm.

- T A B L A XVI. — 88. ∇ 7,0 m 8,5—4 cm; 89. ∇ 6,7 m 9,5—3,5 cm; 90. ∇ 6,4 m 7,5—3 cm; 91. ∇ 6,6 m 7—4 cm; 92. ∇ 6,4 m 5,5—5 cm; 93. ∇ 6,4 m 5,5—4,5 cm; 94. ∇ 7,0 m 7,8—3,5 cm; 95. ∇ 6,6 m 6,5—4,3 cm; 96. ∇ 6,2 m 5,5—3,5 cm; 97. ∇ 6,4 m 6,5—3,7 cm; 98. ∇ 6,5 m 7—3,5 cm; 99. ∇ 6,4 m 4,8—3,6 cm; 100. ∇ 7,0 m 4,2—4,5 cm; 101. ∇ 6,1 m 6—4 cm; 102. ∇ 7,0 m 5,5—4 cm; 103. ∇ 6,9 m 8—5 cm; 104. ∇ 6,4 m 5,2—2,4 cm; 105. ∇ 7,0 m 7—3 cm; 106. ∇ 7,6 m 7,2—1,5 cm.
 ∇ 5—6 m.
 107. ∇ 5,4 m 7—3,5 cm; 108. ∇ 6,0 m 10,5—4 cm; 109. ∇ 6,4 m 8,5—4 cm.
- T A B L A XVII. — 110. ∇ 6,5 m 9—1,5 cm; 111. ∇ 5,4 m 9,5—4 cm; 112. ∇ 6,0 m 10—3,5 cm; 113. ∇ 5,7 m 8—3,7 cm; 114. ∇ 5,4 cm 8,5—4,5 cm; 115. ∇ 5,1 m 10,5—4 cm; 116. ∇ 6,0 m 10—3,5 cm; 117. ∇ 5,3 m 10—2 cm; 118. ∇ 5,2 m 7,5 do 2,5 cm.
- T A B L A XVIII. — 119. ∇ 6,0 m 11—3,5 cm; 120. ∇ 5,1 m 9—4 cm; 121. ∇ 6,0 m 8,5—4 cm; 122. ∇ 6,0 m 5—2 cm; 123. ∇ 6,0 m 9,5—3 cm; 124. ∇ 5,1 m 8,5—2,5 cm; 125. ∇ 5,2 (7,0) m 8—3 cm; 126. ∇ 6,0 m 6—2,5 cm; 127. ∇ 5,1 m 5,5—3 cm.
- T A B L A XIX. — 128. ∇ 6,0 m 6—3 cm; 129. ∇ 5,7 m 6—1,8 cm; 130. ∇ 5,7 (7,7) 5,2—1,5 cm; 131. ∇ 6,0 m 3,5—2,2 cm; 132. ∇ 6,0 m 4,5—3,5 cm; 133. ∇ 5,5 m 6—5 cm; 134. ∇ 6,0 m 6,5—3 cm; 135. ∇ 5,2 (7,0) 6,5—4,5 cm; 136. ∇ 6,0 m 7,5 do 3,5 cm; 137. ∇ 5,1 m 9—3,5 cm; 138. ∇ 5,1 m 8,5—3,5 cm.
 ∇ 4—5 m.
- T A B L A XX. — 139. ∇ 4,9 (6,7) m 10—3 cm; 140. ∇ 4,3 m 11—6 cm; 141. ∇ 4,7 (6,5) m 8—3,5 cm; 141 a. ∇ 4,9 m 10—4 cm; 142. ∇ 4,2 (6,0) m 11—4 cm; 143. ∇ 4,9 m 5—3,5 cm; 144. ∇ 4,6 (6,4) m 7,5—4 cm; 145. ∇ 4,7 (6,5) m 13—4 cm; 146. ∇ 4,6 m 6—3 cm; 147. ∇ 4,7 m 5—4 cm; 148. ∇ 4,1 m 4—4 cm.
- T A B L A XXI. — 149. ∇ 5,0 (6,8) 9—2,5 cm; 150. ∇ 4,9 m 9,5—3,8 cm; 151. ∇ 4,7 m 7,5—4,2 cm; 152. ∇ 4,6 (6,4) 5,5—3,5 cm; 153. ∇ 4,6 7,7—3,2 cm; 154. ∇ 4,7 m 5,6—3,7 cm; 155. ∇ 4,9 m 7,8—3,7 cm; 156. ∇ 4,9 m 6,2—4 cm; 157. ∇ 4,9 m 6,5 do 3 cm; 158. ∇ 4,8 (6,6) m 8—3,5 cm; 159. ∇ 4,6 m 4,5—3 cm; 160. ∇ 4,7 (6,5) m 6,5—2 cm.
 ∇ 3—4 m; 161. ∇ 3,9 (5,7) m 5—4,2 cm; 162. ∇ 4,0 m 9—3 cm; 163. ∇ 2,2 m 8—3,8 cm; 164. ∇ 5,4 m 16,5—3,5 cm.
- T A B L A XXII. — 165. ∇ 3,3 m 5—3,5 cm; 166. ∇ 3,1 m 5—4 cm; 167. ∇ 3,4 m 6—3 cm; 168. ∇ 3,1 m 6,5—4 cm; 169. ∇ 3,0 m 10,5—2 cm.
 ∇ 2—3 m; 170. ∇ 2,7 (4,5) m 8—2 cm; 171. ∇ 2,5 (4,1) m 4—4,5 cm.
- T A B L A XXIII. — 172. ∇ 2,1 m 8,5—3 cm; 173. ∇ 2,1 m 6,5—4 cm; 174. ∇ 2,2 m 7—3,5 cm; 175. ∇ 2,4 (4,2) m 8,5—3,5 cm; 176. ∇ 2,5 (4,1) m 9—4 cm.
 ∇ 1—2 m; 177. ∇ 1,6 m 6,5—3,2 cm; 178. ∇ 1,7 m 7—3,5 cm; 179. ∇ 1,4 m 4,5—4 cm; 180. ∇ 1,7 m 8,5—3,5 cm.
- T A B L A XXIV. — 181. ∇ 1,9 m 9,5—3,2 cm; 182. ∇ 1,8 m 4—4,5 cm.
 ∇ 0—1 m; 183. ∇ 0,3 m 7—1,8 cm; 184. ∇ 1,0 m 11—4 cm; 185. ∇ 0,9 m 7—7 cm.
 h = 5 cm.
- T A B L A XXVII. — A. zemunica M. 10—9,5 cm; B. ∇ 8,5 m 11,5—9,5 cm.
 1. ∇ 8,3 m 6—2 cm; 2. ∇ 9,0 m 7—2 cm; 3. ∇ 8,9 m 6,5—1 cm; 4. ∇ 8,9 m 6,5 do 1,5 cm; 5. ∇ 8,3 m r = 7 cm—1 cm; 6. ∇ 7,7 m 6—1 cm; 7. ∇ 5,4 m r = 5,5—1 cm; 8. ∇ 6,2 m r = 6,5 cm; 9. ∇ 4,9 m r = 4,5 cm.

A SURVEY OF STONE IMPLEMENTS AND ARMS

From Vinča

This is the first publication about stone implements and arms found during the systematic excavation made by Prof. M. M. Vassits in Vinča from 1929 to 1954. The entire materials excavated at the site are in keeping of the Archaeological collection of the University of Belgrade. This survey is based upon 5689 objects of stone, divided into three fundamental groups according to the material of which the objects are made:

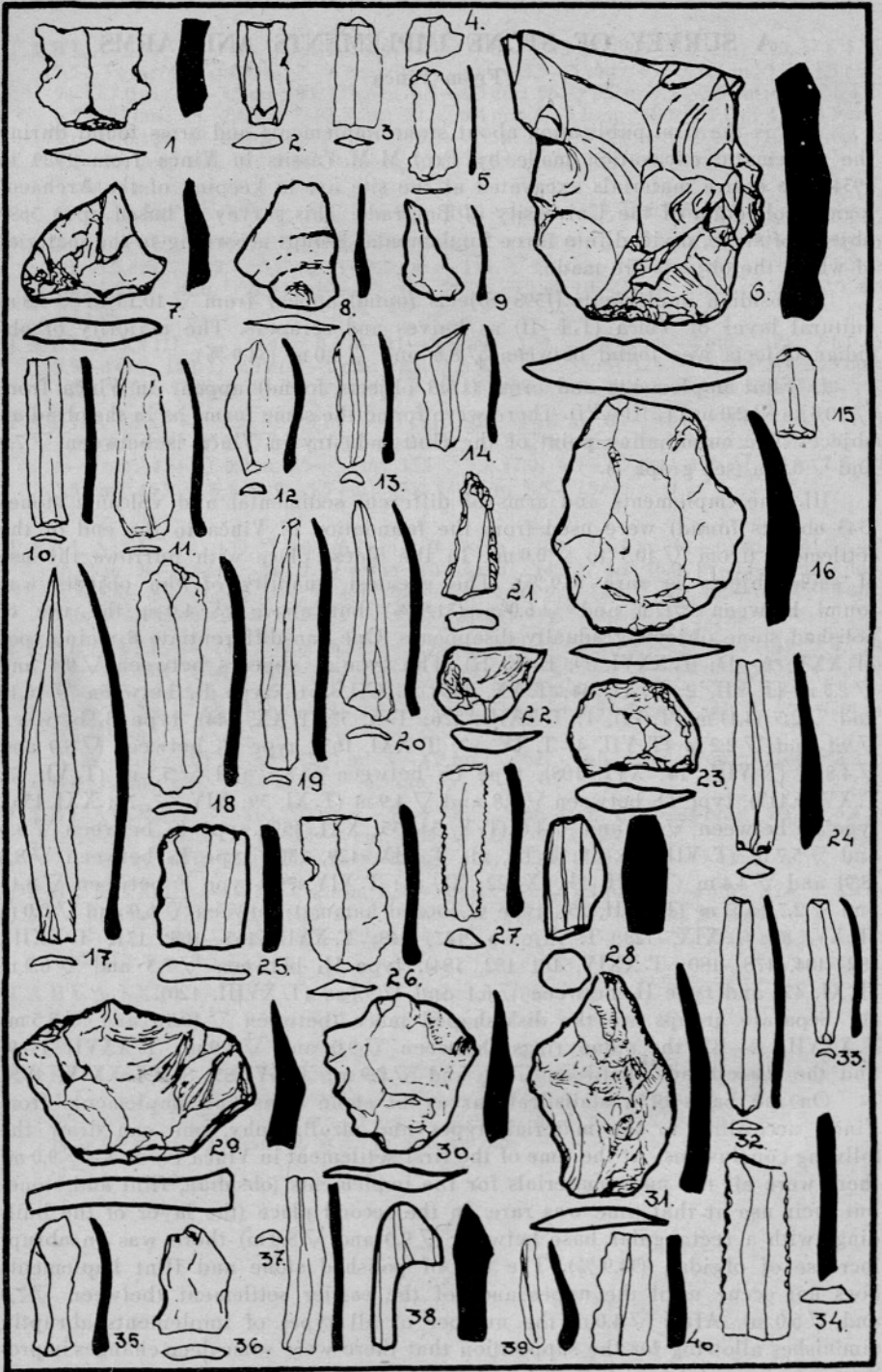
I. Obsidian implements (1598 objects found) appear from $\nabla 10,15$ to $\nabla 5,8$ m cultural layer of Vinča (T. I—II) as knives and scrapers. The majority of obsidian objects was found between $\nabla 8,6$ and $\nabla 8,0$ m (54,9 %).

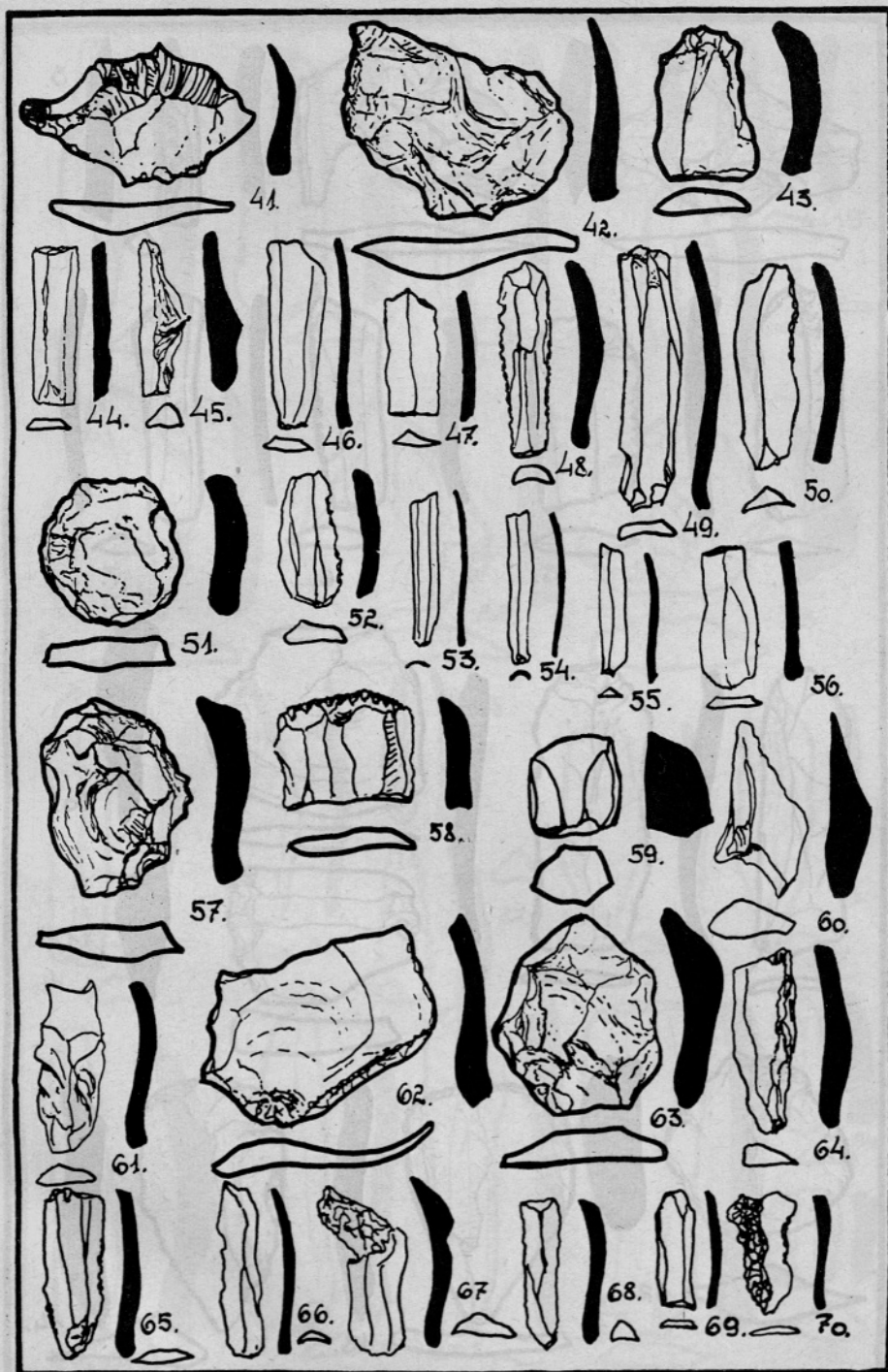
II. Flint implements and arms (1748 objects found) appear in Vinča from $\nabla 10,5$ to $\nabla 2,0$ m (T. III—VI). There were found the same forms as in the obsidian objects. The culminating point of the flint industry in Vinča is between $\nabla 7,0$ and $\nabla 6,0$ m (see graph 1).

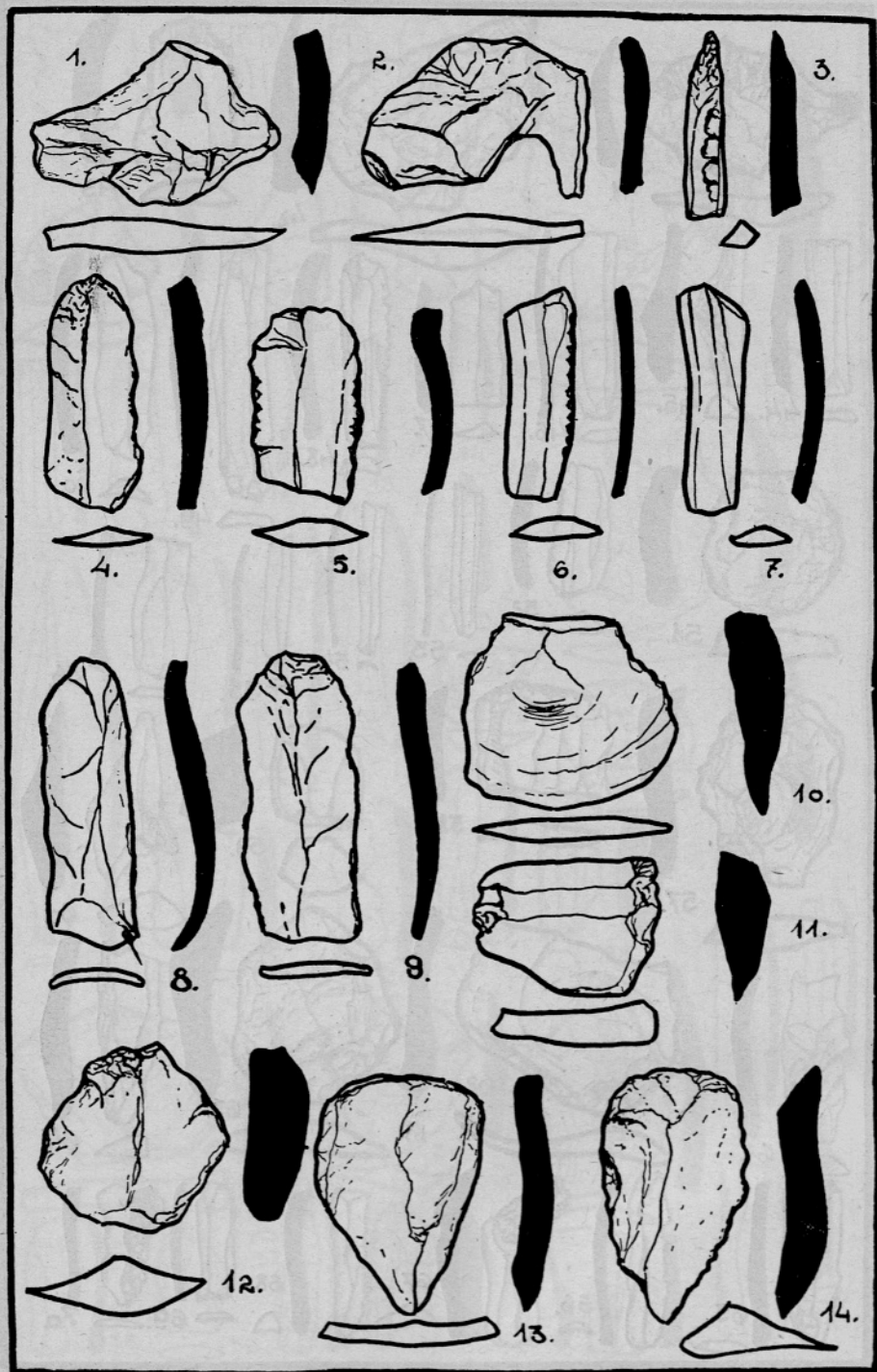
III. The implements and arms of different sedimental and volcanic stones (545 objects found) were used from the foundation of Vinča to the end of the settlement (from $\nabla 10,5$ to $\nabla 0,0$ m). In the oldest place with burrows the use of such objects is rare (0,9 %). The greatest quantity of the objects was found between $\nabla 7,0$ and $\nabla 6,0$ m (51,9 %) but above $\nabla 4,0$ m the use of polished stone objects gradually disappears. One can differentiate 8 main types (T. XXV, A—D; T. XXVI, D, E, F, H). The type A appears between $\nabla 9,1$ and $\nabla 2,5$ m (T. VII, 2; T. XI, 44; T. XX, 145; T. XXI, 161), type B₁ between $\nabla 10,10$ and $\nabla 2,5$ (4,1) m (T. VII, 1; T. XXIII, 176; T. X, 57, T. XX, 144), type B₂ between $\nabla 9,1$ and $\nabla 2,2$ m (T. VII, 4; T. XV, 87; T. XXI, 165), type C₁ between $\nabla 8,9$ and $\nabla 4,8$ m (T. VIII, 14; XVI, 108), type C₂ between $\nabla 8,5$ and $\nabla 5,1$ m (T. VII, 7; T. XVII, 115), type D₁ between $\nabla 7,8$ and $\nabla 4,9$ m (T. XI, 59; XIV, 77, 78; XXI, 156), type D₂ between $\nabla 7,4$ and $\nabla 4,6$ (T. X, 54, 55; XXI, 159), type E₁ between $\nabla 8,4$ and $\nabla 5,7$ m (T. VIII, 16, 19; T. IX, 21; T. XIX, 129, 150), type E₂ between $\nabla 8,4$ (8,9) and $\nabla 4,4$ m (T. VIII, 15; IX, 22; XI, 41; T. XIV, 79), type F between $\nabla 8,15$ and $\nabla 2,7$ (4,5) m (T. VIII, 15), type G (bored hammer) between $\nabla 6,9$ and $\nabla 0,0$ m (T. XV, 85; T. XIX, 128; T. XX, 146, 147, 148; T. XXII, 165—168, 171; T. XXIII, 182—184, 178—180; T. XXIV, 181 182, 184), type H₁ between $\nabla 7,5$ and $\nabla 6,9$ m (T. XI, 45) and type H₂ between $\nabla 6,1$ and $\nabla 5,1$ m (T. XVIII, 120).

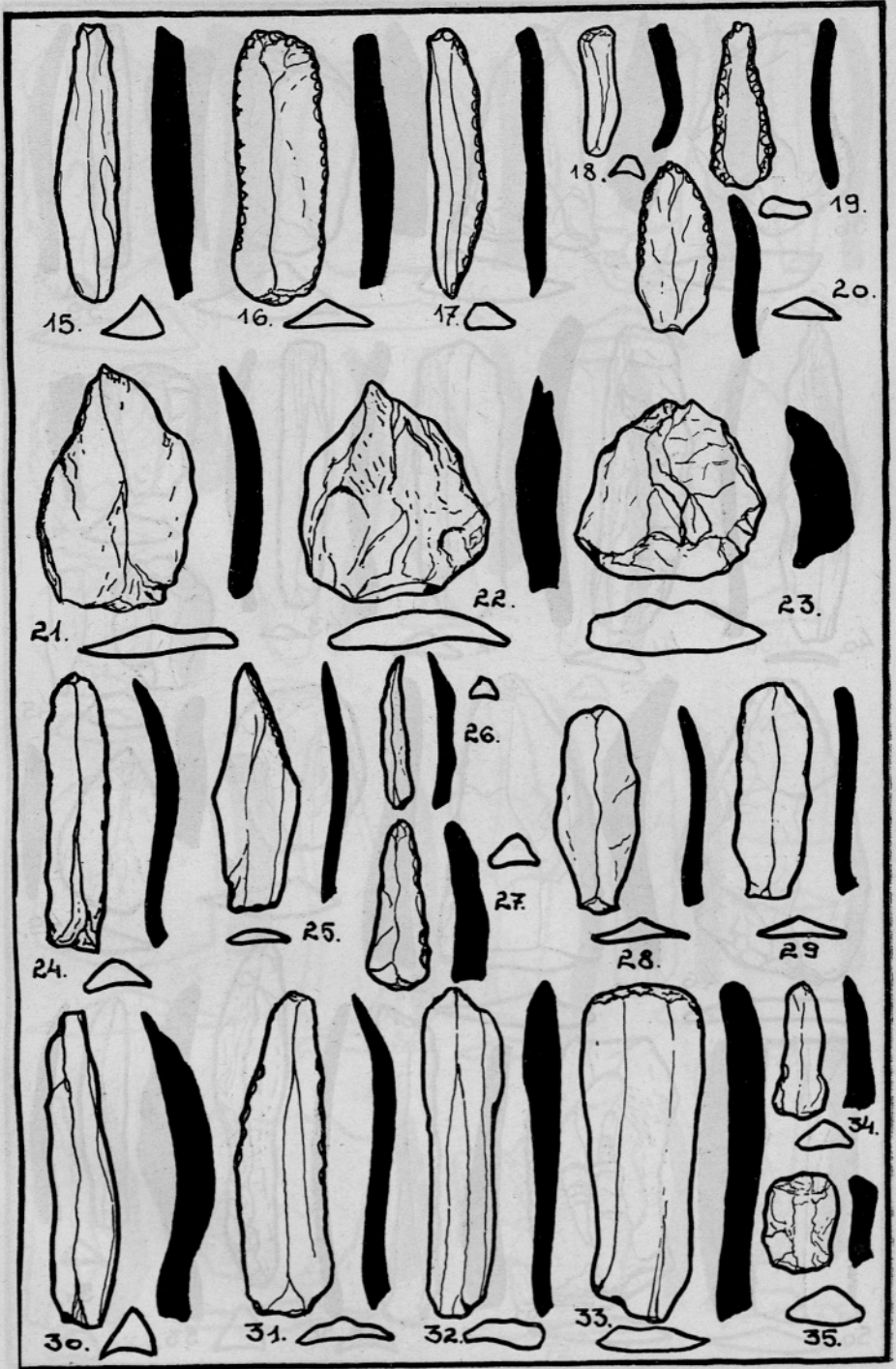
Separate groups are the disk-shaped mace (between $\nabla 10,10$ and $\nabla 8,5$ m; T. XXVII, A—B), the stone rings (between $\nabla 9,0$ and $\nabla 4,9$ m; T. XXVII 1—9) and the mace-heads (between $\nabla 7,1$ and $\nabla 0,9$ m; T. XV, 85, 86; T. XXIV, 185).

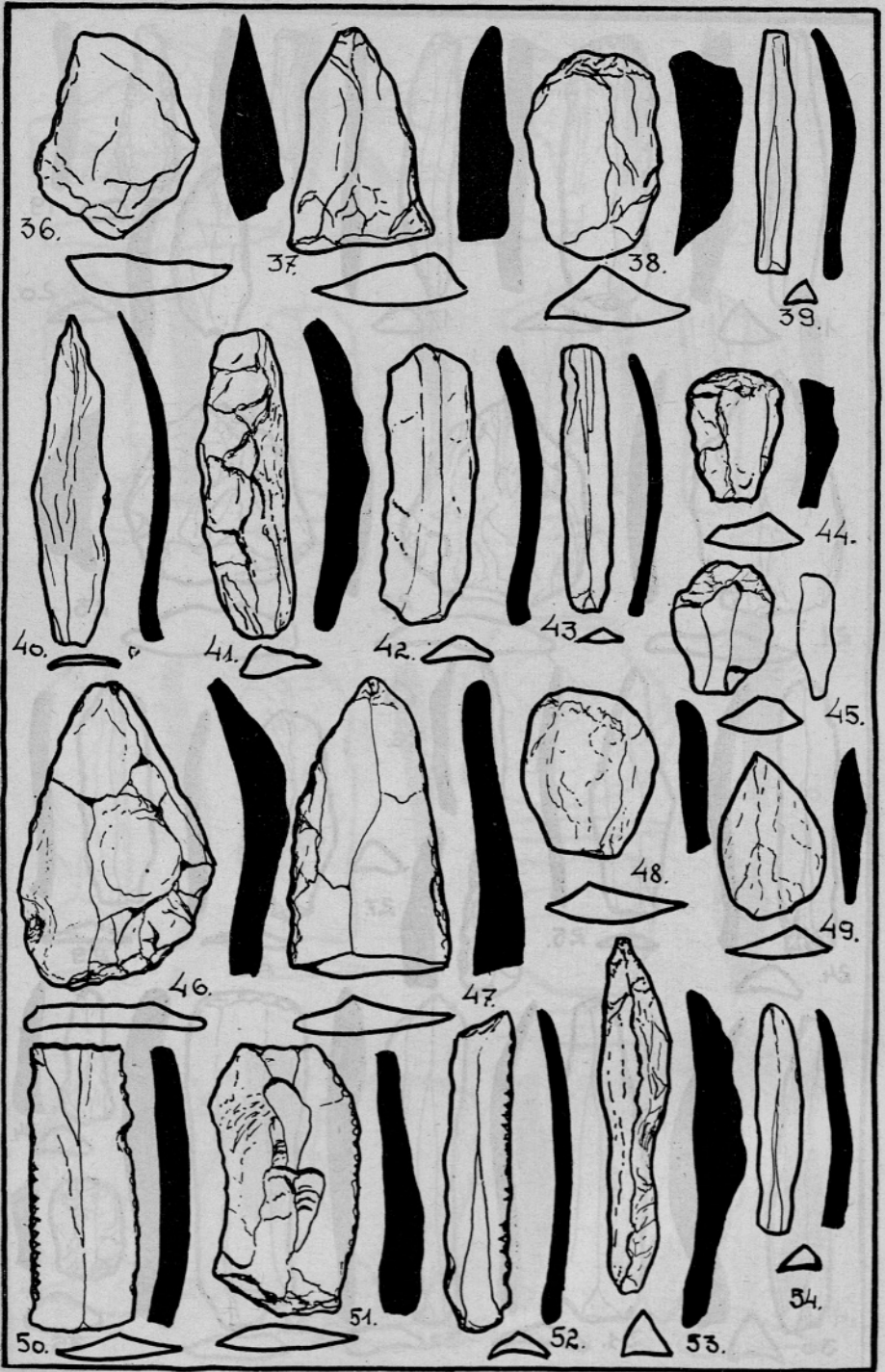
On the basis of a statistical survey of stone arms and implements from Vinča, according to the material, types and stratigraphy, one can draw the following conclusions: At the time of the first settlement in Vinča ($\nabla 10,5$ — $\nabla 9,0$ m) there were all the main materials for the implements (obsidian, flint and stone) but their use at that time was rare. In the second place (the layer of the buildings with a rectangular base between $\nabla 9,0$ and $\nabla 8,0$ m) there was an abrupt increase of obsidian (54,9 %). The use of polished stone and flint implements does not occur until the appearance of the earlier settlement (between $\nabla 7,0$ and $\nabla 6,0$ m). After $\nabla 4,0$ m the number of all types of implements abruptly diminishes allowing for the supposition that there were some deep changes in productive relation and in the culture of Vinča the $\nabla 4,0$ m.

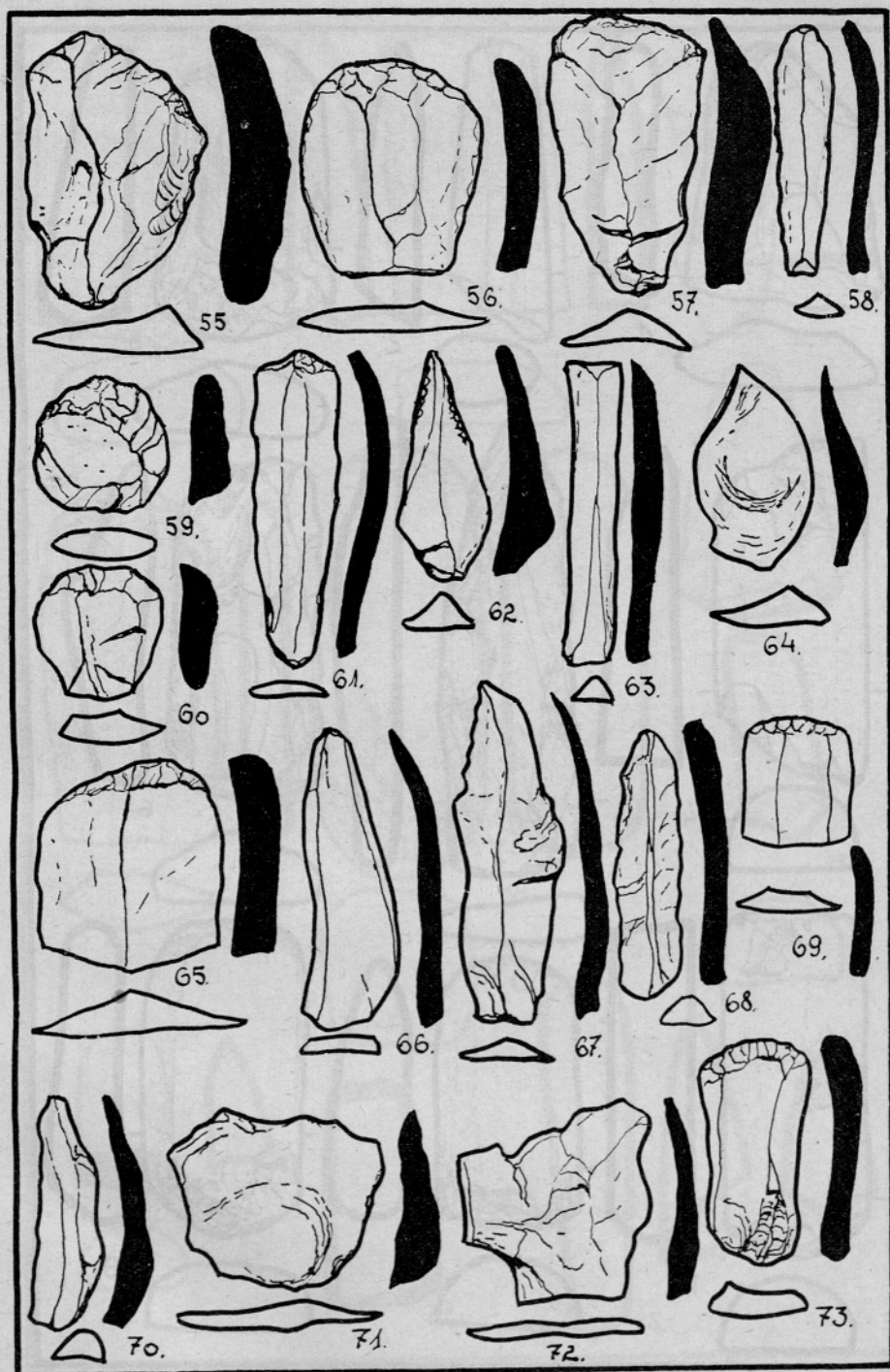

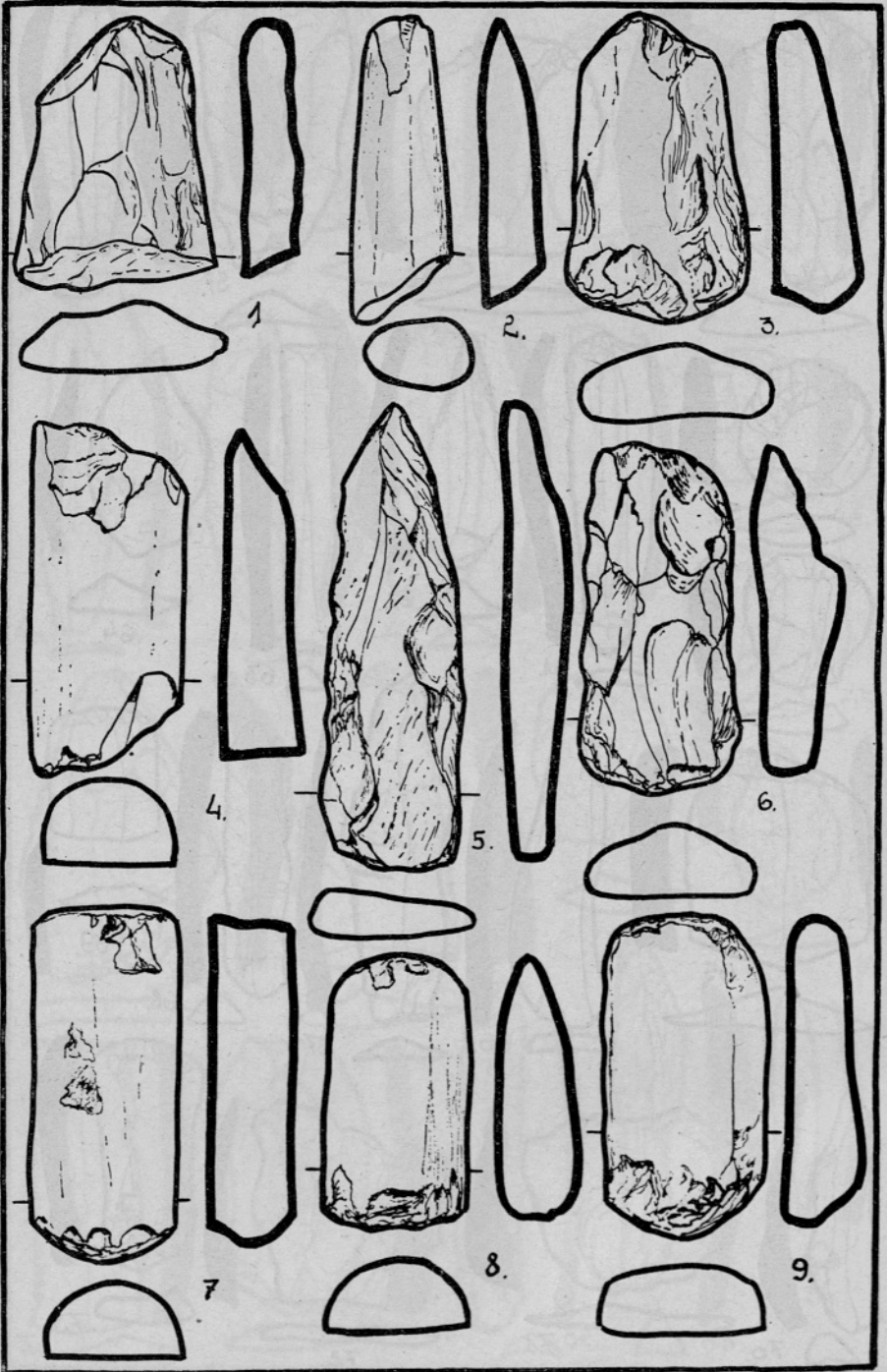

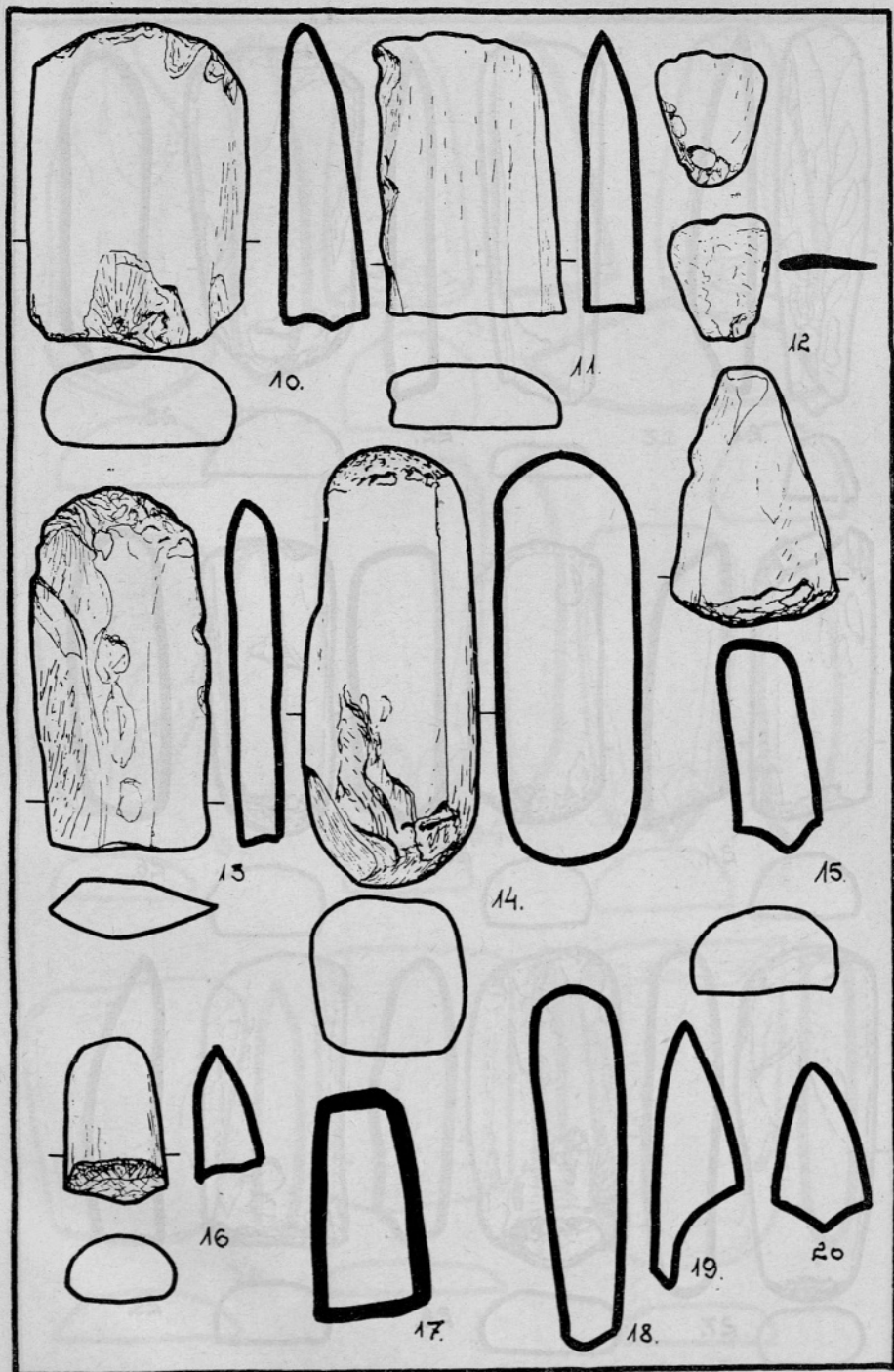

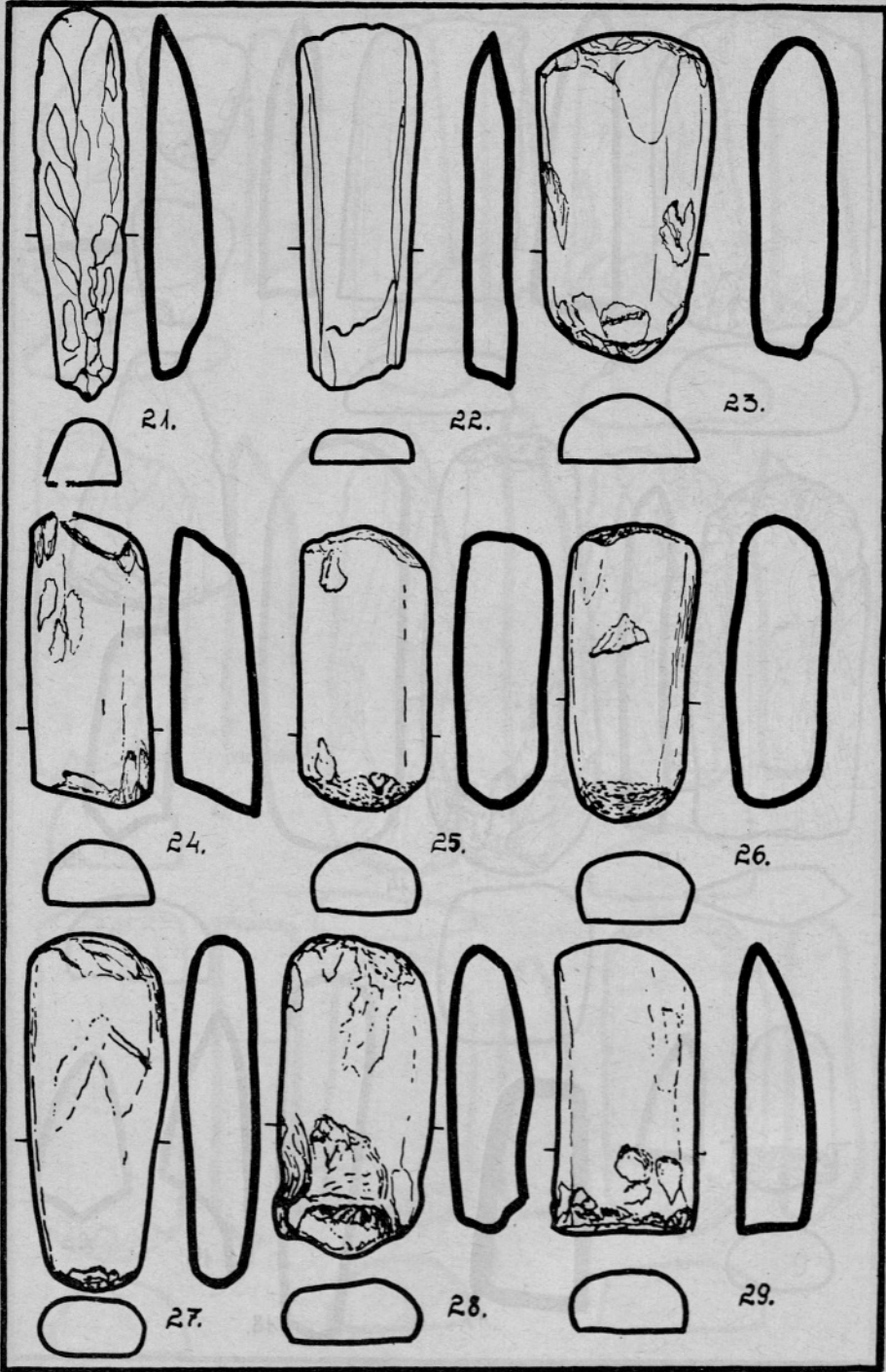

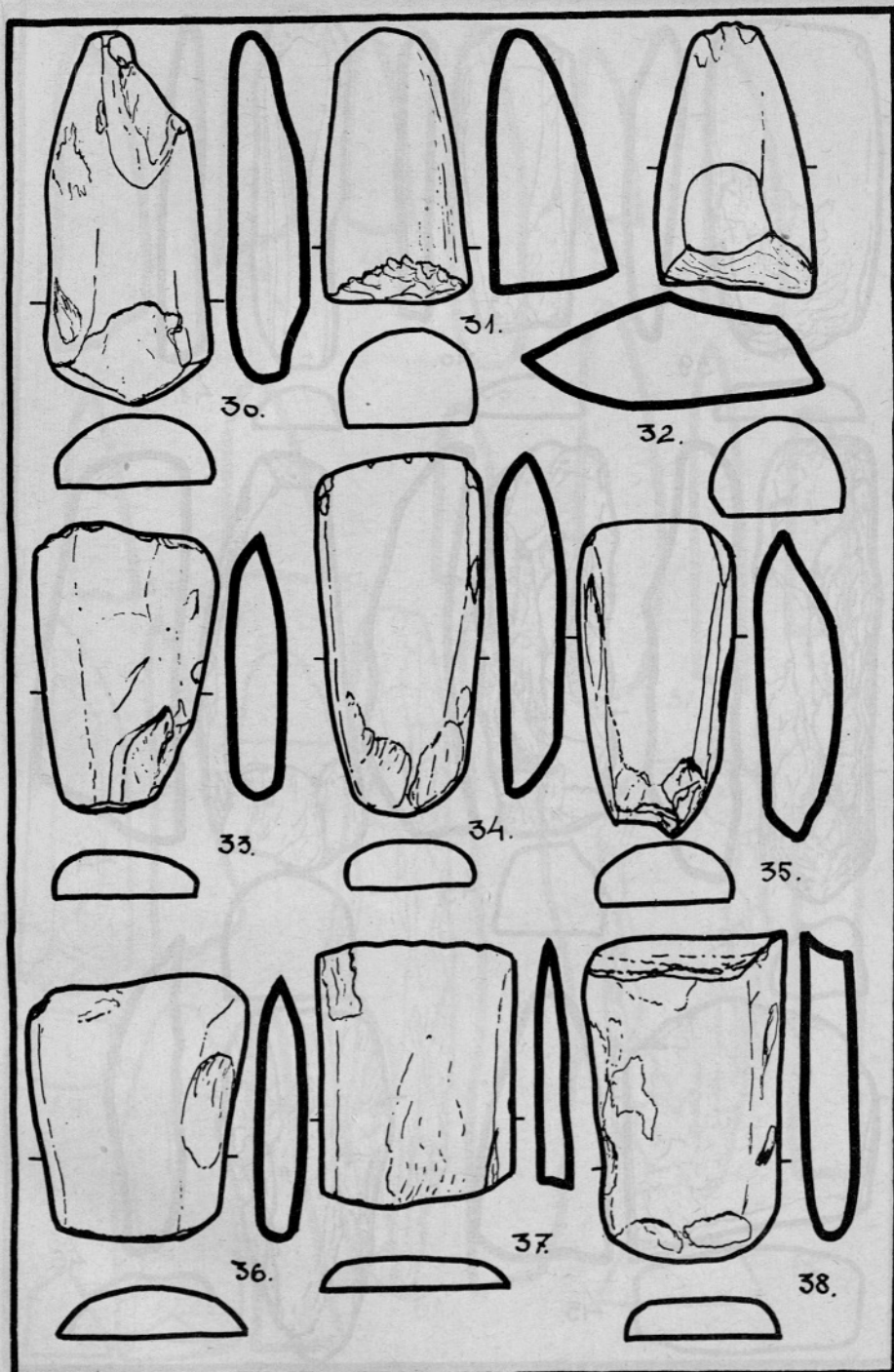

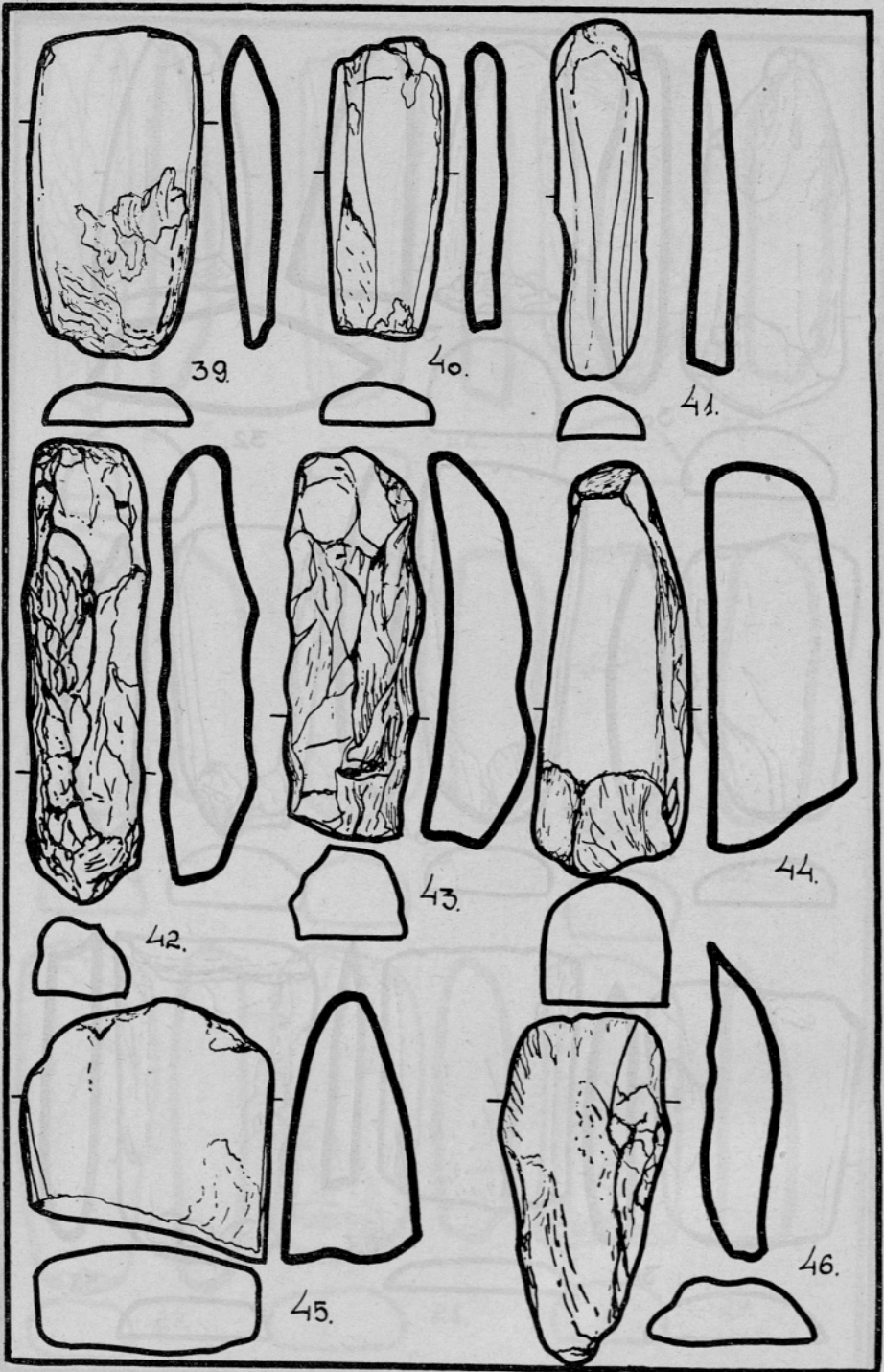

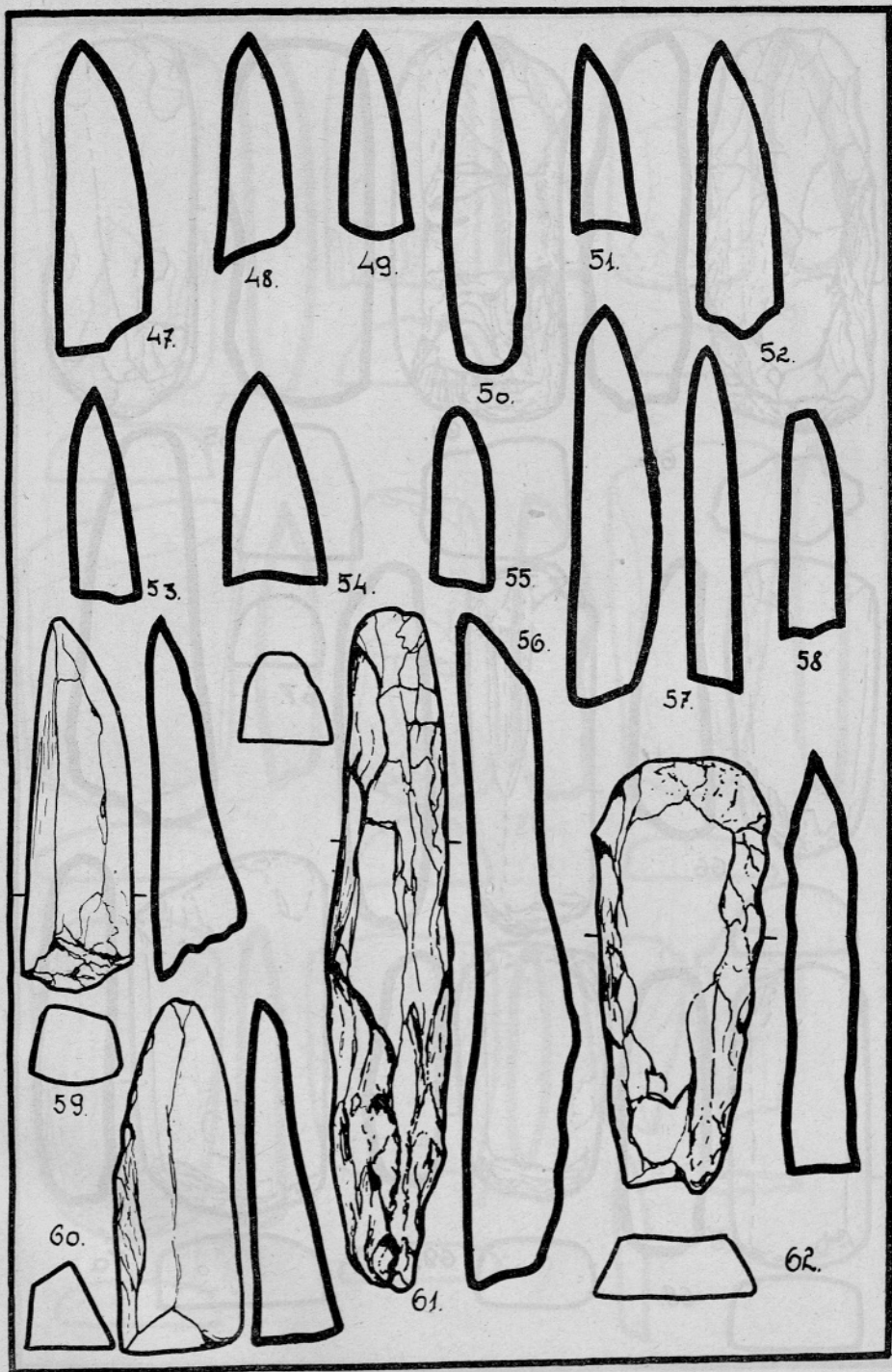

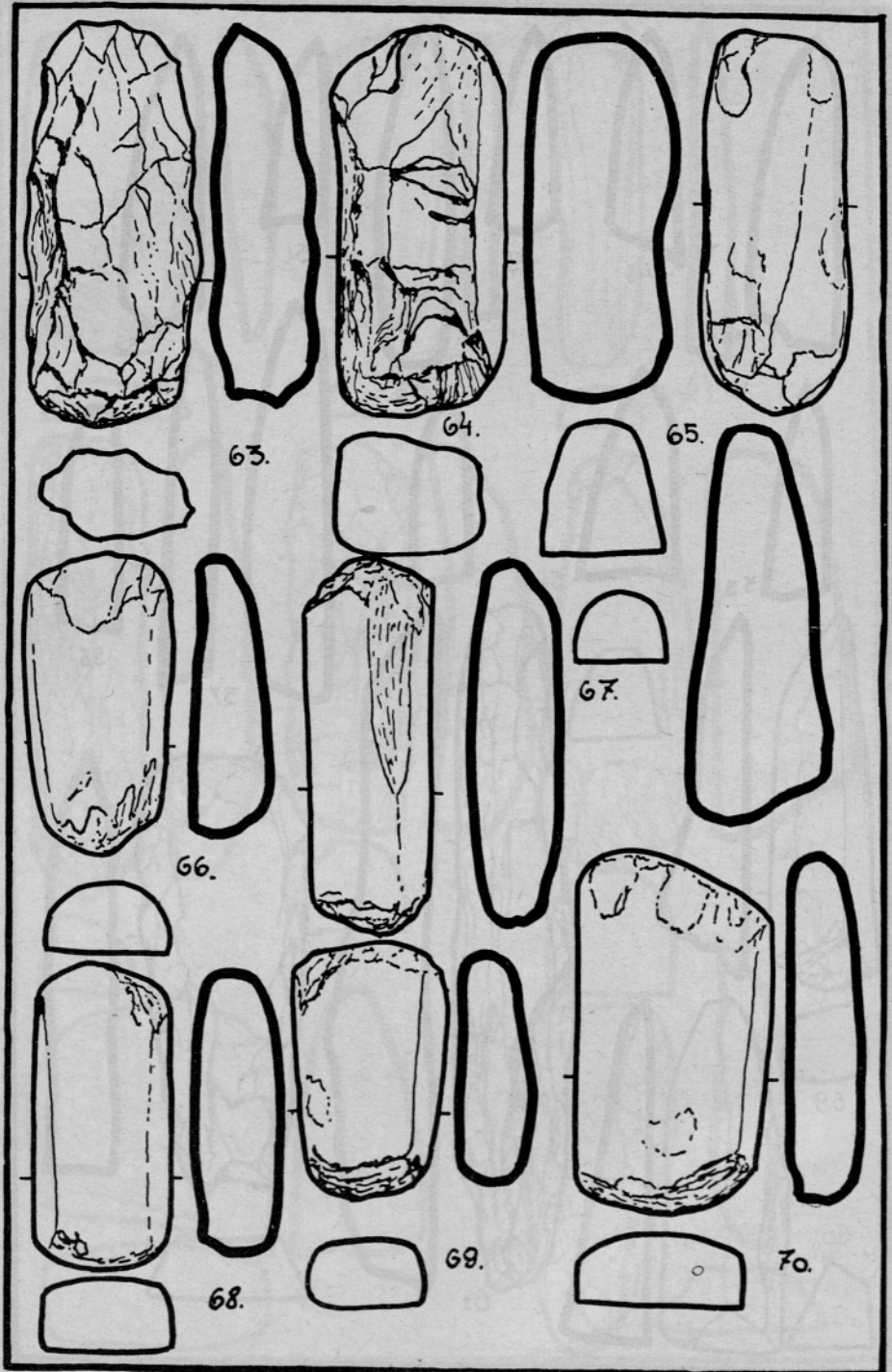

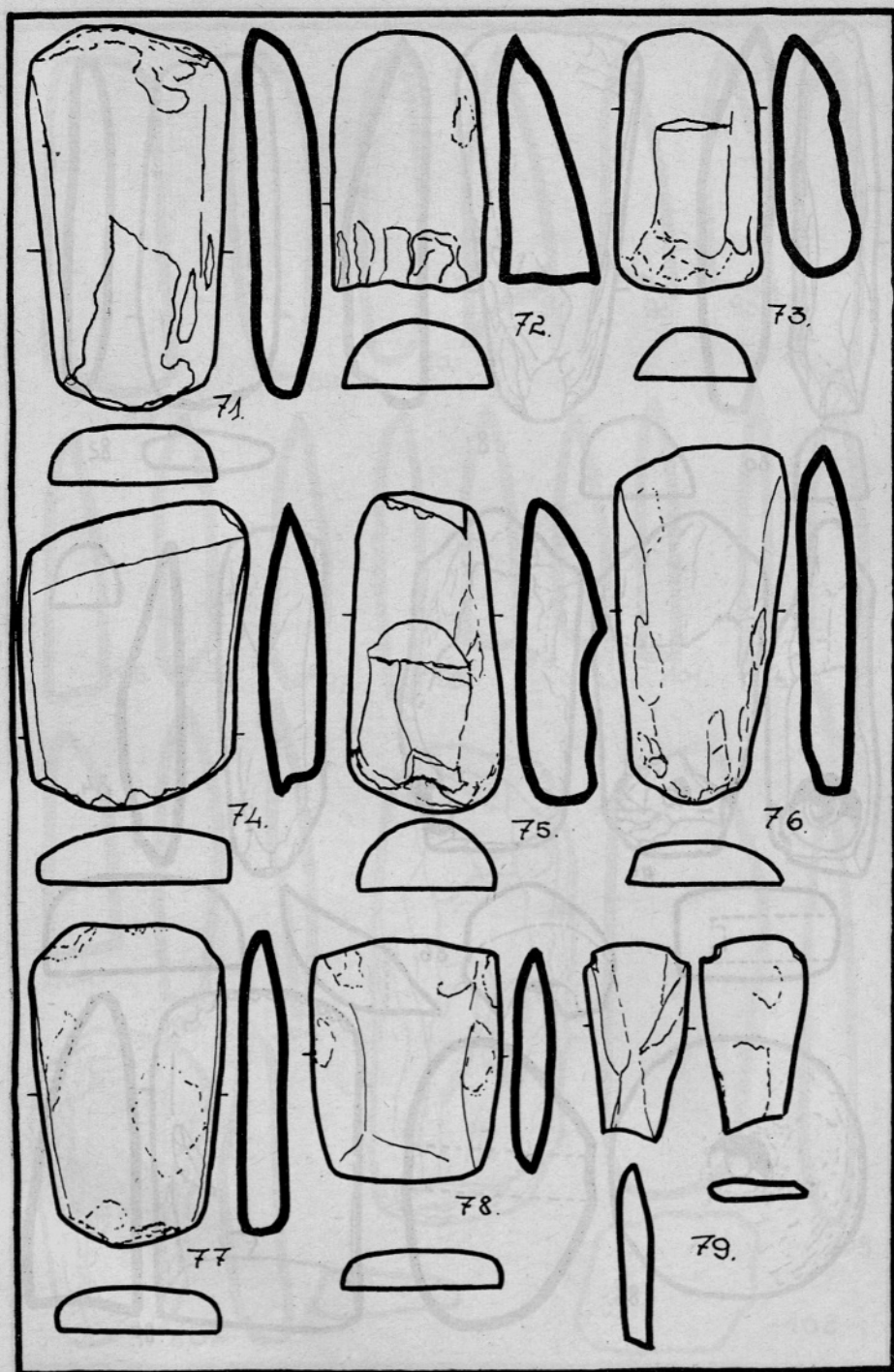

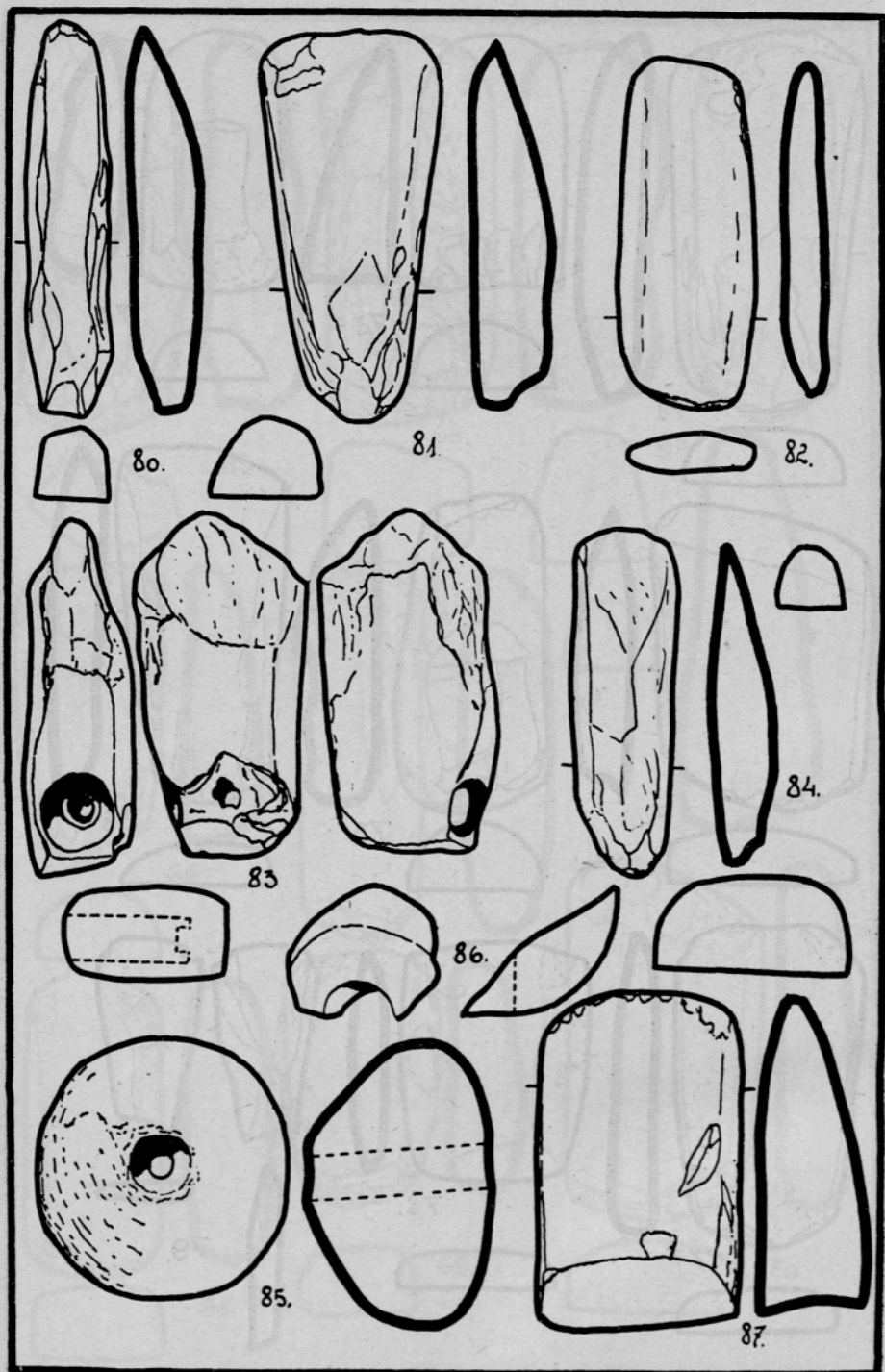

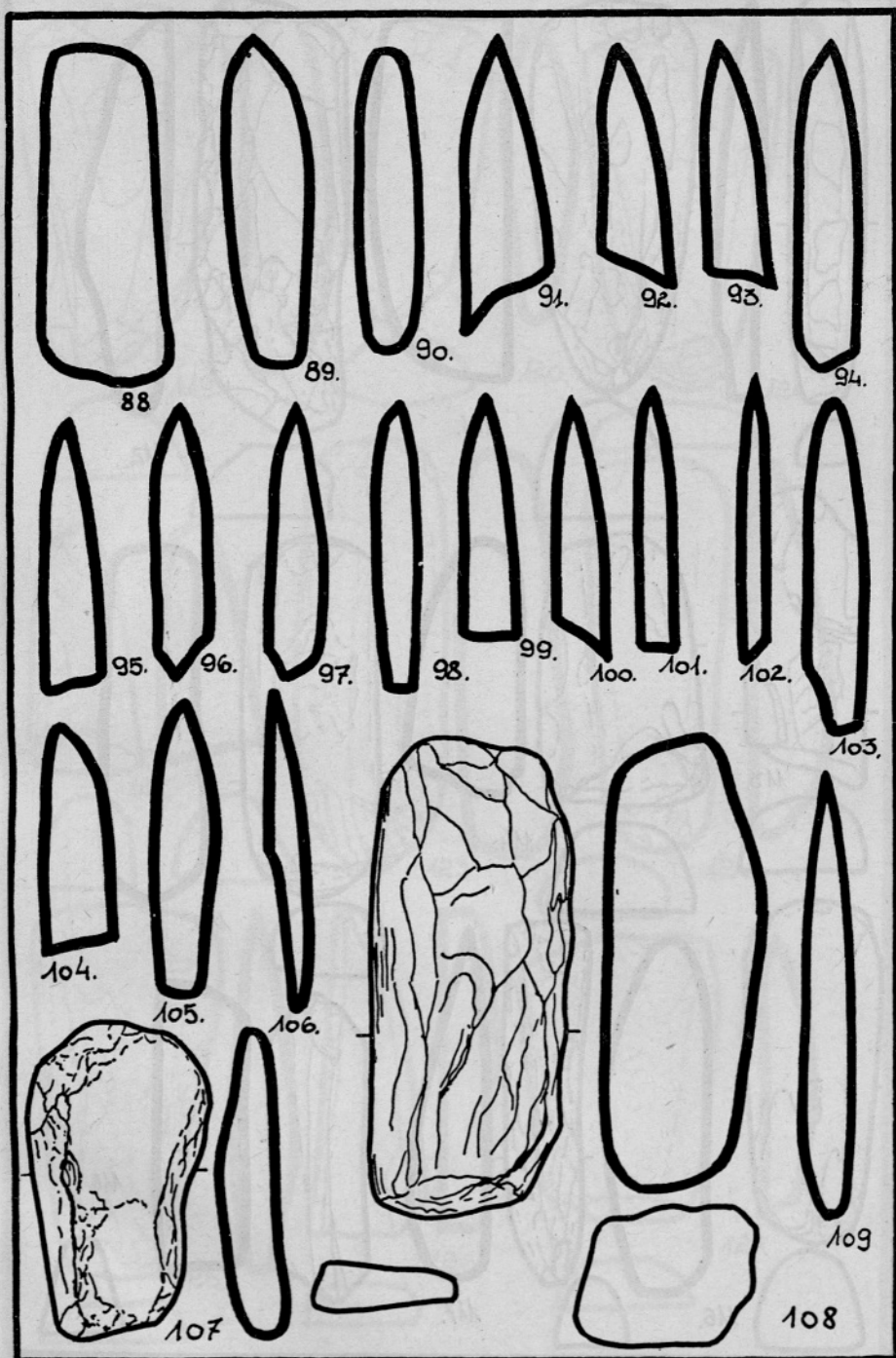

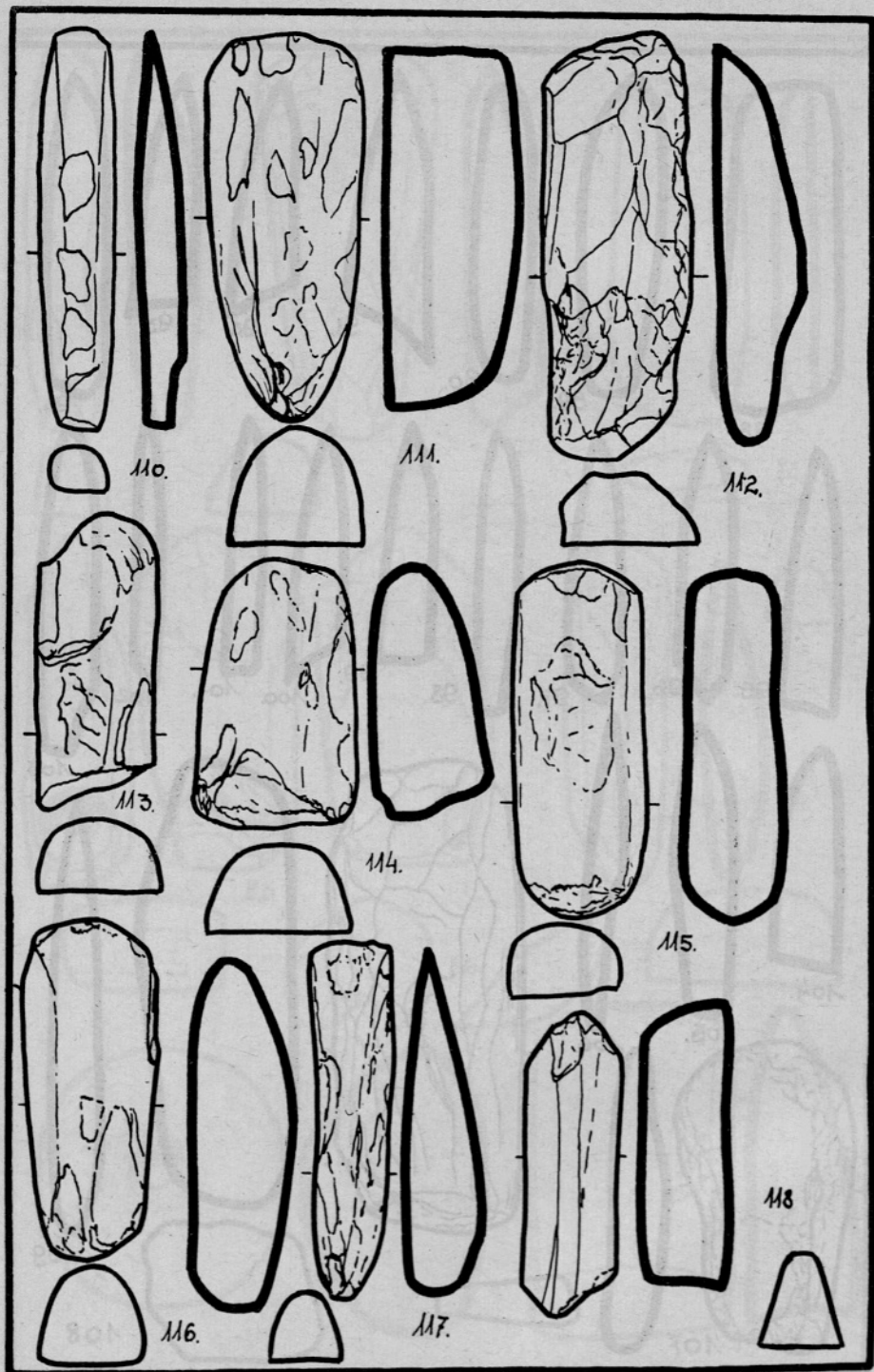

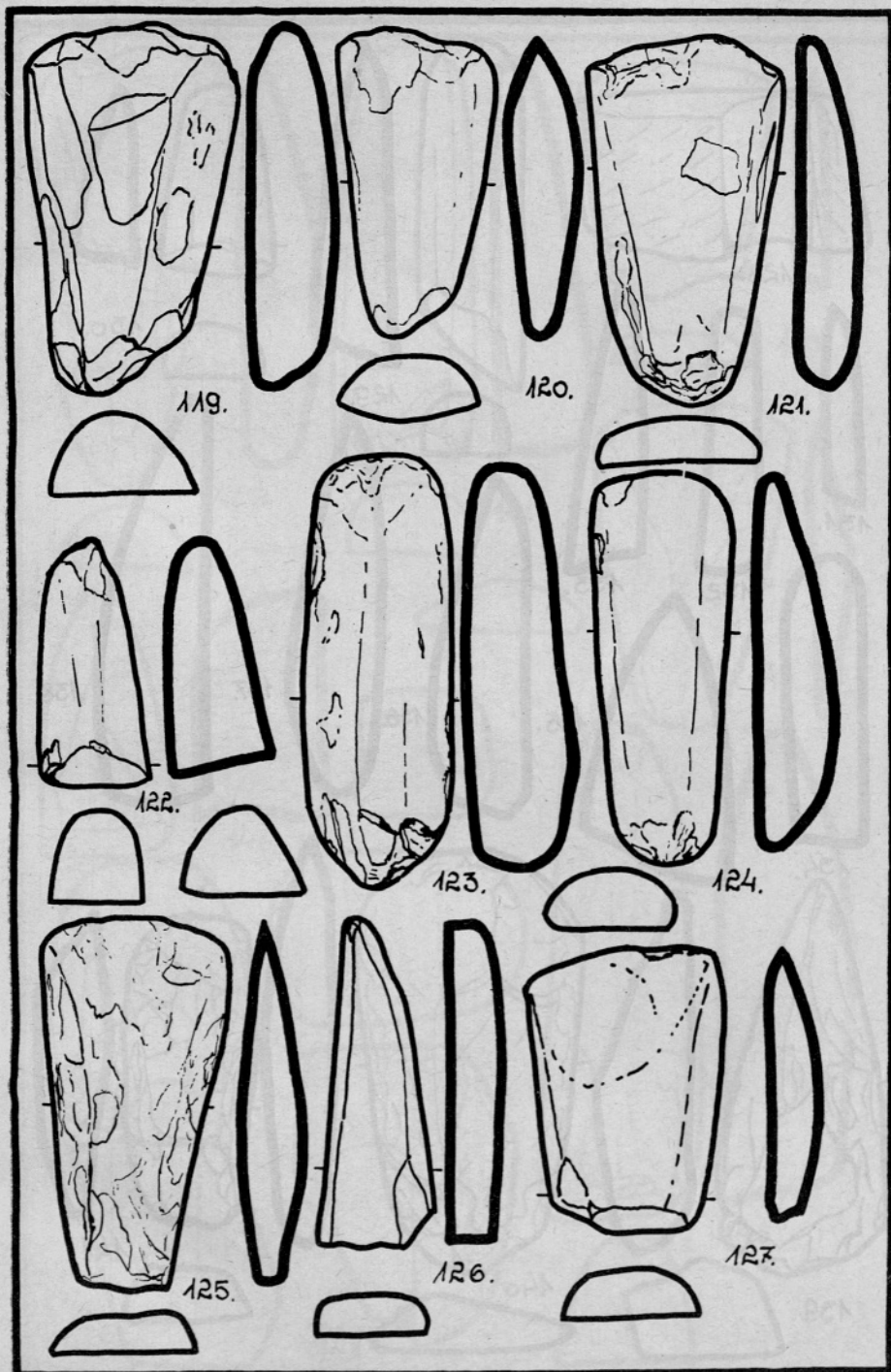

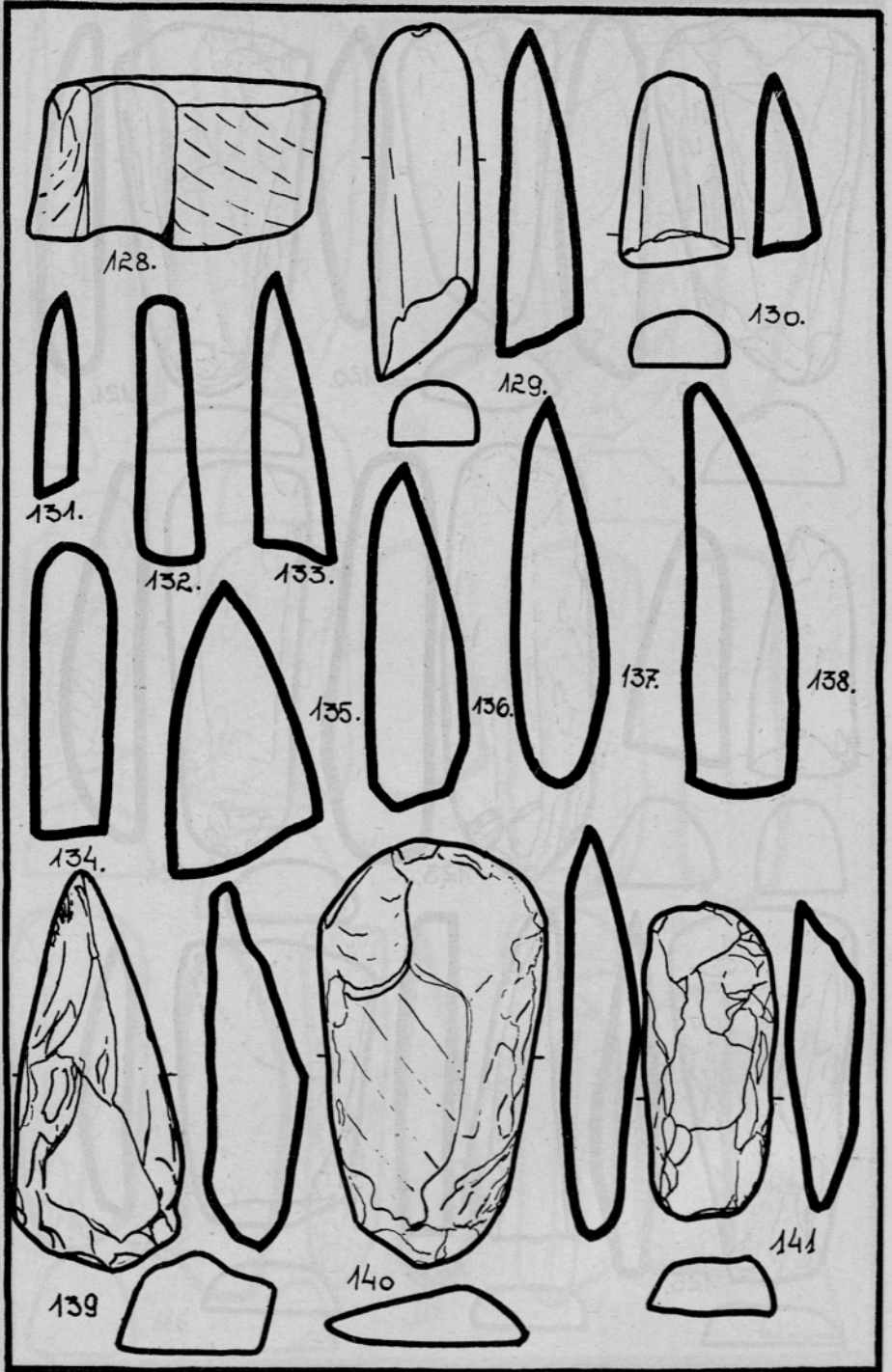

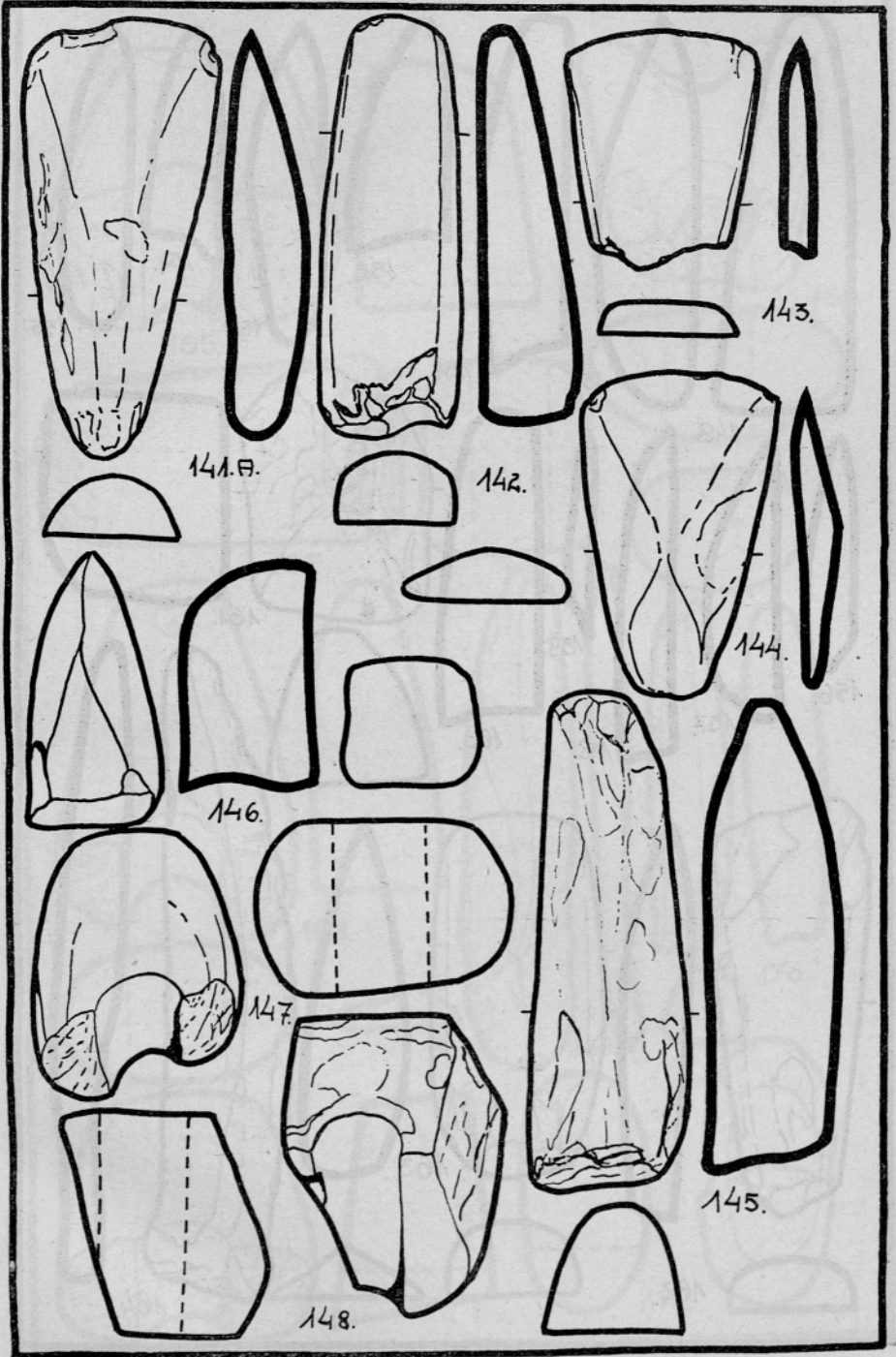

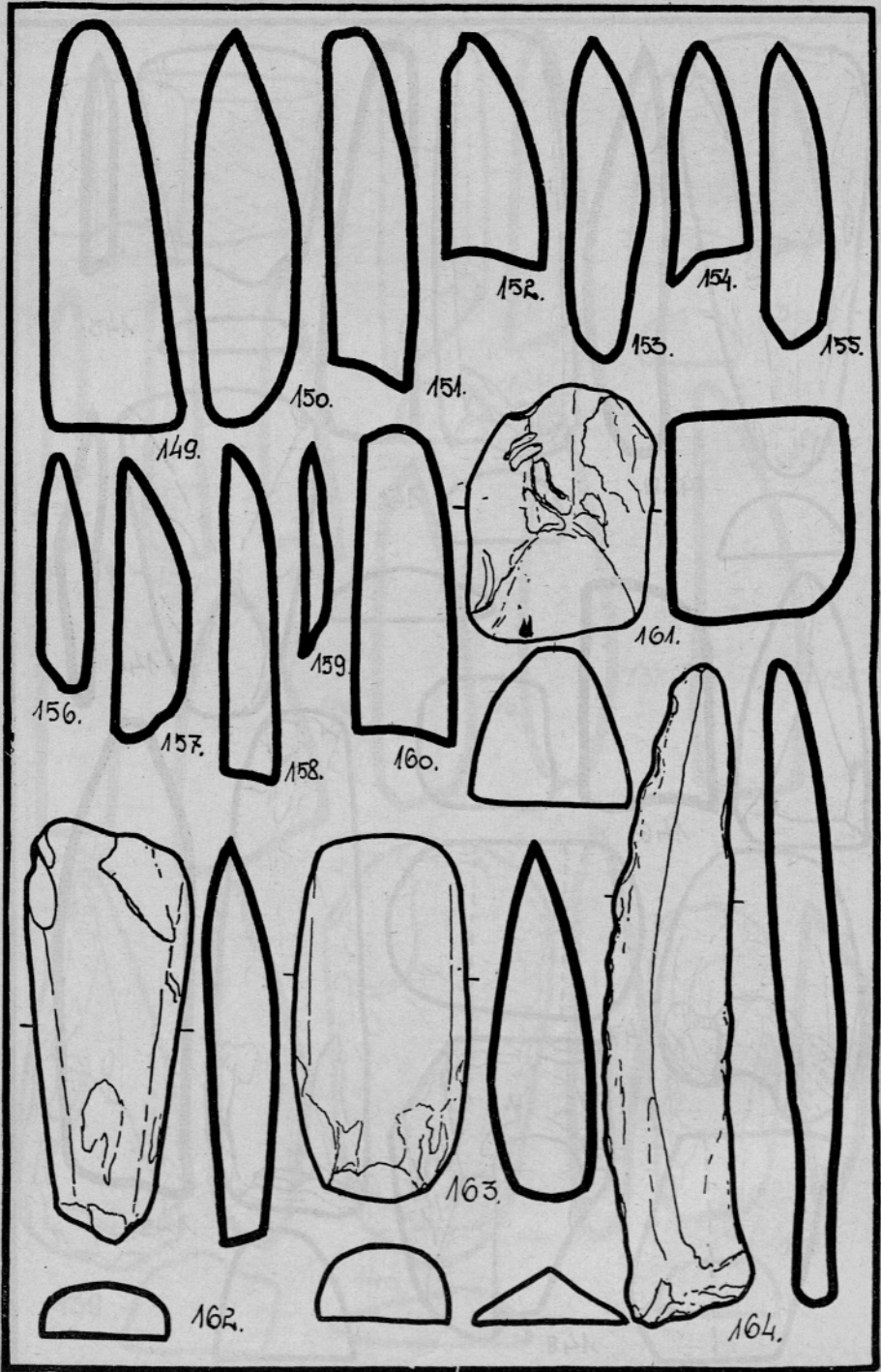

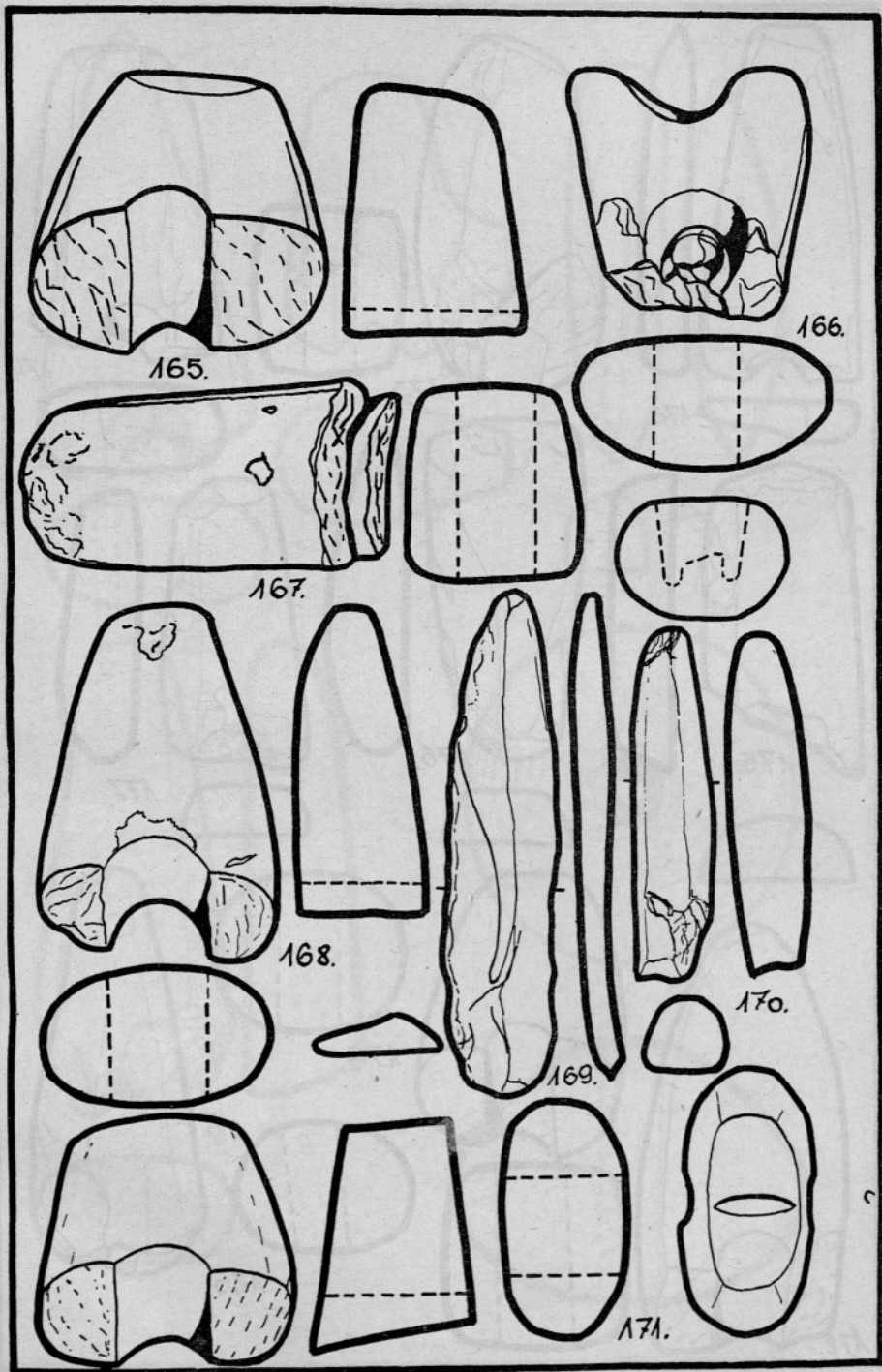

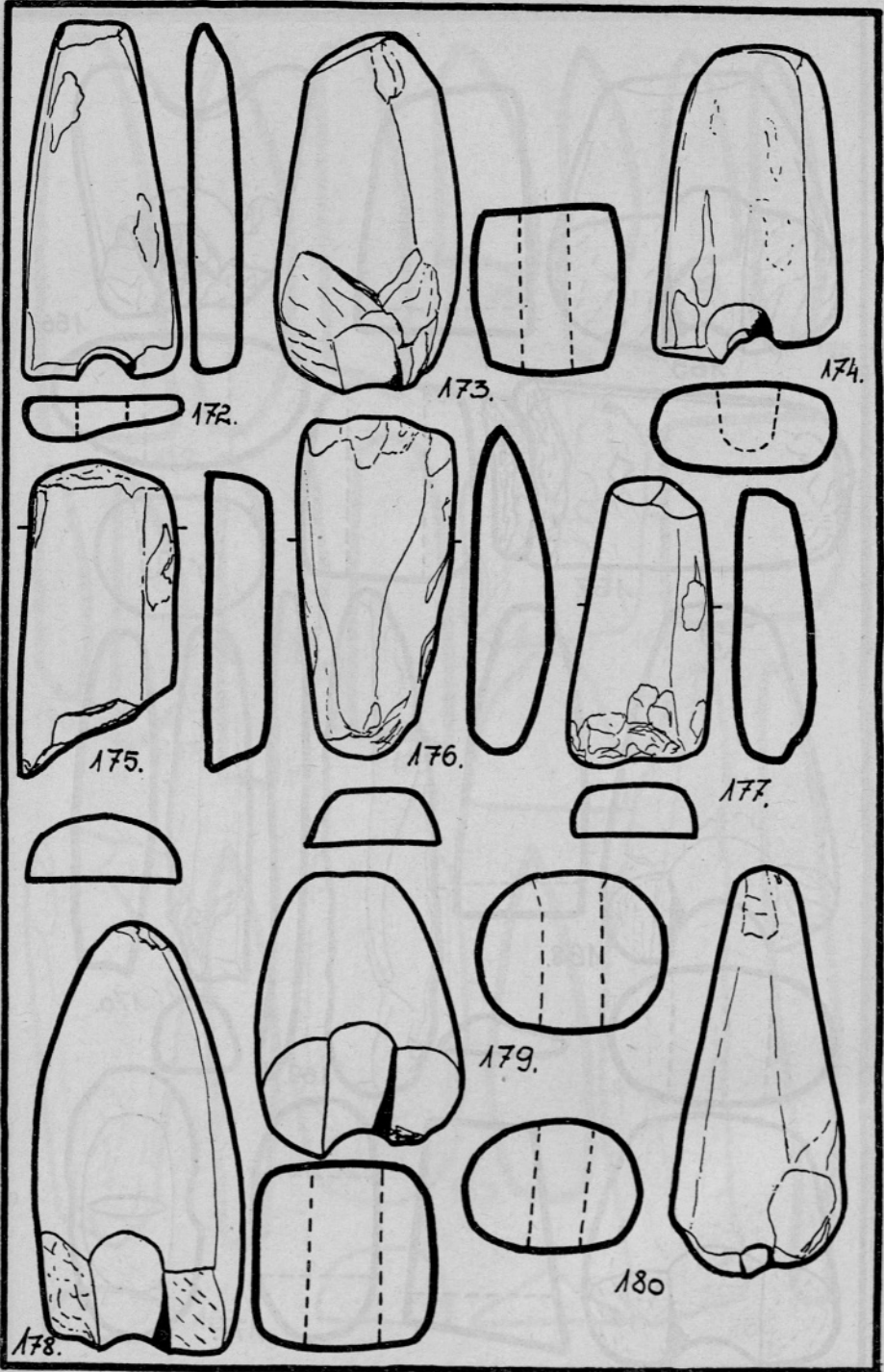

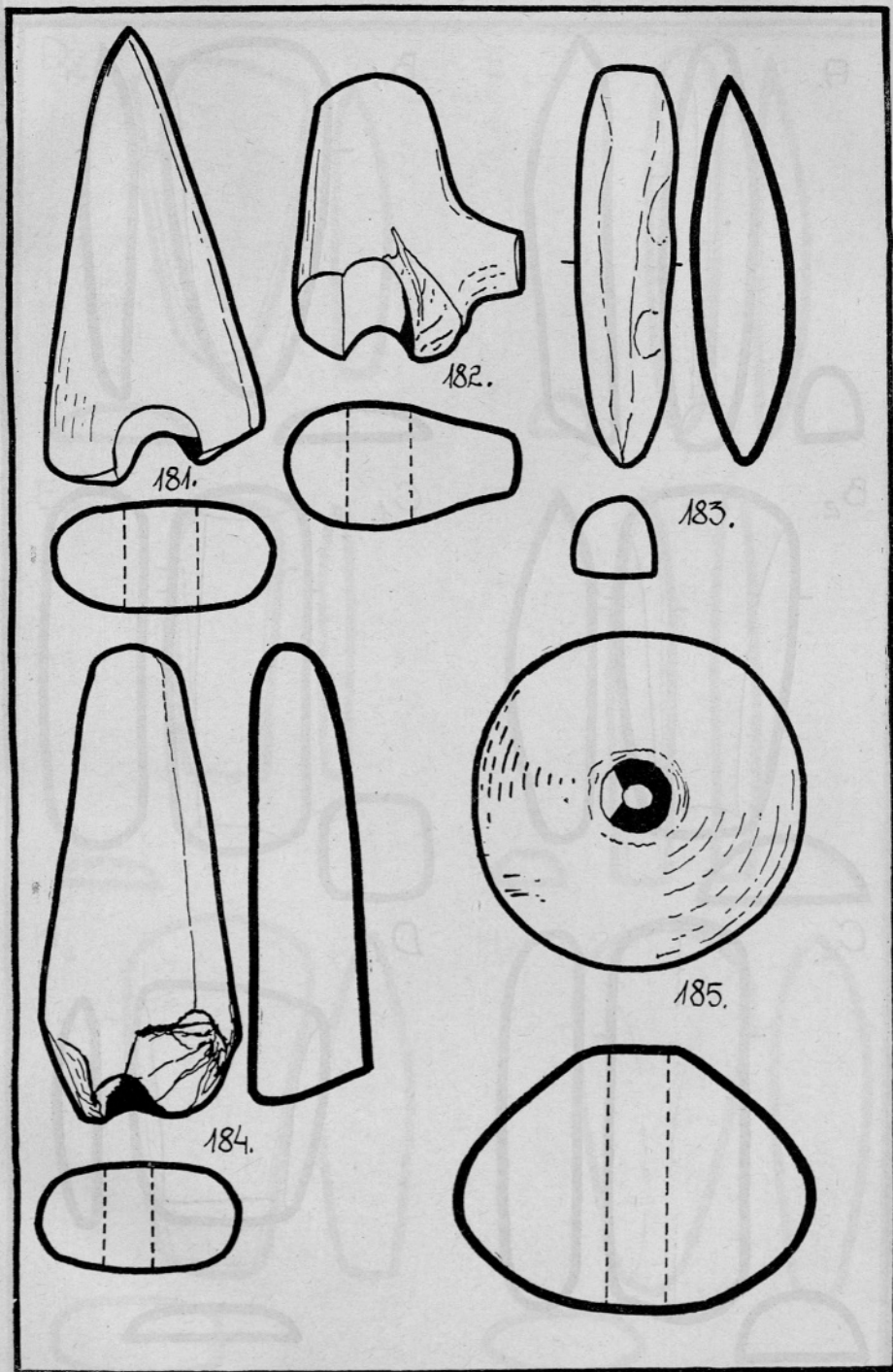

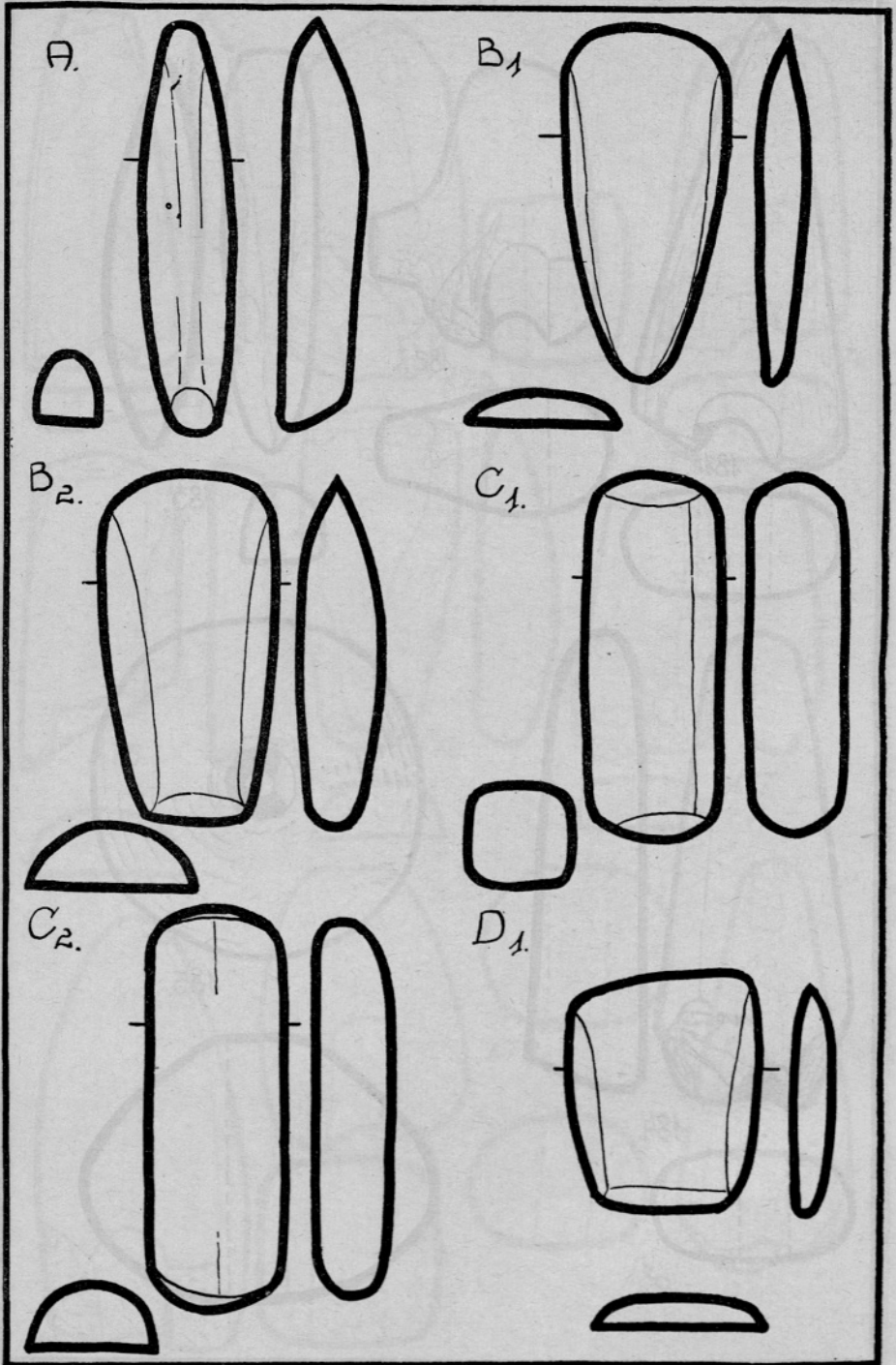

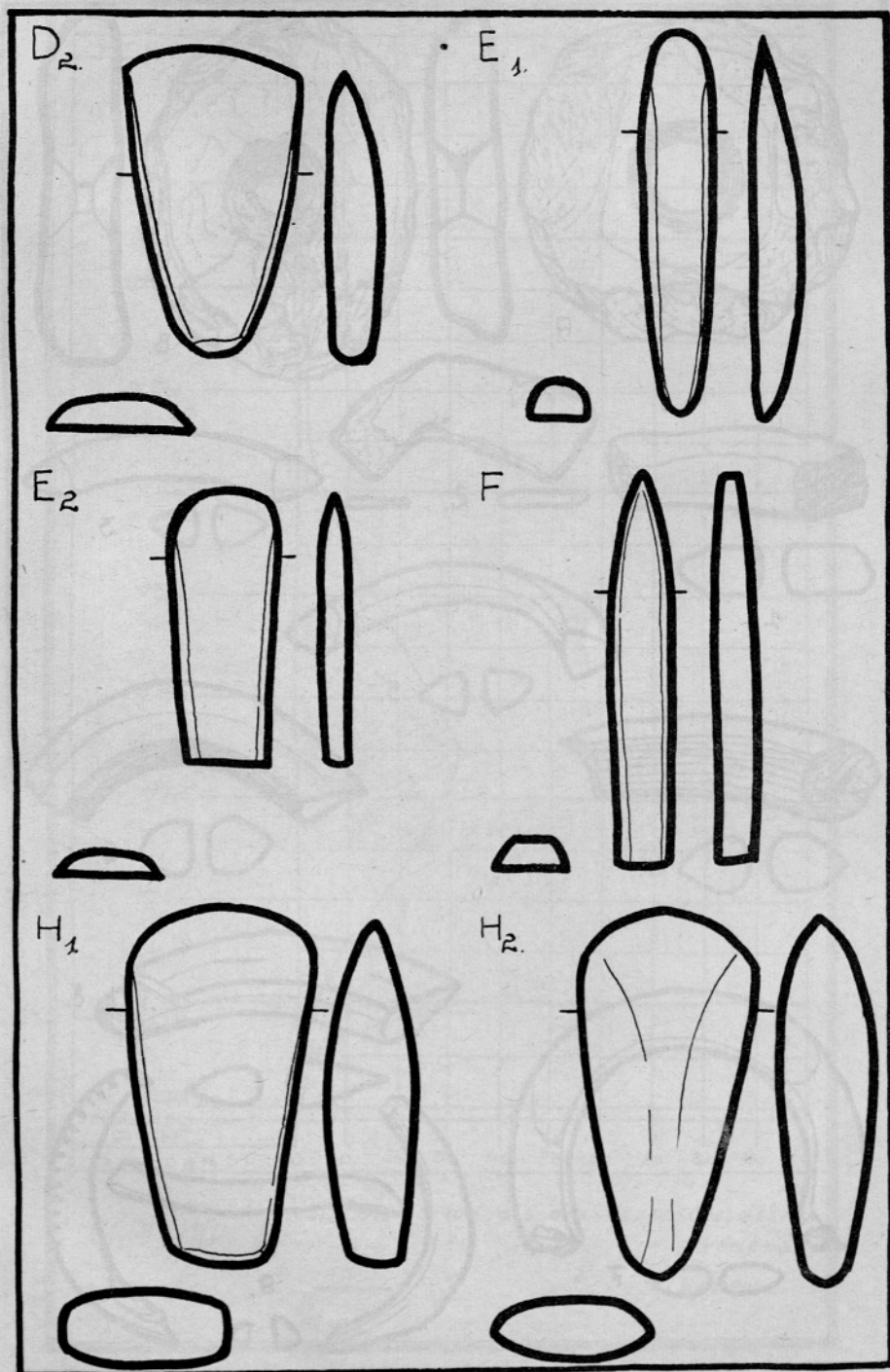

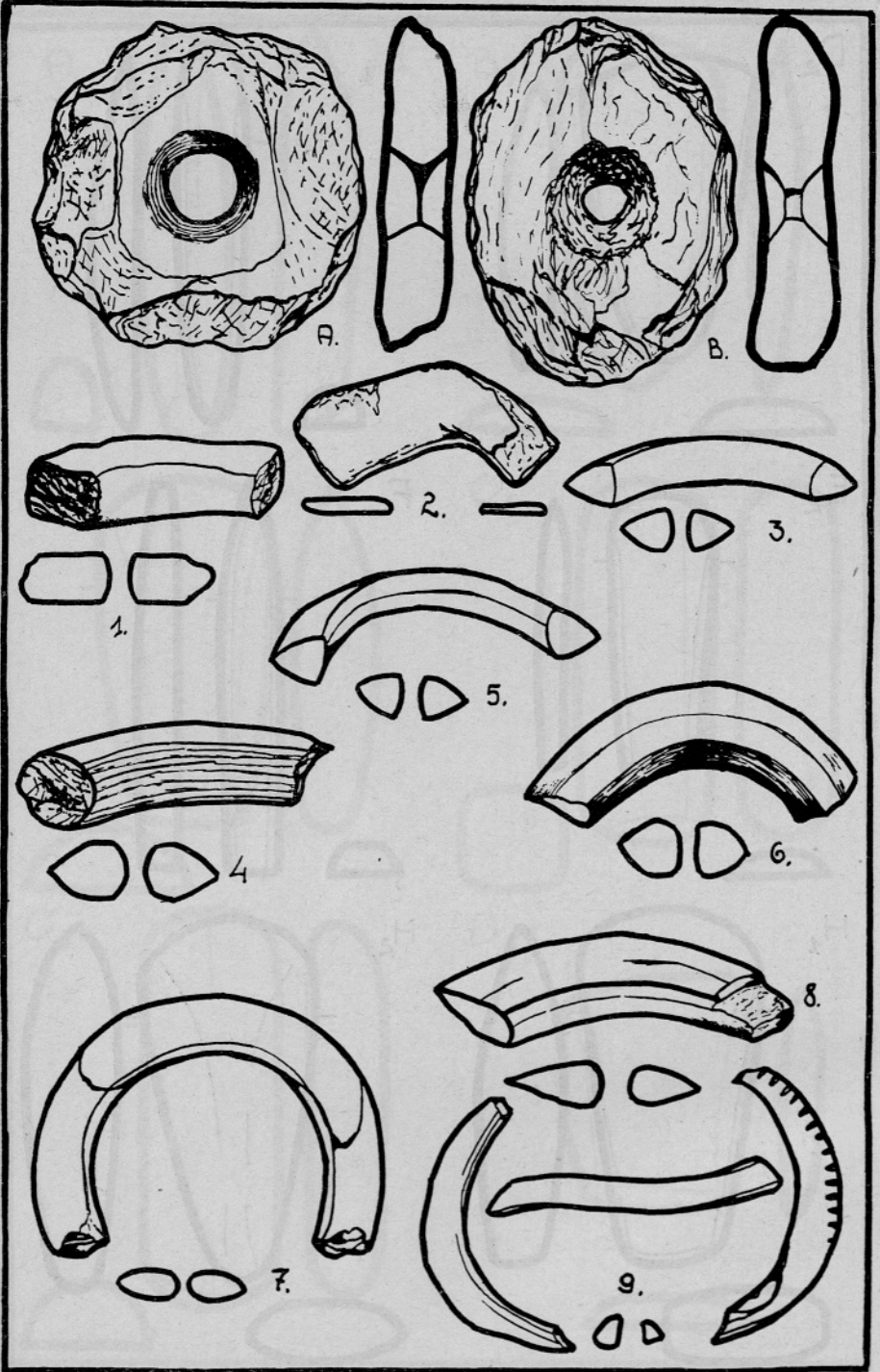

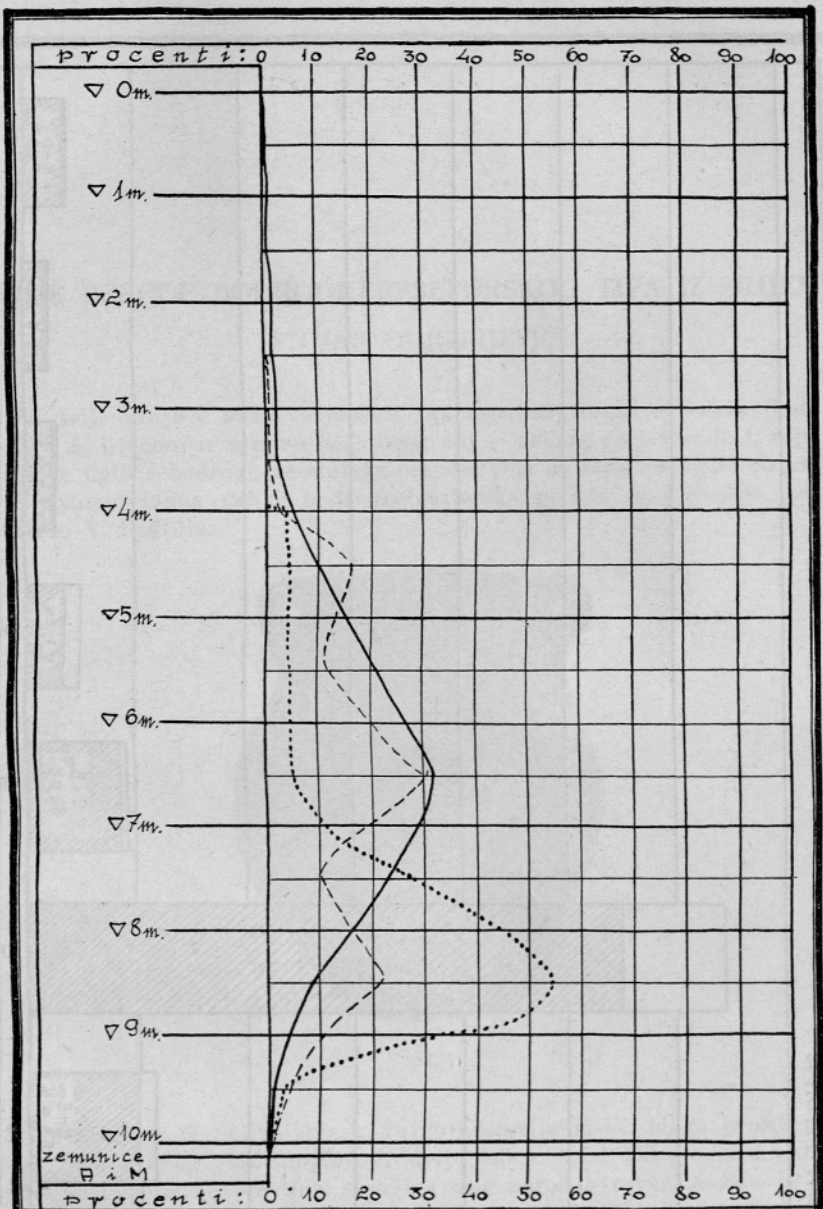

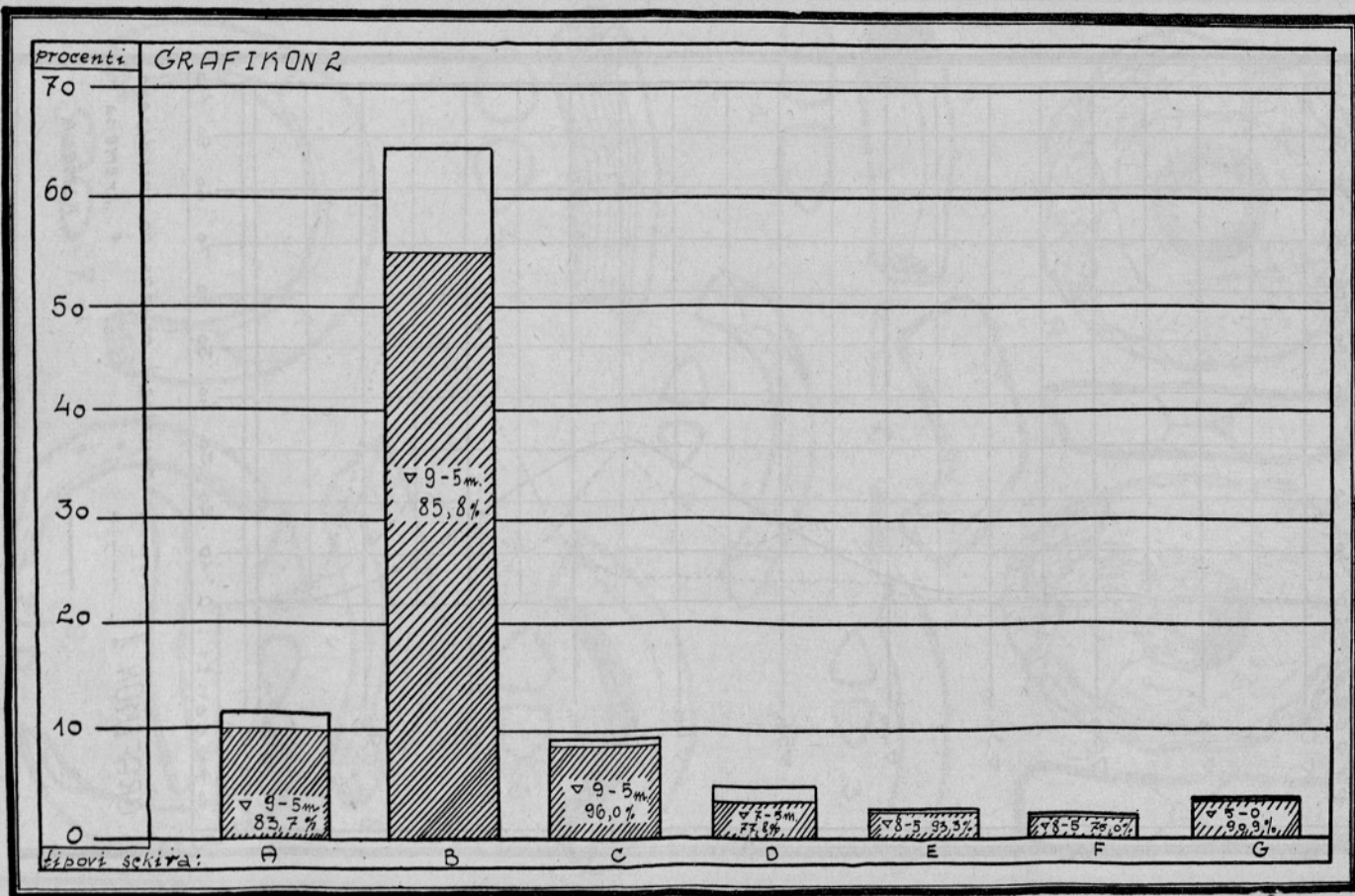

GRAFIKON 1

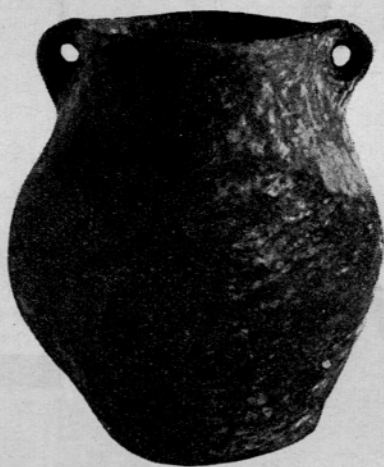
..... otudje i oružje od opsidijana
 - - - - - " " " kremen
 ————— " " " kamena

DVIJE POSUDE BODROGKERESZTURSKEG TIP A IZ SRIJEMA

STOJAN DIMITRIJEVIĆ

Na dvije krajnje točke Srijema — na zapadnoj strani u Sotinu (kot. Vin-kovci), a na istočnoj u Surčinu (kot. Beograd) — nađene su još prije I. svjetskog rata dvije tipične bodrogkereszturske posude. One do sada nisu bile objavljene, ali je poznata jedna velika bodrogkereszturska posuda iz Vučedola, koju je publicirao V. Hoffiller.¹

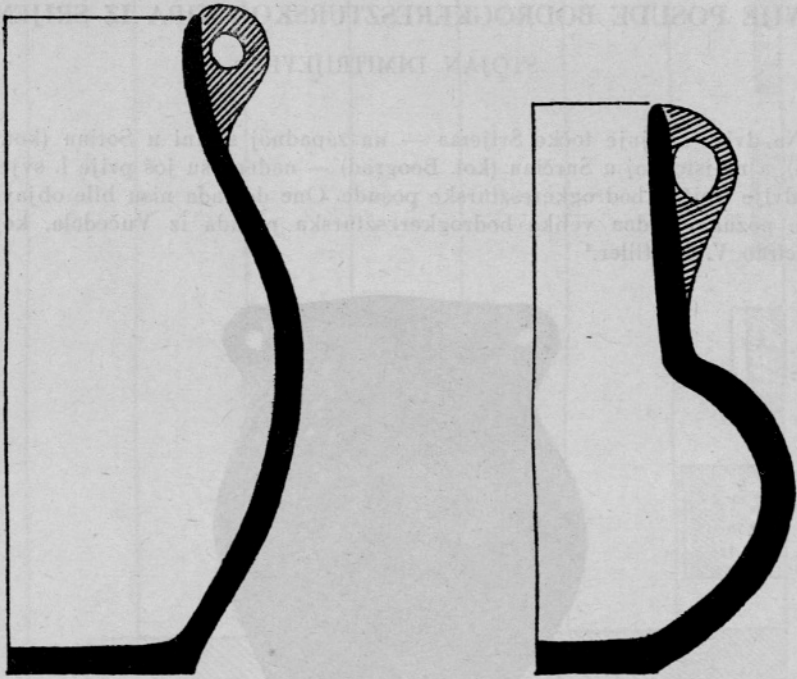
Sl. 1

1. Primjerak iz Sotina (Sl. 1, 2a) predstavlja niski, blago profilirani tip amfore tako zvanog »Milchtopfa« sa dvije ušice ispod usta, odnosno uz usta posude. Modelacija je pravilna, površina nije naročito ravna, a sive je i sivo-smede boje, te pokazuje ostatke firniza. Neukrašena je. Visina: 11,5 cm. Prom.: usta: 6,8 (na ušicama: 9,5) — trbuha: 10,6 — dna: 6,2 cm.

Nađena je na »Skendric« u Sotinu (parcela br. 2556, katastar od prije I. svjet. rata) u tadanjem vinogradu Lovre Drobine, 60 cm duboko na jednom ognjištu s još jednom manjom posudicom, koju danas više nije moguće identificirati. Posuda je došla u Arheološki muzej u Zagrebu negdje prije 1900. godine.

¹ C. V. A. I., Pl. 5, 4.

2. Posuda iz Surčina (Sl. 5 a,b; 2b) pripada također istom manjem tipu, ali je uobičajeno raščlanjena na cilindrični vrat sa ušicama ispod usta i na zaobljeni trbuh. Dobro je modelirana, iako relativno debljih stijena. Danas je tamno sive boje, dok je ranije pod inače slabo sačuvanom politurom bila crne boje. Bogato je ukrašena urezanim i žigosanim ukrasima, dosta nepažljive izvedbe. Inkrustacija je izvrsno sačuvana. Žigosani ubodi u grupama od po tri nalaze se samo na jednoj (prednjoj) polovini vrata u kombinaciji sa snopom paralelnih, horizontalno urezanih crta. Vratni pojas je podijeljen inače na dva pravokutna ukrasna polja.

Sl. 2 a, b

Čitava površina trbuha ukrašena je motivom šahovske ploče. Vrat posude je djelomično oštećen, ali je nadopunjen sadrom. Vis.: 10,1 — vrata: 4,5 cm. Prom.: — usta: 4,8 (na ušicama: 7,4) — trbuha: 9,2 — dna: 4—4,5 cm.

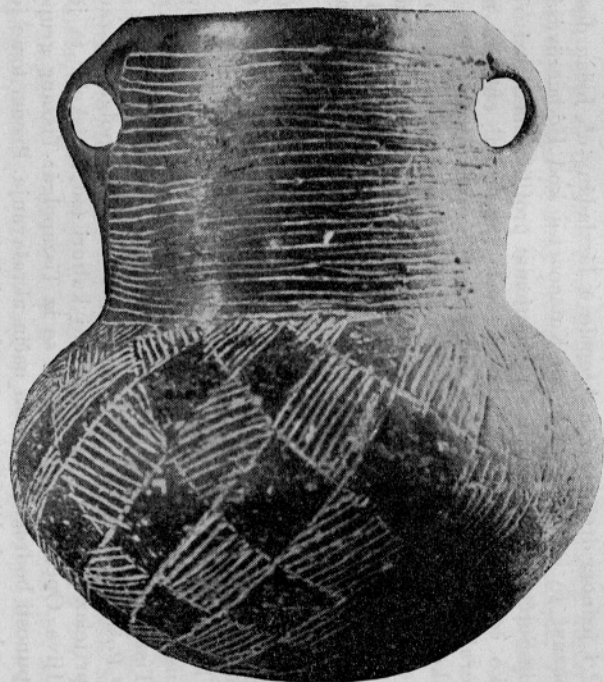
Posuda je nađena u vinogradu Ivana Pleše u Surčinu, a došla je u Arheološki muzej u Zagrebu kao dar 1905. godine.

Obje posude pripadaju najkarakterističnijem obliku bodrogkereszturske keramike tako zvanom loncu za mlijeko, odnosno »Milchtopf«-u, koji se pojavljuje u nekoliko varijacija. Počevši od vrlo izduženih, elegantnih oblika, pa do prilično niskih i zdepastih tipova, te od blago profiliranih s jedne strane do oštro raščlanjenih profila s druge strane, postoji niz međuoblika. Oni se međutim uvijek pridržavaju jednog temeljnog oblika, koji u pravilu ima po dvije ušice nasuprot postavljene uz rub usta posude.

Primjerak iz Sotina, koji pripada blago profiliranom niskom amforastom tipu (»Milchtopf«-a), ima najbliže analogije u jednom primjerku iz nekropole kod

Sl. 3 a

Sl. 3 b

Magyartés-a² i jednom drugom iz nekropole u Jászládány-u³. Jedan dosta sličan primjerak poznat je i iz nekropole na Kotacpart-u kod Hódmezővásárhely-a.⁴

Posuda iz Surčina pripada tipu s raščlanjenim profilom na vrat i trbuh, koji je podjednako čest, kao i onaj prethodni. Našoj je posudi oblikom najbližiji jedan primjerak s Kotacparta.⁵ Jedan vanredno lijep primjerak iz Pusztaistvánháze⁶ ima također sličnosti s našom posudom, ali ima dosta bikonično profilirani trbuh. Po načinu ukrašavanja veže se posuda iz Surčina uz tri primjerka iz Pusztaistvánháze,⁷ jedan primjerak iz Tiszakeszi-a⁸ i jedan iz Jászládány-a.⁹ Sva tri primjerka iz Pusztaistvánháze upotrebljavaju i urezivanje i žigosane ubode, kao načine ukrašavanja, odnosno ukrasne tehnike. Druga dva primjerka upotrebljavaju samo urezivanje. Direktno analogije za sam ukras posude iz Surčina za sada mi među bodrogkereszturskim predmetima nisu poznate. Jedino su grupe žigosanih uboda uobičajeni ukrasni motiv. Kvadratna dioba površine međutim nije rijetka, kako to pokazuju neki objavljeni primjerci.¹⁰ Općenito uzevši ukras trbuha surčinske posude ima mnogo više srodnosti sa ukrasnim koncepcijama Tiszapolgár-Tiszaug grupe, kako to naročito pokazuju dvije posude iz Tiszaug-Kisréparta.¹¹ Pošto se uzima — posve opravdano — da Tiszapolgár-Tiszaug grupa predstavlja prijelaz ka Bodrogkereszturskoj kulturi (od Potiske),¹² ta je pojava posve razumljiva. Općenito uzevši može se iz Tiszapolgár-Tiszaug grupe izvesti gotovo u potpunosti bodrogkereszturski način ukrašavanja. Prema tome je posuda iz Surčina posebno zanimljiva ne samo zbog lokaliteta, nego i radi upotpunjanja našeg poznavanja bodrogkereszturskog ukrašavanja.

Pojava ovih posuda, kao i one iz Vučedola u ovom području ne predstavljaju iznenađujuću, nego posve normalnu i lako shvatljivu pojavu. Komunikacione veze Tisa—Dunav uslovile su i razmjenu predmeta, pa su tako i neki keramički proizvodi Bodrogkereszturske kulture lako došli u srijemsko područje. Ovamo treba ubrojati i zlatnu pločicu iz Progara (kot. Beograd, Srijem).¹³ Ova razmjena

² Pál Patay, Kupferzeitliche Gräberfelder aus der Gegend von Szentes, *Archaeologiai értesítő*, 1943, 1—2., T. V, 1.

³ Pál Patay, Les trouvailles archéologiques du cimetière de l'âge du cuivre à Jászládány, A. E. 1944—1945 (ser. III., vol. V.—VI.), T. VIII, 7.

⁴ J. Banner, Ausgrabung am Kotacpart bei Hódmezővásárhely, *Dolgozatok IX—X*, 1933—1934, 1—2, Szeged 1934, T. XVIII, 14.

⁵ J. Banner, o. c. T. XV, 7.

⁶ J. Hillebrand, Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza, *Archaeologia hungarica* IV, Budapest 1929, T. II, 6.

⁷ o. c. T. II, 4, 6; T. V, 2.

⁸ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936, 24/25 BRGK, 1934/35, T. 18, 14.

⁹ P. Patay, Jászládány (A. E. 1944—45), T. VI, 9.

¹⁰ o. c. T. VI, 9; T. VII, 4. J. Hillebrand, Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza (*Arch. hung.* IV), T. II, 6. Samo kod druge navedene posude iz Jászládány-a je čitava ukrasna površina kvadratno raščlanjena. Kod ostale dvije citirane posude su tako podijeljeni samo neki manji dijelovi ukrasnog polja.

¹¹ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn (24/25 BRGK), T. 15, 5, 6.

¹² o. c. str. 55.

¹³ Ksenija Vinski, Prehistorijska zlatna pločica Bodrogkereszturske kulture iz Progara u Srijemu, *Abramićev zbornik*, Split (u štampi).

je mogla uslijediti za trajanja bilo Badenske, bilo Vučedolske kulture, vjerovatnije ove potonje. Surčin je inače poznat kao nalazište Vučedolske, a Sotin i Badenske i Vučedolske kulture.¹⁴ Vremenski se to moglo dogoditi negdje u rasponu od o. 2000. god. do o. 1800. godine pre n. e.

ZUSAMMENFASSUNG

Zwei Gefäße des Bodrogkeresztur-Typus aus Syrmien

Im Archäologischen Museum in Zagreb wird je ein Gefäß des Bodrogkeresztur-Typus aufbewahrt. Beide stammen von zwei Endpunkten Syrmiens: aus Sotin (Bezirk Vinkovci) im Nordosten und aus Surčin (Bezirk Beograd) im Südwesten. Beide Gefäße gehören zu der sogenannten Milchtöpfform. Das sanft profilierte Gefäß aus Sotin (Abb. 1, 2 a) ist nicht verziert. Das im Profil scharf gegliederte Gefäß aus Surčin (Abb. 3 a, b; 2 b) ist dagegen reich verziert mit eingeschnittenen und gestempelten Ornamenten, also auf übliche Weise von Bodrogkeresztur ornamentiert. Für die Verzierungen dieser Gefäße besteht keine direkte Analogie in den Funden von Bodrogkeresztur. Nach der Verzierungskonzeption zeigen die Gefäße eine viel engere Verwandtschaft mit zwei Gefäßen der Tiszapolgar-Tiszaug — Gruppe aus Tiszaug — Kisréparta¹¹, was ganz verständlich ist, denn diese Gruppe bildet einen Übergangsgrad von der Theiss zur Bodrogkeresztur Kultur. Unsere beiden Gefäße gelangten nach Syrmien zweifelsohne durch Tauschhandel, am wahrscheinlichsten zur Zeit der Vučedol (vielleicht auch Badener) Kultur.

¹⁴ Vučedolski nalazi iz Surčina i Sotina publicirani su u *Opuscula archaeologica* I. (S. Dimitrijević, Prilog daljem upoznavanju Vučedolske kulture, str. 6 i 8). Badenski materijal iz Sotina nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu i nije objavljen.

NOVE ARHEOLOŠKE NAJDBE V JAMAH NA NOTRANJSKEM

FRANCE LEBEN

Pivška kotlina je del razsežnega kraškega področja; na njenem robu je nanizana vrsta jam, ki kažejo vidne sledove, da je nekdanj v njih prebival človek. Paleolitske najdbe v Postojnski jami, Otoški jami, Betalovem spodmolu, Parski golobini¹ in Zupanovem spodmolu (najdbe iz zadnjega niso objavljene) dokazujejo, da so bile jame tod okoli naseljene že v pleistocenu. Tudi najdbe iz kasnejših dob v Betalovem spodmolu (niso objavljene) in v Predjami² kažejo, da je človek ti jami obiskoval ali celo v nji prebival vse od mlajše kamene dobe tja v pozni srednji vek. S tega gledišča so jame ob robu Pivške kotline vredne še podrobnejših raziskovanj, od katerih je pričakovati še dokaj pozitivnih rezultatov.

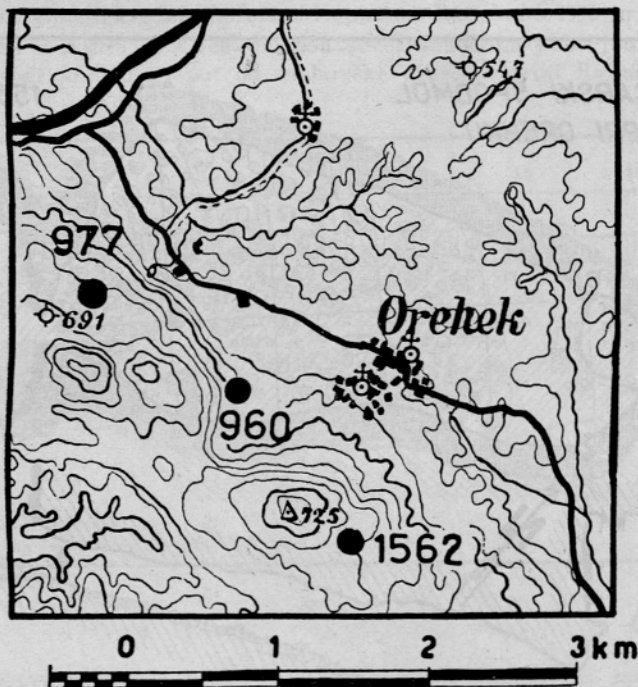
Vse to je dalo pobudo za arheološka izkopavanja v jamah na jugozahodnem robu današnje Pivške ali Postojnske kotline. Od 24. julija do 5. avgusta 1956 so bila opravljena sondiranja v Ovčarskem spodmolu, Žegnani jami in Brlovki ali Brlovi jami. Vse tri jame so na gozdnatem pobočju Loze nad Orehkom (slika 1), ki loči Orehovško polje od Sajevskega polja. Izkopavanja je vodil Inštitut za raziskovanje krasa SAZU v Postojni z denarnimi sredstvi, ki jih je dala na razpolago Sekcija za arheologijo SAZU. Sodelovali so študentje arheološkega seminarja in geologije ljubljanske univerze.

Kat. št. 1562. Ovčarski spodmol (slika 2). Lega: 1000 m 190° S od cerkve v Orehku in 475 m 115° ESE od vrha Varde (kota 725 m). Višina vhoda 660 m n. m. Dolžina 28 m. Gornjekredni kaprotinski apnenci. Raziskano 1956 in 1957.

¹ Brodar S.: Paleolitski sledovi v Postojnski jami (Razprave SAZU, I, Ljubljana 1951, 243). Palaeolithic Traces in the Postojna Cavern (Bulletin scientifique, Tome I, No. 1, 29, Ljubljana 1953). Otoška jama, paleolitska postaja (Razprave SAZU, I, 203, Ljubljana 1951). The Otok Cavern — a Palaeolithic station (Bulletin scientifique, Tome I, No. 1, 28, Ljubljana 1953). Betalov spodmol — ponovno zatčišče ledenodobnega človeka (Proteus XI, 1948/49, 97). Iz Betalovega spodmola pri Postojni (Varstvo spomenikov II, 1949, 3—4, 118). Lep primer paleolitskega rezila (Proteus XII, 1949/50, 90). — Anelli F.: Ricerche paleontologiche nella Grotta Betal presso Postumia (Atti del I. congresso speleologico nazionale, Trieste 1955, 250). — Brodar M.: Izkopavanja v Parski golobini (Arheološki vestnik V/1, 1954, 92). — Brodar S.: Prispevek k stratigrafiji kraških jam Pivške kotline. Parska golobina (Geografski vestnik XXIV, 1952, 43). Paleolitik na Krasu (Prvi jugosl. speleol. kongres 1954, 79, Ljubljana 1955). Prerez paleolitika na slovenskih tleh (Arheološki vestnik I/1—2, 1950, 5). — Leben F.: Kulturni ostanki davnih prebivalcev Pivške kotline (Turistični vestnik III, 1955, 318).

² Korošec J.: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave SAZU, IV/1, Ljubljana 1956). Arheološke ostaline v jugoslovanskih jamah po paleolitski dobi (Prvi jugosl. speleol. kongres 1954, 87, Ljubljana 1955).

Vhod v jamo leži v plitki vrtači na robu pobočja, kjer se kraški plato pod Vardo prevesi v Pivško kotlino. Skozi dokaj majhno, do 2 m visoko vhodno odprtino pridemo v mogočno razširjeni jamski prostor, ki položno pada v notranjost. Kakih 18 metrov dolg nasipni stožec podornega kamenja nas privede končno do male zaravni, ki jo pokriva humus. Stene in strop so večinoma živoskalnati, le na koncu jame je del stene pokrit s sigo. Tu in tam opazimo na stenah tudi

Sl. 1

kotlice. Jama se končuje z 10 metrov visokim kaminom, ki je na nekaterih mestih zakapan. Jama je zelo suha in je nekdanji požiralnik, ki je odvajal vodo, pritekajočo s površja Varde. Kasneje se je jamski prostor preoblikoval s podori. Zadnje čase je jama služila okoličanom kot ovčja staja. Od tod je dobila tudi svoje ime.³

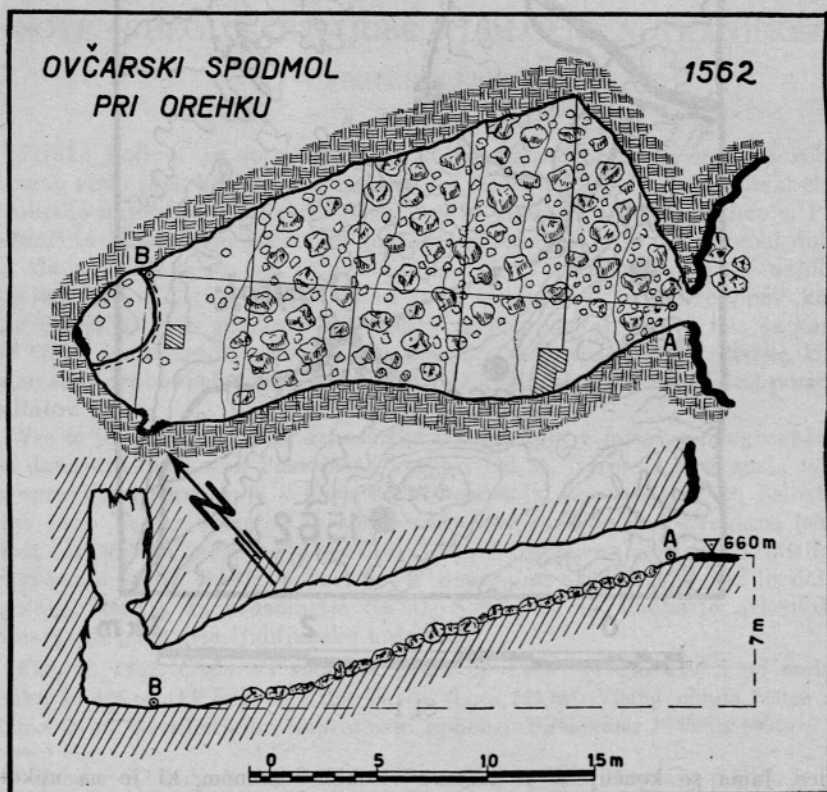
V jami sta bili izkopani dve sondi. Prva je skoraj na koncu jame, kjer je površina ravna in tudi ni več podornega kamenja. Pod vrhno ilovnato humozno plastjo so v globini 60 cm trčili na živoskalnato dno. Našli so le nekaj recentnih odlomljenih živalskih kosti.

Drugo sondo so izkopali nekaj metrov od vhoda ob levi jamski steni. Na tem mestu tudi ni podornega kamenja, ki drugod precej onemogoča izkop sond. Pojavljajo se tri plasti, ki si sledijo takole (slika 3):

³ Meritve in opis jam je dal na razpolago Janez Gantar, laborant Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni. Na tem mestu se mu lepo zahvaljujem.

- A črna humozna plast, pomešana z organskimi ostanki in odpadki;
 B temnorjava humozna kulturna plast, pomešana s skalovljem;
 C rumenorjava gruščnata plast;
 D siga.

V kulturni plasti B, ki je do 50 cm debela, so našli na nekaj fragmentov predzgodovinske keramike ter odlomljeno in poškodovano živalsko kost, ki se ne dá natančneje opredeliti. Keramika pa kaže sledeče oblike:

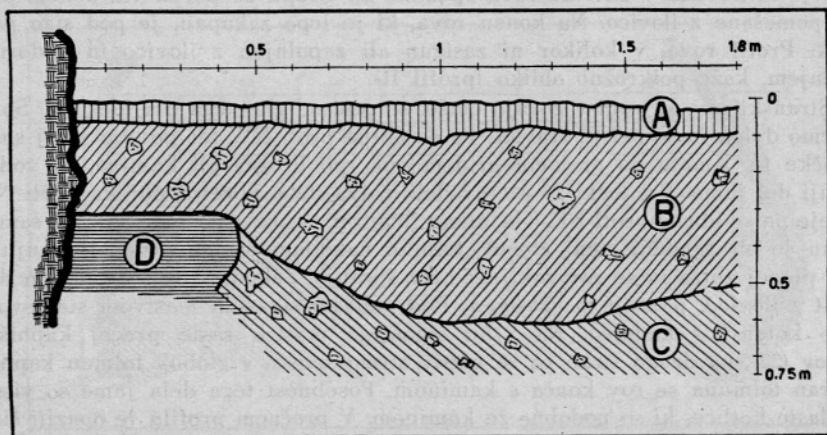
Sl. 2

1. Fragment rjavosive posode iz gline, pomešana s peskom. Zunanja površina je nekoliko glajena in ima sledove ravnih vrezov. Vel. $3,7 \times 3,6$ cm (Tab. I. sl. 1).
2. Fragment skoraj ravno odrezanega ustja posode iz rdečerjave gline. Vel. $3,5 \times 1,8$ cm (Tab. I. sl. 2).
3. Fragment rumenorjave posode iz gline, pomešana s peskom. Na zunanji površini so sledovi ornamenta v obliki ravnih vrezanih črt. Vel. $4,5 \times 3,9$ cm (Tab. I. sl. 3).
4. Trije fragmenti stene in dna posode iz temnosive dobro pečene, s peskom pomešana gline. Trebuh ostro prehaja v ravno dno. Vel. $3,6 \times 2,4$ cm; $3,5 \times 2,5$ cm; $3,5 \times 3,1$ cm (Tab. I. sl. 4, 5, 6).

Najdeni fragmenti keramike nimajo nobenih tipičnih oblik. Zato jih je težko časovno bližje opredeliti. Izdelava, oblika in način pečenja gline jo stavijo verjetno v eneolit ali bronasto dobo. Da bi pripadala mlajšim dobam, je pa skoraj izključeno. Na površini ob stenah jame je ležalo tudi precej večjih in manjših odlomkov pozne srednjeveške keramike.

*Kat. št. 960. Žegnana jama*⁴. Lega: 900 m 337° NW od vrha Varde (kota 725 m) in 1150 m 257° WSW od cerkve v Orehku. Višina vhoda 595 m n. m. Dolžina 452 m. Gornjekredni kaprotinski apnenci. Raziskano 1956 in 1957.

Jama leži v gozdu za Orehkom pod severozahodnim pobočjem Varde. Nedaleč proč vodi kolovozna pot od orehovške graščine proti Rakuliku. Po 9 m

Sl. 5

dolgem in 1,5 m globokem useku se pride v nizek vhodni del jame, ki pa se kmalu zviša. Rov poteka sprva proti NW, se po nekaj metrih obrne proti SW in kmalu preide spet v prvotno smer. Tla v sprednjem delu polagoma padajo, se pri točki 7 zravnavajo, po strmi 2 m visoki stopnji se zopet prevesijo in tako enakomerno padajo do točke 11. Tod se rovi dele.

Glavni rov se po nekaj metrih obrne proti jugu. Tla se polagoma dvigajo, nato pa prevesijo in enakomerno padajo do konca rova. Takoj v začetku (26) se odpira v stropu kamin, ki vodi v višje ležečo etažo. Za kaminom pridemo do kotanje, zadelane z ilovico, na kar rov zavija vedno bolj proti severu. Po blago padajočih tleh, ki jih izmenoma pokrivajo ponvice, podorni bloki in ilovica, pridemo do ozke špranje, koder je nadaljnje prodiranje nemogoče (36). Stene opisane rova 25—28—36 so večinoma zasigane. Tu in tam je videti kotlice.

⁴ Moser K.: Ausgrabungen in Nussdorfer Höhle und Gräberfeldes von Vermo in Istrien (Bericht der mat.-naturw. Cl. der k. Akademie der Wissenschaften, Wien 1884). Die Nussdorfer Grotte: Žegnana jama, nebst Bemerkungen über andere Grotten und Höhlen des Karstes (Mitth. der Section für Höhlenkunde, 1885, Nr. 3, 4). Der Karst und seine Höhlen, Triest 1899, 57, 80). — Bertarelli L. V.-Boegan E.: Duemilla grotte. Milano 1926; navaja na strani 528 pod kat. št. 986 Caverna di Orecca di Postumia (Seguena jama).

Profila IV in V nam kažeta značilno obliko dvojnih korit, povezanih z ozkim kanalom. Ozki kanal med zgornjim in spodnjim koritom se polagoma spušča paralelno s padcem jame. Tik pred koncem rova pa popolnoma izgine. Značilne za ta del jame so številne ponvice, ki so deloma suhe, deloma pa napolnjene z vodo. Od tega rova se pri točki 28 odvaja proti jugu strmo se dvigajoč stranski rov (28—50). Prvi del je pretežno podornega značaja. V zgornjem delu pa so tla lepo zasigana in pokrita s ponvicami. Končni del rova je zatrpan z ilovico. Rov ima v prečnem prerezu pri dnu trapezasto obliko, ki se preko majhne police proti vrhu v velikem razponu polkrožno konča (profil III).

Pri točki 25 se od glavnega rova proti NE odcepi strmo padajoč stranski rov (25—59). Visok je do 2 m in ne presega 4 m širine. Tla pokrivata podorno skalovje in ilovica. V začetku rova opazimo na stropu do pol metra debelo plast sige, pomešane z ilovico. Na koncu rova, ki je lepo zakapan, je pod sigo požiralnik. Profil rova, v kolikor ni zasigan ali zapolnjen z ilovico in podornim kamenjem, kaže polkrožno obliko (profil II).

Stranski rov, ki vodi v gornjo etažo, se cepi od glavnega pri točki 11. Sprva se strmo dviga in se pri 12 zravna. Tu se obrne proti NW ter poteka v tej smeri do točke 16. Kmalu po prelomu pridemo na rob brezna ali kamina, ki vodi v spodnji del jame. Pri točki 16 se rov deli v dva dela. Severni poteka proti NW, kasneje pa se obrne proti NE. Tla, stene in strop so pretežno zasigani. Na samem kolenu je ob zahodni steni globok tolmun nakapane vode. V nadaljevanju se strop precej zniža in se rov zaključi brez špranje. Zahodni rov je v prvem delu pokrit z ilovico, pozneje pa zasigan. Pod velikim sigastim masivom sta levo in desno kotanji s kapnico. Na vrhu sigastega masiva raste precej kapniških stebrov (22), na drugo stran pa se masiv strmo spušča v globok tolmun kapnice. Onstran tolmuna se rov konča s kaminom. Posebnost tega dela jame so visoke kupolaste kotlice, ki so podobne že kaminom. V prečnem profilu je opaziti širok spodnji del, proti stropu pa večinoma ozko korito. Celotni rov je pretežno bogato okrašen s kapniškimi tvorbami. Posebnost so heliktitom podobne kapniške oblike in obli stalaktiti. Heliktiti se tvorijo večinoma po strmo nagnjenih stenah v obliki srčastih izrastkov.

Žegnana jama je nekdanji požiralnik, ki je v svojem razvoju prešel več stopenj, preden je dobil današnjo obliko. Nedvomno so vsi rovi nekdam odvajali vodo. Prvotno je voda odtekala po rovih zgornje etaže skozi globoko kotanjo (med 22 in 25). Od kod pa je voda pritekala, je težko reči, ker se je dotični kanal verjetno v kasnejših dobah zasil. Precej pozno se je izoblikoval vhodni del jame z vso spodnjo etažo. Rov 50—28 pa je dovajal neko drugo vodo. Požiralnik na koncu rova 25—38—59 nam dokazuje, da je tu bila najbrž prav v zadnji fazi požiralniškega razvoja, odvodna cev vodá Žegnane jame. Jama je verjetno postala ob leziki, kajti o kakem prelomu v njej ni sledu.

Pred jamo je približno 9 m dolg jarek, ki je bil prekopan do skalnate osnove, to je 40 do 50 cm globoko. Tudi vhodni rov jame je prekopan 9 m v notranjost. Pri tem so naleteli na precej številno keramiko iz srednjega veka. Prekopane plasti so približno enako debele in kažejo pri 8. metru sledečo sliko (slika 4):

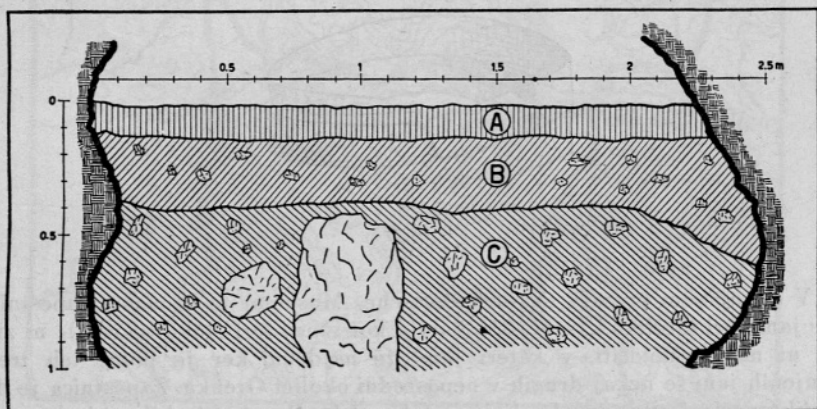
- A črna humozna plast z organskimi ostanki in srednjeveško keramiko;
- B rjava ilovnata, s peskom pomešana plast brez vsakršnih ostankov;
- C sivorjav grušč z večjimi podornimi skalami.

Keramika pripada dvema tipoma. Prvega predstavljajo fragmenti dobro pečenih posod. Stene so tanke, oblika pa močno profilirana. Površino navadno

krase kanelure, plastična rebra in podobno. Drugi tip je starejši. Oblika je preprosta, čeprav je tudi delana na vreteno. Stene posod so debelejše in porozne ter vedno brez ornamentike. Nedvomno gre tu za nadaljevanje rimske provincialne keramike. Na možnost predzgodovinskih najdb je kratko opozoril I. Gariboldi.⁵ Pri naših izkopavanjih pa nismo naleteli na nikakršne take sledove.

*Kat. št. 977. Brlovka.*⁶ Lega: 1900 m 272° W od cerkve v Orehku in 4950 m 180° S od cerkve v Brinjah. Višina vhoda 670 m n. m. Dolžina 112 m, globina 61 m. Gornjekredni kaprotinski apnenci. Raziskano 1956 in 1957.

Vhod v jamo se odpira na vrhu strmega pobočja Loze nad izvirom Karenšana. Skozi vhodno odprtino ovalne oblike pridemo po skoraj navpični stopnji na vrh nasipnega stožca. Smo v veliki podorni dvorani skoraj pravokotne oblike.

Sl. 4

Povsod pokrivajo tla veliki skalnati bloki, le pod vhomom leži nekaj listja in trhljih drevces. Dvorana leži v smeri NE—SW. V vzhodnem kotu se odpira v steni nizek rov, ki je po vsej dolžini zasigan. Na nekaj mestih so v njem kotlice nakapane vode. Ob severovzhodni steni je možen prehod ob blokih in steni nekaj deset metrov daleč. Na severnem koncu dvorane se odpira v tleh vhod v stranski rov, ki vodi preko 4 m globoke navpične stopnje sprva proti NW, kasneje pa proti N. Tla so pokrita s podornimi bloki, med K in L pa prehajajo v zasigana tla, iz katerih raste tu in tam kak kapnik. Skoraj 9 m globoko navpično stopnjo lahko obidemo po strmem zasiganem rovu do ozkega vhoda v zaključno dvorano. Stene so deloma zasigane, tla pa pokriva ilovica.

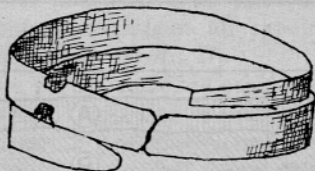
Jama je nastala ob dveh prelomih v smeri NE—SW in SE—NW. Ponikajoča voda Postojnskega jezera je ob njih verjetno izdolblja rove, ki so se kasneje preoblikovali s podori. Vendar je o takem postanku kaj težko govoriti, ker so

⁵ Gariboldi I.: *Catasto delle cività naturali sotterranee della Venezia Giulia*, Firenze 1926, pod št. 986 navaja *Caverna di Orechch* (Seguena jama).

⁶ Moser K.: *Die Eishöhlen des Tarnowaner und Birnbaumer Waldgebirges* (*Zeitschrift des D. und Ö. Alpenvereins*, 1889, XX, 365). *Der Karst und seine Höhlen*, Triest 1899, 41, 45). — Gratzky O.: *Die Höhlen und Grotten in Krain* (*Mitth. des Musealvereines für Krain, Laibach* 1897, X, H. 5, 143).

skoraj vsi sledovi erozije zabrisani. Le v zaključni dvorani je videti tu in tam kotlice in izjede, ki dajo slutiti, da je tod tekla nekdanj voda.

Prezgodovinske najdbe so ležale pod veliko podorno skalo v sredini glavne dvorane.⁷ Poleg so bile tudi kosti konja (*Equus caballus L.*) in sicer: desni femur, desna tibia, desni metacarpus, prva falanga desne sprednje noge, manjša in večja desna lopatica. Vse navedene kosti pripadajo šibkejšemu, le zadnja močnejšemu konju. Ostalih kosti (rebra, vretenca itd.) zaradi močne poškodovanosti in pomanjkanja komparativnega materiala ni mogoče natančneje določiti. Rečemo pa lahko, da so zastopane še druge živalske vrste, med njimi tudi ptice.⁸ Da bi bila še možna nadaljnja raziskovanja, je potrebno podorno skalovje razstreliti. Italijani so jama registrirali kot Grotta Berlouca pod kat. št. 3124, niso pa o njej ničesar objavili.

Sl. 5

V dunajskem muzeju (Naturhistorisches Museum) je bronasta zapestnica iz neke jame pri Orehku.⁹ Jasnejša lokacija kot »Nussdorf-Höhle (Krain)« ni znana. Zato ni možno določiti, v kateri jami je najdena, ker je poleg teh treh tu omenjenih jam še nekaj drugih v neposredni okolici Orehka. Zapestnica je danes nekoliko poškodovana in zlomljena na dva dela. Prvotno je bila spiralno zavita. En konec, ki se koničasto zožuje, je na koncu ravno odrezan, drugi konec pa se jezičasto zaključuje. Premer zapestnice je 4,1 cm. Širina bronaste pločevine je 0,55 cm in debelina 0,07 cm (slika 5).

Kraški svet, ki ga obdaja na zahodu Cerkljarska dolina, na severu Bloška planota in na vzhodu pogorje Snežnika, je v arheološkem pogledu, posebno pa v jamah, kaj slabo raziskan. Leta 1956 smo si pri kartiranju kraških objektov vzhodno od Cerkljarskega jezera ogledali med drugimi jamami tudi Turščevo in Martinovo skednenco. Jami ležita na zaravnjenem kraškem platoju nad južnim delom Bločiskega polja (slika 6). Ugodna lega obeh jam je zbudila misel na arheološka sondiranja.

Kat. št. 579. Turščevo skednenco (slika 7). Lega: 560 m 505° NW od Tisovnika (kota 745 m) in 1880 m 156° SSE od Sovice (kota 791 m). Višina vhoda 623 m n. m. Dolžina 16 m. Gornjetriadni apnenci. Raziskano 1956.¹⁰

Pri prvem obisku jame dne 4. aprila 1956 je bila izkopana poizkusna sonda ob levi steni. Približno 50 cm pod površino smo naleteli na nekaj fragmentov prezgodovinske keramike, živalske kosti in sileks.

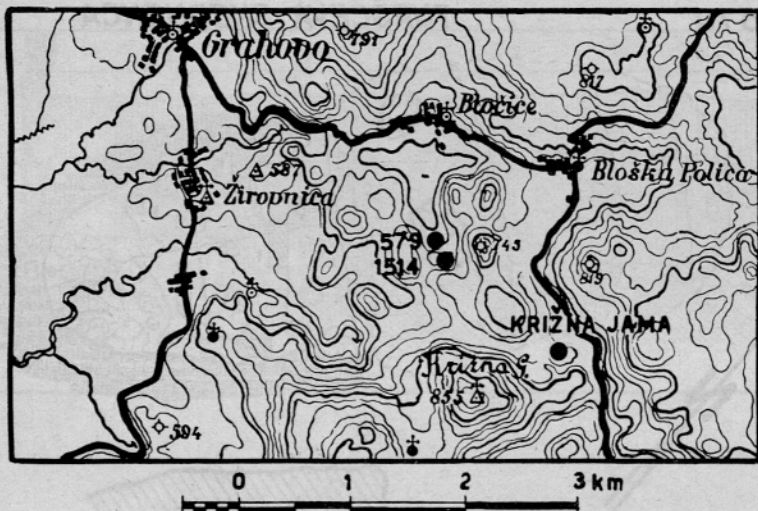
⁷ Leben F.: Sondiranja v jami Brlovki (Arheološki vestnik VII/4, 1956, 441).

⁸ Na tem mestu se zahvaljujem prof. dr. I. Rakovcu, ki je dobrohotno opredelil najdene živalske kosti.

⁹ Inventarna številka 49284: Spiralreif aus Bronzeblech.

¹⁰ Popoln opis morfologije in geneze Turščeve skednence bo podan v posebni študiji geologije Bločiskega polja.

1. Fragment sivorjave posode iz gline, pomešana s peskom. Na zunanji hrupavi površini je slabo viden prstni odtis. Vel. $5,7 \times 4,9$ cm (Tab. II. sl. 1).
2. Trije fragmenti sive posode iz prečiščene, dobro pečene gline. Zunanja površina je ornamentirana z neredno potekajočimi vrezanimi žlebiči, notranja pa je črno glajena. Vel. $4,5 \times 2,6$ cm; $5,3 \times 2,9$ cm in $5,5 \times 2,7$ cm (Tab. II. sl. 2, 3, 4).
3. Praskalo iz rožena modrosive barve. Robovi so delno retuširani. Vel. $1,9 \times 1,0 \times 0,7$ cm (Tab. II. sl. 5).
4. Dve odlomljeni in močno poškodovani živalski kosti. Prva ima na površini sledove karbonizacije (Tab. II. sl. 6, 7).

Sl. 6

Te najdbe so dale povod za obširnejša izkopavanja oziroma sondiranja od 6. do 15. avgusta 1956. Izkopanih je bilo pet sond. Le v prvi in drugi, ki je na istem mestu kot pri prvem sondiranju, smo našli nekaj predzgodovinske keramike in odlomljenih živalskih kosti. Vse ostale sonde so dale negativne rezultate. Profili plasti so v vseh sondah skoraj enaki, le da se menja predvsem debelina vrhnje plasti, v kateri smo našli kulturne ostanke (slika 8):

- A sivorjava humozna plast, pomešana s kulturnimi in organskimi ostanki;
- B sivorumena gruščnata plast, pomešana z vrhnjim humusom in podornim skalovjem;
- C rjavorumena gruščnata plast.

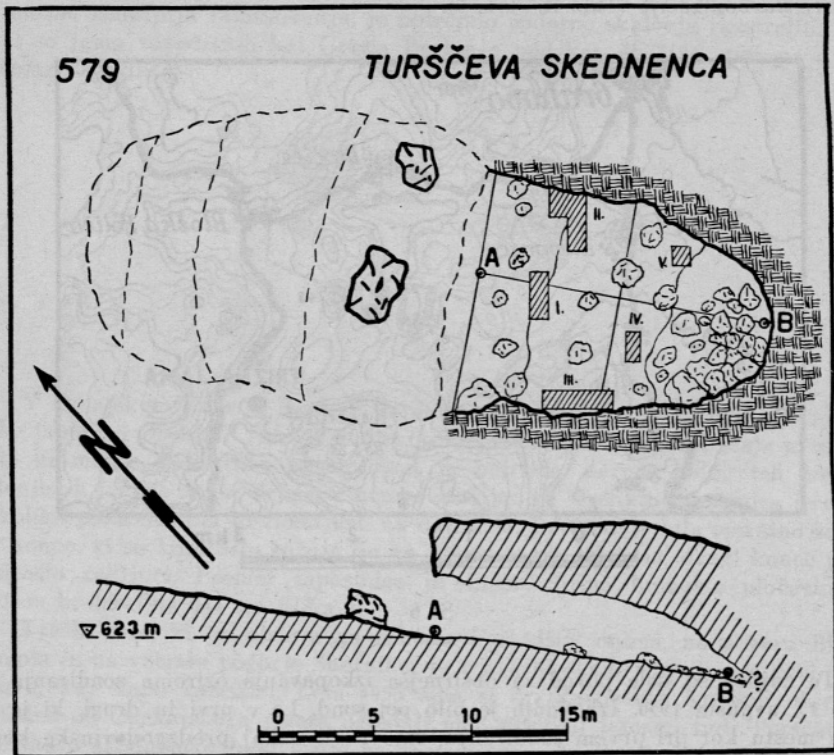
Najdbe:

1. Štirje fragmenti temnosive posode iz grobe, močno s peskom pomešane gline. Vsa površina je ornamentirana z navpično, vodoravno in poševno potekajočimi neravnimi žlebiči. Vel. $5,1 \times 5,7$ cm; $4,6 \times 4,5$ cm; $5,9 \times 4,2$ cm in $4,1 \times 3,6$ cm (Tab. III. sl. 1, 2, 3; Tab. IV. sl. 1). Rekonstrukcija teh fragmentov kaže posodo z ravnim nepoudarjenim ustjem, visokim vratom, usločenim ramenom, ki prehaja v polkrožno zaviti trebuh posode. Spodnji deli posode manjkajo (Tab. III. sl. 5).

2. Fragment zgornjega dela temnosive posode iz prečiščene gline. Površina je glajena, zunanja pa ornamentirana z vrezanimi črtami. Vel. $3,2 \times 2,5$ cm (Tab. IV. sl. 2).

3. Fragment ustja rdečerjave posode iz grobe, močno s peskom pomešane gline. Vrat je cilindričen, ustje pa ravno odrezano. Vel. $5,8 \times 5,8$ cm (Tab. IV. sl. 3).

4. Fragment posode iz rdečerjave, s peskom pomešane gline. Vel. $4,7 \times 4,2$ cm (Tab. IV. sl. 4).

Sl. 7

5. Fragment posode iz opekastordeče, s peskom pomešane gline. Na notranji strani so sledovi žganine. Vel. $4,3 \times 3,3$ cm (Tab. IV. sl. 5).

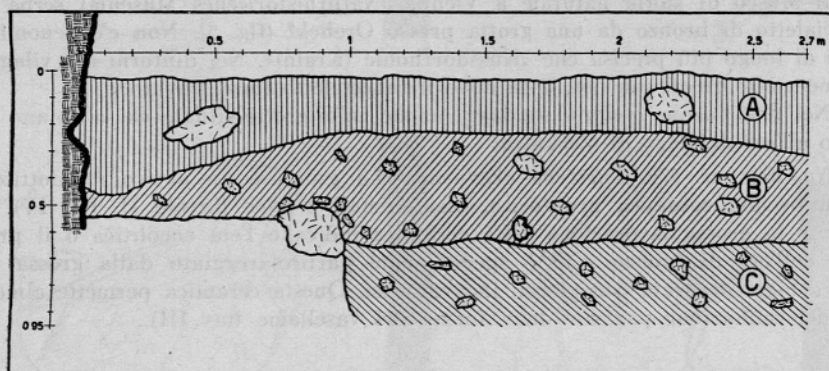
6. Dva majhna fragmenta rdečkastorjave keramike in dvoje odlomljenih živalskih kosti. Natančneje jih nismo mogli opredeliti.

Izkopani material ne zadošča, da bi ga mogli kot celoto natančneje časovno opredeliti. Vsekakor je mlajši od neolitskega. Oblika in groba izdelava keramike pričata, da jo lahko stavimo v konec eneolita ali celo v začetek bronaste dobe. Predvsem kaže na to groba siva keramika, ornamentirana z vrezanimi žlebiči (Tab. III.), pri kateri je vsaj deloma možno določiti obliko prvotne posode.

Kat. št. 1514. Martinova skednenca. Jama, oziroma spodmol se odpira s polkrožnim vhodom nedaleč južno od Turščeve skednenca na severozahodnem

pobočju Mačkovca. Vhodni del je zasut s podornim kamenjem, od koder tla padajo v notranjost. Dolžina jame je 15 metrov. V jami sta izkopani dve poizkusni sonde brez kakršnih koli uspehov. Pod vrhnjo humozno plastjo nastopi kmalu živoskalnato dno, oziroma sivorjav grušč.

Skromne arheološke najdbe v Turščevi skednenci nam pričajo, da je človek tod okoli bival v jamah že v prehodu iz mlajše kamene v bronasto dobo. Do sedaj nismo imeli o podobnih jamskih sledovih nobenih oprijemljivih dokazov. Brez dvoma Turščeva skednenca v tem predelu ni osamljen primer, temveč naj bo le vzpodbuda za raziskovanje drugih jam na tem področju, ki pa še čakajo odkritelja.

Sl. 8

RIASSUNTO

Nuovi scavi nella Slovenia interiore

Sull'orlo del bacino della Pivka (Piuca) sono situate l'una dopo l'altra parecchie grotte nelle quali si trovano tracce evidenti che queste grotte nei tempi passati erano abitate dall'uomo. Gli scavi paleolitici nella grotta di Postojna, nella grotta Otoška jama, nel Betalov spodmol, nella grotta di colombe¹ presso Parska golobina e nella grotta Županova jama (scavi non pubblicati) attestano che queste grotte erano abitate già nel pleistocene. Anche gli scavi dal periodo più recente nel Betalov spodmol (non pubblicati) e a Predjama² attestano che l'uomo ci abitava fino al più tardo medio evo.

Nel 1956, sotto la direzione della Sezione archeologica dell'Accademia Slovena di scienze ed arti, furono eseguiti sondaggi nelle grotte situate nei rispettivi bacini presenti della Pivka e di Postojna.

No. del cat. 1562 Ovčarski spodmol (grotta del pecoraio). La grotta è un antico inghiottitoio che derivava le acque di sopra. Nella grotta ci furono trovati oggetti di ceramica preistorica e frammenti deteriorati di ossi animali (tav. I). Le forme dei frammenti non sono tipiche e perciò è difficile di stabilirne una data cronologica. Dalla lavorazione e dalla cottura potrebbero esser messi nell'età eneolitica o del bronzo.

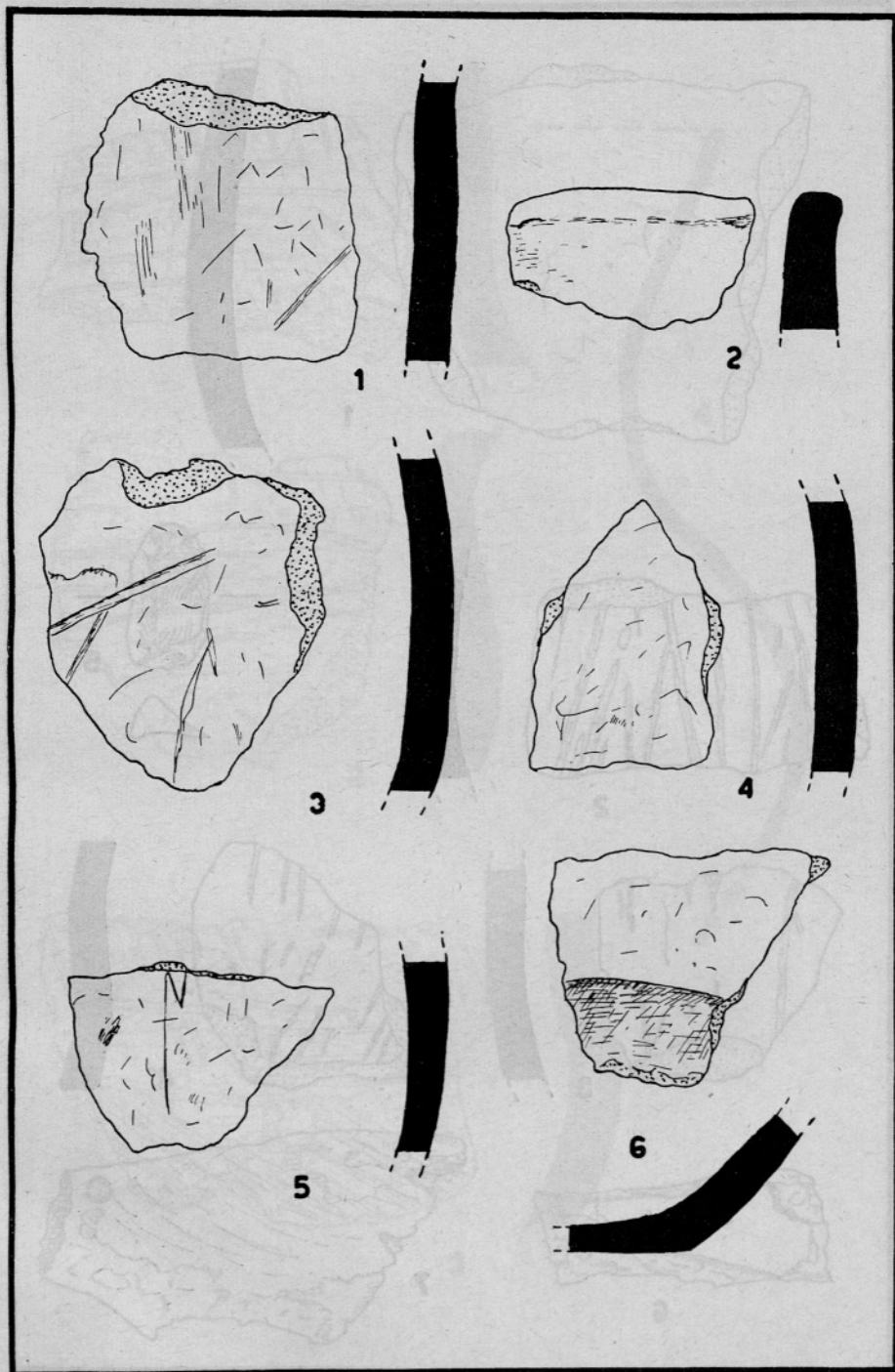
*No. del cat. 960 Žegnana jama.*⁴ La grotta è un antico inghiottitoio che ha passato alcuni gradi d'evoluzione prima di giungere alla forma presente. Già Gariboldi⁵ aveva richiamato l'attenzione alla possibilità di scavi preistorici. Ma con le nostre scavazioni non abbiamo trovato che ceramica medievale tanto vecchia che più recente. Quest'ultima è probabilmente continuazione della ceramica provinciale romana.

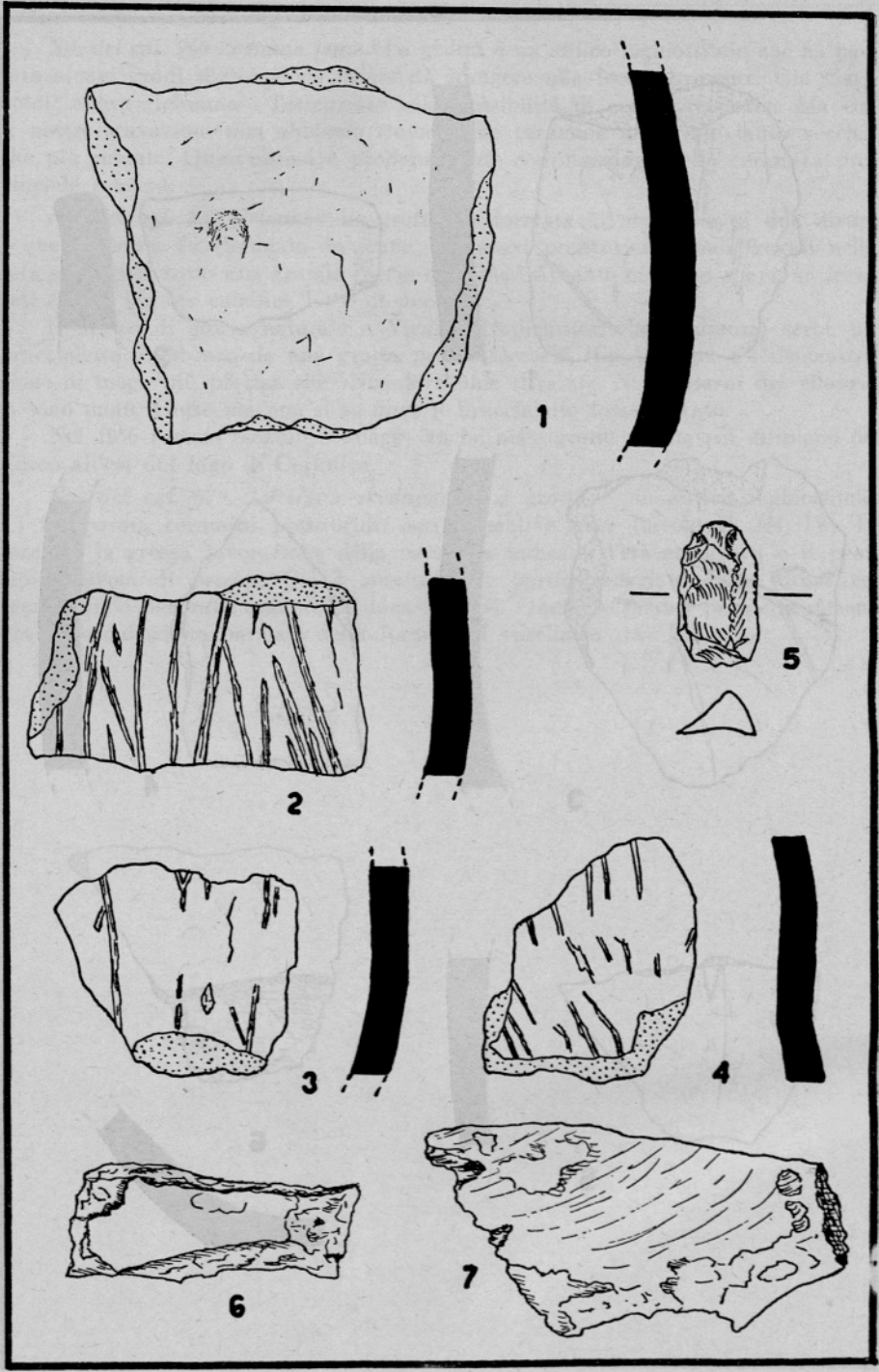
*No. del cat. 977 Brlovka.*⁶ La grotta fu formata all'occasione di due dirupi e questa forma fu cambiata da frane. Gli scavi preistorici furono trovati nella sala principale sotto una grande roccia di frana.⁷ Accanto ci erano sparsi su terra ossi equini (*Equus caballus* L.) e di uccelli.

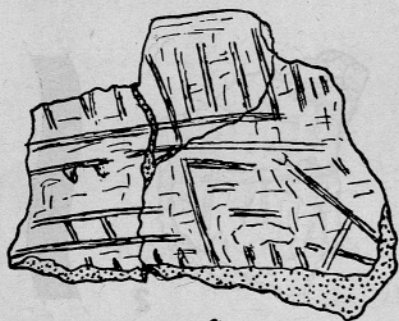
Il Museo di storia naturale a Vienna (Naturhistorisches Museum) serba un braccialetto di bronzo da una grotta presso Orehek⁹ (fig. 5). Non c'è denominazione di luogo più precisa che »Nussdorfhöhle (Krain)«. Nei dintorni del villaggio ci sono molte grotte ma non si sa dove il braccialetto fosse trovato.

Nel 1956 furono eseguiti sondaggi anche nelle grotte situate sul altipiano del Carso all'est del lago di Cerknica.

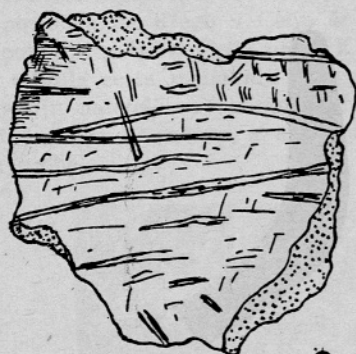
No. del cat. 579. Turščeva škednenca. La grotta è un antico inghiottitoio. Ci fu trovata ceramica preistorica, ossi animali e selce (tavole II, III, IV). Le forme e la grossa lavorazione della ceramica indicano l'età eneolitica o il principio dell'età di bronzo. Ciò è specialmente particolareggiato dalla grossa ceramica bigia decorata con piccoli incavi incisi. Questa ceramica permette almeno una determinazione parziale della forma del vasellame (tav. III).

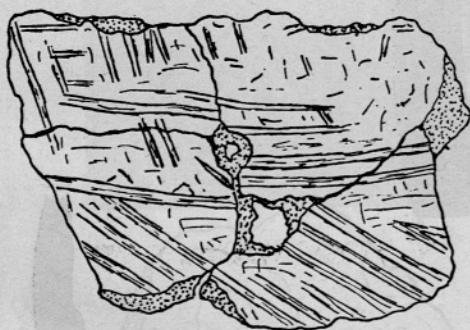

1

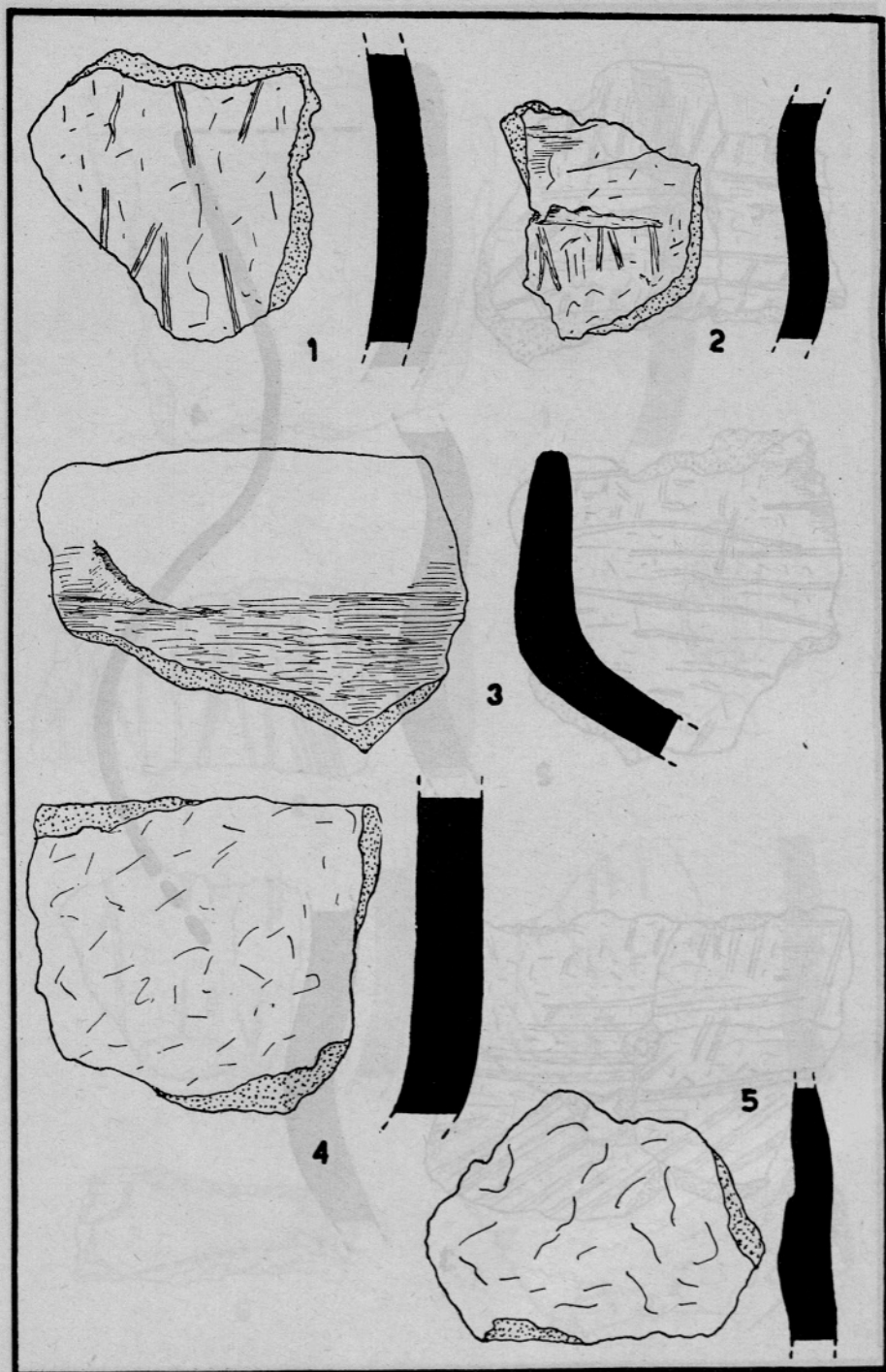
2

3

4

RIMSKO GROBIŠČE NA BREGU V CELJU

ALOJZIJ BOLTA

V zvezi z regulacijo Savinje, ki se je začela v večjem obsegu leta 1955, so bila potrebna na Bregu v Celju še razna druga dela. Med drugim so prestavili tudi cesto, ki pelje iz Celja preko Kapucinskega mostu proti Laškemu. Na ovinku se je morala cesta pomakniti bolj proti hribu. Na tem mestu so delavci pri odkopavanju naleteli na rimsko grobišče. Meseca aprila je bilo pri izkopavanjih odkritih vsega 12 grobov, v avgustu istega leta pa so bili odkriti sledovi trinajstega groba.

Sl. 1. Grob 1

Opis grobov:

Grob št. 1 (sl. 1). V kameniti skrinji, sestavljeni iz več skupaj položenih marmornih in peščenčevih blokov,¹ med katerimi sta dva nagrobnika z napisom, so ležali trije skeleti. Kakor kaže, so te mrličje hkrati pokopali. To sklepamo iz tega, ker so kosti ležale na dnu skrinje brez vsake najmanjše vmesne zemlje, medtem ko je nad njimi bil grob do roba napolnjen s prstjo. Dva skeleta sta ležala vzpo-

¹ Nagrobnike je že podrobneje obdelala V. Kolšek.

redno eden poleg drugega, tretji pa preko njih. Na dnu sta bila moški in ženski skelet, preko njiju pa otrok.

Pridevki v grobu: glinasti lonček, ovratnica iz steklenih biserov in zlat uhan. Lonček je ležal pri glavi skeletov, biseri so bili raztreseni okrog vratu, uhan smo pa našli v višini rok.

Grob št. 2. To je pravzaprav samo ostanek groba, ki pa je bil že popolnoma uničen. Sestavljen je bil iz glinastih opek. Ohranjen je bil samo v dolžini 1,46 m.

Sl. 2. Grob 2

Smer groba S—J in 40° odklona proti vzhodu. Grob je bil širok 40 cm. Ležal je v globini 0,55 m (sl. 2).

Grob št. 3. Dobro ohranjen ženski skelet. Levo roko je imel položeno v naročje. Lega desne roke pa ni bila določljiva, ker so nanjo naleteli že par dni prej in so jo odkopali. Na prstu desne roke smo našli bronast prstan. Prstan ima v premeru 2—2,1 cm. Pri nogah skeleta so bili zaznavni ostanki zogljenega lesa. Pri desni nogi smo odkrili tudi manjši fragment keramike.

Globina skeleta 1 m, dolžina 1,85 m. Smer skeleta S—J z glavo proti jugu in 40° odklona proti vzhodu.

Grob št. 4. Razmeroma dobro ohranjen ženski skelet (risba 3.). Desna roka je bila položena s prsti v krilu, prsti leve roke pa segajo skoraj do ramen desne roke. Med prsti desne roke je bil slabo ohranjen, nečitljiv novec. Pri nogah je pa ležal novec Konstancija Gala in fragment posode. Celoten grob je bil obložen

z večjimi kosi lomljenca. Namerna obložitev je bila posebno očitna okrog glave in ob medenici.

Globina skeleta 1,62 m, dolžina 1,80 m. Smer S—J z glavo proti jugu in 35° odklona proti vzhodu.

Grob št. 5. Slabo ohranjen skelet. Glava je bila skoraj popolnoma uničena. Roke so bile položene ob telesu. Globina skeleta 1,70 m, dolžina 1,55 m. Smer S—J, 40° odklona proti vzhodu. Brez pridevkov.

Grob št. 6. Slabo ohranjen moški skelet. Od glave je ostala nepoškodovana samo spodnja čeljust. Manjka tudi desna noga od kolena navzdol. Globina skeleta

Sl. 5

Sl. 4

2,20 m, dolžina 1,81 m. Smer skeleta S—J, 40° odklona proti vzhodu. Skelet leži natanko pod skeletom št. 5.

Grob št. 7. Od groba ni bilo skoraj nič ohranjenega. Ostale so samo stene groba, ki je bil sestavljen — podobno kot grob št. 2. — iz glinastih opek.

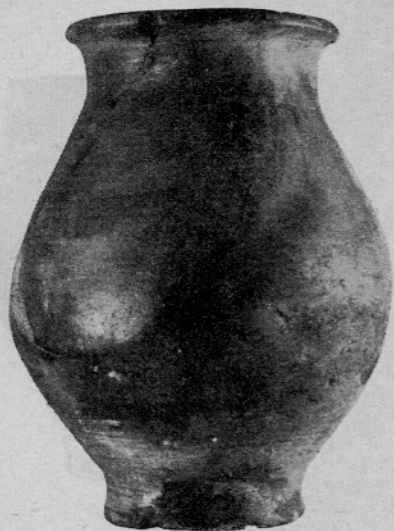
Grob št. 8. Slabo ohranjen moški skelet. Od precej poškodovane glave je dobro ohranjena le spodnja čeljust. Pri glavi skeleta je bil položen glinast lonček. Globina skeleta 2,10 m, dolžina 1,70 m. Smer skeleta Z—V z glavo obrnjeno proti zahodu. Od opisane smeri je za 40° odmaknjen proti jugu.

Grob št. 9. Slabo ohranjen otroški skelet. Glava je skoraj popolnoma razbita. Levo roko ima v naročju, desno pa položeno ob telesu. Noge so bile skrčene in povešene na desno stran. Globina 1,80 m, dolžina 1,05 m. Smer skeleta S—J s 45° odklona proti zahodu.

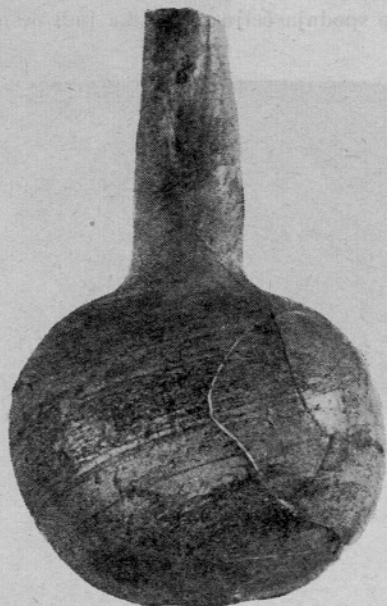
Grob št. 10. Otroški skelet. Glava je bila zaradi sesedanja zemlje pomaknjena preko desne roke. Roke je imel položene v naročju. Pri nogah je ležala fragmentirana železna sulica, pri glavi pa sta bila dva železna žeblja. Razen tega je bil v grobu neznaten fragment brona. Globina skeleta 2,54 m, dolžina 1,20 m. Smer S—J s 40° odklona proti zahodu.

Grob št. 11. Dobro ohranjen moški skelet. Roki je imel položeni ob telesu. Zobje v spodnji čeljusti so že delno izpadli. Globina skeleta 2 m, dolžina 1,80 m. Smer S—J s 40° odklona proti zahodu.

Grob št. 12. Vzporedno z grobom 11, oddaljen pol metra, je ležal slabo ohranjen ženski skelet. Ohranjeni so bili deli glave, desna roka, ki je bila položena v naročje, in desna noga. Manjkala je leva roka in leva noga do kolena. Iz obrisa grobnih jam je razvidno, da sta tu dva samostojna groba in ne en sam, kot bi na prvi pogled pričakovali.

Sl. 5

Sl. 6

Grob št. 13. Grob so delavci odkopali v odsotnosti arheologa. V grobu, ki ga ni bilo več mogoče rekonstruirati, sta bili tudi dve stekleni posodici. Grob je bil 20 m južneje od groba št. 1.

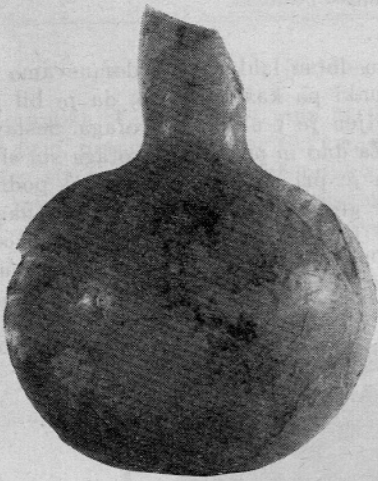
S pridevki opisano grobišče ni ravno bogato. Kljub temu pa nam daje zelo zanimive podatke. Predvsem sta važni dve ugotovitvi:

1. Način pokopa.
2. Lega grobišča glede na topografsko sliko rimskega mesta.

Način pokopa je zelo različen. Ugotoviti moremo štiri načine shranjevanja pokojnikov: a) navaden pokop brez krste, b) pokop v leseni krsti, c) pokop v skrinji iz opek in d) pokop v sarkofagu iz marmora.

Pri prvi vrsti pokopa opazamo potem še težnjo za tem, da se krsta nadomesti na kak drug način. Grob št. 4 je n. pr. skrbno obdan s kamenjem, ki naj bi nadomeščalo krsto.

Da so nekateri grobovi imeli tudi zbite lesene krste, dokazujejo žebli v grobu št. 10.

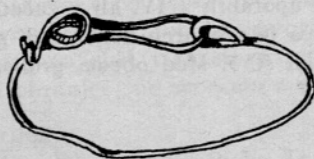
Sl. 7

Sl. 8

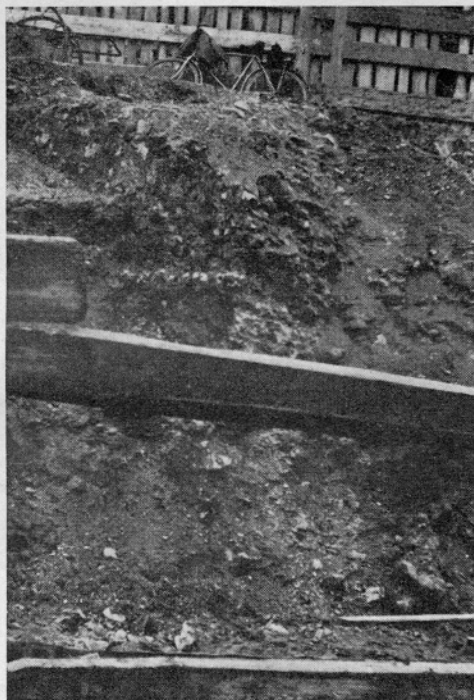
Sl. 9

Sl. 9 a

Grobova z glinasto oblogo in glinastim dnom lahko samo domnevamo (glej sl. 2). Kosti žal ni bilo najti. Vsi ostali znaki pa kažejo na to, da je bil grob.

Najbolj zanimiv je grob št. 1. Napravljen je v obliki sarkofaga. Sestavljen je iz več marmornatih in peščenih kosov. Za dno in pokrov sarkofaga sta služila dva nagrobnika z napisi, prečno steno pa je pri nogah zaključevalo podnožje zgornjega nagrobnika. Dejstvo, da so kot grobna skrinja uporabljeni nagrobniki, je zanimivo iz dveh vidikov. Tako je približno uspel videz sarkofaga, ki je najbogatejši grob na tem grobišču. Po drugi strani pa ta okoliščina potrjuje že dokazani obstoj grobišča v daljšem časovnem razdobju. Nagrobnika,

Sl. 10

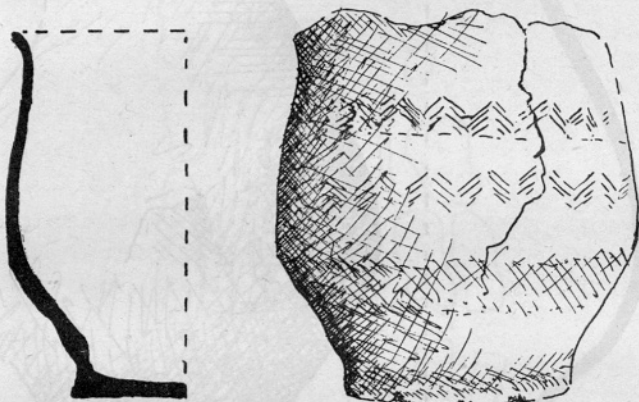
ki ju mirno lahko datiramo v začetek tretjega stoletja n. e., sta v drugi polovici III. stoletja bila porušena. Grobišče je bilo brzkone uničeno ob veliki poplavi v drugi polovici III. stoletja n. e., ki je bila že večkrat dokazana.² Ponovno pa so jih pri drugih grobovih uporabili v IV. ali v začetku V. stoletja n. e.

Za daljši obstoj grobišča je zgovoren dokaz tudi grob št. 6., ki je ležal 0,5 m nad nepoškodovanim grobom št. 5. Med obema groboma je bila plast gramoza.

² J. Klemenc: O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju. Zbornik Filozofske fakultete I. Ljubljana 1950, str. 135.

Najdbe v grobovih

Keramika. V grobu št. 1. smo našli glinasto posodico (višina: 9,7 cm, premer dna: 6,4 cm, premer trebuha: 10,1 cm, premer ustja: 8,9 cm). Zgornji dve tretjini posodice sta skoraj cilindrične oblike. V spodnji tretjini pa se trup hitro zoži in se zaključí z ravnim dnom. Spodnji del napravi tako videz stabilne noge. Na zgornji polovici in tik nad največjo periferijo imamo dva pasova tesno skupaj napravljenih valovnic (sl. 3., risba 1). V gradivu, kolikor ga do sedaj brani Mestni muzej, je to skoraj popolnoma nova oblika. Obstaja samo en skoraj identičen primer. To je posodica, ki je bila odkrita v Doberteši vasi pri Šempetru v Savinjski dolini (sl. 4).³ Pri zadnji se cilindrična oblika sicer že

Risba 1

močno izgubi, toda prehod v spodnji del je pomaknjen nekoliko više. Pač pa tudi tu lahko opazimo večjo valovnico v zgornji tretjini in na največji periferiji Tudi Schörgendorfer⁴ tega tipa podrobneje ne obravnava. Takole pravi zanj: »Ostali majhni predmeti 584–599 so tako rekoč časovno neopredeljivi. Služijo predvsem kot otroške igrače. Njihova uporaba gre v glavnem skupno z razvojem civilnih mest in se širi od druge polovice II. do prve polovice V. stol., torej do političnega propada rimskega cesarstva.« Od omenjenih imajo z našo največ podobnosti posodice Taf. 48. št. 585 in 586.⁵

V grobu št. 8. smo našli, tudi pri glavi, glinast vrček črne barve, z enim trakastim ročajem viš.: 14,7 cm, premer ustja 7,5 cm, premer največje periferije 11,2 cm premer dna 5,8 cm (slika 5, risba 2). Vrček stoji na nizki cilindrični nogi. Trup se v spodnji polovici lepo zaokroženo razširi, potem pa polagoma prehaja v dokaj stisnjen vrat. Zgornji rob je precej navzven zavihan. Na največji periferiji je še ohranjena sled trakastega ročaja. Ker ustrezni del na vratu oziroma na ustju ni ohranjen, ne moremo z gotovostjo trditi, kje je bil

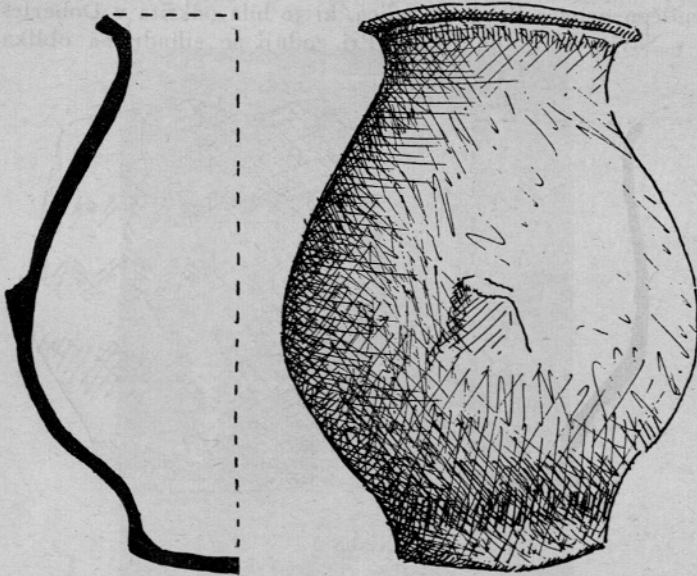
³ Gradivo še ni objavljeno.

⁴ August Schörgendorfer: Die römische Keramik der Ostalpenländer. Brünn-München-Wien 1942.

⁵ Prav tam, str. 167.

ročaj vezan. Po podobnih primerih pa lahko sklepamo, da je ročaj potekal od zgornjega roba nekoliko horizontalno navzven, nato pa navpično proti največji periferiji. Po Schörgendorferju naš vrč še najbolj ustreza vrču z Dunaja.⁶ Tudi tega datira avtor v IV. stoletju n. e.⁷

V grobu št. 13, ki je bil odkrit naknadno, sta bili tudi dve stekleni posodici. Posodica inv. št. 342 (slika 6) je kroglaste oblike z omfalosom na dnu in dolgim cevastim vratom, ki je pri grlu nekoliko stisnjen. Kroglaste stekleničke s cevastim

Risba 2

vratom datira Kisa v sredo III. stoletja n. e.⁸ Mere stekleničke 342: premer največje periferije 8,5 cm, viš.: 13,5 cm, viš. vratu: 6,5 cm.

Steklena posodica inv. št. 343. se stilno s prvo povsem ujema. Trup je za spoznanje nekoliko zajetnejši (premer največje periferije 8,7 cm). Vrat, ki je sicer fragmentiran in zaradi tega krajši, pa je v grlu ravno tako stisnjen (slika 7).

Novec Konstancija Gala (351–354), ki je bil v grobu št. 4. ima napis: Av.: D N CONSTANTIVS NOB C cesarjeva glava gleda na desno. Rev.: FEL TEMP REPARATIO vojak prebada konjenika (slika 8).

Novec dokazuje, da mlajša faza grobišča ni starejša od druge polovice IV. stoletja. Ni pa izključeno, da se je grobišče začelo ponovno uporabljati šele v prvi polovici V. stoletja n. e.⁹

⁶ Prav tam, Taf. 37., št. 457.

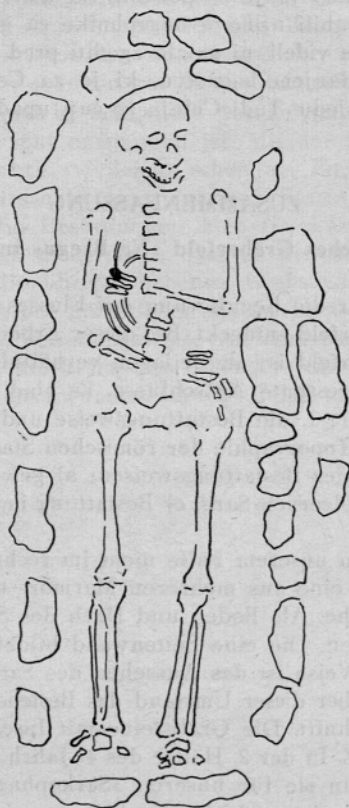
⁷ Prav tam, str. 158.

⁸ Anton Kisa: Das Glas im Altertume. Leipzig 1908, str. 390, T. B. 69, 70.

⁹ Gradivo še ni objavljeno.

Nakitni predmeti, uhan in ovratnica iz steklenih jagod (slika 9), ki smo jih razen glinastega lončka našli v pravem grobu, niso toliko pomembni za kronološko, kolikor za socialno opredelitev pokopanih.

V primeri z ostalimi grobovi, ki so zelo skromni po pridevkih, je to razmeroma izjemen primer. Posebnost glede na ostale grobove je tudi zamisel grobne skrinje. Uhan je zvit iz 1 mm debele zlate žice. En konec je zavit nazaj

Risba 3

v zanko, drugi pa je potegnjen skozi zanko in za 1 cm zasukan nazaj. Tam je napravljen dvojni zavo. Konec žice pa je ovit okrog glavnega obročka (slika 9 a).

Novo odkrito grobišče je dragocen prispevek k topografiji rimske Celeje. Ne sodi sicer v klasično obliko rimskih grobišč, kjer so grobovi razvrščeni ob glavni cesti, ki pelje iz mesta. Grobovi so stisnjeni na razmeroma majhnem prostoru. Dvajset metrov vzhodno od grobišča smo pri kasnejših delih našli na močan obrambni zid (slika 10). Vsi znaki kažejo, da Celje v prvem stoletju ni bilo obzidano. Z vdorom Markomanov in Kvadov pa tudi za noriška mesta bilo

važno vprašanje resnejše obrambe. V tem času se pomnožijo posadke v zaledju.¹⁰ Prebivalci izven celjskega obzidja se pomaknejo za obzidje, kjer najdejo varno zatočišče.

Iz gornjih izvajanj je razvidno, da je obravnavano grobišče na Bregu nastalo razmeroma pozno. Začeli so pokopavati v prvi polovici III. stoletja n. e. — morda že proti koncu II. stoletja. — Sredi III. stoletja je večja nesreča, bržkone elementarna,¹¹ za nekaj časa prekinila z normalnim razvojem dogodkov. Pokopališče je bilo dalj časa opuščeno, ljudje so pozabili na tiste, ki so bili pokopani in v enem primeru celo uporabili njihove nagrobnike za grobno skrinjo. To se pa, kot smo iz novca v grobu videli, ni moglo zgoditi pred koncem IV. ali v začetku V. stoletja n. e. O nekdanjem bogastvu, ki je za Celejo značilno posebno v drugem stoletju, ni več sledu. Tudi Celeja že čuti upadanje rimske moči.

ZUSAMMENFASSUNG

Römisches Gräberfeld »Na Bregu« in Celje

Bei den Arbeiten für die Regulierung des Flusses Savinja wurde im Jahre 1955 ein römisches Gräberfeld entdeckt. Bei dieser Arbeit wurden 13 Skelettgräber ausgegraben. Das Gräberfeld ist an Beilagen verhältnismässig arm, es gibt uns aber trotzdem sehr interessante Aufschlüsse. Es sind besonders zwei Feststellungen wichtig und zwar: 1. die Bestattungsweise und 2. die Lage des Gräberfeldes in Beziehung zur Topographie der römischen Stadt Celeia.

Wir unterscheiden vier Bestattungsweisen: a) gewöhnliche Bestattung ohne Sarg, b) Bestattung im hölzernen Sarg, c) Bestattung im Ziegelsarg, d) Bestattung im Sarkophag.

Der Sarkophag ist in unserem Falle nicht im rechten Sinne des Wortes ein Sarkophag, sondern nur eine aus mehreren Marmor- und Sandsteinblöcken zusammengesetzte Grabtruhe. Als Boden und Dach des Sarkophages dienten zwei Grabsteine mit Inschriften. Die eine Seitenwand bildete der Sockel des oberen Grabsteines. Auf diese Weise ist das Aussehen des Sarkophages erzielt, auf der anderen Seite bestätigt aber dieser Umstand das Bestehen des Gräberfeldes durch einen längerem Zeitabschnitt. Die Grabsteine mit Inschriften datieren aus dem Anfang des 3. Jahrh. u. Z. In der 2. Hälfte des 4. Jahrh. oder in der 1. Hälfte des 5. Jahrh. verwendete man sie für unseren »Sarkophag«. Das längere Bestehen unseres Gräberfeldes beweist auch das Grab 6, das ein halbes Meter über dem unbeschädigten Grab 5 liegt.

Für die Datierung unseres Gräberfeldes sind die keramischen Funde, Glasgefäße und die Münze von Constantius Galus am wichtigsten. Unsere keramischen Stücke aus dem 1. Grab können wir nach Schörgendorfer in die Zeit von der 2. Hälfte des 2. Jahrh. bis in die 1. Hälfte des 5. Jahrh. setzen, der Krug aus dem 8. Grab ist aber nach Schörgendorfer aus dem 5. Jahrh. Die Glasgefäße unseres Types setzt Kisa in die Mitte des 3. Jahrh. Die Münze des Constantius Galus aus dem Grab 4 beweist, dass wir den jüngeren Teil des Gräberfeldes zeitlich nicht vor die 2. Hälfte des 4. Jahrh. setzen dürfen.

¹⁰ V Ločnico pri Šempetru v Savinjski dolini je prišla v letu 168 n. e. II. italska legija.

¹¹ Podoben primer je dokazan za porušenje grobišča v Šempetru v S. d.

Das neuentdeckte Gräberfeld ist ein wertvoller Beitrag zur Topographie der römischen Stadt Celeia. Es gehört zwar nicht zur klassischen Form, wo die Gräber neben der Hauptstrasse, die aus der Stadt führt, liegen. Hier sind sie im Gegensatz zur üblichen Form auf einem verhältnismässig kleinen Platz zusammengedrängt. Zwanzig Meter ostwärts vom Gräberfeld sind wir bei späteren Arbeiten an die Befestigungsmauer gestossen. Alle Merkmale zeigen, dass Celeia im 1. Jahrh. noch nicht befestigt war. Mit dem Einbruch der Markomanen und Quaden mussten aber auch die norischen Städte an bessere Verteidigungsmassnahmen denken. In dieser Zeit haben sich die Besatzungen im Hinterlande vermehrt. Die Bewohner ausserhalb der celeianischen Befestigungsmauer sind hinter die Mauer gezogen, wo sie sichere Zuflucht fanden.

Aus allem Gesagten ersieht man, dass das behandelte Grabfeld aus Breg in Celje verhältnismässig spät entstanden ist. Mit der Bestattung begann man in der 1. Hälfte des 5. Jahrh., vielleicht schon am Ende des 2. Jahrh. In der Mitte des 5. Jahrh. verursachte eine grössere Katastrophe, beziehungsweise Überschwemmung, dass die Bestattungen hier für kürzere Zeit unterbrochen wurden. Später wusste man nicht mehr, dass an diesem Platze eine Grabstätte war und man benutzte die übriggebliebenen Grabsteine für Grabtruhen. Das konnte aber, wie wir nach der gefundenen Münze im Grabe schliessen können, nicht vor dem Ende des 4., beziehungsweise vor dem Anfang des 5. Jahrh. u. Z. geschehen. Der ehemalige Reichtum, der besonders für das 2. Jahrh. charakteristisch war, ist ganz verschwunden. Auch Celeia spürte das Sinken der römischen Macht.

IN MEMORIAM

V. GORDON CHILDE

19. oktobra 1957. leta je v Blue Moutains v Avstraliji tragično preminul eden najbolj znanih in v prazgodovini vodečih znanstvenikov Vere Gordon Childe, D. Sc., D. Litt., F. B. A.

Rodil se je v Sydneyu v Avstraliji 14. aprila 1892. leta. Po svojih visokošolskih študijah, ko je študiral klasično arheologijo in ostale klasične vede, je bil nekaj časa v politično diplomatski službi. Kasneje je iz klasike prešel k prazgodovinskim raziskovanjem. Tedaj se začelja tudi njegov nagel znanstveni vzpon. Od 1927 do 1946 leta je bil profesor za prazgodovino na univerzi v Edinburgu. Nato je bil profesor za arheologijo in upravnik Arheološkega inštituta na univerzi v Londonu vse do svoje upokojitve 1956 leta. Po upokojitvi je odšel zaradi zdravstvenega stanja v Avstralijo v svoj rodni kraj, kjer ga je nedaleč od Katoomba, 50 milj zahodno od Sydneya, doletela smrt, ko je padel z visoke Govetts Leap.

Tik pred odhodom v Avstralijo je Childe obiskal tudi še Jugoslavijo, katero je vedno zelo cenil, toda ne samo zaradi bogastva v arheoloških ostalinah. Ob tej priliki se je nekaj dni mudil v Ljubljani, od koder je obiskal tudi še druge kraje.

V. Gordon Childe, ki je 1935. leta bil tudi prvi prezident »Prehistoric Society«, je znan posebno po svojih sintetičnih delih, od katerih so nekatera doživela, kar je v arheologiji izredna redkost, tudi po 5 izdaj. Razen tega so nekatera bila prevedena tudi v druge jezike: francoski, poljski, češki, italijanski in nemški jezik. Najbolj znana njegova dela, ki so služila kot učbeniki in od katerih nekatera s posameznimi popravki služijo še danes, so: »The Dawn of European Civilisation«, »The Danube in Prehistory«, »The Prehistory of Scotland«, »The Bronze Age« itd. Ta dela obravnavajo prazgodovino Evrope, toda Childe je pisal sintetične razprave in knjige tudi o Orientu, katerega je povezoval kot izvor s prazgodovino Evrope. Med najpomembnejšimi tovrstnimi deli je »The Most Ancient East«, ki je ravno tako doživela več izdaj. Nekatera prav tako pomembna njegova dela imajo splošni značaj. Takšna so: »What happened in History«, »Man Makes Himself«, »Progress and Archaeology« itd.

Več kakor 300 knjig, razprav in člankov je zapustil Gordon Childe kot svojo znanstveno zapuščino. Njegova tragična smrt je nadvse močno prizadela posebno evropsko prazgodovino. Nikdo ni namreč boljše poznal toke prazgodovinskega dogajanja in boljše znal med seboj povezati posamezne člene v celoto kot on.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Mednarodni seminar za slovensko arheologijo

V dneh od 15. do 17. maja 1957. leta je bil v Krakovu na Poljskem mednarodni seminar za slovansko arheologijo, čeprav je sam naslov seminarja bil napačen: »seminar slovanskih arheologov«. Poleg domačih poljskih arheologov, kakor so W. Hensel, ki je tudi organiziral ta seminar, J. Kostrzewski, Wl. Antoniewicz, K. Lewicki, K. Majewski, K. Jażdżewski, Z. Rajewski, in drugi, so prisostvovali seminarju iz SSSR B. A. Ribakov, W. Kuharenko, iz Ogrske L. Gerewich, iz Romunije Gh. Stefan, iz Nemčije W. Unverzagt in Grimm, iz Bolgarije S. R. Stančev, iz Češkoslovaške Poufík in Vaňa ter iz Jugoslavije poleg podpisanega tudi J. Kovačević in Z. Vinski. Nekateri znanstveniki se žal zaradi bolezni ali pa zaradi svojih funkcij niso mogli udeležiti seminarja, kakor n. pr.: Mitajev iz Bolgarije in J. Böhm iz Češkoslovaške ter Arcihovski iz SSSR.

Prvotno je za seminar bila predložena tema, ki naj bi obravnavala praški tip keramike v slovanskih krajih. Vendar se je te teme dotaknilo relativno zelo malo referentov. Ostali so nakazali nekatere druge probleme ali so pa podali splošen pregled slovanske arheologije v svojih krajih. Udeleženci nekaterih držav, med njimi tudi Jugoslavije, niso podali nobenega referata.

Prvi dan seminarja je B. A. Ribakov razložil novi načrt akademij SSSR, po katerem se bo izdal corpus arheoloških najdb v SSSR. Ves corpus naj bi bil razdeljen na 6 serij od A do F (A paleolitsko in mezolitsko obdobje, B neolitsko in eneolitsko obdobje, itd.) Vsaka serija naj bi bila dalje razdeljena na štiri oddelke n. pr.: od A₁ do A₄ glede na splošno delitev gradiva v SSSR, ki bo osnova za arheološko delitev corpora. Tako naj bi se posebej obravnaval evropski del SSSR, posebej Kavkaz, posebej centralna Azija in Sibirija, medtem ko bi naj v četrtem oddelku bili obravnavani splošni problemi. Vsak oddelek serije ima lahko poljubno število zvezkov, od katerih lahko vsak predstavlja zaključno celoto ali pa more biti povezan po gradivu tudi z drugimi zvezki. Tako naj bi n. pr. v seriji B₁ en zvezek obravnaval neolitsko civilizacijo severnega dela evropske SSSR, drugi neolit Baltiškega bazena, tretji Bele Rusije itd. Kakor je gradivo doslej razdeljeno, naj bi cel corpus obsegal nekaj sto zvezkov. Vsak zvezek bo vseboval nekaj strani teksta ter 20—40 tabel gradiva in zemljevidov. Predvideno je, da bo izdajanje celotnega dela trajalo okoli dvajset let. Izhajale bodo pa hkrati razne serije in razni oddelki in tudi razni zvezki, tako kakor bo pač kak sektor obdelan.

Referent Ribakov je zelo detajlno razložil celotni načrt, na katerem so po njegovih besedah že začeli delati. Ta corpus bo vsekakor predstavljal velik znanstveni napredek in bo koristil zaradi dosedanjega nepoznavanja gradiva vsem arheologom. Pomanjkljivosti tega dela se bodo pa pokazale šele kasneje. Zamisel je gotovo dobra, zahtevala bo pa koncentracijo vseh delavcev na arheološkem področju za daljši čas. Omeniti je potrebno, da to ne bodo katalogi gradiva, temveč le zvezki znanstvenega gradiva, ki bodo izdelani subjektivno in odvisni od sposobnosti avtorja, hkrati pa tudi od njegovega subjektivnega gledišča in presoje gradiva in pri omenjenem prostoru 20—40 tabel se kaj lahko pripeti, da bo avtor podzavestno izbral gradivo ene vrste, izpustil pa drugo gradivo, ki se mu trenutno zdi nepomembno, čeprav bo danes ali jutri nujno pri presoji celotnega problema. Ne mislim s temi besedami kritizirati komaj

začeto in nadvse pomembno delo. Hočem pokazati le na nevarnost, ki bi se mogla vriniti, ker pač ne bo objavljeno celotno gradivo, temveč le izbor gradiva. Vsekakor bo nujno, da bodo vsi avtorji nadvse skrupulozni.

Naslednjega dne je imel referat J. Poulík o praškem tipu keramike na Českoslovaškem. Referent je podal vso zgodovino raziskovanja od Borkovskega dalje, ki je pravzaprav tudi izločil ta tip od ostale keramike in ga označil kot najstarejšo doslej znano slovansko keramiko. Poulík se je v glavnem ustavil pri razprostranjenosti tega tipa na Českoslovaškem in pri njegovi kronologiji. Za zadnje vprašanje mu je posebno pomembno grobišče v Přitluky, kjer so najdene tudi marsikatero latenske keramične oblike. Keramika praškega tipa se je sedaj našla tudi na naselbinah, od katerih imajo nekatere tudi $3,5 \times 3,5$ m velike, delno vkopane hišne objekte s kamnitim ognjiščem v kotu. Po mnenju referenta sodijo takšni objekti v čas IV. ali na začetek V. stoletja. Bili so na starejši rimskodobni naselbini II. stoletja. Referent je dalje omenil tudi, da bo glede na najnovejše najdbe na Moravskem potrebno revidirati dosedanjo datacijo znakov na dnu slovanskih posod. Ravno tako sodi, da je glede na posamezne najdbe iz novejšega časa potrebno spremeniti datacijo tako imenovane danubijske keramike. Poleg še drugih zanimivih momentov in sklepov se je Poulík dotaknil tudi vprašnja razširjenosti praškega tipa izven Českoslovaške, tipa, ki ga danes vidi tudi v sorodnosti nekih keramičnih oblik drugih kultur v drugih krajih. V teh kulturah se baje javljajo tudi tipi, ki bi se dali povezati s praškim. Referent danes sam sodi, da praški tip sodi v V. in VI. stoletje.

Diskusija k Poulikovemu referatu, ki je nakazal vrsto nadvse zanimivih problemov, pa ni prinesla potrebnih razjasnitev. Delno je temu vzrok, da je ta problem vezan največ na Českoslovaško že glede na razširitev tega tipa. Poleg tega moramo počakati tudi na objavo novega, doslej še neobjavljenega gradiva, na katerega se je skliceval referent in na njegovo dokumentacijo. Priznati pa moramo, da so mnogi momenti zelo nejasni. Tudi sorodnosti med praškim in nekaterimi drugimi tipi izven Českoslovaške so lahko le čisto navidezne, medtem ko nekatere niso niti verjetne. Seveda je pa nemogoče danes zavzeti kakršno koli gledišče k Poulikovim sklepom, dokler ne bo objavljeno celotno gradivo.

Naslednji referat je imel Gh. Ștefan o zgodnj srednjeveških najdbah v Garvanu v Romuniji. Med njimi so tudi posamezne najdbe, ki bodo kulturno ne dvomno pripadala Slovanom. Vendar pa, kakor kaže, tamkajšne keramike ne bo mogoče pripisati praškemu tipu, kakor so nekateri domnevali.

St. Stančev je poročal o zgodnjem srednjem veku severovzhodnega dela Bolgarije. Najstarejše keramične najdbe, ki se morejo pripisati Slovanom v teh krajih, spadajo v čas VII.—VIII. stoletja. Kakor sodi referent, je slovanska kultura v Bolgariji importirana. Dalje je referent nakazal tudi odnos med slovansko kulturo ter drugimi najdbami, posebno v Pliski in v Preslavu.

Oba referenta sta pa pokazala na dokajšnjo dosedanjo pomanjkljivost raziskovanj iz zgodnjega srednjega veka, ki so več ali manj le sporadična že glede na dokajšnjo pomanjkanje strokovnjakov za raziskovanje tega obdobja. Seveda je isto pomanjkljivost mogoče opaziti tudi pri nas, kjer se v zadnjih letih na tem področju zelo malo dela.

Po referatu W. Hensla, ki je govoril o organizaciji mednarodnih arheoloških seminarjev, je bil v glavnem splošni del seminarja zaključen. Posebna seja pa je bila med predstavniki arheoloških inštitutov in podobnih ustanov. Na tej seji so obravnavali o nujni potrebi rednih seminarjev, dalje o kongresih ter o temah za seminarje, kakor tudi o nujnem sodelovanju med arheologi za slovansko arheologijo raznih držav. Na temelju posvetovanja so bili sprejeti tudi sklepi, po katerih bi bil vsako leto v kaki drugi državi seminar z vnaprej določeno temo. Tako naj bi tema za prvi prihodnji seminar, ki bo 1958. leta v Berlinu, bila: »Slovanska plemena po zgodovinskih virih in na temelju arheoloških najdb od VII.—X. stoletja.« Tema za naslednji seminar, ki naj bi 1959 bil na Českoslovaškem bi naj pa bila: »Slovanska gradišča in mesta VII.—X. stoletja.« Dalje je bilo sklenjeno, naj bi bil kongres za slovansko arheologijo vsaka štiri leta. Prvi tak kongres naj bi bil 1961. leta v Moskvi, naslednji 1965. leta v Varšavi. Po vzgledu drugih podobnih arheoloških mednarodnih organizacij je bil izbran tudi komite, ki bo pripravljal tako seminarje kakor kongrese ter urejeval celotno delo. Za predsednika komiteja je bil izbran prof. dr. B. A. Ribakov.

V celoti je seminar pokazal nujnost sodelovanja med posameznimi raziskovalci slovanske arheologije ne glede na državo. Ravno tako je seminar pokazal nujnost medsebojne povezave dela vsaj za nekatera splošna vprašanja. Sodim pa, da takšna kolektivna dela, ki se bodo vršila hkrati na raznih krajih, za razjasnitev bodisi skupnih problemov ali pa za dosego neke sintetične slike ne bodo mogla vedno vključiti vse države, kjer se goji slovanska arheologija. Dalje bodo mnogi končni sklepi takšnih del ostali še vedno le začasni in pomanjkljivi, mogoče celo netočni, ker je v celoti področje slovanske arheologije še vse premalo raziskano. Saj danes operiramo le z nekoliko grobišči in gradišči, katerih število je pa poleg tega v raznih državah še različno in ponekod skoraj popolnoma neznan ali jih pa sploh ni. Vendar pa moramo priznati, da je skupno delo nujno, ker le tako bo mogoče s skupnimi naporami doseči vsaj nekakšno, čeprav preliminarno sliko.

Josip Korošec

Slovenská archeológia, Časopis Slovenskej akademie vied, Archeologického ústavu v Nitre, Ročník V/1, 1957, 248 str.

Prva številka novega V. letnika časopisa »Slovenská archeológia« vsebuje samo štiri razprave, od katerih ena obravnava paleolitik in mezolitik, ena železno dobo, ena slovansko dobo in zadnja rimsko. Poročilo je le eno in sicer o knjigi Gy. Laszljóa, Etudes archéologiques sur l'histoire de la société des Avars, ki ga je napisal B. Szöke.

Juraj Bárta v razpravi »Pleistocénne piesočné duny pri Sereďi a ich paleolitické a mezolitické osídlenie« obravnava paleolitske in mezolitske najdbe, ki so bile odkrite na peščenih sipinah, v novjšem času uporabljenih za peskovnice, na mestu imenovanem Mačanské vřšky pri Sereďu. Prvič so tu odkrili mikrolitske artefakte iz sileksa leta 1952. Sistematična raziskovanja so se vršila 1953.—1955. leta. Raziskovanja so poleg arheoloških rezultatov prinesla tudi pomembna geološka dognanja. Jedro sipine tvori peščena apnenčasta plast, ki jo avtor pripisuje würmskemu stadialu W. 1. Ta pa leži na gramozni terasi Váha. Nad peščeno apnenčasto plastjo so druge, ki pripadajo interstadialu W 1/2, stadialu W 2 in W 3 ter interstadialu W 2/3. Stratigrafski podatki so glede industrije sileksov včasih skoraj negativni, ker so kulturne plasti le na vrhnjih sipine, kjer se razne plasti stadialov in interstadialov ter holocenska plast zlivajo in skoraj prepletajo med seboj. Zanimivi so profili posameznih mest, kjer so se vršila izkopavanja, vendar so ti glede na razna mesta tudi različni.

Paleolitsko gradivo primerja avtor z najdbami iz Vlčkovce. Relativno je bilo odkritih malo artefaktov, še to le na enem mestu izkopavanj. Kulturno jih avtor stavlja v mlajši aurignacien (gravettien), časovno pa v Würm 2 do Würm 3. Poleg tega pripadajo temu času tudi nekoliko poglobljeno kurišče ter štiri manjše jame, ki jih avtor tolmači kot jame za shranjevanje.

Zanimivejše je mlajše gradivo, ki pripada mezolitski kameni industriji. Avtor stavlja to gradivo kulturno v tardenoisien. Gradivo je tipično mikrolitsko, izdelano iz raznega kamenja, roženca, kvarcitolov, limonitnih kvarcitolov in radiolaritov. V vsem je najdeno čez 3000 artefaktov in skoraj 8500 odbitkov, kar jasno dokazuje, da so artefakte izdelovali v sami naselbini.

V vrhnjih plasteh so najdeni tudi fragmenti keramike, od katerih so nekateri grafitirani, vsi pa atipični. Avtor jih pripisuje halštatski dobi. Vendar so keramični fragmenti najdeni tudi v nižjih plasteh, kar avtor tolmači tako, da so zaradi težine sčasoma utonili in tako dospeli v nižje lege. V vrhnjih plasteh so najdene tudi puščice iz sileksa in glajena sekira, ki bi mogla pripadati tudi eneolitski dobi.

V času trajanja mezolitske kulture je okolica najdišča Mačanské vřšky imela gozdnostepski značaj. Vendar se detaljnějša stratigrafska delitev ne more napraviti. Osteološki material je mogoče uvrstiti v kakršno koli holocensko fazo. Glede na pogozdenost sodi avtor, da je bila okolica pogozdena z borom, brezo in lesko, proti koncu boreala ali na začetku atlantika nastopi tudi hrast. Takšna pogozdenost je bila pa po avtorjevi sodbi neprimerna za naselitev tedanjega prebivalstva. To je bil tudi vzrok, da so se ljudje naselili na odprtih peščenih sipinah.

Razprava je izredno zanimiva, vendar so tu posamezna še nerazjasnjena vprašanja. Zaradi dokajšnjega pomanjkanja stratigrafije je avtor moral pristopiti k tipološkim raziskavam, pri čemer mu tudi osteološki in drugi ostanki niso nudili kronoloških detajlov. Tako n. pr. je pustil odprto vprašanje dveh srčastih puščic, ki sta bili najdeni skupaj z mezolitskimi artefakti na površini, itd.

Mikuláš Dušek je napisal zelo obširno razpravo »Halštatská kultura choťínskej skupiny na Slovensku«, v kateri obravnava doslej odkriti del grobišča v Chotínu. Vsega je do danes odkritih 116 grobov, avtor pa sodi, da jih je prvotno bilo okoli 1000. Na mestu, kjer je grobišče, je bila tudi latenska naselbina ter del slovanske naselbine XII. stoletja.

Na posameznih delih grobišča so grobovi bili vkopani v pravih vrstah. Tako so bili vkopani v redih, ki so vodili od severa proti jugu in bili po 9 m oddaljeni drug od drugega. Ti redi so sekali druge, ki so šli od vzhoda proti zahodu. Na mestu, kjer so se sekali obojni redi, so bile vkopane grobne jame. Avtor sodi, da so za časa pokopavanja grobovi morali biti označeni, mogoče z manjšimi gomilami. Same grobne jame so na površini kazale okrogel ali pa ovalen floris 60–100 cm v premeru ter so bile 50–100 cm globoke. Sicer so grobne jame bile cilindrične. Pridevki v obliki posod so bili položeni na dno grobne jame ali so pa stali tudi nekoliko višje. Zganina pokojnikov je bila v urnah ali tudi v drugih posodah. So pa tudi primeri, kjer je bil pepel poleg posod na dnu groba. Avtor razlikuje glede načina pokopov šest skupin, med katerimi ene označuje kot simbolične grobove. V teh so sicer bili pridevki, vendar ni bilo nikakršnih kosti.

Med posodami so značilne razne skodele, kupe, zajemalke, amfore, urne, vrči, lonci ter razne druge oblike, med katerimi so celo zoomorfne oblike in druge plastične vaze. Vse glavne oblike imajo vrsto in različnih tipov. Včasih so posode tudi ornamentirane, zvečine s širšimi ali pa ožjimi vdolbenimi črtami. Ostali inventar zastopajo razni bronasti nakitni izdelki, nekaj nožev, od katerih je eden železen, ter dve stekleni jagodi. Kronološko postavlja avtor grobišče v Chotínu v halštatsko periodo »B«.

O slovanskem grobišču IX. stoletja v Vel'kom Grobe je napisal obširno razpravo Bohuslav Chropovsky »Slovanské pohřebisko z 9. st. vo Vel'kom Grobe«. Doslej je bilo odkritih 153 skeletnih grobov ter en žgan pokop. Grobne jame so bile vkopane v puhlico, mnogokrat pa tudi v neolitske jame. Velikost grobnih jam je različna, napravljene so pa tudi z različno pazljivostjo. Včasih je bila pod skeletom ali tudi ob njem in nad njim položena deska. Zanimivi so primeri, kjer je skelet pokopan v kožnati vreči. Večji del skeletov je bil usmerjen od zahoda proti vzhodu, toda z večjim ali manjšim odklonom. Nekaj primerov je bilo tudi, ko je bil skelet usmerjen od juga proti severu. Lega skeletov v grobovih je že splošno znana lega, kjer skelet leži na hrbtu z rokami ob telesu. Včasih, v posameznih detajlih, je lega nekoliko drugačna.

Med pridevki so posebno karakteristični keramični izdelki, ki so najdeni v 51 grobovih. Dalje so bili najdeni noži v 42 grobovih, železne sekire v 5 grobovih, zatem pa pušične osti, sulične osti, ostroge, kresila, srpi, lesene, z železnimi obroči okovane vedrice, železne zapone, uhani itd.

Na temelju izdelave grobov ter glede na pridevke v grobovih deli avtor le-te v dve skupini. Po avtorju bi v eni skupini bili pokopani revnejši ljudje, ki imajo tudi manjše grobne jame, v drugi skupini pa bi bili bogatejši, pokopani tudi v večje grobne jame. Avtor meni, da je tak pokop v zvezi s tedanjo gospodarsko-družbeno ureditvijo.

Stanislav Segert v članku »Rimsky sarkofág CIL III 4327 v evanjelickom a. v. kostole v Komárne«, poroča o sicer že objavljenem, toda kasneje izgubljenem rimskem sarkofagu z napisom. Danes je spomenik vzidan v evangeličanski cerkvi v Komárnu.

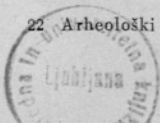
Josip Korošec

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Kraków.** **Instytut historii kultury materialnej PAN:**
Sprawozdania archeologiczne. III, 1957.
- Krefeld.** **Verein Linker Niederrhein:**
Der Niederrhein. 24. Jahrgang, Heft 1, 2, 3, 4, 1957.
- Leiden.** **Rijksmuseum van Outheden:**
Oudheidkundige mededelingen. N. R. XXXVII, 1956; XXXVIII, 1957.
- Leipzig.** **Institut für Vor- und Frühgeschichte der Karl-Marx-Universität:**
Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte. Nr. 2, 1957.
Sächsische Akademie der Wissenschaften:
Abhandlungen. Band: 47, Heft 1, 2, 1955; 48, Heft 1, 1956.
Berichte. Band: 101, Heft 5, 6, 1954; 102, Heft 1, 1955.
- Leningrad.** **Biblioteka Akademii nauk SSSR:**
Šelov. D. B.: Antičnyj mir v Severnom Pričernomor'e. 1956.
- Liège.** **»Latomus«:**
Latomus. Tome: XV, fasc. 3, 4, 1956; XVI, fasc. 1, 2, 3, 1957.
- Linz.** **Oberösterreichisches Landesmuseum:**
Forschungen in Lauriacum. Band 4/5, 1957.
Jahrbuch. Jahrgang 102, 1957.
- Lodz.** **Muzeum Archeologiczne:**
Prace i materiały. Seria archeologiczna. Nr. 1, 1956.
- London.** **British Institute of Archaeology at Ankara:**
Anatolian Studies. Vol.: VI, 1956; VII, 1957.
Joint Library of the Hellenic and Roman Societies:
The Journal of Hellenic Studies. Vol. LXXVII, Part 1, 1957.
London and Middlesex Archaeological Society:
Transactions. Vol. 19, Part 2, 1957.
The Royal Anthropological Institute:
Man. Vol. LVII, Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1957.

- Los Angeles.** **Southwest Museum:**
The Masterkey. Vol.: XXX, Nr. 5, 6, 1956; XXXI, Nr. 2, 3, 4, 5, 1957.
- Lublin.** **Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej:**
Annales. Sectio F. Vol.: VI (1951), 1957; VII (1952), 1956; VIII (1953), 1957.
Rozprawy. Tom 44, 1954.
- Madrid.** **Instituto de arqueologia »Rodrigo Caro«:**
Archivo español de arqueologia. Vol.: XXVIII, n. 91, 92, 1955; XXIX, n. 93 y 94, 1956.
- Mainz.** **Römisch-germanisches Zentralmuseum:**
Jahrbuch. 3. Jahrgang, 1956.
- Minsk.** **Akademija navuk BSSR:**
Materialy po arheologii BSSR. Tom I, 1957.
- Moskva.** **Fundamental'naja biblioteka obšč. nauk — Akademija nauk SSSR:**
D'jakonov I. M.: Istorija Midii. 1956.
Drevnjaja Grecija. 1956.
Grač A. D.: Arheologičeskie raskopki v Leningrade. 1957.
Kratkie soobščeniya. 66, 1956; 67, 68, 69, 1957.
Krupnov E. I.: Drevnjaja istorija i kul'tura Kabardy. 1957.
Lu'e S. Ja.: Jazyk i kul'tura mikenskoj Grecii, 1957.
Maksimova M. I.: Antičnye goroda jugo-vostočnogo Pričernomor'ja. 1956.
Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. No.: 46, 1955; 47, 48, 1956; 49, 1955; 50, 52, 1956; 54, 1957; 55, 57, 1956.
Očerki istorii SSSR. 1, 1956.
Sbornik Muzeja antropologii i etnografii. Tom XVI, 1955.
Sovetskaja arheologija. XXIII, 1955; XXV, XXVI, 1956; XXVII, 1957.
Selov D. B.: Antičnyj mir v Severnom Pričernomor'e. 1956.
Tjumenev A. I.: Gosudarstvennoe hozjaistvo drevnego Sumera. 1956.
Trudy Instituta etnografii im. N. N. M. -M. N. S. Tom XXVIII, 1955.
Trudy Instituta istorii i arheologii — Akademija nauk Uzbekskoj SSR. Vyp. 7, 1955.
Trudy Kirgizskoj arheologo-etnografičeskoj ekspedicii. Tom I, 1956.
Zograf A. N.: Monety Tiry. 1957.
- Gosudarstvennaja biblioteka SSSR, im. V. I. Lenina:**
Grač A. D.: Arheologičeskie raskopki v Leningrade. 1957.
Vestnik drevnej istorii. 2, 3, 4, 1956; 1, 2, 3, 1957.
Voprosy istorii. 11, 12, 1956; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 1957.
- Naučnaja biblioteka imeni A. M. Gorkogo:**
Materialy Konferencii po morfologii čeloveka. 1956.
- München.** **Bayerische Akademie der Wissenschaften:**
Sitzungsberichte. Jahrgang 1956, Heft 3, 1956.
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität:
Bayerische Vorgeschichtsblätter. Heft 21, 1., 2. Teil, 1956.
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 7, 8, 1956.
Müller-Karpe H.: Münchener Urnenfelder. 1957.
Studien an vor- und frühgeschichtlichen Tierresten Bayerns. Band 1, 1956.
- Napoli.** **Società Nazionale di Scienze, Lettere ed Arti:**
Rendiconti. N. S. Vol. XXXI (1956), 1957.

- New York.* **The American Museum of Natural History:**
Anthropological Papers. Vol.: 45, Nr. 2, 1956; 46, Nr. 1, 1956.
- Nitra-Hrad.* **Slovenská akadémia vied a umeni — Archeologický ústav:**
Archaeologica Slovaca — Monographiae. Tomus I, 1957.
Monumenta archaeologica. Tomus V, 1956.
Slovenská archeológia. Roč. V, sv. 1, 2, 1957.
Študijné zvesti AU — SAV. Vol. 1, 1956.
- Novi Sad.* **Matica Srpska:**
Rad. 4, 1956.
Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka. 11, 1955; 12, 13—14, 1956.
- Opava.* **Slezské Museum:**
Časopis Slezského musea v Opavě. Series B — Vědy společenské. V, 2, 1956.
- Oslo.* **Universitetets Oldsaksamling:**
Viking. Bind XX, 1956.
- Oxford.* **Ashmolean Museum (University of Oxford):**
Proceedings of the Prehistoric Society for 1956. N. S. Vol. XXII, 1957.
Report of the Visitors. 1956.
- Pamplona.* **Museo de Navarra:**
Principe de Viana. Vol.: XVII, Num. 64, 65, 1956; XVIII, Num. 66, 1957.
- Paris.* **Institut Français d'Archéologie de Stamboul:**
Phrygie. Tome: II, 1952; III, 1951.
- Pavia.* **Università di Pavia:**
Athenaeum. N. S. Vol. 35, fasc. 1—2, 1957.
- Philadelphia.* **University Museum:**
Bulletin. Vol.: 20, Nr. 3, 4, 1956; 21, Nr. 1, 2, 1957.
- Plovdiv.* **Naroden arheologičeski muzej:**
Godišnik na muzeite v Plovdivski okr'g. II (1954—1955), 1956.
- Porto.* **Instituto de Antropologia — Faculdade de Ciências:**
Trabalhos. Vol. XV, fasc. 3—4 (1955—1957), 1957.
- Poznań.* **Muzeum Archeologiczne:**
Fontes archaeologici posnaniensis. Vol. VII (1956), 1957.
Redakcija »Slavia antiqua«:
Slavia antiqua. Tom I, 1948.
- Praha.* **Československá akademie věd — Archeologický ústav:**
Anthropozoikum. VI (1956), 1957.
Archeologické rozhledy. Roč.: VIII, seš. 5, 6, 1956; IX, seš. 1, 2, 3, 4, 5, 1957.
Monumenta archaeologica. Tomus: II, 1953; III, 1955; IV, V, 1956.
Památky archeologické. Roč. XLVIII, seš. 1, 2, 1957.
Rozpravy ČSAV. Rada SV. Roč. 65, seš. 3, 1955.
Československá akademie věd — Slovanský ústav:
Vznik a počátky Slovanů. Tom I, 1956.

- Československá akademie věd — Základný knihovna:**
 Archeologické rozhledy. Roč.: VIII, seš. 6, 1956; IX, seš. 1, 2, 3, 4, 5, 1957.
 Monumenta archaeologica: Tomus IV, 1956.
 Památky archeologické. Roč. XLVIII, seš. 1, 2, 1957.
- Kabinet pro studia řecká, římská a latinská:**
 Listy filologické. Roč.: IV, čís. 1, 2, 1956; V, sv. 1, 1957.
 Rozpravy CSAV. Rada SV. Roč. 67, seš. 6, 1957.
- Národní museum:**
 Sbornik. Vol.: IX — A, ča. 1, 2, 1955; X — A, ča. 1—2, 3, 1956.
- Slovenská knihovna:**
 Slovenská archeológia. Roč. V, sv. 1, 2, 1957.
- Priština. Muzej Kosova i Metohije:**
 Glasnik. I, 1956.
- Pula. Arheološki muzej Istre:**
 Kulturno-povijesni spomenici Istre. I, 1957.
- Rabat. Bulletin d'Archéologie Marocaine:**
 Bulletin. Tome I, 1956.
 Publications du Service des Antiquités du Maroc. Fasc. 10, 11, 1954.
- Rennes. Ogam — Tradition Celtique:**
 Ogam. Tome VIII, fasc. 4, 5, 6, 1956.
- Reykjavík. Híðh íslenska fornleifafjelag:**
 Árbók. 1955—1956, 1957.
- Roma. Istituto di archeologia dell'Università:**
 Archeologia classica. Vol.: VIII, fasc. 1, 2, 1956; IX, fasc. 1, 1957.
Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte:
 Annuario bibliografico di archeologia 1954. Anno III, 1956.
Museo preistorico — etnografico »L. Pigorini«:
 Bollettino di paletnologia italiana. N. S. X, Vol. 65, fasc. 1, 2, 1956.
Pontificia Accademia Romana di Archeologia:
 Rendiconti. Vol. XXVIII, fasc. III—IV (1955—1956), 1957.
- Salamanca. Seminario de arqueologia:**
 Zephyrus. VIII, fasc. 1, 1957.
- Sarajevo. Zemaljski muzej:**
 Glasnik. N. S. Sv. XII — Arheologija, 1957.
 Sergejevski D.: Bazilika u Dabravini. 1956.
Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH:
 Naše starine. IV, 1957.
- Skopje. Arheološki muzej:**
 Zbornik. Izdanija na Arheološkiot muzej. Kniga I, 1956.
- Sofija. Bułgarska akademija na naukite:**
 Bužarova Ž. N.: Slavjano-bułgarskoto selište kraj selo Popina, Silistrensko. 1956.
 Epigrafska poredica. No.: 1, 1955; 2, 3, 1956.
 Izvestija na Arheologičeskija institut. Kniga XX, 1955.
 Materiali za arheologičeska karta na Bułgarija. Kniga VIII, 1956.
 Monuments de l'art en Bulgarie. Vol.: 1, 2, 1954.

- Sopron.** Franz Liszt Museum:
Soproni szemle. Evf.: X, sz. 3, 4, 1956; XI, sz. 1—2, 1957.
- Split.** Arheološki muzej:
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Sv. LV (1953), 1956.
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika:
Starohrvatska prosvjeta. III. ser., sv. 5, 1956.
- Stalinobod.** Akademija Fanhoi RSS Todžikiston:
Asahro. Džildi LXIII, 1956.
Guljamova E.: Arheološkičke i numizmatičke kolekcije. 1956.
- Stuttgart.** Württembergisches Landesmuseum:
Fundberichte aus Schwaben. N. F. XIV, 1957.
Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege,
Stuttgart. Reihe A: Vor- und Frühgeschichte. Heft: 1, 1956;
2, 3, 4, 1957.
- Tarragona.** Real Sociedad Arqueológica Tarraconense:
Boletín arqueológico. Año LVI, fasc. 53—54, 1956.
- Tokyo.** Anthropological Society of Nippon:
Zinruigaku Zassi. Vol. LXV, No. 709, 710, 711, 1956.
- Tromsø.** Tromsø Museum:
Acta Borealia — B. Humaniora. No. 4, 1956.
Arshefter. Humanistik Avd. Vol.: 51, Nr. 3, 1931; 53, Nr. 2, 1934;
56, Nr. 2, 1937; 57, Nr. 1, 2, 1938; 58, 1941; 64, Nr. 2, 1945.
- Trondhjem.** Det Kgl. Norske Videnskabernes Selskab:
Arbok. Museet Arsberetning for 1954, 1955.
- Tübingen.** Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete:
Internationale Zeitschriftenschau. Band: III, Heft 1—2 (1954—1955),
1956; IV, Heft 1—2 (1955—1956), 1957.
- Uppsala.** Universitetsbiblioteket:
Bibliotheca Ekmaniana. 61, 1957.
- Valencia.** Servicio de investigacion prehistorica:
Serie de trabajos varios. Num.: 5, 1937; 6, 1947; 7, 8, 1942; 9, 1944;
11, 1949; 12, 1950; 15, 1951; 14, 1954; 15, 1951; 16, 1954; 17,
1953; 18; 19, 1956.
- Warszawa.** Instytut Historii Kultury Materialnej:
Hensel W.: Słowiańszczyzna wczesnosredniowieczna. Wydanie II,
1956.
Pierwsza sesja archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej
PAN. 1957.
Państwowe Muzeum Archeologiczne:
Sprawozdania. Tom VI, 1956.
Wiadomości archeologiczne. Tom: XXI (1955—1956), 1956; XXIII,
zeszyt 4, 1956.
Polskie Towarzystwo Archeologiczne:
Biblioteka archeologiczna. Tom: 7, 1955; 8, 10, 1957.
Popularnonaukowa biblioteka archeologiczna. Nr. 1, 1956.

- Weimar.** **Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens:**
 Alt-Thüringen. Band II (1955/56), 1957.
 Ausgrabungen und Funde. Band 2, Heft 3, 1957.
 Weimarer ethnographische Mitteilungen. Heft I, 1955.
- Wien.** **Anthropologische Gesellschaft:**
 Mitteilungen. Band LXXXVI, 1956.
Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:
 Archaeologia Austriaca. Heft 21, 1957.
 Mitteilungen der Urgeschichtlichen Arbeitsgemeinschaft in der
 Anthropologischen Gesellschaft. Band VII, Heft 1/2, 1956.
 Nachrichtenblatt für die österreichische Ur- und Frühgeschichten-
 forschung. Jahrgang V, Heft 1/4, 1956.
Österreichische Akademie der Wissenschaften:
 Sitzungsberichte. Band 231, 1. Abhandlung, 1957.
Österreichische Nationalbibliothek:
 Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der
 Wissenschaften. Band IV, Nr. 1—2, 1940.
- Wrocław.** **Polskie Towarzystwo Antropologiczne:**
 Dawna kultura. Rok 1956, 4.
 Materiały i prace antropologiczne. Nr.: 15, 20, 23, 25, 26, 32, 34, 36,
 58, 1956; 31, 1957.
 Przegląd antropologiczny. Tom: XXII, zeszyt 1, 1956; XXIII, zeszyt
 1, 1957.
 Z otchłani wieków. Rok XXIII, zeszyt 1, 2, 3, 4, 5, 1957.
- Zagreb.** **Arheološki zavod Sveučilišta:**
 Opuscula archaeologica. I, 1956.
Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske:
 Vijesti. God.: V, br. 5, 6, 1956; VI, br. 1, 2, 3, 4, 5, 1957.

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1956

Glasnik, Sarajevo	= Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
Glasnik, Priština	= Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, Priština
Godišnjak, Beograd	= Godišnjak Muzeja grada Beograda
Ljetopis, Zagreb	= Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Naše starine, Sarajevo	= Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo
Opuscula, Zagreb	= Opuscula archaeologica, Radovi Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Rad, Novi Sad	= Rad Vojvodanskih muzeja, Novi Sad
SAN, Beograd	= Srpska akademija nauka, Beograd
SAZU, Ljubljana	= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
Starinar, Beograd	= Starinar — Nova serija, organ Arheološkog instituta SAN, Beograd
Vesnik, Beograd	= Vesnik Vojnog muzeja JNA, Beograd
Vijesti, Zagreb	= Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, Zagreb
Vjesnik, Split	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, glasilo Arheološkog muzeja u Splitu
Zbornik, Beograd	= Zbornik zaštite spomenika kulture, glasilo Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture, Beograd
Zbornik, Beograd, III	= Zbornik filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, Beograd
Zbornik, Novi Sad	= Zbornik Matice srpske, serija društvenih nauka, Novi Sad
br.	= broj
C.	= pisano v cirilici
facs.	= fascicule
god.	= godina
Jahrg.	= Jahrgang
N. S.	= Nova Serija
sl.	= slika
str.	= stran
sv.	= svezak
T.	= tabela
vol.	= volumen
zv.	= zvezek

A. W.: *Badania archeologiczne w Suplja Stena, Avala i Vinča*. Archeologia, Warszawa, 1956, VI (1954), str. 289.

Abramić Mihovil: *Bilješka o zapadnom bedemu antikne Salone*. — *Bemerkungen über die westliche Umfassungsmauer von Salona*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 162—165, sl. 1—5, T. VI.

- Alič Fran: Še o ptujskem grškem napisu. — Noch über die griechische Inschrift von Ptuj. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 141—142.
- Andjelić Pavo: Prehistorijske gradine u dolini Neretve. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 253—258, 1 zemljevid.
- Andjelić P.: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. N. s. sv. IX. Arheologija. Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 327—328.
- Atanacković S.: Swoboda Erich, Carnuntum. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 277. C.
- Bačić Boris: Arheološko iskopavanje spilje Cingarele kod Momjana. — Archaeological Excavation of the Cave Cingarella near Momjan. Jadranski zbornik, Rijeka—Pula, 1956, god. I, str. 323—364, sl. 1—6, T. I—XII.
- Basler Djuro: Gradina na Ošanićima kod Stoca. Neki noviji rezultati istraživačkih radova. — Die Burg von Ošanići bei Stolac. Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 79—94, sl. 1—15.
- Basler Djuro: Kalinovik i okolica. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 247—252, 1 zemljevid.
- Batović Šime: Prehistorijski mačevi u Arheološkom muzeju u Zadru. — Prähistorische Schwerter im Archäologischen Museum in Zadar. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 145—161, sl. 1—5, T. V.
- Bejtić Alija: Povijest i umjetnost Foče na Drini. Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 25—74 (23—29).
- Benac A.: Osnovna obilježja neolitske kulture u Kaknju. — Caractéristiques fondamentales de la culture néolithique à Kakanj. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 167—182, plan 1, 1 profil, sl. 1—2, T. I—VI.
- Benac A.: Prehistorijska gradina Zecovi kod Prijedor. — La Gradina préhistorique de Zecovi près de Prijedor. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 147—166, sl. 1—11, T. I—X.
- Benac A.: Uz jubilej prof. Dimitrija Sergejevskog. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 5—8.
- Benac A.: Vaza bronzanog doba iz Bos. Rače. — Le vase de l'époque du bronze de Bosanska Rača. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 185—186, sl. 1—2.
- Benac A. — Čović B.: Glasinac. Dio I: bronzano doba. — Glasinac. Teil I: Bronzezeit. Katalog prehistorijske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1956, sv. 1, str. 1—79, T. I—XXXIX, 1 karta.
- Bendiš Ivo: Arheološki muzej u Cavtatu. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 3, str. 76—77, slika.
- Beneš A.: D. Garašanin, Katalog metala. Archeologické rozhledy, Praha, 1956, VIII, sešit 1, str. 109—110.
- Berce Rudolf: Nekaj podrobnosti na železnih predmetih s Ptujeskega grobišča. — Quelques particularités sur les objets archéologiques du cimetière de Ptuj. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 287—290, sl. 1—3.
- Berce Rudolf: Smernice za konserviranje železnih in bronastih predmetov. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 295—297.
- Berce Rudolf: Zlatarsko popravilo iz zgodnjega srednjega veka. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 298—300, sl. 1.
- Berce Rudolf: Železova rja na srebrnih predmetih. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 291—292, sl. 1.
- Berce Vera: Dva nagrobnika iz Brega v Celju. — Zwei Grabdenkmäler aus Breg in Celje. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 399—407, sl. 1—5.
- Bešliagić Šefik: Zaštita spomenika kulture u Bosni i Hercegovini. Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955—1956), str. 281—282, sl. 2.
- Birtašević Marija: Jedan vizantinski žižak iz arheološke zbirke Muzeja grada Beograda. — Une lampe byzantine de la collection archéologique du

- Musée de la ville de Belgrade. Godišnjak, Beograd, 1955, knjiga II, str. 43—46, sl. 1—2. C.
- Birtašević Marija: Karl Lehmann-Hartleben and Erling C. Olsen, Dionysiac, Sarcophagi in Baltimore. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 595—596. C.
- Birtašević Marija — Todorović Jovan: Arheološki spomenici u Beogradu i okolini. — Monuments archéologiques à Belgrade et dans ses environs. Godišnjak, Beograd, 1955, knjiga II, str. 31—42, sl. 1—17. C.
- Birtašević Marija — Todorović Jovan — Kondić Vladimir: Arheološka nalazišta u Beogradu i okolini. — Monuments archéologiques à Belgrade et dans ses environs. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 75—98, sl. 1—32. C.
- Bolta Alojz: Ilirske najdbe iz Rifnika pri Celju. — Illyrische Funde von Rifnik bei Celje. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 259—291, sl. 1—2, T. I—XX.
- Bošković D. J.: Istraživački, arheološki i konzervatorski radovi u Starom Baru 1951—1955 godine. — Recherches archéologiques et travaux de conservation exécutés à Stari Bar de 1951 à 1955. Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955—1956), str. 201—216, sl. 1—16. C.
- Brandenstein Wilhelm: Die Göttin von Dupljaja. Carinthia I, Klagenfurt, 1956, Jahrg. 146, Heft 5 u. 4, str. 419—424, sl. 1—5.
- Bratanič R.: K članku A. Sovreta »Pripombe k R. Brataniča Novim najdbam iz Ptuj«. — Zum Artikel von A. Sovrè »Bemerkungen zu R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj«. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 137—140, sl. 1.
- Bratulić Vjekoslav: Istraživanja vremenskog kontinuiteta naseljavanja na sektoru Tinjan — Sv. Petar u Šumi — Pazin. Ljetopis, Zagreb, 1956, knjiga 61, str. 224—235, sl. 1—8.
- Bratulić Vjekoslav: O vremenskom kontinuitetu naseljenosti Slavena u srednjoj Istri. — Neki prilozi i tumačenja. — Hints on the continuity in the process of settlement of Slavs in Central Istria. Jadranski zbornik, Rijeka—Pula, 1956, god. I, str. 99—118, slika, zemljevid.
- Bregant Tatjana: Dve slučajni najdbi. — Two accidental finds. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 459—440, T. I.
- Bregant Tatjana: Arheološki vestnik, V—VI. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 266—268.
- Bregant Tatjana: Draga Arandjelović-Garašanin, Starčevačka kultura. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 249—250.
- Bregant Tatjana: Ljubiša Popović, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 476—477.
- Brodar Mitja: Prve paleolitske najdbe v Mokriški jami. — Die ersten paläolithischen Funde in der Mokriška jama. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 205—219, sl. 1—2, 1 tloris, T. I—IV.
- Brodar M. in V.: Slovenská archeologia. I. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 317—318.
- Brodar S.: Ein Beitrag zum Karstpaläolithikum in Nordwesten Jugoslawiens. Actes du IV Congrès INQUA, Roma, 1956, str. 5—8, sl. 1—2.
- Budimir Milan: Ilirski problem i leksička grupa teutā. — Quaestio de Illyris et de vocabulo teutā. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 5—36.
- B. S.: Zbornik Filozofske fakultete, II. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 602—603.
- Cermanović Aleksandra: Zlatne »sandale« iz Trebeništa i njihovo simbolično značenje. — La signification symbolique des sanfales d'or de Trebeništa. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 307—313. C.
- Cermanović A.: H. Metzger, La céramique grecque. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, str. 186—187. C.

- Cermanović A.: J. D. Beazley, *Etruscan Vase — Painting*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 1, str. 185—186. C.
- Cermanović A.: Victor Magnieu, *Les mysterès d'Eleusis*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 1, str. 187. C.
- Cornaggia Castiglioni Ottavio: *Origini e distribuzione delle pintaderas preistoriche »euro-asiatiche«*. Contributi alla conoscenza delle culture preistoriche della valle del Po. Rivista di scienze preistoriche, Firenze, 1956, vol. XI, str. 109—192, T. I—XX.
- Cvetković Gordana: *Nekoliko reči o problematici zaštite pri arheološkim iskopavanjima*. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 301 do 304. C.
- Čerškov E.: *Arheološka zbirka Muzeja Kosova i Metohije. — Archaeologic collection of the Museum of Kosovo and Metohija. — Kolekcioni arkeologjik i Muzeumit të Kosovë-Metohis*. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 367—378, sl. 1—11.
- Čerškov E. — Popović Lj.: *Ulpiana — Prethodni izveštaj o arheološkim istraživanjima od 1954 do 1956 god. — A preliminary report on Archaeologic researshes from 1954 till 1956. — Huluntimet arkeologjike n'Ulpianë*. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 319—327, sl. 1—6.
- Čirković Sima: Dr. A. Benac — D. Sergejevski — Dj. Mazalić, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*. Istoriski glasnik, Beograd, 1956, 2, str. 94—97.
- Čorović-Ljubinković Mirjana: *La nécropole slave de Brestovik. Rapport préliminaire des fouilles en 1953—1954*. Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 131—137, sl. 1—5.
- Čorović-Ljubinković Mirjana — Mano-Zisi Đorđe: *Sondažni radovi na lokalitetu »Zidine« kod Male Mitrovice. — Les fouilles de Zidine près de Mala Mitrovica*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 181—189, sl. 1—9. C.
- Čović Borivoj: *Ilirska nekropola u Čarakovu. — Nécropole illyrienne à tombes plates de Čarakovo près de Prijedor*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 187—204, plan I—II, T. I—V.
- Čović B. — Benac A.: *Glasinac. Dio I: bronzana doba. — Glinac. Teil I: Bronzezeit*. Katalog prethistorijske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1956, sv. 1, str. 1—79, T. I—XXXIX, 1 karta.
- Čremošnik Irma: *Crkvina u Golubiću. — »Crkvina« à Golubić*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 127—136, karta, sl. 1—5, T. I.
- Čremošnik Irma: *Reljef Silvana i Nimfa iz Založja (Bihać). — Relief de Sylvanus et des Nymphes de Založje (Bihać)*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 111—126, T. I—II.
- Čremošnik Irma: *Rimski ostaci na Gradini Zecovi. — Restes romains sur la Gradina de Zecovi*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 137 do 146, sl. 1—4, T. I.
- Dimitrijević Stojan: *Prethistorijski nalazi sa Gomolave u Hrtkovcima. — Die prähistorischen Funde von Gomolava in Hrtkovci*. Zbornik, Novi Sad, 1956, 15, str. 3—49, sl. 1—6, T. I—XVI. C.
- Dimitrijević Stojan: *Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture. — Ein Beitrag zur weiteren Kenntnis der Vučedoler Kultur*. Opuscula, Zagreb, 1956, I, str. 5—56, 1 risba, T. I—XV.
- Dimitrijević Stojan: *Vučedolska nalazišta na području grada Vinkovaca. — Die Vučedoler Fundorte auf dem Gebiete der Stadt Vinkovci*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 408—458, sl. 1—2, T. I—XVII.
- Dolinar-Osole Zlata: *Ilirska okostja iz gomile v Volčjih njivah. — The Illyrian skeletons of Volče njive*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 131—136, 2 slike.
- Dolinar-Osole Zlata: *Nova pithecanthropoidna oblika hominida iz severne Afrike. — A new Pithecanthropoid Hominid from North Africa*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 175—180, sl. 1—2.

- Drechsler-Bižić Ružica: Gradine u Lici. — Vojna utvrđenja i njihov značaj. — *Vorgeschichtliche Wallburgen in Lika*. Vesnik, Beograd, 1956, 3, str. 56—51, sl. 1—5, T. I—II.
- Drechsler-Bižić Ružica: Samatovci. Neolitsko naselje kod Osijeka. — *Neolithische Ansiedlung Samatovci bei Osijek*. Zbornik, Novi Sad, 1955, 10 (1956), str. 17—38, sl. 1, T. I—XVIII. C.
- Dujmović Frano: Arheološko rekognosciranje južno od Šibenika. — *Reconnaissance archéologiques au sud de Šibenik*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 241—244.
- Ercegović Slavenka: Brončana ostava iz Sviloša. — *Der Bronzhortfund aus Sviloš*. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 17—25, T. I—III (sl. 1—11). C.
- Finci Jahiel: Naše starine. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 447—448.
- Fisković Cvito: Arheološke bilješke s Pelješca. — *Notes archéologiques sur la presqu'île de Pelješac*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 217—240, sl. 1—12.
- Fisković Cvito: Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1952 godine. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 397—420, (397—401), sl. 1—5.
- Forni Giovanni: *Le tribù romane in Panonia*. Römische Forschungen in Niederösterreich, Wien, 1956, Band III, str. 40—44.
- Freund Gisela: *Probleme des Paläolithikums in Jugoslawien*. — Summary. Libro Homenaje al Conde de la Vega del Sella, Oviedo, 1956, str. 65—94, 2 slike, 2 tabeli.
- Gabričević Branimir: Arheološki nalazi iz Gale. — *Trouvailles d'antiquités à Gala*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 181—198, sl. 1—9, T. VIII—X.
- Gabričević Branimir: Dvije ilirske općine s područja Vrlike. — *Deux communautés illyriennes dans les environs de Vrlika*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 105—119, sl. 1—2.
- Gabričević Branimir: Novi natpisi iz sinjske okolice. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 256—258.
- Gabričević Branimir: Une inscription inédite provenant de Senta. *Archaeologia Iugoslavica*, Beograd, 1956, II, str. 53—56, 1 slika.
- Gabrovec Stane: Ilirska gomila v Volčjih njivah. — *The Illyrian tumulus at Volčje njive*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 62—130, sl. 1—2, T. I—XXXII, priloga 1—5.
- Gabrovec Stane: Najstarejša zgodovina Dolenjske. Vodnik po arheoloških zbirkah muzejev v Novem mestu, Brežicah, in Metliki. — *Résumé*. Dolenjska muzejska knjižnica, Novo mesto, 1956, zv. 1, str. 1—75, 1 zemljevid, 55 slik.
- Gabrovec Stane: Prazgodovinsko-arheološko gradivo za proučevanje rala na Slovenskem. — *Das prähistorisch-archäologische Material zur Pfluggeräteforschung in Slowenien*. Slovenski etnograf, Ljubljana, 1953, VIII, str. 9 do 50, T. I—II.
- Galović R.: Uvod u praistoriju Kosova i Metohije. — *Introduction to the prehistory of Kosovo-Metohija*. — *Hymje në parahistorinë e Kosovë-Metohisë*. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 207—218, sl. 1, T. I—III.
- Galović R.: Dj. Bošković i Miodrag Grbić, Preistorijski spomenici u okolini Kosovske Mitrovice. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 451—452.
- Galović R.: Draga Garašanin, Jedan primerak monumentalne preistorijske plastike. Glava neolitske figure iz Prištine. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 454—455.
- Galović R.: Draga Garašanin, Katalog metala. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 455.
- Galović R.: Draga Garašanin, O problematici sekira jadranskog tipa — povodom sekire iz Sinaja na Kosmetu. Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 455.

- Galović R.: **Miloje M. Vasić, Grčka civilizacija i kolonizacija u našoj zemlji.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 455.
- Galović R.: **Milutin V. Garašanin, Iz prvobitne istorije Kosova i Metohije.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 452—453.
- Galović R.: **Milutin Garašanin, Jedna skica hronologije metalnog doba Srbije.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 454.
- Galović R.: **Milutin Garašanin i Draga Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 454.
- Galović R.: **Miodrag Grbić, Godišnjak SKA XLIII.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 452.
- Galović Radoslav — Stalio Blažena: »Naprelje« **neolitsko naselje kod Novog Pazara (sa katalogom).** — »Naprelje« **Station néolithique près de Novi Pazar (avec catalogue).** Praistorija — monografije, Beograd, 1956, str. 1—37, T. I—XVIII, 1 plan, 3 profili. C.
- Garašanin Draga: **Studije iz metalnog doba Srbije. — Neki problemi geneze i tipologije metalnog doba Srbije. — Études sur l'âge des métaux en Serbie. À propos de la découverte de Tručevac.** Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 334—347, sl. 1—10. C.
- Garašanin Draga — Garašanin Milutin: **Neue Hügelgräberforschung in Westserbien.** Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 11—18, sl. 1—17.
- Garašanin Draga — Garašanin Milutin: **Srednjevekovno srpsko groblje u Dobrači. — La nécropole serbe médiévale de Dobrača.** Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 191—204, sl. 1—16. C.
- Garašanin Milutin: **La investigación prehistorica en Yugoslavia: 1954—1955.** Runa, Buenos Aires, 1956, VII, parte primera (1955—1956), str. 149—153.
- Garašanin Milutin: **Neka pitanja relativne praistoriske hronologije. — Sur quelques problèmes de chronologie relative en préhistoire.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 29—42.
- Garašanin Milutin V.: **Neki problemi hronologije i geneze u balkansko-podunavskoj praistoriji na prelazu u metalno doba. Povodom kontrolnih iskopavanja na Bubnju. — Quelques problèmes de chronologie et de genèse en préhistoire balcano-danubienne vers la transition à l'âge des métaux.** Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 5—16, sl. 1—4. C.
- Garašanin Milutin V.: **Nova razmatranja o slovenskoj keramici. Povodom nalaza iz ulice Božidara Adije u Beogradu. — Considérations nouvelles sur la céramique slave. A propos de deux vases céramiques récemment découverts à Beograd.** Godišnjak, Beograd, 1955, knjiga II, str. 21—30, sl. 1—2. C.
- Garašanin Milutin: **Praistoriski bronzani mač iz Kovina. — Ein Bronzeschwert aus Kovin (Temeš-Kubin).** Vesnik, Beograd, 1956, 3, str. 7—19, T. I, sl. 1.
- Garašanin Milutin: **Razmatranja o makedonskom Halštatu. Materijalna kultura, hronologija, etnički problem. — Betrachtungen über die mazedonische Hallstattzeit.** Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 29 do 41. C.
- Garašanin Milutin V.: **Sahranjivanje u balkansko-anadolskom kompleksu mlađeg neolita. — Die Bestattungen im balkanisch-anatolischen Komplex der jüngeren Steinzeit.** Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 205—236, sl. 1—2.
- Garašanin Milutin V.: **Zum Problem der Dimini-Wanderung.** Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, Berlin, 1956, Band 69/70, (1954/1955), str. 1—11.
- Garašanin M. V.: **A. Ja. Brjusov, Očerki po istorii plemen evropejskoj časti SSSR v neolitičeskiju epohu.** Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 384—385. C.
- Garašanin M. V.: **Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rawson, Jerome Sperling, Troy.** Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 389—391. C.

- Garašanin M. V.: *Cercetari privind istoria veche R. P. R., Hăbășești*. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 277—279. C.
- Garašanin M. V.: *Claude F. A. Schaeffer, Ugaritica II*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 387—389. C.
- Garašanin M. V.: *E. Coche de la Ferté, Essai de classification de la céramique mycénienne d'Enkomi*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 391 do 392. C.
- Garašanin M. V.: *E. Sangmeister, Die Jungsteinzeit im nordmainischen Hessen, — Die Glockenbecherkultur und die Becherkulturen. G. Mildenerger, Studien zum mitteldeutschen Neolithikum*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI, 1954—1955, str. 385—387. C.
- Garašanin Milutin: *Grga Novak, Prehistorijski Hvar*. Germania, Frankfurt a/M., 1956, Jahrg. 34, Heft 1/2, str. 160—163.
- Garašanin M. V.: *Pia Laviosa-Zambotti, Ursprung und Ausbreitung der Kultur*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 378—380. C.
- Garašanin M. V.: *Richard Pittioni, Vom geistigen Menschenbild der Urzeit*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 376—378. C.
- Garašanin Milutin — Garašanin Draga: *Neue Hügelgräberforschung in Westserbien*. Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 11—18, sl. 1—17.
- Garašanin Milutin — Garašanin Draga: *Srednjevekovno srpsko groblje u Dobraču. — La nécropole serbe médiévale de Dobrača*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 191—204, sl. 1—16. C.
- Gavella Branko: *Antički spomenici grčko-egipatskog sinkretizma u našoj zemlji. — Les monuments antiques du syncrétisme gréco-égyptien en Yougoslavie*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 45—51, sl. 1—5. C.
- Gavella Branko: *Ekonomске osnove najstarijih naselja u Beogradu i njegovoj okolini. — Les bases économiques des plus anciens établissements préhistoriques à Belgrade*. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 9—20, sl. 1—6. C.
- Gavella B.: *Magna mater kao pojam i likovni izraz. — La Grande mère comme idée et comme représentation figurée*. Ziva antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 255—266.
- Gavella Branko: *Metodski problemi protoistoriske arheologije naše zemlje. — Essai critique des méthodes scientifiques appliquées dans le protohistorique balkano-danubien*. Zbornik, Beograd, 1955, III, str. 1—14. C.
- Gavella Branko: *Preistoriska arheologija, I. deo*. Beograd, 1956, str. 1—259.
- Gavella Branko: *Protoistoriski i antički Singidunum. — Les deux Singidunum: Protohistorique et antique*. Godišnjak, Beograd, 1955, knjiga II, str. 9—20, sl. 1—5. C.
- Gavella Branko: *Kazimierz Tymieniecki, Ziemie Polskie w starożytnosci*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 380—384. C.
- Grafenauer Bogo: *Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada (626) in njegove gospodarsko-družbene podlage*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 145—153.
- Grbić Miodrag: *Butmirska ekspanzija. — Expansion der Butmir-Kultur*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 237—245, sl. 1—9.
- Grbić Miodrag: *Odgovor na kritiku: Josip Korošec, Arheološki vestnik V/2*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 375. C.
- Grbić Miodrag: *Preklasična grnčarija Srednjeg Balkana. Veze i paralele sa Egejom, Srednjim Podunavljem i Anatolijom. — Vorklassische Keramik des mittleren Balkan. Verbindungen und Parallelen mit der Aegäis, dem mittleren Donaugebiet und mit Anatolien*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 1—27, zemljevid I—IV, sl. 1—15. C.
- Grbić Miodrag: *Retention der Starčevo-Kultur*. Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 1—9, sl. 1—3.

- Grbić Miodrag: *Römische Kunstschätze aus dem serbischen Donaugebiet. Römische Forschungen in Niederösterreich*, Wien, 1956, Band III, str. 78—84, T. XI—XII.
- Grbić Miodrag: *Starčevačka retencija. Prestanak ranog neolita na srednjem Balkanu. — Retention der Starčevo-Kultur*. Zbornik, Novi Sad, 1956, 13—14, str. 7—18, sl. 1—3. C.
- Grbić M.: *Gizela Richter, Archaic Greek Art*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 393—395. C.
- Grbić M.: *Herbert Koch, Römische Kunst*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 395. C.
- Grbić M.: *Hugh Hencken, Lagore Crannog, An Irish Royal Residence of the 7 th to 10 th Centuries A. D.* Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 399. C.
- Grbić M.: *Robert W. Erich, Relative Chronologies in Old World Archaeology*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 375—376. C.
- Gunjača Stipe: *Oko revizije iskopina u Biskupiji*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 21—32.
- Gunjača Stipe: *O srednjovjekovnoj arheologiji u Jugoslaviji*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 181—199.
- Gunjača Stipe: *Ostaci starohrvatske crkve sv. Cecilije na Stupovima u Biskupiji kod Knina. — Remains of the Old-Croatian church of St. Cecily on Stupovi at Biskupija near Knin*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 65—127, sl. 1—38.
- Gunjača Stipe: *Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1953*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 201—216, sl. 1—19.
- Gunjača Stipe: *Reconstitution d'une dalle avec représentation du »dignitaire croate«*. Archaeologia Iugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 111—117, sl. 1—3.
- G. C.: *Naše starine II*. Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955—1956), str. 324—327. C.
- Horović A.: *Arheologija i hemija*. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953 do 1954), str. 98—107. C.
- Josifović Stevan: *Oktavijanovo ratovanje u Iliriku. — Der illyrische Feldzug Octavianus*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 1, str. 158—165.
- Josifović Stevan: *Orakuli u Herodotovoj istoriji. — Zu Herodots Orakeln*. Zbornik, Novi Sad, 1956, 13—14, str. 19—28. C.
- Josifovska Borka: *Dve poznorimske grobnice iz Dračeva. — Deux tombes de basse époque romaine de Dračevo*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 277—292, sl. 1—10. C.
- J. F.: *Zgodovina Ljubljane. Prva knjiga. Archeologické rozhledy*, Praha, 1956, VIII, sešit 4, str. 597—599.
- J. Š.: *Zgodovina Ljubljane. Kronika*, Ljubljana, 1956, IV, zv. 1, str. 52.
- Karaman Ljubo: *Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 129—134, sl. 1—4.
- Karaman Ljubo: *Glossen zu einigen Fragen der slawischen Archäologie*. Archaeologia Iugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 101—110.
- Kastelic Jože: *Les boucles d'oreilles à corbeille en Slovenie*. Archaeologia Iugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 119—129, sl. 1—2.
- Kastelic Jože: *Situla z Vač*. Beograd, 1956, str. 1—35, 24 slik.
- Katić Lovro: *Još jednom o vjerodostojnosti Tome Arcidakona. — Encore quelques propos au sujet de l'authenticité de Thomas Archidiacre*. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 121—125.
- Klemenc Josip: *Das römische Gräberfeld in St. Peter im Sanntale*. Archaeologia Iugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 57—66, sl. 1—11.
- Klemenc Josip: *Ganymedov relief iz Šempetra v Savinjski dolini. — Das Ganymedes Relief aus Sempeter im Sanntale*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/5, str. 220—226, sl. 1—2.

- Klemenc Josip: Grobne skrinje za pepel pokojnikov iz Šempetra v Savinjski dolini. — *Aschenkisten in Šempeter in Savinjska dolina (Sanntal)*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 384—398, sl. 1—12.
- Klemenc J.: Sevin H., Die Gebiden. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 185—187.
- Klemenc J. — Korošec J.: Jaro Šašel, Vodnik po Emoni. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 187—189.
- Koco Dimče: *Nouvelles considérations sur l'église de Sainte-Sophie à Ohrid*. Archaeologia Ingoslavica, Beograd, 1956, II, str. 139—144, sl. 1—5.
- Kondić Vladimir — Todorović Jovan: *Zbirka rimskih žižaka u Muzeju grada Beograda*. — *La collection des veilleuses romaines au Musée de la ville de Belgrade*. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 63—74, sl. 1—34. C.
- Kondić Vladimir — Birtašević Marija — Todorović Jovan: *Arheološka nalazišta u Beogradu i okolini*. — *Monuments archéologiques à Belgrade et dans ses environs*. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 75 do 98, sl. 1—32. C.
- Korošec Josip: *Arheološke ostaline v Predjami*. — *The Archaeological Remains at Predjama*. Razprave SAZU, Ljubljana, 1956, IV/1, str. 1—64, sl. 1, priloga I, T. I—XLIX.
- Korošec Josip: *Ceramica dipinta della costa dalmata*. Bullettino di paleontologia italiana, Roma, 1956, N. S. X, vol. 65, fasc. 2, str. 297—320, sl. 1—10.
- Korošec Josip: *Nekaj o stratigrafiji pri arheoloških raziskovanjih*. — *Something about stratigraphy in archaeological research*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 339—346, sl. 1—4.
- Korošec Josip: *Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju*. — *Eine neolithische Siedlung in Drulovka bei Kranj*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 3—28, T. I—IX.
- Korošec Josip: *France Stare, Vače*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 250—251.
- Korošec J.: *France Starè, Vače. Draga Garašanin, Katalog metala*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 190—192.
- Korošec J.: *Joachim Werner, Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 467—468.
- Korošec J.: *Pavel Radoměský, Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 468.
- Korošec J.: *Rad Vojvodjanskih muzeja, 3*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 322—324.
- Korošec J.: *Radomír Pleiner, Výroba železa ve slovanské huti u Želechovic na Uničovsku*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 189—190.
- Korošec J.: *Slovenská archeologia, II, III*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 320—322, (II, str. 320—321; III, str. 321—322).
- Korošec J.: *Starinar, III—IV*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 269 do 270.
- Korošec J.: *Vilem Hruby, Staré Město, velkomoravské pohřebiště na Valách*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 318—319.
- Korošec J. — Klemenc J.: Jaro Šašel, Vodnik po Emoni. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 187—189.
- Korošec Paola: *Nekaj novih podatkov o slavonski kulturi na področju Jadranske obale*. — *Einige neue Angaben betreffend die slawonische Kultur im Bereiche der Adriaküste*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 369—383, sl. 1—2, T. I—V.
- Korošec Paola: *Še nekaj slovanskih najdišč v vzhodni Furlaniji*. — *Su alcuni scavi slavi nel Friuli orientale*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 459—465, 1 zemljevid, T. I—II.

- Korošec Paola: *Archaeologia Jugoslavica*, I. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 324—326.
- Korošec Paola: *Dagmar Selling, Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 326 do 327.
- Korošec V.: *Das hethitische Recht in seiner Stellung zwischen Osten und Westen*. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 22—40.
- Korošec Viktor: *C. W. Ceram, Enge Schlucht und Schwarzer Berg*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 241—242.
- Korošec Viktor: *Dr. Margarete Riemschneider, Die Welt der Hethiter*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 247—249.
- Korošec Viktor: *Friedrich, Johannes, Entzifferung verschollener Schriften und Sprachen*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 246—247.
- Korošec Viktor: *Goetze, Albrecht, The Laws of Eshnunna*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 245—246.
- Korošec Viktor: *G. R. Driver and John C. Miles, The Babylonian Laws*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 244—245.
- Korošec Viktor: *H. Schmökel, Ur, Assur und Babylon*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 242—244.
- Kos Milko: *Odnosi med kolonizacijo in oblikovanjem narodnostnih in etničnih meja*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1955, IX, str. 140—145.
- Krajač Vuk: *Konzervatorska i urbanistička problematika Senja. Ostale dejelatnosti konzervatorske službe Senja u drugim granama konzervatorstva*. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 6, str. 168—170, slika.
- Krajač Vuk: *Senjsko muzejsko društvo*. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 6, str. 188 do 191, 6 slik.
- Krajač Vuk: *U Senju nađen rimski kapitel*. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 1, str. 16—17, sl. a—d.
- Laet S. J. de: *Acta Archaeologica*, VI/1 et VI/2. L'antiquité classique, Liège, 1956, XXV, fasc. 2, str. 576—577.
- Lahtov Vasil: *Novi natpisi vo Ohrid i Ohridsko. — Nouvelles inscriptions d'Ohrid et de ses environs*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 1, str. 166 do 171, sl. 1—5. C.
- Laviosa Zambotti Pia: *I Balcani e l'Italia nella preistoria — Premessa alla comprensione del Mondo Classico*. Origines, Como, 1954, str. 161—471, T. I—LXXVII, 5 zemljevidi.
- Leben Franc: *Poročilo o izkopavanjih v Roški špilji leta 1955. — Relazione sugli scavi eseguiti nella grotta Roška špilja nell'anno 1955*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 242—258, sl. 1—5, priloga 1—3, T. I—VII.
- Leben France: *Sondiranje v jami Brlovki. — Scandaglio nella grotta Brlovka*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 441—443, T. I.
- Lopac Matija: *Bibliografski podaci arheološko-epigrafskih radova o spomenicima Bosne i Hercegovine*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 259—306.
- L. P.: *Wykopaliska w pobliżu Leskowac*. Archeologia, Warszawa, 1956, VI (1954), str. 289—290.
- Maier Ferdinand: *Zu einigen bosnisch-herzegowinischen Bronzen in Griechenland*. Germania, Frankfurt A/M., 1956, Jahrg. 34, Heft 1/2, str. 65—75, sl. 1—2.
- Mandić N.: *Bibliografija Starinara (1884—1940)*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 407—443. C.
- Mano-Zisi Đorđe: *Iskopavanja na Caričinom gradu 1953 i 1954 godine. — Les fouilles de Caričin grad en 1953 et 1954*. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 155—180, sl. 1—38. C.
- Mano-Zisi Đorđe: *Le castrum de Gamzigrad et ses mosaïques*. Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 67—84, sl. 1—22.

- Mano-Zisi Đorđe — Čorović-Ljubinković Mirjana: Sondažni radovi na lokalitetu »Zidine« kot Male Mitrovice. — Les fouilles de Zidine près de Mala Mitrovice. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 181—189, sl. 1—9. C.
- Marić Rastislav: In memoriam. Miloje M. Vasić. (3/16. IX. 1869 — 4. XI. 1956). Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 405—406, slika. C.
- Marić Rastislav: Iz Numizmatičke zbirke Narodnog muzeja. — Aus der Numismatischen Sammlung des Nationalmuseums in Beograd. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 349—355, sl. 1—12. C.
- Marić Rastislav: Sitni prilozi iz arheologije i epigrafike. — Kleine archäologische-epigraphische Beiträge. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 356—362, sl. 1—10. C.
- Marović Ivan: Bakrene sjekire u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu. — Kupfer-Axte in der vorgeschichtlichen Sammlung des Archäologischen Museums in Split. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 124—144, sl. 1—7, 1 zemljevid, T. II—IV.
- Marović Ivan: Zlatnici cara Theofila u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu. — Monnaies d'or d'empereur Théophile dans le Musée archéologique de Split. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 213—216.
- Marušić Branko: Dva spomenika zgodnesrednjeveške arhitekture iz južne Istre. — Due monumenti d'architettura dell'alto medioevo nell'Istria meridionale. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 143—174, risba 1—12, sl. 1—13, T. I—VI, priloga 1.
- Marušić Branko: Polaćine pri Ferencih, novo zgodnesrednjeveško najdišče v Istri. — Polaćine près Ferenci. Fouilles nouvelles de l'ancien moyen-âge. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 305—316, 1 tloris, risba 1—2, sl. 1—8, T. I—II.
- Matejčić Radmila: Bakrena sjekira sa otvorom za držalje. Prilog proučavanju prethistorije hrvatskog Primorja. Jadranski zbornik, Rijeka—Pula, 1956, god. I, str. 365—369, 2 sliki.
- Mažuran Ive: Arheološko iskapanje u Našicama. — Archäologische Ausgrabungen in Našice. Osiječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 95—120, skica 1—2, sl. 1—6, T. I—VIII.
- Mihorović Andre: Apsyrtides — Apsoros. Römische Forschungen in Niederösterreich, Wien, 1956, Band III, str. 95—99, T. XIV—XVI.
- Mikliva: M. L. Bernhard, Lampki starožytne. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 327—329.
- Mikliva: Zofia Gansiniec, Geneza Tropaionu. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 477—478.
- Milanković Milutin: Erforschung der Chronologie der Eiszeit. Archaeologia Austriaca, Wien, 1956, Heft 19/20, str. 1—14.
- Miletić Nada: Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca. — Das Gräberfeld in Mihaljevići bei Rajlovac. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 9—39, priloga I—II, T. I—XII.
- Milojčić Vladimir: Draga Garašanin, Starčevačka kultura. Draga Garašanin. Katalog der vorgeschichtlichen Metalle. Germania, Frankfurt a/M., 1956, Jahrg. 34, Heft 1/2, str. 163—166.
- Milošević Miloje: Pregled rada Zavoda za zaštitu spomenika kulture NR Srbije. Rad na zaštiti arheoloških nalazišta. Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 374—376, sl. 27. C.
- Mirković Lazar: La nécropole paleochrétienne de Niš. Archaeologia Jugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 85—100, sl. 1—22.
- Mirković Lazar: Starohrišćanska grobnica u Nišu. — Le sépulcre vieux-chrétien de Niš. Starinar, Beograd, 1956, N. S. V—VI/1954—1955, str. 53—72, sl. 1—19. C.

- Mirosavljević Vladimir: Južno područje otoka Cresa u pretpovijesno doba (Istraživanje 1954 godine). Ljetopis, Zagreb, 1956, knjiga 61, str. 262 do 279, T. I—V, 1 zemljevid, 2 tlorisa.
- Mlinar Ivan: Zidani most v zgodovini. Kronika, Ljubljana, 1956, IV, zv. 2, str. 67—76 (67—69).
- Momirović Petar: Izveštaj o radu Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture Autonomne Pokrajine Vojvodine za 1953/54 godinu. Zaštita arheoloških lokaliteta. Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955 do 1956), str. 311. C.
- Mirović P.: Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji. I. Zapadna Srbija. Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 334—335.
- Mozetič Niko: Kratak pregled arheoloških najdb gornjega Posočja. Tolminski zbornik, Tolmin, 1956, str. 22—26, 2 slike.
- M. Č.: Živa antika, god. IV, 2 tom; god. V, 1 tom; god. VI, 2 tom. Istoriski glasnik, Beograd, 1956, 2, str. 146—148.
- Nagy Sándor: Bronzana ostava iz Novog Bečaja. — Der Bronze-Hortfund aus Novi Bečej. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 43—61, T. I—XI, sl. 1. C.
- Neustupný Evžen: Draga Arandjelović-Garašanin, Starčevačka kultura. Arheologické rozhledy, Praha, 1956, VIII, sešit 1, str. 108—109.
- Nikolanci Mladen: Neki pomorski predmeti i spomenici iz srednje Dalmacije. — Quelques objets et monuments maritimes de la Dalmatie centrale. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 166—180, sl. 1—8, T. VII.
- Novak Grga: Das griechische Element in Dalmatischen Städten. Römische Forschungen in Niederösterreich, Wien, 1956, Band III, str. 117—125.
- Novak Grga: Issa i issejska država, II. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 37—70, sl. 1—8.
- N. P.: Varstvo spomenikov. Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955—1956), str. 327—328.
- Orlov Georgije V.: Nove variante viminaciskih moneta careva Gordijana III i Filipa Oca. — New varieties of the Viminacium era coins. Zbornik, Beograd, 1955, III, str. 29—43, 22 sl. C.
- Osole F.: S. Brodar, Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 466—467.
- Otorepec: Stane Gabrovec, Najstarejša zgodovina Dolenjske. Kronika, Ljubljana, 1956, IV, št. 3, str. 180—181.
- Pahič Stanko: Neolitske jame v Brezju pri Zrečah. — Neolithische Siedlungsreste in Brezje bei Zreče. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 227 do 241, sl. 1—4, T. I—II, priloga 1—2.
- Pahič Stanko: Posamezne najdbe z Rifnika. — Streufunde aus Rifnik. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 51—61, T. I—IV.
- Pahič Stanko: Acta archaeologica, I/1—2, 3—4, III/1—4, IV/1—4. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 469—472.
- Pahič Stanko: Archaeologia Austriaca, 16, 17, 18. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 332—334.
- Pahič Stanko: Armin Stroh, Katalog Günzburg. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 474—475.
- Pahič Stanko: Bayerische Vorgeschichtsblätter, 17, 18—19/1, 18—19/2, 20. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 475—476.
- Pahič Stanko: Folia archaeologica, VII. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 331—332.
- Pahič Stanko: Friedrich Morton, Hallstatt und die Hallstattzeit, Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 181—183.
- Pahič Stanko: Herbert Jaudarek, Die Strassen der Römer. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 183—185.
- Pahič Stanko: Hermann Müller-Karpe, Das Urnenfeld von Kehlheim. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 473—474.

- Pahič Stanko: **Památky archeologické. XLVI, sešit 1, 2.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 334—336.
- Pahič Stanko: **Wiadomości archeologiczne. XXII, št. 1, 2, 3—4.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 329—331.
- Papazoglu Fanula: **Prilog datovanju grčkih natpisa iz rimske Makedonije. — Sur l'emploi des deux ères dans les inscriptions grecques de Macédoine.** Zbornik, Beograd, 1955, III, str. 15—28, sl. 1—8. C.
- Pašalić Esad: **Rimska cesta od Podraščičkog polja do Banjaluke. — La voie romaine menant de Podravnitchko Polyé à Banya Louka.** Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 239—244, 1 slika, 1 skica.
- Pašalić Esad: **Rimski put od Mrkonjićgrada prema Banjaluci. — La voie romaine allant de Mrkonjitch-Grad vers Banya Louka.** Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 75—78, 1 skica, 1 slika.
- Petricioli Ivo: **Novi nalaz preromaničke skulpture na Dugom otoku.** Staro-hrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 179—180, sl. 1—2.
- Petrović Jozo: **Numizmatički izvještaji. — Numismatischer Bericht.** Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 97—109, T. I—III.
- Petrović Nevenka: **Konzervatorski problemi na Caričinom gradu. — Problèmes de conservation à Caričin grad.** Zbornik, Beograd, 1956, knjiga VI—VII (1955—1956), str. 216—226, sl. 1—10. C.
- Petru Peter: **Z rimsega grobišča v Ljubljani. — Von der Römer Grabstätte in Ljubljana.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 451—458, T. I—IV.
- Petru Peter — Šribar Vinko: **Nove najdbe. — Neue Funde.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 297—304, T. I—IV.
- Piletić Dragoslav: **Prilog proučavanju upotrebe zemunica u praistoriji našeg Podunavlja. — Une contribution à l'étude de l'emploi des fonds de cabanes dans la préhistoire de notre région danubienne.** Vesnik, Beograd, 1956, 3, str. 20—35, sl. 1—15.
- Pinterović Danica: **Iskapanja i arheološki nalazi na terenu Osijeka i njegove okolice od listopada 1954. do kraja listopada 1956. god. (Nastavak).** Osiječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 236—240.
- Pinterović Danica: **Prilog topografiji Murse. — Topographical studies about Mursa.** Osiječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 55—94, br. 1—6 a.
- Plamenac Milutin: **Izveštaj Zavoda za zaštitu spomenika NR Crne gore.** Arheologija, Zbornik, Beograd, 1955, knjiga IV—V (1953—1954), str. 437—438, sl. 9—11. C.
- Pleinerová I.: **Glasnik Zemaljskog museja u Sarajevu, nova seria IX.** Archeologické rozhledy, Praha, 1956, VIII, sešit 3, str. 443—444.
- Popović Ljubiša: **Jedna antička replika sa Kosova. — An antique Replica From Kosovo. — Nji replikë antike nga Kosova.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 1—15, T. I—V.
- Popović Ljubiša: **Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa. — Catalogue des objets découverts près de Trebenište.** Antika, Beograd, 1956, I, str. 1—127, T. I—XLIV.
- Popović Lj. — Čerškov E.: **Ulpiana — Prethodni izveštaj o arheološkim istraživanjima od 1954 do 1956 god. — A preliminary report on Archeologic researches from 1954 till 1956. — Hulumentiment arkeologjike n'Ulpianë.** Glasnik, Priština, 1956, knjiga I (1957), str. 319—327, sl. 1—6.
- Pribaković Dušan: **Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske. — Quelques données sur les fortifications de terre battue de la Croatie occidentale du nord.** Vesnik, Beograd, 1956, 3, str. 107—142, T. I—IX, sl. 1, skica 1—2, 1 karta.
- Rendić-Miočević Duje: **Illyrica. Zum Problem der illyrischen onomastischen Formel in römischer Zeit.** Archaeologia Iugoslavica, Beograd, 1956, II, str. 39—51.

- Rendić-Miočević Duje: Nekoliko zanimljivih nalaza iz starokršćanskog Solina — Quelques trouvailles intéressantes parmi les restes paléochrétiens de Salone. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 199—204, sl. 1, T. XI.
- Rendić-Miočević Duje: Neobjelodanjeni antički natpisi u Arheološkom muzeju u Splitu. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 259—263.
- Rendić-Miočević Duje: Neue epigraphische Belege für den Namen Germanus im illyrischen Namengut Dalmatiens. Germania, Frankfurt a/M., 1956, Jahrg. 34, Heft 3/4, str. 237—243, sl. 1—3.
- Rendić-Miočević Duje: Nova solinska turnjačnica sjeverno od Foruma. — Nouveau pressoir de Salone, au nord du forum. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 205—212, sl. 1—5, T. XII.
- Rendić-Miočević Duje: Novi epigrafski prilozi ilirskoj onomastici sa teritorije Dalmata. — Nouveaux apports épigraphiques à l'onomastique illyrienne du territoire dalmate. Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 245—255, sl. 1—5.
- Saria B.: Die vorgeschichtlichen Systeme in Slowenien. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 41—48, sl. 1.
- Saria B.: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Arheologija N. S. X. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 605—606.
- Saria B.: Starinar, III—IV. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 604—605.
- Saria B.: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LIV. Südost-Forschungen, München, 1956, Band XV, str. 603—604.
- Simovljević Natalija: Lapidarium Narodnog muzeja u Pančevu. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 166—167, slika. C.
- Simovljević Natalija: Rimska ara iz Kajtasova. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 165, slika. C.
- Simovljević Natalija: Rimski nadgrobni spomenik u Narodnom muzeju u Vršcu. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 165—166, slika. C.
- Smodič Anton: Bronasti depo iz Miljane. — The bronze depot of Miljana. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/1—2, str. 43—50, 1 situacija, sl. 1—22, T. I—II.
- Spajić Emil: Izveštaj o nalazima keramike brončanog doba iz Kozarca. — An account of the bronze age finds from Kozarac. Osiječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 37—46, T. I—XIV.
- Spajić Emil: Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka. (Nastavak). — Finds of the younger Iron age at Osijek. (Continuation). Osiječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 47—55, T. VIII—XII.
- Srejšević Dragoslav: Jedna nepublikovana vaza iz Vinča. Prilog proučavanju relativne hronologije praistorijskih kultura u beogradskoj oblasti. — A vase from Vinča. A contribution to the study of relative chronology of the prehistoric culture of the Belgrade area. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 21—26, sl. 1 a—b. C.
- Srejšević D.: Thymiateria. — Summary. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 301—306. C.
- Stalić Blažena — Galović Radoslav: »Naprelje« neolitsko naselje kod Novog Pazara (sa katalogom). — »Naprelje« Station néolithique près de Novi Pazar (avec catalogue). Praistorija — monografije, Beograd, 1956, str. 1—57, T. I—XVIII, 1 plan, 3 profili. C.
- Stanojević Smiljana: Povodom dešifrovanja kritsko-mikenskih natpisa. — Zur Entzifferung der kretisch-mykenischen Inschriften. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 1, str. 172—178. C.
- Suić Mate: Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku. — Remains of the territorial limits of our coastal municipalities in the early Middle Age. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1956, III. serija, sv. 5, str. 7—19, sl. 1—5.

- Suić Mate: **Prilog poznavanju odnosa Liburnije i Picenuma u starije željezno doba.** — *Contribution a la connaissance des relations entre la Liburnie et le Picenum, pendant le premier âge de fer.* Vjesnik, Split, 1953, LV (1956), str. 71—101, sl. 1—6, T. I.
- Szöke Béla: **Koraközépkori temetőásatás Jugoszláviában.** *Archaeologiai értesítő*, 1956, kötet 83, szám 1, str. 91—95.
- S.: **Starinar, n. s. II, 1951.** *Istoriski glasnik*, Beograd, 1956, 2, str. 154—155.
- Schober Arnold: **Die Römerzeit in Österreich und angrenzenden Gebiete von Slowenien.** Wien, 1955, 2. Auflage, str. 1—194, 41 slik.
- Schwarz Ernst: **Das Vordringen der Slawen nach Westen.** *Südost-Forschungen*, München, 1956, Band XV, str. 86—108.
- Šafařík Olga: **Nalazi sa nove avarsko-slovenske nekropole u Malom Idjošu.** — *Funde aus der neuen avarisch-slowenischen Nekropole in Mali Idjoš.* Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 65—70, sl. 1—16. C.
- Šafařík O.: **Památky archeologické.** Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 279 do 281. C.
- Šašel Jaroslav: **Elagabalov miljník v celejanskem municipalnem področju.** — *Ein Meilenstein des Kaisers Elagabalus in Munizipalgebiet von Celeia.* *Živa antika*, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 267—276, sl. 1—4.
- Šašel J.: **Severovzhodne italске zapore v antiki.** *Kronika*, Ljubljana, 1956, IV, zv. 2, str. 86—95, 2 slike, zemljevid.
- Šašel J.: **Borka Josifovska: Vodič niz Stobi.** *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1955, IX, str. 251—252.
- Šašel J.: **Pro Austria Romana, 5.** *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1955, IX, str. 270—271.
- Škerlj Božo: **Vloga in mesto neandertalcev v človeški evoluciji. Ob stoletnici odkritja neandertalca, avgusta 1856.** — *The rôle and position of Neandertal Man in human evolution.* *Arheološki vestnik*, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 347—368, sl. 1—6.
- Sribar Vinko: **Arheološko delo na Koprskem.** *Zbornik Primorske založbe Lipa*, Koper, 1956, str. 63—68, T. I—II.
- Sribar-Vinko — Petru Peter: **Nove najdbe.** — *Neue Funde.* *Arheološki vestnik*, Ljubljana, 1956, VII/5, str. 297—304, T. I—IV.
- Teplý Bogo: **Pokrajinski muzej v Mariboru (1953—1955).** *Kronika*, Ljubljana, 1956, IV, zv. 1, str. 48—50.
- Thomas Edit: **J. Klemenc, Ptujski grad v Kasni antiki.** *Archaeologiai értesítő*, Budapest, 1956, kötet 83, szám 1, str. 111—112.
- Todorović Jovan: **Praistoriska nekropola na Rospici-Cuprija kod Beograda.** — *La nécropole préhistorique de Rospici-Cuprija près de Belgrade.* *Godišnjak*, Beograd, 1956, knjiga III, str. 27—62, sl. 1—44. C.
- Todorović J.: **Povodom članka »Protoistoriski i antički Singidunum«.** *Godišnjak*, Beograd, 1956, knjiga III, str. 661—662. C.
- Todorović Jovan — Birtašević Marija: **Arheološki spomenici u Beogradu i okolini.** — *Monuments archéologiques à Belgrade et dans ses environs.* *Godišnjak*, Beograd, 1955, knjiga II, str. 31—42, sl. 1—17. C.
- Todorović Jovan — Kondić Vladimir: **Zbirka rimskih žižaka u Muzeju grada Beograda.** — *La collection des veilleuses romaines au Musée de la ville de Belgrade.* *Godišnjak*, Beograd, 1956, knjiga III, str. 63—74, sl. 1 do 34. C.
- Todorović Jovan — Kondić Vladimir — Birtašević Marija: **Arheološka nalazišta u Beogradu i okolini.** — *Monuments archéologiques à Belgrade et dans ses environs.* *Godišnjak*, Beograd, 1956, knjiga III, str. 75 do 98, sl. 1—32. C.

- Tutundžić Sava: Egipatski elementi u helenskoj plastici arhajskog doba. — *Sur des éléments égyptiens dans la plastique grecque archaïque du VIIe et VIe siècle*. Živa antika, Skopje, 1956, god. VI, sv. 2, str. 295—300. C.
- Urleb Mehtilda: Arheološke najdbe z Unca pri Rakeku. — *Le scoperte archeologiche di Unec presso Rakek*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/3, str. 292—296, T. I—II.
- Valič Andrej: Nove najdbe iz rimske dobe v okolici Kranja. — *New Roman finds in the neighbourhood of Kranj*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1956, VII/4 (1957), str. 444—450, sl. 1—2, T. I—V.
- Vasić Miloje M.: *Dirigovana arheologija. — Directed archeology*. Istoriski časopis, Beograd, 1955, knjiga V (1954—1955), str. 1—3. C.
- Vasić Miloje: Grčka civilizacija i kolonizacija u našoj zemlji. — *La civilisation et la colonisation grecques dans notre pays*. Glas SAN, Beograd, 1956, CCXVIII, N. S. 5, str. 31—92.
- Vasić Miloje: Kleromantika v Vinči. — *La cleromancie à Vinča*. Glas SAN, Beograd, 1956, CCXVIII, N. S. 4, str. 29—43, sl. 1—8.
- Vikić Branka: Ovogodišnja arheološka iskopavanja u Varaždinskim toplinama. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 5, str. 116—118, 2 slike.
- Vinski-Gasparini Ksenija: Iskapanje prehistorijskog naselja u Belom Manastiru. — *Ausgrabung prähistorischer Siedlungsgruben in Beli Manastir*. Osječki zbornik, Osijek, 1956, br. V, str. 5—36, T. I—XVIII, priloga A—G.
- Vinski-Gasparini Ksenija — Vinski Zdenko: Prolegomena k statistici i kronologiji prehistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvodanskom području Srema. — *Prolegomena zur Statistik und Chronologie der urgeschichtlichen Hortfunde in Kroatien und im zur Vojvodina gehörenden Gebiete Syrmiens*. Opuscula, Zagreb, 1956, I, str. 57—109, T. XVI.
- Vinski Zdenko: Ein liburnischer Depottfund aus Baška. *Archaeologia Iugoslavica*, Beograd, 1956, II, str. 19—30, sl. 1—8.
- Vinski Zdenko: Nalaz iz Velike Kladuše i problem naušnica tipa okrenute piramide. — *La trouvaille de Velika Kladuša et le problème des boucles d'oreilles du type pyramide renversée*. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 63—84, T. I—VII.
- Vinski Zdenko: Rijedak arheološki nalaz u Baranji. Zlatne okovice iz vremena seobe naroda. Republika, Zagreb, 1956, sv. 2, str. 20—21, sl. 1—8.
- Vinski Zdenko: »Tračko-kimerijski« nalaz Adaševci u Srijemu. — *Der »thrako-kimmerische« Fund von Adaševci in Syrmien*. Rad, Novi Sad, 1955, 4 (1957), str. 27—42, sl. 1—32. C.
- Vinski Zdenko — Vinski-Gasparini Ksenija: Prolegomena k statistici i kronologiji prehistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvodanskom području Srema. — *Prolegomena zur Statistik und Chronologie der urgeschichtlichen Hortfunde in Kroatien und im zur Vojvodina gehörenden Gebiete Syrmien*. Opuscula, Zagreb, 1956, I, str. 57—109, T. XVI.
- Vučković-Todorović Dušana: Une hydrie du peintre attique Meidias. *Archaeologia Iugoslavica*, Beograd, 1956, II, str. 31—38, sl. 1—5.
- Wokroj Franciszek: Zlata Dolinar-Osoletova, (Starosłowiańskie ementaryzsko z Dobracza w Jugosławii) Staroslovanska okostja iz Dobrače pri Kragujevcu. *Przegląd antropologiczny*, Wrocław, 1956, XXII, zeszyt 1, str. 307.
- Zapotocký M.: Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. Nova serija X. *Archeologické rozhledy*, Praha, 1956, VIII, sešit 3, str. 444—445.
- Zmajčić Bartol: Nalazi antiknog novca na području grada Senja g. 1955/56. Vijesti, Zagreb, 1956, V, br. 6, str. 186—187, slika.
- Z. S.: Z. Vinski, Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima. *Archeologické rozhledy*, Praha, 1956, VIII, sešit 2, str. 291.

- Županić Niko: Staroslovenski vojvoda Dauritas i obarski kagan Bajan. — Der altslawische Vojvode (Heerführer) Dauritas und der avarische Kagan Bajan. Istoriski časopis, Beograd, 1955, knjiga V (1954—1955), str. 117—150. C.
- Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji. II — Centralna Srbija. — Monuments et stations archéologiques en Serbie. II — Serbie Centrale. Gradja, Beograd, 1956, knjiga X (Arheološki inštitut SAN, knjiga 3), str. 1—293, sl. 1—292, 7 zemljevidov. C.
- Godišnji izveštaj Muzeja grada Beograda. — Rapport annuel du Musée de la ville de Belgrade. Godišnjak, Beograd, 1955, knjiga II, str. 585—597 (587 do 588). C.
- Izveštaj Muzeja grada Beograda za 1956 godinu. — Rapport annuel pour 1956 du Musée de la ville de Belgrade. Godišnjak, Beograd, 1956, knjiga III, str. 651—660 (656—657). C.
- V izvještaj o radu Arheološkog odeljenja. Glasnik, Sarajevo, 1956, N. S. — Arheologija, XI, str. 307—309.
- Rad zavoda u 1954 godini. — Arheološki poslovi. Naše starine, Sarajevo, 1956, III, str. 315—316.
- ***: Miloje M. Vasić. Život. Zbornik, Beograd, 1955, III, str. 625—628. C.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/5—4

Izdala

**Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani**

Natisnila

**Triglavska tiskarna v Ljubljani
v januarju 1959**

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptujju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptujju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 155 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.

Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah (Razprave IV/3). Ljubljana 1957. 75 str. + XXVI tab. + 11 pril. 8°.

Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.

Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.

Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.

Arheološki vestnik VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavation on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and, on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- France Starè: Ilirische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Stanko Pahič: Das zweite Urnenfeld in Ruše (Dissertationes IV/3). Ljubljana 1957. 75 pp. + XXVI tables + 11 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy
of Sciences and Arts. Post office box 323, Ljubljana, Yugoslavia.*